प्रस्तावना.

कषायरूप कर्मबन्ध से बन्धे हुए संसारी प्राणियों के हितार्थ जगत हितैषी भगवान् श्री वर्धमान स्वामीने श्रुतचारित्ररूप दो प्रकार का धर्म कहा है। इन दोनों धर्म की आराधना करने वाला मोक्षगति को प्राप्त कर सकता है इसलिये मुमुक्षु को दोनों धर्मों की आराधना अवश्य करनी चाहिये क्योंकि–"ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः" ज्ञान और क्रिया इन दोनों से मोक्ष होता हैं। यदि ज्ञान को ही विशेषता देकर क्रिया को गौण कर दिया जाय तो वीतराग कथित श्रुतचारित्र धर्म की आराधना अपूर्ण और अपंग मानी जायगी, और अपूर्ण कार्य से मोक्ष प्राप्ति होना सर्वथा असंभव है, एतदर्थ वीतराग प्रणीत सरल और सुबोध मार्ग में निश्चय और व्यवहार दोनों नयों को मानना ही आवश्यक है। कहा भी है–

> "व्यवहारं विना केचिद्–भ्रष्टाः केवल निश्चयात्।
> निश्चयेन विना केचित्, केवलं व्यवहार तः ॥१॥
>
> द्वाभ्यां दृग्भ्यां विना न स्यात् सम्यग् द्रव्यावलोकनम्।
> यथा तथा नयाभ्यां चे,त्युक्तं स्याद्वादवादिभिः ॥२॥

स्याद्वादके स्वरूप को निरूपण करने वाले भगवानने निश्चय और व्यवहार, इन दोनों नयों को यथास्थान आवश्यक माना है। जैसे दोनों नेत्रों के विना वस्तु का अवलोकन बराबर नहीं होता है वैसे ही दोनों नयों के विना धर्म का स्वरूप यथार्थ नहीं जाना जा सकता। और इसी कारण व्यवहार नय के विना केवल निश्चयवादी मोक्ष मार्ग से पतित हो जाते हैं और कितनेक–व्यवहारवादी केवल व्यवहार को ही मानकर धर्म से च्युत हो जाते हैं।

आत्मा का ध्येय यही है कि सर्व कर्म से मुक्त होकर मोक्ष प्राप्त करना परन्तु उसमें कर्मों से छुटकारा पानेके लिये व्यवहार रूप चारित्र क्रिया का आश्रय जरूर लेना पडता है, क्यों कि विना व्यवहार के कर्म क्षय की कार्यसिद्धि नहीं हो सकती। जो ज्ञान मात्रही को प्रधान मानकर व्यवहार क्रिया को उठाते हैं वे अपने जन्म को निष्फल करते हैं। जैसे पानी में पडा हुवा पुरुष तैरने का ज्ञान रखता हुवा भी अगर हाथ पैर हिलने रूप क्रिया न करे तो वह अवश्य डूब ही जाता है, इसी प्रकार नाइट्रोजन और ओक्सीजन के मिश्रण विना बिजली प्रगट नहीं होती इसी प्रकार ज्ञान के होते हुए भी क्रिया विना मोक्ष की प्राप्ति नहीं होती, इसी लिए भगवानने इस दशवैकालिक सूत्र में मुनिको इस [illegible] प्रचार धर्म को पालन करनेका निरूपण किया है।

जैनाचार्य जैनधर्म दिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज साहबनें दसवैकालिक सूत्र की आचारमणिमञ्जुषा नाम की टीका तैयार करके सर्व साधारण एवं विद्वान् मुनियों के अध्ययन के लिये पूर्ण सरलता कर दी है, पूज्यश्री के द्वारा जैनागमों की लिखी हुई टीकाओं में श्री दशवैकालिक सूत्रका प्रथम स्थान है। इस के दश अध्ययन हैं—

(१) प्रथम अध्ययन में भगवानने धर्म का स्वरूप अहिंसा संयम और तप बतलाया है। इस की टीका में धर्म शब्द की व्युत्पत्ति और शब्दार्थ तथा अहिंसा संयम और तप का विवेचन विशदरूपसे किया है। वायुकाय संयमके प्रसंग में मुनि को सदोरकमुखवस्त्रिका मुखपर बांधना चाहिये इस बात को भगवती सूत्र आदि अनेक शास्त्रों से तथा ग्रन्थों से सप्रमाण सिद्ध किया है। मुनि के लीए निरवद्य भिक्षा लेनेका विधान है। तथा भिक्षाके मधुकरी आदि छह भेदों का निरूपण किया है।

(२) दूसरे अध्ययन में सयम मार्ग में विचरते हुए नवदीक्षित का मन यदि संयम मार्ग से बहार निकल जाय तो उसको स्थिर करनेके लिये रथनेमि और राजीमती के संवाद का वर्णन है। एवं त्यागी अत्यागी कौन है वह भी समझाया है।

(३) तीसरे अध्ययन में संयमी मुनि को बावन (५२) अनाचीर्णों का निवारण बतलाया गया है, क्यों कि बावन अनाचीर्ण संयम के घातक हैं। इन अनाचीर्णो का त्याग करने के लिये आज्ञा निर्देश है।

(४) चौथे अध्ययन में-'जो बावन अनाचीर्णों का निवारण करता है वही छह काया का रक्षक हो सकता है' इसलिये छहकाय के स्वरूप का निरूपण तथा उनकी रक्षा का विवरण है। मुनि अयतना को त्यागे यतना को धारण करे यतना मार्ग वही जान सकता है जिसे जीव अजीव का ज्ञान है जो जीवादि का ज्ञाता है वह क्रम से मोक्ष को प्राप्त करता है पीछली अवस्था में भी चारित्र ग्रहण करनेवाला मोक्ष का अधिकारी हो सकता है।

(५) पांचवें अध्ययन में छहकाया का रक्षण निरवद्य भिक्षा ग्रहण से होता है, अतः भिक्षा की विधि कही गई है।

(६) छठवें अध्ययनमें-'निरवद्य भिक्षा लेनेसे अठारहस्थानोंका शास्त्रानुसार आराधन करता है, उन अठारस्थानों का वर्णन है। उनमें सत्य और व्यवहार भाषा बोलनी चाहिये।

(७) सातवें अध्ययन में 'अठारहस्थानों का आराधन करने वाले मुनिको कोनसी भाषा बोलना चाहिये' इस के लिये ४ भाषाओं का स्वरूप कहा गया है। उन में सत्य और व्यवहार भाषा बोलना चाहिये।

(८) आठवें अध्ययन में–'निरवद्य भाषा बोलनेवाला पांच आचाररूप निधान को पाता है' अतः उस आचाररूप निधान का वर्णन है।

(९) नववें अध्ययन में पांच आचार का पालन करने वाला ही विनयशील होता है' अतः विनय के स्वरूप का निरूपण किया है।

(१०) दशवें अध्ययन में–'पहले कहे हुए नवों अध्ययनों में कही हुई विधिका पालन करने वाला ही भिक्षु हो सकता है' इस लिए भिक्षु के स्वरूप का वर्णन किया है॥

निवेदक
समीर मुनि.

श्री दशवैकालिक सूत्रस्य सम्मति पत्र.

॥ श्री वर गौतमाय नमः ॥

(सम्मति–पत्रम्.)

मए पंडियमुणि-हेमचंदेणय पंडिय-मूलचन्द वासवारा पत्ता पंडिय-रयण मुणि घासीलालेण विरइया सक्कय-हिंदी-भासाहिं जुत्ता सिरि दसवेयालिय नाम सुत्तस्स आयारमणि मंजूसावित्ती अवलोइया, इमा मणोहरा अत्थि, एत्थ सद्दाणं अइसयजुत्तो अन्थो वण्णिओ विउजणाणं पायय जणाणय परमोवयारिया इमा-वित्ती दीसइ! आयार विसएवित्ती कत्तारेण अइसय पुव्वं उल्लेहो कडो, तहा अहिंसाए सुरूवं जे जहा-तहा न जाणंति तेसिं इमाए वित्तीए परमलाहो भविस्सइ, कत्तुणा पत्तेय विसयाणं फुडरूवेण वण्णणं कडं, तहा मुणिणो अरहता इमाए वित्तीए अवलोयणाओ अइसयजुत्ता सिज्झइ! सक्कय छाया सुत्तपयाणं पयच्छेओ य सुबोहदायगो अत्थि, पत्तेयजिण्णा सुणा इमावित्ती दट्ठव्वा। अम्हाणं समाजे एरिसविज्ज–मुणिरयणाणं सब्भावो समाजस्स अहोभग्गं अत्थि, किं? उत्तविज्ज मुणिरयणाणं कारणाओ जो अम्हाणं समाजो सुत्तप्पाओ, अम्हकेरं साहिच्चं च लुत्तप्पायं अत्थि तेसिं पुणोविट्टइओ भविस्सइ जस्स कारणाओ भवियप्पा मोक्खस्स जोग्गो भविचा पुणो निव्वाणं पाविहिइ अओहं आयारमणि-मंजूसाए कत्तुणो पुणो पुणो धन्नवायं देमि– ॥

वि. सं. १९९० फग्गुन कण्हपक्खे नवमी मङ्गले (अलवर स्टेट)	इइ— उवज्झाय-जइण-मुणी-आयारामो (पचनईओ)

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનું સમ્મતિ પત્ર.

આગમ વારિધિ સર્વતન્ત્ર સ્વતંત્ર જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી આત્મા રામજી મહારાજે આપેલા સમ્મતિ પત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ.

મેં તથા પંડિત મુનિ હેમચંદજી એ પંડિત મૂલચંદ વ્યાસ (નાગોર માર-વાડ વાળા) દ્વારા મળેલી પંડિત રત્ન શ્રી ઘાસીલાલજી મુનિ વિરચિત સંસ્કૃત અને હિન્દી ભાષા સહિત શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની આચાર મણિમંજૂષા ટીકાનું અવલોકન કર્યું. આ ટીકા સુંદર બની છે. તેમાં પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ સારી રીતે વિશેષ ભાવ લઈને સમજાવવામાં આવેલ છે.

તેથી વિદ્વાનો અને સાધારણ બુદ્ધિવાળાઓ માટે પરમ ઉપકાર કરવાવાળી છે. ટીકાકારે મુનિના આચાર વિષયનો સારો ઉલ્લેખ કરેલ છે. જે આધુનિક મતાવલંબી અહિંસાના સ્વરૂપ ને નથી જાણતા, દયામાં પાપ સમજે છે તેમને માટે 'અહિંસા શું વસ્તુ છે' તેનું સારી રીતે પ્રતિપાદન કરેલ છે વૃત્તિકારે સૂત્રના પ્રત્યેક વિષયને સારી રીતે સમજાવેલ છે. આ વૃત્તિના અવલોકનથી વૃત્તિકારની અતિશય યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે.

આ વૃત્તિમાં એક બીજી વિશેષતા એ છે કે મૂલ સૂત્રની સંસ્કૃત છાયા હોવાથી સૂત્ર, સૂત્રનાં પદ અને પદચ્છેદ સુબોધ દાયક બનેલ છે

પ્રત્યેક જીજ્ઞાસુએ આ ટીકાનું અવલોકન અવશ્ય કરવું જોઈએ. વધારે શું કહેવું. અમારી સમાજમાં આવા પ્રકારના વિદ્વાન મુનિ રત્નનું હોવું એ સમાજનું અહોભાગ્ય છે. આવા વિદ્વાન મુનિ રત્નોના કારણે સુપ્તપ્રાય સુતેલો સમાજ અને લુપ્તપ્રાય એટલે લોપ પામેલું સાહિત્ય એ બંન્નેનો ફરીથી ઉદય થશે જેનાથી ભાવિતાત્મા મોક્ષ યોગ્ય બનશે અને નિર્વાણ પદને પામશે આ માટે અમો વૃત્તિકારને વારંવાર ધન્યવાદ આપીએ છીએ

વિક્રમ સંવત ૧૯૯૦ ફાલ્ગુન શુક્લ તેરસ મંગળવાર (અલવર સ્ટેટ)	ઇઇ ઇવજ્ઝાય જઇણુ મુણી આયારામો પંચનઇઓ

निरयावलिका सूत्र सम्मति पत्र.
जैनागमवारिधि-सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-जैनाचार्य-पूज्यश्री
आत्मारामजी महाराजश्री नकल का आया हुवा

सम्मति पत्र

लुधियाना, ता. ११ नवम्बर ४८

श्रीयुत गुलाबचन्दजी पानाचंदजी । सादर जयजिनेन्द्र ॥

पत्र आपका मिला ! निरयावलिका विषय पूज्यश्रीजीका स्वास्थ्य ठीक न होने से इनके शिष्य पं. श्री हेमचन्द्रजी महाराजने सम्मति पत्र लिखदिया है आपको भेजरहे हैं ! कृपया एक कोपी निरयावलिका की और भेज दीजिये और कोई योग्य सेवा कार्य लिखते रहें ? !

भवदीय.
गुजरमल-बलवतराय जैन

॥ सम्मतिः ॥

(लेखक जैनमुनि पं. श्री हेमचन्द्रजी महाराज)

सुन्दरबोधिनी टीकया समलङ्कृतं हिन्दी गुर्जरभाषानुवादसहितं च श्रीनिरयावलिका सूत्रं मेधाविनामल्पमेधसां चोपकारकं भविष्यतीति सुदृढं मेऽभिमतम्. संस्कृत टीकेयं सरला सुबोधा सुललिता चात एव अन्वर्थनाम्नी चाप्यस्ति। सुविशदत्वात् सुगमत्वात् प्रत्येक दुर्बोधपद व्याख्यायुतत्वाच्च टीकैषा संस्कृतसाधारणज्ञानवता मप्युपयोगिनी भाविनीत्यभिमैमि। हिन्दी गुर्जरभाषानुवादावपि एतद् भाषाविज्ञानां महीयसे लाभाय भवेतामिति सम्यक् संभावयामि।

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराजानां परिश्रमोऽयं प्रशंसनीयो धन्यवादार्हाश्च ते मुनिसत्तमाः। एवमेव श्री समीरमल्लजी–श्री कन्हैयालालजी मुनिवरेण्ययोर्नियोजनकार्यमपि श्लाघ्यं, तावपि च मुनिवरौ धन्यवादार्हौस्तः।

सुन्दर प्रस्तावना विषयानुक्रमादिना समलङ्कृते सूत्ररत्नेऽस्मिन् यदि शब्दकोषोऽपि दत्तः स्यात्तर्हि वरतरं स्यात्। यतोऽस्यावश्यकतां सर्वेऽप्यन्वेषकविद्वांसोऽनुभवन्ति।

पाठकाः सूत्रस्यास्याध्ययनाध्यापनेन लेखकनियोजकमहोदयानां परिश्रमं सफलयिष्यन्तीत्याशास्महे। इति।

ગુજરાતી અનુવાદ

લુધીયાના તા ૧૧. નવમ્બર ૧૯૫૮

શ્રીયુત ગુલાબચંદ પાનાચંદજી.

આદર જયજીનેન્દ્ર.

આપનો પત્ર મળ્યો નિરયાવલિકા બાબતમાં પૂજ્યશ્રીજીની તબીયત ઠીક ન હોવાને કારણે તેમના પંડિત શિષ્ય શ્રી હેમચંદ્રજી મ જે સમ્મતિ પત્ર લખ્યું છે જે આપને મોકલવામાં આવે છે મહેરબાની ફરમાવશો.

ભવદીય,
ગુજરમલ બલવન્તરાય જૈન.

(સમ્મતિ પત્રનું ગુજરાતી અનુવાદ)

॥ સમ્મતિ ॥

(લેખક–જૈનમુનિ પં. શ્રી હેમચંદ્રજી મહારાજ)

આ નિરયાવલિકા સૂત્ર-સુન્દર બોધિની ટીકા જે હિન્દી-ગુજરાતી ભાષાનુવાદ સહીત છે તે વિદ્વાનો તેમજ સાધારણ બુદ્ધિના માણસોને માટે ઘણુંજ ઉપકારક છે. એવી મારી દૃઢ માન્યતા છે.

આની સંસ્કૃત ટીકા સરલ, સુબોધ અને લલિત છે જેથી તેનું "સુન્દર બોધિની" એવું ગુણ નિષ્પન્ન નામ સર્વથા બરોબર છે

આ ટીકા, સુસંસ્કૃત-સુગમ અને પ્રત્યેક કઠિન પદોની સુચારૂ-સવિસ્તૃત-વ્યાખ્યા યુક્ત હોવાથી વિદ્વાનોને તો શું પણ સાધારણ સંસ્કૃત જાણવાવાળાઓનેપણ ઘણું ઉપયોગી છે.

હિન્દી ગુજરાતી ભાષાનો સરલ અનુવાદ પણ હિન્દી ગુજરાતી ભાષા બોલવાવાળાઓને માટે ઘણોજ લાભકારક થશે તેવી મારી નિશ્ચિત ધારણા છે.

જૈનાચાર્ય–જૈન ધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજનો આ પરિશ્રમ પ્રશંસા પાત્ર છે, તેમજ ધન્યવાદને પાત્ર છે. એજ પ્રકારે નિયોજન કાર્યવાહક મુનિ શ્રેષ્ઠ શ્રી સમિરમલજી તથા શ્રી કનૈયાલાલજી મહારાજ પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આની અંદર સુન્દર પ્રસ્તાવના તેમજ વિષયાનુક્રમણિકા આપી છે તે પણ શ્રેષ્ઠ છે આવાજ પ્રકારે જો શબ્દકોષ હોત તો વધારે ઠીક બનત. આવા સંસ્કૃત ટીકા આદિ રચનાત્મક કાર્યની સમાજમાં ઘણીજ જરૂર છે. આ વાતનો દરેક ગુણાનુરાગી વિદ્વાન અનુભવ કરે છે.

વાંચકગણ! આ સૂત્રના અધ્યયનથી તેમજ અધ્યાપનથી ટીકાકાર તેમજ નિયોજક મહાનુભાવોનો પરિશ્રમને સફળ કરશો એમ અમે આશા રાખીએ છીએ.

કોઠારી દુરખચંદ જગજીવન
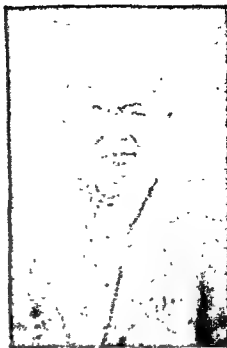
ઉપપ્રમુખના પીતા

શ્રીમાન છબીલદાસ દુરખચંદ કોઠારી

ઉપપ્રમુખ જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર કમીટી

૫૦૦૧ દેનાર દાનવીર મહાશય

અખીલ ભારત સ્થાનકવાસી જૈન શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિના સભ્યોની રાજકોટ શહેરમાં ૨૦૦૩ ની સાલમાં વ્યાખ્યાન ભુવનમાં મળેલી બેઠક

૧ સોમચંદ નેણશી (મોરબી) ૨ મોહનલાલ કેસરજી (દામનગર) ૩ જગજીવન રતનશી (દામનગર) ૪ જીવણલાલ સ્થાનકવાસી જૈન (અમદાવાદ) ૫ વેણીલાલ જીવરાજ (જેતપુર) ૬ હરગોવિંદ જેચંદ શાહ (રાજકોટ) ૭ ન્યાલચંદ લહેરચંદ (સીરપુર) ૮ છબીલદાસ દુરખચંદ (જામનગર) ૯ ગુલાબચંદ પાનાચંદ (રાજકોટ) ૧૦ મોમચંદ તલસીદાસ (જલાલ)

શ્રી

નિવેદન

"વિશ્વમાં જો પ્રગતિની ભાવના હોય તો જેમ બને તેમ સાહિત્ય ક્ષેત્રનો વિકાસ કરવો જોઈએ" આ પ્રકારનું મહાન પુરૂષોનું જે કહેવું છે તે સત્ય છે, કારણ કે અમો પ્રત્યક્ષપણે અનુભવીએ છીએ કે જેણે જેણે પોતાનો વિકાસ કર્યો છે તે કેવલ સાહિત્ય પ્રગતિના કારણેજ કર્યો છે

પ્રાચીન કાળમાં હસ્તલિખિત સાહિત્યજ વિશેષ ઉપયોગમાં આવતું હતું. સાધુ-સાધ્વી અને શ્રાવક-શ્રાવિકા હસ્તલિખિત શાસ્ત્રોજ પઢતાં હતાં અને પઢાવતાં હતાં. તે વખતમાં તેઓ પોતાના વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી સ્વલ્પ અર્થને પણ વિશેષાર્થ રૂપથી સમજી અને સમજાવી શકતાં હતાં. પરંતુ આજ તે પરિસ્થિતિ રહી નથી. ક્રમથી આધ્યાત્મિક જ્ઞાનવૃત્તિનું ભૌતિક જ્ઞાનસ્વરૂપમાં પરિવર્તન થવાથી હવે તે આગમોની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા પ્રાપ્ત કરવા તરફ લોકવૃત્તિ વધી રહી છે. જો વર્તમાન કાળને લક્ષમાં લઇને લોકરૂચિ અનુસાર સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં ન આવે તો સાહિત્ય ભલે ગહન અગર માર્મિક હોય પરંતુ સમજવામાં મુશ્કેલ બનવાના કારણે તેની તરફ દુર્લક્ષજ રહે છે, અને તે કારણથીજ આપણે આપણા પ્રાચીન ગૌરવાન્વિત સાહિત્યને ભંડારોમાં, પટારાઓમાં, પુસ્તકાલયોમાં આદિ કેટલાએ સ્થાનોમાં જેમનાં તેમ ઘણી શતાબ્દિયોથી તાળાઓમાં બંધ રહેવા દીધાં, જેથી તે ઉધઇ, ઉંદરો તથા આતંકિયોં આદિથી નષ્ટ થઇ ગયાં. તેવાં કેટલાંક મૌલિક સાહિત્યનો વિનાશ થવાથી આપણને કેટલી ક્ષતિ થઇ તે મનનપૂર્વક વિચારવામાં આવે તો આજ સુધીની આપણી સુષુપ્તિ અને બેદરકારી માટે આપણને અફસોસ અને ઘૃણા થયા વિના રહેશે નહિ.

ભંડારો આદિમાં સાહિત્યની વિનષ્ટતા અને જનતાની સરલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા દેખીને પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજે બિકાનેરમાં શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર, શ્રી આવશ્યક સૂત્ર આ બે સૂત્રો ઉપર સ્વતંત્ર ટીકા તૈયાર કરી વૃત્તબોધ (છન્દગ્રન્થ) શીલાલ નામમાલા (કોષ) જૈનાગમ તત્ત્વદીપિકા (હિન્દી) ઉપદેશશતક, સૂક્તિસંગ્રહ, આદિ ગ્રંથો તૈયાર કર્યા અને તે ગ્રંથોને શ્રી ભૈરોંદાનજી શેઠિઆજીએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. તદુપરાંત નાનાર્થોદયસાગર અને શિવકોષ એ બે ઘણા મોટા કોષ અપ્રકાશિત પડેલા છે.

વિ. સં. ૧૯૮૭-૮૮ એ બન્ને સાલ પૂજ્યશ્રીએ ઉદયપુર બિરાજીને શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર ઉપર ટીકા તૈયાર કરી તેમજ તત્ત્વપ્રદીપ, લક્ષ્મીધર-

ચરિત્ર પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખ્યાં જે પ્રકાશિત થઇ ગએલ છે.

જ્યારે પૂજ્ય મહારાજશ્રીનું ચોમાસું કરાંચી હતું ત્યારે ત્યાંના શ્રી સંઘે શ્રી ઉપાસકદશાંગ સૂત્ર છપાવીને પ્રકાશિત કર્યું તથા સમાજમાં સંસ્કૃત ટીકા સાથે આ પ્રથમ પ્રકાશન હોવાથી સર્વે વિદ્વાન મુનિયો અને ગૃહસ્થો આ પ્રકાશનથી ઘણાજ ખુશી થયા.

ત્યાર બાદ વિ. સં. ૧૯૯૮ નું ચાતુર્માસ લીમડી (પંચમહાલ) હતું ત્યારે ત્યાંના શ્રી સંઘે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનો પ્રથમ ભાગ (અધ્યયન ૧ થી ૫) પ્રકાશિત કરાવ્યો તે વખતે બીજા વિશ્વ યુદ્ધના કારણથી કાગળ, છપાઇ આદિની મોંઘવારી વધી જવાથી આગળનું પ્રકાશન કાર્ય બંધ રહ્યું.

દામનગર નિવાસી શાસ્ત્રજ્ઞ શેઠ દામોદરભાઈની પ્રેરણા—

તે વખતે કાઠિઆવાડમાં વિદ્વદ્રત્ન પં. મુનિશ્રી ગબ્બૂલાલજી મહારાજ વિચરતા હતા. આપ જ્યારે દામનગર પધાર્યા અને શાસ્ત્રજ્ઞ શેઠ શ્રી દામોદરભાઇએ આપદ્વારા પૂજ્યશ્રીના વિશાળ જ્ઞાનની પ્રશંસા સાંભળી તેમજ શ્રી ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર તથા શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર પ્રથમ ભાગનું વાંચન કરીને તેઓ ઘણાજ ખુશી થયા અને દામનગરથી શ્રી સંઘના આગેવાન શ્રી મોહનલાલ કેશવજીભાઇને તથા રતલામથી શેઠ સોમચંદ તુલશીદાસભાઇ, તેમજ ધર્મદાસ જૈન મિત્ર મંડળના સેક્રેટરી શ્રી લક્ષ્મીચંદજી મુણોતને ડેપ્યુટેશનરૂપે કાઠિયાવાડ પધારવાની વિનંતિ કરવા માટે પૂજ્યશ્રીની સેવામાં ઉદયપુર મોકલ્યા

તે ડેપ્યુટેશને ઉદયપુર જઇને પૂજ્યશ્રીને કાઠિયાવાડ પધારવા અતિ આગ્રહ કર્યો અને અરજ કરી કે શેઠ દામોદરભાઇ શાસ્ત્રોના પૂર્ણ જ્ઞાતા છે. તેઓ આપશ્રીને દામનગર શ્રી સંઘની તરફથી કાઠિયાવાડ પધારવાની વિનંતી કરે છે અને આપ દ્વારા જૈનાગમોનો સર્વત્ર પ્રચાર થાય એમ ઇચ્છે છે, આપનું તે બાજુ પદાર્પણ થવાથી જ્ઞાનનો ઘણો વિકાસ થશે જેથી જૈન જનતાને અપૂર્વ લાભ મળશે.

આવા પ્રકારની અતિ આગ્રહભરી વિનંતી થવાથી પૂજ્યશ્રીએ ત્યાંના જીવદયા આદિ મહત્વભર્યા કાર્યો છોડીને કાઠિયાવાડ તરફ વિહાર કર્યો

મેવાડથી મારવાડના રસ્તે થઈને બ્યાવર સોજત, પાલી, આબુ થઇ પાલણપુર પધાર્યા ત્યાંના શ્રી સંઘે પૂજ્યશ્રીનું અપૂર્વ સ્વાગત કર્યું, અને પંદર દિવસ રોકીને વ્યાખ્યાનનો લાભ લીધો યુવક વર્ગને પૂજ્યશ્રીના વ્યાખ્યાનથી અપૂર્વ પ્રેરણા મળી, અને ચાતુર્માસ રોકાવાની આગ્રહભરી વિનંતી કરી આ અવસરે ત્યાં દામનગરમાં શેઠ દામોદરભાઇના સ્વર્ગવાસ થવાના સમાચાર અચાનક પહોંચ્યા જેથી પૂજ્યશ્રીનો વિચાર ત્યાંથી પાછા ફરી જવાનો થયો. તેવા સમાચાર દામનગર પહોંચવાથી

ફરીવી શ્રી મોહનલાલ કેશવજી, શ્રી જગજીવન રતનસી બગડીઆ, શ્રી સોમચંદ તુલસીદાસ મેતા પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચ્યા અને વિનંતી કરી કે–આપ દામનગર પધારો. જે કામ માટે આપને શેઠ સાહેબે વિનંતી કરેલ છે તે શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય શેઠ સાહેબની પ્રેરણા પ્રાપ્ત સદ્‌ગૃહસ્થો દ્વારા ચાલશે.

પાલણપુર શ્રી સંઘે પણ આવેલા ડેપ્યુટેશનને પૂજ્ય શ્રી પાલણપુર ચાતુર્માસ રોકાઈ જાય તેવી વિનંતી કરી પરંતુ ડેપ્યુટેશને અત્યાગ્રહ કરીને પૂજ્યશ્રીને દામનગર તરફજ વિહાર કરાવ્યો.

સં. ૨૦૦૧ નું ચાતુર્માસ દામનગર થયું તપસ્વી મદનલાલજી મહારાજ અને તપસ્વી માંગીલાલ મહારાજ એ બન્ને તપસ્વિ મુનિઓએ ૭૧–૭૧ દિવસની મહાન તપશ્ચર્યા કરી હજારો શ્રાવક શ્રાવિકા દર્શનાર્થે આવ્યાં. જેમનું સ્વાગત દામનગર સ્થા. શ્રી સંઘે અપૂર્વ ઉત્સાહથી કર્યું. આવેલા દર્શનાર્થીઓને પૂજ્યશ્રી શા કારણથી અત્રે પધારેલ છે તેની વિગતવાર સમજણ પાડી. શાસ્ત્રોદ્ધાર કાર્ય માટે જનતાની અભિરૂચિ દેખીને કાર્યકર્તાઓના ઉત્સાહ ઘણો વધ્યો. શ્રી પ્રભુલાલ કાનજી શ્રી વિનયચંદ દામાદરભાઈ શેઠ, શ્રી કેશવલાલ મોદી, શ્રી જગજીવન રતનશી બગડીઆ. શ્રી મોહનલાલ કેશવજી, શ્રી ગુલાબચંદ પાનાચંદ મહેતા રાજકોટ, શ્રી સોમચંદ તુલસીદાસ મહેતા રતલામ, શ્રી જીવણલાલ છગનલાલ સંઘવી અમદાવાદ આદિ સદ્‌ગૃહસ્થોએ શાસ્ત્રોદ્ધાર કાર્ય શરૂ કરાવવા માટે ઉદારતા પૂર્ણ શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડ એકઠું કરવાનું કાર્ય ચાલુ કર્યું, અને શ્રી ગુલાબચંદભાઈ, શ્રી સોમચંદભાઈ, શ્રી કેશવલાલ મોદી, શ્રી જીવણલાલ સંઘવી શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડ માટે અમરેલી, બોટાદ, ચૂડા, વઢવાણ સીટી, થાન આદિ ગામોમાં ગયા અને તે ગામોના સંઘોએ આ મહાન કાર્યમા પુરો સહયોગ આપ્યો. આ કાર્યના સર્વ કાર્યકર્તાઓ તેમજ શ્રી સંઘો કે જેમણે આ કાર્યમાં પુરો સહકાર આપી અપૂર્વ સેવા બજાવી છે તે માટે તેઓ સર્વ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. સમાજમાં શ્રી છબીલદાસ હરખચંદ કોઠારી પૂર્ણ ખ્યાતી પ્રાપ્ત ગૃહસ્થ છે, તેઓને સામાજીક કાર્યમાં જ્યાં જ્યાં સેવા આપવાની જરૂરત જેવું લાગે ત્યાં ત્યાં તેઓ તન-મન ધનથી સેવા આપવા સર્વદા તૈયાર રહે છે અને જે કાર્યને તેઓ પોતાના હાથ પર લે છે તેને કોઈ વખત અપૂર્ણ રાખતા નથી અગર કાર્યને ભંગ થવા દેતા નથી, એજ એમની વિશેષતા છે. બોટાદ છાત્રાલયે આજસુધી જે પ્રગતિ કરી છે તેનો સઘળો યશ આપને ફાળેજ આવે છે.

સ્થા. સમાજ ઉપર જ્યારે જ્યારે અન્ય મતાવલંબિયોએ હુમલાત્મક પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી ત્યારે ત્યારે આપે સ્થા. સમાજની જાહોજલાલી કાયમ રાખવા માટે સર્વદા અગ્રભાગ લીધો છે. દામનગર પૂજ્યશ્રીના દર્શનાર્થે આપ તથા નાના

ભાઈ રંગીલદાસભાઈ આવ્યા અને શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યની રૂપરેખા જાણી ઘણાજ ખુશી થયા અને તેજ વખતે બન્ને ભાઈઓએ આ કાર્યનો ભાર ઉઠાવી લીધો.

ભાવનગર શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિ—

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં ભાવનગર શ્રી સંઘની અત્યંગ્રહ ભરી વિનંતી થતાં આપ ભાવનગર પધાર્યા આપના ઉપદેશથી તપસ્વી માંગીલાલજી મ ના ૨૧ ઉપવાસના પારણા ઉપર તા ૧૯ ૧૨ ૪૪ ના રોજ ભાવનગરના કતલખાનાં તેમજ જહાંગીર મીલ તથા બજારો બંધ રહ્યા, અને યશોનાથ મંદિરમાં શાન્તિ પ્રાર્થના થઇ, જે વખતે દશ હજાર જનતા એકઠી થઇ હતી ત્યાર બાદ શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યને મજબુત બનાવવા માટે તા ૫-૧-૪૪ ના દિવસે મિટીંગ ભરવાનું આમંત્રણ ભાવનગર સ્થા સંઘની તરફથી આપવામાં આવ્યું કોઠારી બન્ને ભાઈઓએ અમદાવાદના પ્રખ્યાત કે જેઓએ પોતાના જીવનને પરોપકાર અને સેવા કાર્યમાં અર્પણ કરેલ છે અને આજ સુધી અનેક સ્થાને પોતાની સંપત્તિનો સદુપયોગ કરેલ છે તે મીલ માલેક શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસભાઇને મિટીંગના પ્રેસીડંટ બનવા આગ્રહભરી વિનતી કરીને તેમની સ્વીકૃતી પણ મેળવી, અને તદનુસાર તે તારીખની મીટીંગ ભરાણી અને તે વખતે શ્રી શ્વે સ્થા. શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની સ્થાપના કરી અને સમિતિના નિયમોપનિયમ તૈયાર કર્યા તેમજ કાર્યવાહક કમીટી બનાવવામા આવી આ પ્રકારે સમિતિની સ્થાપના હોવાથી શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય સારી રીતે સરલતાથી ચાલવા માંડયુ

ભાવનગરથી પૂજ્ય શ્રી વિહાર કરીને ઉમરાલા દડવા થઇને બોટાદ પધાર્યા અને ત્યાંના સ્થા સંઘે વિનતી કરીને પૂજ્યશ્રીને થોડો વખત રોકયા ત્યાંથી સ્ટેશન પર પધારતાં પંડિતોને રહેવાની દરેક પ્રકારની સગવડતા શ્રી છબીલદાસભાઇ કોઠારીના બગલા ઉપર કરવામા આવી હતી ત્યાંથી પૂજ્ય શ્રી રાણપુર અને ત્યાંથી ચૂડા પધાર્યા ત્યા કવિવર પં શ્રી નાનચંદજી મા સા બિરાજેલા હતા. તેઓશ્રીએ શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યને દેખીને ઘણી પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી.

ચૂડાથી લીંબડી જ્યારે પૂજ્યશ્રીનું પધારવુ થયુ ત્યારે ત્યાં પં મુનિશ્રી ધનજી મા. તથા સદાનંદી પં મુનિશ્રી છોટાલાલજી મા બિરાજેલ હતા તેઓશ્રી પણ શાસ્ત્રોદ્ધારનું કાર્ય દેખીને ઘણાજ પ્રસન્ન થયા.

લીંબડી નિવાસી સિક્ષિકા શ્રી મોતી બહેન આદિએ શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડ વધારવા ભૂખ-તરસ-તડકો આદિ સહન કરીને પૂરો પરિશ્રમ ઉઠાવેલ હતો જેને માટે સમિતિ આભારપૂર્વક ધન્યવાદ આપે છે.

જોરાવરનગર ચાતુર્માસ—

જોરાવરનગર શ્રી સંઘની આગ્રહભરી વિનંતી થવાથી સં. ૨૦૦૨ નું ચાતુર્માસ જોરાવરનગર થયું. લીંબડીથી વઢવાણ સીટી, સુરેન્દ્રનગર વિચરીને જોરાવરનગર ચાતુર્માસ માટે પધાર્યા. બન્ને તપસ્વી મુનિયોએ ૭૩-૭૩ દિનની મોટી તપશ્ચર્યા કરી બહારના દર્શનાર્થીઓનો માનવસાગર ઉલટી પડયો. જોરાવરનગર શ્રી. સ્થા. સંઘે ઘણા ઉત્સાહથી આવેલ વિરાટ માનવ સમુદાયનું ઘણુંજ હર્ષથી સ્વાગત કરી ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું આજ વખતે શ્રી જોરાવરનગર સંઘે શ્રી શ્વે. સ્થા. શાસ્ત્રોદ્ધાર સમિતિની કાર્યવાહક કમિટિને આમંત્રણ આપ્યું એટલે સમિતિની બીજી મહત્વની મિટીંગ શેઠ શાંતિલાલ મંગળદાસભાઇના પ્રમુખપણે ભરાણી. પ્રેસીડંટ સાહેબે શાસ્ત્રોદ્ધાર કાર્યમાં રૂા ૫૦૦૦) પાંચ હજારની સખાવત જાહેર કરી અને તેવીજ રીતે શ્રી કોઠારી સાહેબે તેમજ બીજાઓએ શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડને સમૃદ્ધ બનાવવા ખુબ પરિશ્રમ લીધો .

શ્રી ચાંપસી સુખલાલ, શ્રી હરખચંદભાઈ કારીયાણીવાળા, શ્રી બાઈચંદ અમુલખ, શ્રી જયચંદભાઇ નાયકાવાળા, શ્રી નરોતમદાસ ઓઘડભાઇ આદિ જોરાવરનગર, શ્રી શેઠ મદનજી રતનજી, શ્રી જાદવજી મગનલાલભાઇ વકીલ સુરેન્દ્રનગર, શ્રી કસ્તુરચંદ ગાંધી, શ્રી સવાઇલાલ, શ્રી પાનાચંદ ગોબર આદિ વઢવાણના ગૃહસ્થોએ સમિતિની મિટીંગમાં પૂરો સહયોગ આપ્યો છે તેમજ જોરાવરનગર શ્રી સંઘે સમિતિની મિટીંગ માટે અનુકુળ વ્યવસ્થા કરી આપી જેને માટે અમો ઘણોજ આભાર માનીએ છીએ.

વઢવાણનિવાસી નગરશેઠ જુંઝાભાઇ વેલસીના પરિવારવાળાં શાહ મોતીબહેન પોપટલાલ, શેઠ શ્રો પ્રભાબ્હેન મોતીચંદ, શ્રી ઝવેરબહેન આદિએ વઢવાણ, સુરેન્દ્રનગર, જોરાવરનગરમાં શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડની વૃદ્ધિમાં અપૂર્વ પરિશ્રમ લઇ અમારા કાર્યમાં સહકાર આપ્યો તેથી સમિતિ તે બ્હેનોનો આભાર માને છે.

જોરાવરનગરના ચાતુર્માસ પછી પૂજ્યશ્રી ગુલાબચંદજી મહારાજે લીંબડી પધારવા આદેશ મોકલ્યો જેથી પૂજ્ય મ. સા. લીંબડી પધાર્યા. ત્યાં થોડા વખત બિરાજી સાયલા થઇ થાન પધાર્યા. ત્યાં પં. મુનિશ્રી કેશવલાલજી મહારાજ બિરાજતા હતા ત્યાં શેઠ ઠાકરશી કરસનજીભાઇ પુરાતત્વજ્ઞાની તેમજ શાસ્ત્રજ્ઞ છે. તેઓશ્રીએ શાસ્ત્રોદ્ધારના કાર્યમાં પૂરો સહયોગ આપ્યો.

મોરબી સંઘની તરફથી તેર શ્રાવકોનું ડેપ્યુટેશન ચાતુર્માસની વિનંતી કરવા માટે આવ્યું અને તેમની વિનંતી સ્વીકારી ચાતુર્માસ મોરબી ઠરાવ્યું.

થાનથી વાંકાનેર પધાર્યા. વાંકાનેર શ્રી સંઘે અપૂર્વ સેવા કરી. ત્યાંથી ચાતુર્માસ માટે મોરબી પધાર્યા.

આ ઉપરાંત આજ સુધી પૂજ્ય શ્રી જ્યાં જ્યાં પધાર્યાં ત્યાં ત્યાંના સંઘે શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડમાં તેમજ પ્રતિઓની વ્યવસ્થામાં જે જે મદદ કરી છે તેને માટે તેમજ વ્યક્તિગત જે જે શ્રાવક શ્રાવિકાએ લાભ ઉઠાવ્યો છે તેમનો સમિતિ હાર્દિક આભાર માને છે

ભવિષ્યમાં પણ આ પ્રકારે આ મહાન કાર્યમાં પ્રત્યેક સંઘ શ્રાવક શ્રાવિકાને અમારૂં નિવેદન છે કે આપ આ શાસ્ત્રોદ્ધારના પવિત્ર કાર્યમાં તન-મન-ધનથી મદદ આપી અમારો ઉત્સાહ વધારતા રહેશો અમારી ઇચ્છા છે જેમ બને તેમ આ કાર્ય પૂર્ણ થતાં સુધી ચલાવી સ્થા. સમાજની સાહિત્યની રૂપને પુરી કરવી.

અમોએ આજ સુધી જે પ્રગતિ કરી છે તે સર્વ આપની પવિત્ર લાગણી અને ઉદારતાનું શુભ પરિણામ છે.

આ ભગીરથ કાર્યને પૂર્ણ કરવામાં અમો આપનો સંપૂર્ણ સહકાર ઇચ્છીએ છીએ. માટે સ્થા સમાજના ઉદાર સદ્‌ગૃહસ્થોને તથા પ્રત્યેક ગામના સંઘને અમારી વિનંતી છે કે અમારા આ શાસ્ત્રોદ્ધાર ફંડમાં પોત પોતાની સહાયતા આપી આ ધર્મોદ્ધારક કાર્યમાં પૂર્ણ સાથ આપશો

ચાલુ વર્ષે વીરમગામમા પં મુનિશ્રી કનૈયાલાલજી મ ઠા ૨ નું ચાતુર્માસ હોવાથી ત્યાંનો સંઘ આ કાર્યમાં સારો ઉત્સાહ બતાવી રહેલ છે તે બદલ ધન્યવાદ

આ મહાન કાર્ય કરવામાં જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ. સા જે પ્રકારે મહેનત લઇ રહેલ છે તે પ્રશંસનીય તેમજ આદરણીય છે આ કાર્યને. જ્યારથી શરૂ કરવામાં આવેલ છે ત્યારથી આહારપાણી કરવાનો સમય તેમજ અન્ય કાર્યોની જરાપણ પરવાહ કર્યા વિના આજસુધી પંદર સૂત્રોની ટીકા આપે તૈયાર કરી છે તેને માટે સારી સ્થા સમાજ આપની પૂર્ણ આભારી છે

આ કાર્યમાં જોડાયેલો વિદ્વાન વર્ગ પણ પૂર્ણ મહેનત લઇ રહેલ છે અમો તેઓની મહેનતને આદરની દૃષ્ટિથી દેખીએ છીએ તેમજ આભાર માનીએ છીએ

સંસ્કૃત ટીકા યુક્ત આગમ પ્રકાશન આ સમિતિ દ્વારાજ થઇ રહ્યું તેથી અમો અંતમાં ફરીથી એકવાર આપને આ પવિત્ર કાર્યમાં સહકાર આપવાની વિનંતિ કરીએ છીએ, આપના સહકારથી અમોને આ કાર્યમાં અધિક વેગ મળશે.

નિવેદક,

શ્રી. શ્વે. સ્થા. શા. સમિતિ – રાજકોટ.

॥ श्री वीतरागाय नमः ॥
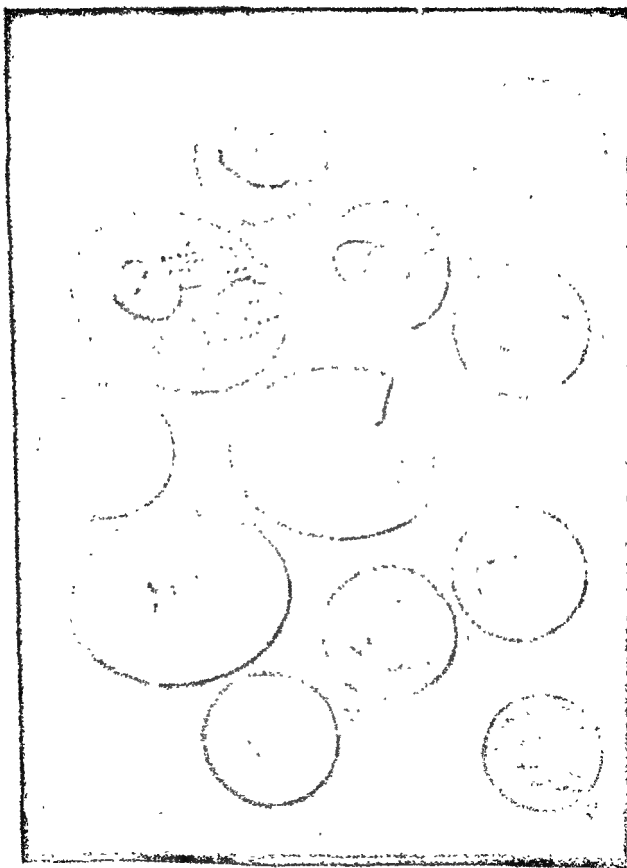
जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितया
आचारमणिमञ्जूषाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

श्री दशवैकालिकसूत्रम्

अथ-षष्ठाध्ययनम् ।

पञ्चमाध्ययने निरवद्यभक्तपानाद्युपादानविधिर्दर्शितः, तादृशं भक्तपानादिकं च शुद्धाचारवद्भिरेवोपादीयतेऽतोऽस्मिन् महाचारकथाभिधाने षष्ठाध्ययनेऽष्टादशस्थानाश्रिताचारविधिरभिधीयते, तत्र महाचारकथाश्रवणानुत्कण्ठिता राजादयः

हिन्दी भाषानुवाद ।

अब छठा अध्ययन कहते हैं ।

पांचवें अध्ययनमें निरवद्य भक्तपानकी विधि बताई है। निरवद्य भक्तपान शुद्ध आचारवान् मुनि ही ग्रहण करते हैं। इसलिए महाचारकथा नामक छठे अध्ययनमें अठारह स्थानोंमें आश्रित आचारकी विधि बताते हैं। महाचारकथाके जिज्ञासु राजा

ગુજરાતી ભાષાનુવાદ.

અધ્યયન છઠ્ઠું.

પાંચમા અધ્યયનમાં નિરવદ્ય ભક્તપાનની વિધિ બતાવી છે. નિરવદ્ય ભક્તપાન શુદ્ધ આચારવાન્ મુનિ જ ગ્રહણ કરે છે. તેથી મહાચારકથા નામક છઠ્ઠા અધ્યયનમાં અઢાર સ્થાનોમાં આશ્રિત આચારની વિધિ બતાવે છે. મહાચારકથાના

कदाचित् स्वभागधेयवशान्नगरप्रान्तोद्यानमागतं गणिनमाकर्ण्य तदन्तिकमुपस्थिताः साधुसमुचिताचारं पृच्छन्तीत्याह—

यद्वा–भिक्षाचर्यागतेन स्वाचारं पृष्टेन केनचित् साधुना ' अदूर एवोद्याने गुरवो मे विराजन्ते त एव सविस्तरं कथयिष्यन्ती'तिमतिलब्धोत्तरा राजादयस्तत्रागत्य तमाचार्यमाचारं पृच्छन्तीत्याह—

(मूलम्)

३ ४ ५ ६ ७
नाणदंसणसंपन्नं, संजमे य तवे रयं ।
९ ८ १ २
गणिमागमसंपन्नं, उज्जाणंमि समोसढं ॥१॥
१० ११ १२ १३ १४ १५
रायाणो रायमचा य, माहणा अदुव खत्तिया ।
२० १६ १९ १७ १८
पुच्छंति निहुअप्पाणो, कहं भे आयारगोयरो ॥२॥

महाराजा या अन्य प्रधान भव्य प्राणी सुनें कि–सौभाग्यसे नगर प्रान्त अथवा उद्यानमें आचार्य महाराज पधारे हैं और यदि वह उनके समीप पहुंच कर साधुओं के आचारके विषयमें पूछें, अथवा कोई मुनि गोचरी के लिए गये हों और कोई उनसे उनका आचार पूछे तो मुनि उत्तर दे कि–यहांसे पास ही उद्यानमें मेरे धर्माचार्य विराजमान हैं वेही विस्तारसे समझावेंगे। मुनिका कथन सुनकर राजा आदि आचार्य महाराजके समीप जायें और उनसे मुनियोंका आचार पूछें। यही विषय आगे कहा जाता है।

જિજ્ઞાસુ રાજા મહારાજા યા અન્ય પ્રધાન ભવ્ય પ્રાણીઓ સાંભળે કે – સુભાગ્યે નગરપ્રાંત અથવા ઉદ્યાનમાં આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા છે, અને તેઓ તેમની સમીપે પહોંચીને જો સાધુઓના આચાર વિષે પૂછે,

અથવા કોઇ મુનિ ગોચરીને માટે ગયો હોય અને કોઇ એને એનો આચાર પૂછે, તો મુનિ ઉત્તર આપે કે – અહીંથી નજીકમાં જ ઉદ્યાનમાં મારા ધર્માચાર્ય વિરાજમાન છે તેજ વિસ્તારથી સમજાવશે મુનિનું કથન સાંભળીને રાજા આદિ આચાર્ય મહારાજની સમીપે જાય, અને તેમને મુનિઓનો આચાર પૂછે એ વિષય આગળ કહેવામાં આવે છે

(छाया)

ज्ञानदर्शनसंपन्नं, संयमे च तपसि रतम् ।
गणिनमागमसंपन्नम्, उद्याने समवसृतम् ॥१॥
राजानो राजामात्याश्च, ब्राह्मणा अथवा क्षत्रियाः ।
पृच्छन्ति निभृतात्मानः, कथं भवताम् आचारगोचरम् ॥२॥

(टीका)

'नाणदंसण' इत्यादि—

उद्याने=नगरान्तिकवर्तिनि पुष्पफलसमृद्धतरुराजिविराजिते आरामविशेषे समवसृतं=समागतं ज्ञानदर्शनसंपन्नं=ज्ञानं च दर्शनं चेति ज्ञानदर्शने ताभ्यां संपन्नं युक्तं, तत्र ज्ञानं=स्वपरस्वरूपपरिच्छेदकं मतिश्रुतादिकं, दर्शनं=दर्शनमोहनीयक्षयादिप्रादुर्भूतं जीवादिनवतत्त्वस्वरूपश्रद्धानात्मकम् । यद्यपि सम्यग्दर्शनादेव सम्यग्ज्ञानं भवति, तथापि संव्यवहारनयापेक्षया ज्ञानस्यैव प्राधान्यादादौ प्रयोगः। संयमे=सप्तदशविधे, तपसि=द्वादशभेदे च रतं=तत्परम्, आगमसंपन्नम्=आगमः=आ=सम्यग्ज्ञानादित्रयमोक्षमार्गरूपा मर्यादा गम्यते=ज्ञायते येन सः आचाराद्यङ्गोपाङ्गलक्षणस्तेन संपन्नं=तद्विषयकज्ञानवन्तं, गणिनं=गणः=साधुसमु-

'नाणदंसण' इत्यादि।

फूलों फलोंसे समृद्ध, तरुओंकी श्रेणीसे शोभित उद्यानमें पधारे हुए, स्वपर-स्वरूपको जाननेवाले मतिश्रुत आदि ज्ञान तथा दर्शनमोहनीयके क्षय क्षयोपशम अथवा उपशमसे उत्पन्न होनेवाले नव तत्त्वोंकी श्रद्धारूप दर्शनसे सम्पन्न, सत्तरह प्रकारके संयम, और बारह प्रकारके तपमें तत्पर, रत्नत्रयकी मर्यादाका बोध करानेवाले आचाराङ्ग आदि अङ्ग तथा उपाङ्गोंके ज्ञाता, छत्तीस गुणधारी आचार्य महाराज के पास चक्रवर्ती आदि

નાણદંસણ૰ ઇત્યાદિ

ફૂલ-ફળથી સમૃદ્ધ, તરૂઓની શ્રેણીથી શોભિત ઉદ્યાનમાં પધારેલા, સ્વપર સ્વરૂપને જાણવાવાળા, મતિ શ્રુત આદિ જ્ઞાન તથા દર્શનમોહનીયના ક્ષય-ક્ષયોપશમ અથવા ઉપશમથી ઉત્પન્ન થનારા નવ તત્ત્વોની શ્રદ્ધારૂપ દર્શનથી સંપન્ન, સત્તર પ્રકારના સંયમ અને બાર પ્રકારના તપમાં તત્પર, રત્નત્રયની મર્યાદાનો બોધ કરાવનાર, આચારાંગ આદિ અંગ તથા ઉપાંગોના જ્ઞાતા, છત્રીસ ગુણ ધારી આચાર્ય

दायः आज्ञाकारित्वेन सोऽस्यास्तीति । यद्वा-षट्त्रिंशद्गुणसमूहो गणः सोऽस्यास्तीति गणी-आचार्यस्तम्, राजानः=चक्रवर्त्यादयः, राजामात्याश्च= अमा=सह समीपे वा वर्तन्ते ये ते-अमात्याः, राज्ञाममात्या राजामात्याः=राजमन्त्रिणश्च, ब्राह्मणाः=ब्रह्मचर्यं कुशलानुष्ठानं, तदेषामस्तीति ते, ब्राह्मणजातिमन्तो वा, 'अदुव'-शब्दो देशीयस्तस्य 'अथवे'त्यर्थः । क्षत्रियाः=क्षतात्=उपघातात् त्रायन्ते इति ते, पीड्यमानप्राणिसंरक्षका इत्यर्थः । निभृतात्मानः=निश्चलान्तःकरणा दत्तावधाना इत्यर्थः । अथवा विनीताः कृताञ्जलिपुटा इत्यर्थः, तादृशाः सन्तः मे=भवताम् आचारगोचरम् कथं=किंविधम् इति- पृच्छन्ति प्रश्नं कुर्वन्ति । तत्राचारः ज्ञानादिपञ्चविधः, गोचरः=भिक्षाचर्यादिलक्षणः, तयोः समाहार इति विग्रहः । यद्वा 'आचारगोचरः' इति छाया-आचारस्य साधुसमाचारस्य गोचरः= विषयः, आचारगोचरः साधुकर्तव्यो धर्मः व्रतषट्कादिरित्यर्थः ॥१॥२॥

राजा, राजमन्त्री ब्राह्मण अर्थात् ब्रह्मचर्य आदि शुभ क्रियाओंका अनुष्ठान करनेवाले या वर्णकी अपेक्षा ब्राह्मण, तथा क्षत्रिय अर्थात् दीन दुर्बलोंकी रक्षा करनेवाले, सावधानीसे विनय युक्त होकर पूछें कि–हे भदन्त ! आपका आचार अर्थात् ज्ञानाचार आदि, तथा गोचर अर्थात् भिक्षाचर्या आदि, अथवा साधुका आचरणीय (कर्तव्य) यानी साधुका धर्म क्या है?

गाथामें ज्ञानदर्शनसंपन्न विशेषण आया है। यहां यह समझना चाहिए कि यद्यपि सम्यग्दर्शनसे ही सम्यग्ज्ञान उत्पन्न होता है तो भी व्यवहारनयकी अपेक्षासे ज्ञान प्रधान है इसलिए आदिमें ज्ञानका ग्रहण किया है ॥१॥ ॥२॥

મહારાજની પાસે ચક્રવર્તી રાજા, રાજમંત્રી, બ્રાહ્મણ અર્થાત્ બ્રહ્મચર્ય આદિ શુભ ક્રિયાઓનું અનુષ્ઠાન કરનારા યા વર્ણની અપેક્ષાએ બ્રાહ્મણ, તથા ક્ષત્રિય અર્થાત્ દીન-દુર્બળની રક્ષા કરનારા, સાવધાનીથી વિનયયુક્ત થઈને પૂછે કે – હે ભદન્ત ! આપનો આચાર અર્થાત્ જ્ઞાનાચાર આદિ તથા ગોચર અર્થાત્ ભિક્ષાચર્યા આદિ અથવા સાધુનું આચરણીય (કર્તવ્ય) યા તો સાધુનો ધર્મ શો છે ?

ગાથામાં જ્ઞાનદર્શનસંપન્ન વિશેષણ આવ્યું છે અહીં એમ સમજવું કે જો કે સમ્યગ્ દર્શનથી જ સમ્યગ્ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, તો પણ વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ જ્ઞાન પ્રધાન છે, તેથી 'આદિ'થી જ્ઞાનનું ગ્રહણ કર્યું છે. (૧-૨)

एवं पृष्ट आचार्यः किं कुर्यादित्याह—

(मूलम्)

तेसिं सो निहुओ दंतो, सव्वभूयसुहावहो ।
सिक्खाए सुसमाउत्तो, आयक्खइ वियक्खणो ॥३॥

॥ छाया ॥

तेभ्यः स निभृतो दान्तः सर्वभूतसुखावहः ।
शिक्षया सुसमायुक्तः आचष्टे विचक्षणः ॥३॥

॥ टीका ॥

'तेसिं' इत्यादि—

निभृतः=निश्चलः सावधान इत्यर्थः, दान्तः=वशीकृतेन्द्रियः सर्वभूतसुखावहः=सकलजीवोपकारपरायणः शिक्षया=ग्रहणासेवनारूपया, तत्र ग्रहणा शिक्षा–यथाक्रमं सूत्रार्थतदुभयबोधनरूपा, आसेवना च सूत्रोक्तक्रियाकलापप्रवर्तनं, सुसमायुक्तः=सुसंपन्नः न्यूनाधिकभावराहित्येनोभयशिक्षादक्ष इत्यर्थः। विचक्षणः=धर्मोपदेशनिपुणः स गणी तेभ्यः=राजादिभ्य आचष्टे=कथयति।

ऐसा पूछनेपर उत्तर देनेकी विधि कहते हैं—

'तेसिं' इत्यादि ।

आत्मा में सावधान, जितेन्द्रिय, समस्त प्राणियोंका कल्याण करनेवाले, ग्रहण और आसेवनरूप शिक्षासे सुसंपन्न और धर्मोपदेश देनेमें चतुर, आचार्य महाराज उन राजा आदिको धर्म की प्ररूपणा करें। क्रमसे सूत्र और अर्थ की शिक्षा ग्रहणशिक्षा कहलाती है और पंच महाव्रत आदि सूत्रोक्त क्रियाओंमें प्रवृत्ति करना आसेवनशिक्षा है।

એમ પૂછાતાં ઉત્તર આપવાની વિધિ કહે છે—

તેસિં૦ ઇત્યાદિ.

આત્મામાં સાવધાન, જિતેન્દ્રિય, સમસ્ત પ્રાણીઓનું કલ્યાણ કરવાવાળા, ગ્રહણ અને આસેવન રૂપ શિક્ષાથી સુસંપન્ન અને ધર્મોપદેશ આપવામાં ચતુર, આચાર્ય મહારાજ એ રાજા આદિને ધર્મની પ્રરૂપણા કરી સંભળાવે. ક્રમે કરીને સૂત્ર અને અર્થની શિક્ષા ગ્રહણશિક્ષા કહેવાય છે. અને પંચ મહાવ્રત આદિ સૂત્રોક્ત ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ આસેવન શિક્ષા છે.

'निहुओ' इति पदेनासंभ्रान्तता, 'दंतो' इत्यनेन शब्दादिविषयोपरतिः, 'सव्वभूयसुहावहो' इत्यनेन सर्वभूताभयकारिता, 'सिक्खाए सुसमाउत्तो' इति पदेन जिज्ञासुकर्तृकाचारगोचरविषयकयावत्प्रश्नसमाधानशक्तिमत्ता, 'वियक्खणो' इत्यनेन च द्रव्यक्षेत्रकालभावाभिज्ञता, उत्सर्गापवादविवेकवत्ता च समावेदिता ॥३॥

(मूलम्)

इंदि[१]! धम्मत्थ[२]कामाणं, निग्गंथाणं[३] सुणेह[९] मे[८] ।
आयारगोयरं[७] भीमं[४], सयलं[६] दुरहिट्ठियं[५] ॥४॥

(छाया)

हन्दि! धर्मार्थकामानां, निर्ग्रन्थानां शृणुत मे ।
आचारगोचरं भीमं, सकलं दुरधिष्ठितम् ॥४॥

'निहुओ' पदसे संभ्रमका अभाव, 'दंतो' पदसे शब्द आदि विषयोंका त्याग, 'सव्वभूयसुहावहो' पदसे समस्त जीवोंको अभयदान 'सिक्खाए सुसमाउत्तो' पदसे आचारके विषयमें जिज्ञासु द्वारा किये जानेवाले सब प्रश्नोंका उत्तर देनेकी शक्ति, 'वियक्खणो' पदसे द्रव्य क्षेत्र काल भावका ज्ञान और उत्सर्ग अपवाद मार्गका विवेक प्रगट किया है ॥३॥

निहुओ શબ્દથી સંભ્રમનો અભાવ, दंतो શબ્દથી શબ્દાદિ વિષયનો ત્યાગ, सव्वभूयसुहावहो પદથી સમસ્ત જીવોને અભયદાન, सिक्खाएसुसमाउत्तो પદથી આચારના વિષયમાં જિજ્ઞાસુ દ્વારા પૂછાતા સર્વ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાની શક્તિ, वियक्खणो પદથી દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળભાવનું જ્ઞાન અને ઉત્સર્ગ અપવાદ માર્ગનો વિવેક પ્રકટ કર્યો છે. (૩)

(टीका)

'हंदि' इत्यादि—

'हन्दि' इत्यव्ययं कोमलामन्त्रणे, तेन भो देवानुप्रियाः। धर्मार्थ-कामानां=धर्मः श्रुतचारित्रलक्षणः स एवार्थः प्रयोजनं धर्मार्थः, तं कामयन्ते=वाञ्छन्तीति धर्मार्थकामाः=श्रुतचारित्रधर्माभिलाषिणस्तेषां, निर्ग्रन्थानां=साधूनां भीमं=भयङ्करं कर्मशत्रून् प्रतीतिभावः, दुरधिष्ठितं=दुर्धार्यं कातरैर्दुराराध्यमित्यर्थः, सकलं=निरवशेषम् आचारगोचरं=ज्ञानक्रियालक्षणं मे=मम सकाशात् शृणुत=आकर्णयत, (हंदि) इति पदेन कोमलसंबोधनमुक्तं, तदन्तरेण श्रोतारो दत्तावधाना न भवन्ति। 'धम्मत्थकामाणं, निग्गंथाणं' इति पदद्वयेन मोक्षाकाङ्क्षित्वेऽपि

आचार्य उत्तर देते हैं—

'हंदि' इत्यादि।

हे देवानुप्रिय ! श्रुत चारित्ररूप धर्मकी वाञ्छा करनेवाले निर्ग्रन्थ का कर्म-शत्रुओंके लिए भयंकर अर्थात् कर्मनाशक और कायर जिसकी आराधना नहीं कर सकते, ऐसे संपूर्ण आचार गोचर (ज्ञानचारित्र) को मुझसे सुनो।

'हंदि' यह कोमल आमंत्रण है इससे यह प्रकट किया है कि मधुर संबोधन के बिना श्रोता उपदेश में मन नहीं लगाते। 'धम्मत्थकामाणं निग्गंथाणं' इन दो पदोंसे

આચાર્ય ઉત્તર આપે છે.

હંદિ. ઇત્યાદિ.

હે દેવાનુપ્રિય! શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મની વાંચ્છના કરનાર નિર્ગ્રન્થના કર્મ-શત્રુઓને માટે ભયંકર અર્થાત્ કર્મનાશક, અને કાયર જેની આરાધના કરી શકતા નથી, એવા સંપૂર્ણ આચારગોચર (જ્ઞાનચારિત્ર)ને મારી પાસેથી સાંભળો.

હંદિ એ કોમળ આમંત્રણ છે, એથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે મધુર સંબો-ધન વિના શ્રોતા ઉપદેશમાં મન લગાડતા નથી. ધમ્મત્થકામાણં નિગ્ગંથાણં એ બે

बाह्याभ्यन्तरपरिग्रहरहितानामेव आचारगोचरं परमश्रेयस्करं सकलजनमेवनीयं नेति सूच्यते।

अथ च द्वितीयगाथायां भवच्छब्दोपादानपुरस्सरं प्रश्नसद्भावेऽप्यस्म-च्छब्दमनुपादाय 'धम्मत्थकामाणं निग्गन्थाणं' इतिपदद्वयं पुरस्कुर्वतामाचार्याणां स्वाभिमानाभावश्च बोध्यते।

'आयारगोयरं' इति पदेन प्रश्नानुरूपवाक्यप्रयोगेण स्वागमपरि-भाषया च जिज्ञासूनां श्रवणानुरागो विवर्धते इति ध्वनितम्। 'भीमं' इति पदेनाचारगोचरवतां साधुसिंहानां सविधे कर्ममृगा न स्थातुं प्रभवन्तीति द्योतितम्।

यह व्यक्त किया है कि मोक्षका इच्छुक होनेपर भी उन्हीं का आचार गोचर परम कल्याणकारी और आराधनीय होता है, जो बाह्याभ्यन्तर परिग्रहसे मुक्त होते हैं।

दूसरी गाथामें भवत् (आप) शब्दका प्रयोग करके प्रश्न किया था, किंतु उत्तरमें आचार्यने 'हमारा' ऐसे न कहकर 'निर्ग्रन्थ साधुओंका' ऐसा कहा है, इससे स्वअभिमानका अभाव प्रगट होता है। 'आयारगोयरं' पदसे यह ध्वनित होता है कि प्रश्नके अनुकूल वाक्य प्रयोगसे और आगमकी परिभाषासे श्रोताओंका सुनने में अनुराग बढता है। 'भीम' पदसे यह सूचित किया है कि आचार गोचरवाले साधु सिंहोंके सामने

પદોથી એમ વ્યક્ત કર્યું છે કે મોક્ષના ઇચ્છુક હોય છતા પણ તેમના આચાર-ગોચર પરમ કલ્યાણકારી અને આરાધનીય હોય છે, જે બાહ્યાભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત હોય છે.

બીજી ગાથામાં भवत् (આપ) શબ્દનો પ્રયોગ કરીને પ્રશ્ન કર્યો હતો, કિંતુ ઉત્તરમાં આચાર્યે 'અમારા એમ ન કહેતા નિર્ગ્રન્થ સાધુઓના' એમ કહ્યું છે, એથી સ્વાભિમાનનો અભાવ પ્રકટ થાય છે. आयारगोयर પદથી એમ ધ્વનિત થાય છે કે પ્રશ્નને અનુકૂળ અને આગમની પરિભાષાથી શ્રોતાઓનો અનુરાગ સાંભળવામાં વધે છે. भीमं શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે આચારગોચરવાળા

'समत्ते' इत्यनेन संपूर्णकथनमन्तरेण तत्त्वनिर्णयो न सम्यग् भवती-त्यावेदितम्। 'दुरहिट्ठियं' इति पदेन गुरुकर्मणामयोग्यानां च दुःसेव्यमेतत्, न तु लघुकर्मणाम्, इति व्यक्तीकृतम् ॥४॥

॥ मूलम् ॥

आचारगोचरस्य गौरवं प्रदर्शयति—

४ ३ २ ५ ६ ७ ८
नन्नत्थ एरिसं वुत्तं, जं लोए परमदुच्चरं।
९ ६ १० ११ १२
विउलट्ठाणभाइस्स, न भूयं न भविस्सइ ॥५॥

॥ छाया ॥

नान्यत्र ईदृशम् उक्तं, यत् लोके परमदुश्चरं।
विपुलस्थानभाजिनः, न भूतं न भविष्यति ॥५॥

॥ टीका ॥

'नन्नत्थ' इत्यादि—

विपुलस्थानभाजिनः=विपुलो महाफलमोक्षहेतुत्वात्संयमस्तस्य स्थानं

कर्म रूपी हिरन नहीं ठहर सकते। 'समत्ते' पदसे पूरा कथन किये विना तत्वका निर्णय नहीं हो सकता, यह प्रगट किया है, तथा 'दुरहिट्ठियं' पदसे यह सूचित किया गया है कि आचारका पालन करना गुरुकर्मा (भारी कर्मवाले) जीवोंको कठिन है और लघुकर्मा जीवोंको सुलभ है ॥४॥

अब आचार गोचरका गौरव (महत्व) बताते हैं—

नन्नत्थ इत्यादि।

अखण्ड चारित्र पालनेवाले अथवा अनन्त सुखका स्थान होनेसे विपुल स्थान जो

સાધુ સિંહોની સામે કર્મરૂપી હરણુ ઊભાં રહી શકતાં નથી. समत्ते શબ્દથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે પૂરૂં કથન કર્યા વિના તત્ત્વનો નિર્ણય થઇ શકતો નથી. दुरहिट्ठियं શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે આચારનું પાલન કરવું ગુરૂકર્મી (ભારેકર્મી) જીવોને માટે કઠિન છે, અને લઘુકર્મી જીવોને માટે સુલભ છે. (૪)

હવે આચારગોચરનું ગૌરવ (મહત્ત્વ) બતાવે છે—

नन्नत्थ. ઇત્યાદિ

અખંડ ચારિત્ર પાળનારા અથવા અનંત સુખનું સ્થાન હોવાથી વિપુલ

भजते इत्येवं शीलः विपुलस्थानभागी तस्य,=अखण्डचारित्रवत इत्यर्थः। यद्वा-अनन्तसुखास्पदत्वाद् विपुलस्थानं मोक्षः तं भजते इत्येवं शीलस्तस्य विपुल-स्थानभाजिनः=मोक्षाभिलाषिणः साधोः ईदृशम्=एवंविधमाचारगोचरम् अन्यत्र=जिनशासनादन्यस्मिन् शासने नोक्तं=न प्रतिपादितं यत्=यस्मात्कारणात् लोके=जगति परमदुश्चरं=अतिदुष्करम् अस्ति; अतो जिनशासनादन्यत्र न भूतं नापि भविष्यति; अन्यत्र रागद्वेषसम्बन्धित्वादीदृशमाचारगोचरम्, अतीतानन्तकाले कदापि न प्रादुर्भूतं, तथैवानागतकाले कदापि न प्रकटीभविष्यति, भूतभविष्यतोरभावादनेन तन्मध्यवर्तिनि वर्तमानकालेऽपि न विद्यतेऽन्यत्रेति भावः। जिनशासने तु रागद्वेषरहितत्वात्तत्प्रतिपादितमाचारगोचरमनुपममिति भावः ॥५॥

॥ मूलम् ॥

सखुड्डगवियत्ताणं, वाहियाणं च जे गुणा।
अखंडफुडिया कायव्वा तं सुणेह जहा तहा ॥६॥

॥ छाया ॥

सक्षुल्लकव्यक्तानां, व्याधितानां च ये गुणाः।
अखण्डास्फुटिताः कर्तव्याः तत् शृणुत यथा तथा ॥६॥

मोक्ष उसके अभिलाषी मुनियोंका ऐसा आचार जिन शासनके सिवाय अन्यत्र नहीं कहा गया है। इसलिए यह आचार संसार में अत्यन्त दुष्कर है। अतः यह आचारगोचर रागद्वेषरहित जिन शासनके सिवाय अन्यत्र न कभी प्रगट हुआ है, न कभी होगा और न वर्तमान कालमें है ॥५॥

સ્થાન જે મોક્ષ એના અભિલાષી મુનિઓનો એવો આચાર જિનશાસન સિવાય અન્યત્ર કહેવામાં આવ્યો નથી તેથી એ આચાર સંસારમાં અત્યંત દુષ્કર છે એટલે આ આચારગોચર રાગદ્વેષ રહિત જિનશાસન સિવાય અન્યત્ર ક્યાંય પ્રકટ થયો નથી, કદિ પ્રકટ થશે નહિ અને વર્તમાન કાળમાં પ્રકટ નથી (૫)

॥ टीका ॥

'सखुड्डग' इत्यादि—

सक्षुल्लकव्यक्तानां=बालकसहितवृद्धानां बालानां वृद्धानां चेत्यर्थः. क्षुल्लका द्रव्यभावभेदाद् द्विविधाः, तत्र द्रव्यक्षुल्लका अल्पवयस्काः, भावक्षुल्लकाः= अनधीतागमाः. व्यक्ताः=वृद्धास्तेऽपि द्विविधाः. तत्र द्रव्यवृद्धाः=वयोवृद्धाः, भाव-वृद्धाः=अखिलागमतत्त्वविज्ञाः व्याधितानां=श्वासकासादिरोगग्रस्तानां चकाराद-व्याधितानां च साधूनां ये गुणा वक्ष्यमाणलक्षणा यथा=येन प्रकारेण अख-ण्डाऽस्फुटिताः=अखण्डाश्च तेऽस्फुटिता इति विग्रहः। तत्राखण्डाः देशविराधना-रहिताः, अस्फुटिताः=सर्वविराधनाविरहिताः कर्त्तव्याः=आराधनीयाः. तथा=तेन

'सखुड्डग' इत्यादि —

क्षुल्लक (बालक) दो प्रकारके है—(१) द्रव्यक्षुल्लक और (२) भावक्षुल्लक। अल्पवय (उम्र) वालोंको द्रव्यक्षुल्लक और शास्त्रोंका अध्ययन न करनेवालोंको भाव-क्षुल्लक कहते है।

वृद्ध भी दो प्रकारके हैं—(१) द्रव्यवृद्ध और (२) भाववृद्ध। वयोवृद्धोंको द्रव्यवृद्ध तथा समस्त शास्त्रों मे निष्णातोंको भाववृद्ध कहते हैं।

ऐसे बालक और वृद्ध साधुओंके तथा श्वास खांसी आदि रोगोंसे ग्रसित साधुओं तथा नीरोग साधुओंके अर्थात् सबके जो देशविराधना रहित तथा सर्वविराधना रहित गुण होते है—आराधनीय है उन्हें—सुनो. तात्पर्य यह है कि—बालक और वृद्ध साधुओंको

सखुड्डग. ઇત્યાદિ.

ક્ષુલ્લક (બાળક) બે પ્રકારના છે (૧) દ્રવ્યક્ષુલ્લક અને (૨) ભાવક્ષુલ્લક અલ્પવયવાળાને દ્રવ્યક્ષુલ્લક અને શાસ્ત્રોનું અધ્યયન ન કરનારાઓને ભાવક્ષુલ્લક કહે છે

વૃદ્ધ પણ બે પ્રકારના છે. (૧) દ્રવ્યવૃદ્ધ અને (૨) ભાવવૃદ્ધ. વયોવૃદ્ધને દ્રવ્યવૃદ્ધ અને સમસ્ત શાસ્ત્રોમાં નિષ્ણાત હોય તેમને ભાવવૃદ્ધ કહે છે

એવા બાળક અને વૃદ્ધ સાધુઓના તથા શ્વાસ ખાંસી આદિ રોગોથી ગ્રસિત સાધુઓના તથા નીરોગી સાધુઓના અર્થાત્ સર્વના, જે દેશવિરાધના રહિત તથા સર્વવિરાધના રહિત ગુણો હોય છે તે આરાધનીય છે. તે સાંભળો. તાત્પર્ય

मकारेण 'तत्' इत्यव्ययम्, अत्र मकारान्तपरामृष्टान् गुणानित्यर्थः । शृणुत=आकर्णयत, बालवृद्धादिभिः सर्वावस्थासु गुणानामखण्डत्वं समाराधनीयमिति भावः ॥६॥

(मूलम्)

३ ४ ५ ६ २ १ ७
दस अट्ठ य ठाणाइं, जाइं बालोवरज्झइ ।
८ ९ १० ११ १२
तत्थ अन्नयरे ठाणे, निग्गंथत्ताउ भस्सइ ॥७॥

॥ छाया ॥

दश अष्टौ च स्थानानि यानि बालोऽपराध्यति ।
तत्रान्यतरस्मिन् स्थाने निर्ग्रन्थत्वाद् भ्रश्यति ॥७॥

॥ टीका ॥

'दस' इत्यादि—

बालः=विवेकविकलः यानि दश अष्टौच=अष्टादश स्थानानि=वक्ष्यमाणानि आश्रित्य अपराध्यति=आगमोक्तविधिनाऽननुतिष्ठन् संयमं विराधयति, तत्र= तेष्वष्टादशसु स्थानेषु मध्ये, अन्यतरस्मिन् स्थाने=एकस्मिन्नपि स्थाने प्रमादी साधुः

सब अवस्थाओं में अखण्ड और अस्फुट गुणोंका ही पालन करना चाहिए ॥६॥

'दस अट्ठय' इत्यादि—

जो बाल (अज्ञानी) आगे कहे हुए अष्टादश स्थानों में दोष लगाकर संयमकी विराधना करता है, अष्टादश स्थानों में से किसी एक स्थान में भी प्रमादका सेवन करता

એ છે કે-બાળક અને વૃદ્ધ સાધુઓએ સર્વ અવસ્થામાં અખંડ અને અસ્ફુટ ગુણોનું જ પાલન કરવું જોઇએ (૬)

दस अट्ठय-ઇત્યાદિ. જે બાળ (અજ્ઞાની) આગળ કહેલા અઢાર સ્થાનોમાં દોષ લગાડીને સંયમની વિરાધના કરે છે, અઢારમાંથી કોઇ એક સ્થાનમાં પણ

निर्ग्रन्थत्वात्=चारित्रधर्मात् भ्रंश्यति=प्रच्युतो भवति, द्रव्यलिङ्गत्त्वेऽपि निश्चयनयेनासाधुत्वमापद्यते इत्यर्थः ॥७॥

संप्रत्यष्टादश स्थानानि निर्दिशति—

(मूलम्)

[१] [२] [३] [४]

वयछक्कं कायछक्कं अकप्पो गिहिभायणं ।

[५] [८] [६] [७] [९]

पलियंकनिसज्जा य सिणाणं सोहवज्जणं ॥८॥

(छाया)

व्रतषट्कं कायषट्कं अकल्पो गृहिभाजनम् ।
पर्यङ्कनिषद्याच स्नानं शोभा वर्जनम् ॥८॥

(टीका)

'वयछक्कं' इत्यादि—

व्रतषट्कं=प्राणातिपातादिरात्रिभोजनान्तविरमणलक्षणम् ६, कायषट्कं=पृथिव्यादिकायषट्कस्वरूपम् ६, अकल्पः=साधूनामकल्पनीयम् (१), गृहिभाजनम्=

है, वह निर्ग्रन्थधर्मसे भ्रष्ट हो जाता है। अर्थात् द्रव्यसे साधुका वेष रखनेपर भी निश्चयनयसे असाधुता आजाती है ॥७॥

'वयछक्कं' इत्यादि।

प्राणातिपात विरमणसे लेकर रात्रिभोजनविरमण तक छह व्रत (६), तथा पृथिवी आदि छह काय (६) साधुओंके लिए अकल्पनीय (१), [illegible]

પ્રમાદનું સેવન કરે છે, તે નિર્ગ્રન્થ ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. અર્થાત્ દ્રવ્યથી સાધુનો વેશ રાખવા છતાં પણ નિશ્ચય નયથી અસાધુતા આવી જાય છે. (૭)

વયછક્કં. ઇત્યાદિ. પ્રાણાતિપાત વિરમણથી લઈને રાત્રિ ભોજન વિરમણ સુધીનાં છ વ્રતો (૬), તથા પૃથિવી આદિ છ કાય (૬), સાધુઓને માટે અકલ્પનીય (૧), ગૃહસ્થોનાં કાંસા આદિનાં વાસણ (૧), ખાટ [illegible]

गृहस्थानां कांस्यादिमयभाजनम् (१), पर्यङ्कः=खट्वादिः (१), निषद्या=गृहस्थाना-मासनम् आसन्द्यादिकम् (१), स्नानं=देशतः सर्वतो वा (१), शोभा=वस्त्राभरणा-दिना शरीरमण्डनं च (१), वर्जनम् इत्यस्याकल्पादौ सर्वत्रान्वयः । एतानि अष्टा-दश स्थानानि तीर्थकरोक्तविधिनिषेधयोरनाचरणाऽऽचरणाभ्यां दूषितानि भवन्ति, यथाऽऽदेशमनुपालनेन तु एतानि समाराधितानि भवन्ति, यथा-व्रतषट्कं, कायषट्कं च यथाविध्यनुपालनेन संयमस्थानानि, अकल्पादीन्यपि निषेधतास्तयानु-पालनाय, तद्वर्जनं संयमस्थानान्येव भवन्ति ॥८॥

(मूलम्)

तत्थिमं पढमं ठाणं महावीरेण देसियं ।
अहिंसा निउणा दिट्ठा सव्वभूएसु संजमो ॥९॥

आदिके वर्तन (१) खाट पर्यङ्क आदि (१) गृहस्थोंके आसन्दी (कुर्सी) आदि आसन (१) विभूषा आदिके लिए एक देश या सर्व देशमें स्नान करना (१) वस्त्र अलंकारोंसे शरीरको शोभित करना (१) ये अठारह स्थान हैं।

इनमें से तीर्थंकर भगवान् ने जिनका पालन करने का उपदेश दिया है उनका पालन न करने से तथा जिनका निषेध किया है उनका आचरण करने से दोष लगता है। सर्वज्ञ के वचनों के अनुसार पालन करने से इनकी आराधना होती है। जैसे छह व्रतों और छह कायों का विधि के अनुसार पालन करने से वे संयम के स्थान हो जाते हैं और अकल्प आदि का निषेधरूपसे पालन करने से अर्थात् उनका सेवन न करने से वे भी संयम के स्थान हो जाते हैं। ॥८॥

ખુરસી આદિ આસન (૧) વિભૂષા આદિને માટે એક દેશે કરીને અથવા સર્વ દેશે કરીને સ્નાન કરવું (૧) વસ્ત્રાલંકારોથી શરીરને શોભિત કરવું (૧) એ અઢાર સ્થાનો છે. એમાંથી તીર્થંકર ભગવાને જેનું પાલન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે તેનું પાલન ન કરવાથી તથા જેનો નિષેધ કર્યો છે તેનું આચરણ કરવાથી દોષ લાગે છે. સર્વજ્ઞનાં વચનોને અનુસારે પાલન કરવાથી એને આરાધના થાય છે. જેમકે ૬ વ્રતો અને છ કાયનું વિધિ અનુસાર પાલન કરવાથી તે સંયમના સ્થાન બની જાય છે, અનેક અકલ્પ આદિનું નિરવદ્યરૂપે પાલન કરવાથી અર્થાત્ એનું સેવન ન કરવાથી તે પણ સંયમનાં સ્થળ બને છે. (૮)

(छाया)

तत्रेदं प्रथमं स्थानं महावीरेण देशितम् ।
अहिंसा निपुणा दृष्टा सर्वभूतेषु संयमः ॥९॥

(टीका)

'तत्थिमं' इत्यादि---

तत्र तेषु अष्टादशसु स्थानेषु अहिंसा=न हिंसा=अहिंसा, सर्वभूतेषु=पृथिव्यादिसकलप्राणिषु संयमः=परदुःखप्रहाणेच्छा दया तत्स्वरूपेत्यर्थः । अनेनाहिंसाया लक्षणं प्रदर्शितम्, तेन प्राणव्यपरोपणवर्जनं, प्राणसंकटान्मोचनं चेति फलितम् । इयं कीदृशीत्याह-निपुणेति । निपुणा=सकलार्थसाधिका अनन्तसुखप्रापिकेत्यर्थः, महावीरेण दृष्टा=केवलज्ञानेन साक्षात्कृता अतएव इदम्=अहिंसालक्षणं प्रथमं स्थानं देशितं=कथितम् ।

'तत्थिमं' इत्यादि। इन अठारह स्थानों में से पृथिवीकाय आदि के प्राणोंका व्यपरोपण न करने और प्राणियों का संकट दूर करने की इच्छारूप संयम को अहिंसा कहते हैं। यह अहिंसा अनन्त सुख की प्राप्ति कराती है ऐसा भगवान् महावीर स्वामीने केवलज्ञान द्वारा प्रत्यक्ष देखा है। अतएव अहिंसा को पहला स्थान कहा है। अथवा समस्त प्राणियों का संयम (रक्षण) अहिंसा में ही होता है। अहिंसा के सिवाय अन्यत्र नहीं होता, इसी से भगवान् महावीर ने साधुओं के द्वारा सदोष आहार का परिहार करने से विशेष सामर्थ्यवाली अहिंसा को केवलज्ञान द्वारा ऐसा देखा है कि यही धर्म का साधन है। इसलिए अहिंसा को पहले स्थान में कहा है।

તત્થિમં-ઇત્યાદિ. એ અઢાર સ્થાનોમાંથી પૃથિવીકાય આદિના પ્રાણોનું વ્યપરોપણ ન કરવાથી અને પ્રાણીઓનું સંકટ દૂર કરવાની ઇચ્છારૂપ સંયમને અહિંસા કહે છે. એ અહિંસા અનંત સુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે એવું ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ કેવળજ્ઞાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ જોયું છે. તેથી કરીને અહિંસાને પહેલું સ્થાન કહ્યું છે. અથવા બધાં પ્રાણીઓનો સંયમ (રક્ષણ) અહિંસામાં જ થાય છે, અહિંસા સિવાય અન્યત્ર થતા નથી. તેથી ભગવાન્ મહાવીરે સાધુઓદ્વારા સદોષ આહારનો પરિહાર કરવાથી વિશેષ સામર્થ્યવાળી અહિંસાને કેવળ જ્ઞાનદ્વારા એમ જોય છે કે આજ ધર્મનું સાધન છે. તેથી અહિંસાને પહેલા સ્થાનમાં કહી છે.

॥ टीका ॥

'सव्वे' इत्यादि—

सर्वेऽपि=समस्ता अपि जीवाः=त्रसस्थावरलक्षणा जन्मिनः, जीवितुं=दीर्घकालं निरुपद्रवं प्राणान् धारयितुं स्वायुषोऽखण्डितत्वमितिभावः, इच्छन्ति=अभिलषन्ति, किन्तु मर्तुं=प्राणान् परित्यक्तुं नेच्छन्तीति पूर्वेण सम्बन्धः, तस्माद् हेतोः घोरं=घोरनरकादिदुःखकारणत्वात् दारुणं, तं=तं प्राणिवधं=पृथिव्यादिजीवजातस्य स्वस्वकर्मानुसारेण संलभ्यमानानां विघटनीकरणं जीवघातमित्यर्थः, निर्ग्रन्थाः=साधवः वर्जयन्ति=परित्यजन्ति सर्वप्राणातिपातादुपरता भवन्तीत्यर्थः ॥

'निग्गंथा' इति पदेन परिग्रहरहिता एव अहिंसां सर्वथाऽनुपालयितुं प्रभवन्तीति सूचितम् ॥११॥

अथद्वितीयस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

१ ७ ६ ५ ८ ९ १० ११
अपणट्ठा परट्ठा वा, कोहा वा जइ वा भया।
१२ १ २ ४ १५ १४ १३ १६
हिंसगं न मुसं बूया नो वि अन्नं वयावए ॥१२॥

सव्वे जीवा इत्यादि। सब जीव जीवित रहने की अभिलाषा रखते हैं कोई जीव मरना नहीं चाहता इसलिए उनका व्यपरोपण करना घोर अर्थात् नरकादि का दुःख दाता होने से भयंकर है। अत निर्ग्रन्थ साधु उसका त्याग करते हैं—वे सर्व-प्राणातिपात से विरत होते हैं।

'निग्गंथा' पदसे यह सूचित किया है कि परिग्रह से रहित ही अहिंसा का सर्वथा पालन कर सकते हैं ॥११॥

सव्वेजीवा-ઇત્યાદિ બધા જીવો જીવિત રહેવાની અભિલાષા રાખે છે, કોઇ જીવ મરવા ઇચ્છતો નથી, તેથી એનું વ્યપરોપણ કરવું એ ઘોર છે અર્થાત્ નરકાદિનું દુઃખ આપનાર હોઇને ભયંકર છે તેથી જે નિર્ગ્રંથ સાધુ તેનો ત્યાગ કરે છે, તે સર્વ-પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે નિગ્ગંથા શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે પરિગ્રહથી રહિત હોય તેજ અહિંસાનું સર્વથા પાલન કરી શકે છે (૧૧)

(छाया)

आत्मार्थं वा परार्थं वा क्रोधाद् वा यदि वा भयात्
हिंसकं न मृषा ब्रूयात् नो अपि अन्यं वादयेत् ॥१२॥

(टीका)

'अपणट्ठा' इत्यादि—

आत्मार्थं=स्वनिमित्तं मृषा=असत्यं न ब्रूयात् यथा अग्लानत्वेऽपि ग्लानोऽहमित्यादि' परार्थं वा=अन्यनिमित्तं वा मृषा न ब्रूयात् यथा अवसन्नपार्श्वस्थादि-साधुसम्मानार्थम् 'अयं क्रियापात्रमित्यादि'। यद्वा–यस्य कस्यचन दुश्चरित्रस्य कृते 'अयं सच्चरित्र इत्यादि' क्रोधाद्वा=अपमानादिकारणवशाद्वा यथा–'नीचस्त्वमित्यादि। उपलक्षणमेतन्मानादीनाम्, मानात्–अतपस्वित्वेऽपि 'अहं तपस्वीत्यादि। मायातः— भिक्षाटनादिसामर्थ्यसत्त्वेऽपि 'नाहं समर्थोऽस्मि प्रस्थातुमित्यादि। लोभात्–यथा प्रशस्तान्नादिलाभे सति शुद्ध-

अब दूसरा स्थान बताते हैं–अपणट्ठा इत्यादि। बीमार न होने पर भी 'मैं बीमार हूं' इत्यादि अपने निमित्त असत्य भाषण न करे। अवसन्न पार्श्वस्थ आदि साधुका सन्मान करने के लिए 'यह क्रियापात्र है' ऐसा, अथवा किसी दुश्चरित्र को सच्चरित्र कहना आदि, परके निमत्त असत्य भाषण न करे। 'तूं नीच है' इत्यादि क्रोध वश असत्य न बोले। उपलक्षण से–'मैं तपस्वी हूं' इस प्रकार मानकषायसे असत्य वचन न कहे। गोचरी आदि जाने को सामर्थ्य होने पर भी 'मुझमें चलनेका सामर्थ्य नहीं है' इस प्रकार

હવે બીજું સ્થાન બતાવે છે: અપણટ્ઠા– ઇત્યાદિ. બિમાર ન હોવા છતાં પણ 'હું બિમાર છું' ઇત્યાદિ પોતાને નિમિત્તે અસત્ય ભાષણ ન કરે. અવસન્ન પાર્શ્વસ્થ આદિ સાધુનું સન્માન કરવાને માટે 'આ ક્રિયાપાત્ર છે' એવું, અથવા કોઇ દુશ્ચરિત્રને સચ્ચરિત્ર કહેવો આદિ પરને નિમિત્તે અસત્ય ભાષણ ન કરે. 'તું નીચ છે' ઇત્યાદિ ક્રોધવશ અસત્ય ન બોલે. ઉપલક્ષણથી 'હું તપસ્વી છું' એ પ્રકારે માનકષાયથી અસત્ય વચન ન કહે. ગોચરી આદિ માટે જવાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં પણ 'મારામાં ચાલવાનું સામર્થ્ય નથી' એ પ્રમાણે મૃષા

स्याप्यन्तप्रान्ताहारस्य विषये–'अशुद्धमिदमित्यादि'। भयात्–यथा कृतपापः प्रायश्चित्तादिभयात् 'मया नेदं कृतमित्यादि मृषा न ब्रूयात्, हिंसकं वा=परपीडोत्पादकं वा वचनं न ब्रूयात् स्वयम्, अन्यमपि नो वादयेत्=मृषा वक्तुंनादिशेत्, अन्यं वा मृषावदन्तं नानुमोदयेदिति भावः ॥१२॥

तृतीयस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

२ ३ १ ४ ५
मुसावाओ उ लोगम्मि सव्वसाहूहि गरिहिओ।
७ ८ ६ ९ १० ११
अविस्सासो य भूयाणं तम्हा मोसं विवज्जए ॥१३॥

॥ छाया ॥

मृषावादस्तु लोके सर्वसाधुभिर्गर्हितः।
अविश्वासश्च भूतानां तस्माद् मृषा विवर्जयेत् ॥१३॥

भाषा में मृषाभाषाका प्रयोग न करे। अन्य प्राप्त आहार को अशुद्ध (असत्य) बना देना आदि रूपसे अनृत (असत्य) उच्चारण न करे। पाप कर्म करने पर भी प्रायश्चित के भयसे असत्य भाषण न करे। तथा परको पीड़ा उपजानेवाली भाषा न बोले। यह सब प्रकार का असत्य अन्य से न बोलावे तथा असत्य बोलते हुए को अच्छा न समझे अर्थात् उसकी अनुमोदना न करे ॥१२॥

ભાષાનો પ્રયોગ ન કરે. અન્ય પ્રાપ્ત આહારને અશુદ્ધ બનાવવો આદિ પ્રકારે કહીને અસત્ય ઉચ્ચારણ ન કરે. પાપકર્મ કરવા છતાં પણ પ્રાયશ્ચિત્તના ભયથી અસત્ય ભાષણ ન કરે. તથા પરને પીડા ઉપજાવનારી ભાષા ન બોલે. આ સર્વ પ્રકારનું અસત્ય બીજા પાસે ન બોલાવે તથા અસત્ય બોલનારને ભલો ન જાણે અર્થાત્ તેની અનુમોદના ન કરે ॥૧૨॥

॥ टीका ॥

'मुसावाओ' इत्यादि—

लोके=सकलसंसारे मृषावादस्तु=असत्यभाषणं तु सर्वसाधुभिः साधयन्ति=निर्वाणसाधकान् योगानिति यद्वा सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूप-रत्नत्रयबलेन मोक्षमार्गमिति, अथवा निरुक्तव्युत्पत्त्या मोक्षमार्गं प्रतिगच्छतां सहायका भवन्तीति साधवः, सर्वसार्व शब्दयोः, प्राकृते 'सव्व' इति रूपसत्त्वात् सार्वाः[1]=सर्वज्ञास्ते च ते साधवः, सार्वसाधवः, न्यायस्य समानत्वात्तीर्थंकरा अपि साधुपदेन व्यवह्रियन्ते, यद्वा—सर्वे च ते साधवः सर्वसाधवः=गणधरादयः यद्वा सार्वाः सर्वज्ञाः साधवः=मुनयस्तैर्गर्हितः=लोकलोकोत्तरोभयविधानर्थपरंपराजन-कत्वान्निन्दितः, भूतानां=जीवानाम् अविश्वासः=अश्रद्धेयः तस्माद्धेतोः मृषा=मृषा-

मुसावाओ इत्यादि। मोक्ष प्राप्त कराने वाले योगों की साधना करने वाले अथवा सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन और सम्यक्चारित्र द्वारा मोक्ष मार्ग के साधक अथवा मोक्ष मार्ग में गमन करने वाले भव्य प्राणियों के सहायक को साधु कहते हैं। तथा सर्वज्ञ भगवान् को अथवा गणधरों को तथा सामान्य साधुओं को सर्वसाधु कहते हैं। मृषावाद समस्त संसार में सर्व साधुओं (गणधरों) द्वारा अथवा सर्वज्ञ द्वारा तथा साधुओं द्वारा गर्हित है अर्थात् लौकिक और लोकोत्तर में विविध अनर्थों का कारण होने से निन्दित है। मृषावादी पर किसीका विश्वास नहीं रहता, अतः उसका परित्याग करना चाहिए। आशय यह है

મુસાવાઓ- ઇત્યાદિ- મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનારા યોગોની સાધના કરાવનારા અથવા સમ્યગ્ જ્ઞાન સમ્યગ્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રદ્વારા મોક્ષમાર્ગના સાધક અથવા મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કરનારા. ભવ્ય પ્રાણીઓના સહાયકને સાધુ કહે છે તથા સર્વજ્ઞ ભગવાનને અથવા ગણધરને તથા સામાન્ય સાધુઓને સર્વસાધુ કહે છે. મૃષાવાદ સમસ્ત સંસારમાં સર્વ સાધુઓ (ગણધરો) દ્વારા અથવા સર્વજ્ઞદ્વારા તથા સાધુઓદ્વારા ગર્હિત છે. અર્થાત લૌકિક અને લોકોત્તરમાં વિવિધ અનર્થોનું કારણ હોવાથી નિંદિત છે. મૃષાવાદી પર કોઇનો વિશ્વાસ રહેતો નથી. એટલે એનો

1- सार्वाः — सर्वेभ्यो हिताः सार्वाः। 'तस्मै हितं' इति।

वादं विवर्जयेत्=परित्यजेत् । अयं मृषावादो हि निखिलमहापुरुषैर्निन्दितत्वान्नाचरणीय इति भावः ॥१३॥

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
चित्तमंतमचित्तं वा अप्पं वा जइ वा बहुं ।
९ १० १२ ११ १३
दंतसोहणमित्तं वि, उग्गहं से अजाइया ॥१४॥

(छाया)

चित्तवद् अचित्तवद् वा अल्पं वा यदि वा बहु ।
दन्तशोधनमात्रमपि अवग्रहं तस्य अयाचित्वा ॥१४॥

(टीका)

'चित्तमंत' इत्यादि—

चित्तवत्=सचित्तं शिष्यादिकम् अचित्तवत्=अचित्तं वस्त्रपात्रादिकम् अल्पम्=मूल्यप्रमाणाभ्यां स्वल्पम्, तत्र मूल्यतोऽल्पम्–एरण्डकाष्ठादिकं, प्रमाणतोऽर्कतूलादिकं, यदिवा बहु=मूल्यतः प्रमाणतश्च, तत्र मूल्यतो बहु हीरकभस्मा-

---

कि यह मृषावाद समस्त महापुरुषों द्वारा निन्दित है । अतः उसका आचरण करना नहीं चाहिए ॥१३॥

चित्तमंत इत्यादि । नं अप्पणा इत्यादि । शिष्यादि सचित्त, वस्त्रपात्र आदि अचित्त, एरण्ड काष्ठ आदि-मूल्यसे अल्प, आककी रुई आदि प्रमाणसे अल्प, हीरे की भस्म

परित्याग करवो जोईओ. आशय ओ छे के ओ मृषावाद सर्व महापुरुषोद्वारा निंदित छे, ओटले ओनुं आचरण करवुं न जोईओ ॥१३॥

चित्तमंत– ईत्यादि तथा नं अप्पणा– ईत्यादि– शिष्यादि सचित्त, वस्त्र पात्रादि अचित्त, ओरंडानुं लाकडुं आदि मूल्यमां अल्प, आकडानुं रु आदि प्रमाणमां अल्प, हीरानी भस्म आदि मूल्यमां बहु, पत्थर-ढेफुं आदि प्रमाणमां

देकं, प्रमाणतो बहु मृत्पिण्डपाषाणादिकं, किं बहुना दन्तशोधनमात्रमपि=दन्तशोधनोपयोगि तृणमपि से=तस्य वस्तुस्वामिन इत्यर्थः, अवग्रहम् अनुज्ञाम् अयाचेत्वा=अगृहीत्वा. अस्योत्तरगाथया सम्बन्धः ॥१४॥

(मूलम्)

१ ३ ४ ५ ६ ७ ९ ८
तं अप्पणा न गिण्हंति नो वि गिण्हावए परं ।
११ १३ १० १२ १४ २
अन्नं वा गिण्हमाणं पि नाणुजाणंति संजया ॥१५॥

॥ छाया ॥

तत् आत्मना न गृह्णन्ति नो अपि ग्राहयेत् परम् ।
अन्यं वा गृह्णन्तमपि नानुजानन्ति संयताः ॥१५॥

॥ टीका ॥

'तं' इत्यादि—

तत्=पूर्वोक्तं वस्तु संयताः=साधवः आत्मना स्वयं न गृह्णन्ति नोपाददते, नापि परेण=अन्येन ग्राहयन्ति, गृह्णन्तमन्यमपि वा नानुजानन्ति=नानुमोदयन्ति ॥१५॥
चतुर्थं स्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

३ ४ ५ ६
अबंभचरियं घोरं पमायं दुरहिट्ठियं ।
८ २ ३ १
नायरंति मुणी लोए भेयाययणवज्जिणो ॥१६॥

आदि मूल्यसे बहु, ढेला, पत्थर, आदि प्रमाणसे बहु, अधिक क्या—दांत शोधनका तृण भी स्वामीकी आज्ञा लिये विना संयमी न स्वयं ग्रहण करते हैं, न दूसरे से ग्रहण कराते हैं, न ग्रहण करते हुए की अनुमोदना करते हैं ॥१४॥१५॥

બહુ, વધારે શું ! દાંત ખોતરવાનું તણખલું પણ તેના સ્વામીની આજ્ઞા લીધા વિના સંયમીઓ સ્વયં ગ્રહણ કરતા નથી, બીજા પાસે ગ્રહણ કરાવતા નથી અને ગ્રહણ કરનારની અનુમોદના કરતા નથી. ॥૧૪-૧૫॥

॥ छाया ॥

अब्रह्मचर्यं घोरं प्रमादं दुरधिष्ठितम् ।
नाचरन्ति मुनयो लोके भेदायतनवर्जिनः १६॥

॥ टीका ॥

'अबंभचरियं' इत्यादि—

भेदायतनवर्जिनः=भेदः=चारित्रभङ्गः तस्यायतनम्=आश्रयः प्राणातिपातनादि, सर्वथा चारित्रोन्मूलनहेतुत्वात् तद्वर्जिनः चारित्रभङ्गभीरवः मुनयः=जैनाज्ञाप्रमाणकाः लोके=जगति घोरं=घोरदुःखोत्पादकत्वात् प्रमादं=प्रमादजनकम् अनवधानतोत्पादकम् चित्तव्यामोहकत्वेन सदसद्विवेकापहारकत्वात्, दुरधिष्ठितम् दुष्परिणाममित्यर्थः, जन्मजरामरणसंकुलानन्तसंसारपरिभ्रमणहेतुत्वात् । अब्रह्मचर्यम् अकुशलानुष्ठानरूपं मैथुनमित्यर्थः, नाऽऽचरन्ति=न सेवन्ते । 'घोरं' इति पदेन हिंसादिदारुणकर्मकारणता सूचिता । 'पमायं इति

चौथा स्थान कहते हैं—'अबंभचरियं' इत्यादि ।

चारित्रका सर्वथा विराधक प्राणातिपात प्रभृति से भीत भिक्षु संसार में घोर दुःखोंके जनक, सत् असत् के विवेक से विकल बनाकर अनवधानता रूप प्रमादको पैदा करने वाले जन्म जरा मरणकी पीडा (दुःख) से भरे हुए अपारसंसारमें बार बार परिभ्रमण करानेके कारण—दुष्फलदाता, अब्रह्मचर्य को कदापि सेवन नहीं करते। 'घोरं' पदमें यह सूचित किया है कि अब्रह्मचर्य हिंसा आदि अनेक दारुण कर्मोंका कारण है।

ચોથું સ્થાન કહે છે– અબંભચરિયં– ઇત્યાદિ– ચારિત્રની સર્વથા વિરાધના કરનારા પ્રાણાતિપાત આદિથી બ્હીતો ભિક્ષુ, સંસારમા ઘોર દુઃખોના જનક, સત્ અસતના વિવેકથી વિકળ બનાવીને અનવધાનતારૂપ પ્રમાદને પેદા કરનારા જન્મ જરા મરણની પીડાથી ભરેલા અપાર સંસારમાં વારવાર પરિભ્રમણ કરાવવાના કારણરૂપ, દુષ્ફલદાતા એવા અબ્રહ્મચર્યનું સેવન કદાપિ કરતો નથી. ઘોર શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે અબ્રહ્મચર્ય હિંસા આદિ અનેક દારૂણ કર્મોનું કારણ છે.

पदेन तत्सेवकप्राणिव्यामोहकत्वं प्रदर्शितम्। 'दुरहिट्ठियं' इत्यनेन कटुविपाकता प्रकटीकृता ॥१६॥

(मूलम्)

३ १ २ ४
मूलमेयमहम्मस्स महादोससमुस्सयं ।
५ ८ ६ ९ ७
तम्हा मेहुणसंसग्गं निग्गंथा वज्जयंति णं ॥१७॥

॥ छाया ॥

मूलमेतदधर्मस्य महादोषसमुच्छ्रयम् ।
तस्मान्मैथुनसंसर्गं निर्ग्रन्था वर्जयन्ति तं ॥१७॥

॥ टीका ॥

'मूलमेय' इत्यादि—

एतद्=अब्रह्मचर्यम् अधर्मस्य=सावद्यानुष्ठानस्य मूलं=बीजं, महादोषसमुच्छ्रयं=महादोषाणां वधबन्धनादिरूपाणां समुच्छ्रयः पुञ्जो यत्र तत् तथोक्तम्=सकलमहादोषराशिरूपं, तस्मात्कारणात् निर्ग्रन्थाः=साधवः णं=तं प्राणाति-

'पमायं' पदसे यह प्रदर्शित किया है कि—इसका सेवन करने वाला प्राणी मूढ (विवेक विकल) बन जाता है। 'दुरहिट्ठियं' पदसे अब्रह्मचर्य को नारकादि कटु फलका दाता बताया है ॥ १६ ॥

'मूलमेय' इत्यादि। यह अब्रह्मचर्य अधर्मका मूल है, तथा वधबन्धनादि महा-दोषों की खान है। इस कारण श्रमण उन प्राणातिपात प्रभृति पापोंको पैदा करने वाला

પમાયં શબ્દથી એમ પ્રદર્શિત કર્યું છે કે એનું સેવન કરનાર પ્રાણી મૂઢ (વિવેકવિકલ) બની જાય છે. દુરહિટ્ઠિયં શબ્દથી અબ્રહ્મચર્યને નારકાદિ કટુફલનું દાતા બતાવ્યું છે (૧૬)

મૂલમેય. ઇત્યાદિ. એ અબ્રહ્મચર્ય અધર્મનું મૂલ છે, તથા વધબંધનાદિ મહાદોષોની ખાણ છે એ કારણે, મુનિ એ પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોને પેદા

पातादिपापकलापकारणतया मैथुनसंसर्गं=वनितालापनकथानकाङ्गप्रत्यङ्गनिरीक्षणादिकं वर्जयन्ति=परित्यजन्ति । 'अहम्मस्स मूलम्' इत्यनेनाब्रह्मसेविनः पापक्षयो न भवति मुहुर्मुहुरशुभभावनाङ्कुरोत्पत्तेरवश्यंभावित्वादिति सूचितम्। 'महादोससमुस्सयं' इति पदेन सकलव्रतभङ्गप्रसङ्गः प्रकटितः । 'मेहुणसंसग्गं' इत्यनेनैकस्या अपि कस्याश्चिद् वृतेर्भङ्गे व्रतमालिन्यमावेदितम्, 'निग्गंथा' इति पदेन अब्रह्मचर्यवर्जका एव निर्ग्रन्था भवितुमर्हन्तीत्यावेदितम् ॥१७॥

पञ्चमस्थानमाह—

(मूलम्)

३ ४ ५ ६ ७ ९ ८
बिडमुब्भइमं लोणं तिल्लं सप्पिं च फाणियं ।
११ २ १० १३ १
न ते संनिहिमिच्छंति नायपुत्तवओरया ॥१८॥

मैथुन संसर्ग—अर्थात् स्त्रियों के साथ बैठकर वार्तालाप कथा अङ्गोपाङ्गों का देखना आदि का परित्याग करते हैं। 'अहम्मस्स मूलं' पदसे यह प्रकट किया है कि—अब्रह्मसेवीके पापों का अन्त नहीं हो सकता, क्योंकि बार बार अशुभ भावना रूपी अङ्कुरोंकी उत्पत्ति अवश्य होती है। 'महादोससमुस्सयं' पदसे सकल व्रतों का भङ्ग प्रदर्शित किया है। 'मेहुणसंसग्गं' से ब्रह्मचर्य की किसी भी बाड का भङ्गकरने से व्रतों में मलिनता प्रगट की है। 'निग्गंथं' पदसे यह व्यक्त किया है कि—अब्रह्मचर्यका त्यागी ही निर्ग्रन्थ हो सकता है ॥ १७ ॥

કરનારા મૈથુન સંસર્ગ – અર્થાત્ સ્ત્રીઓની સાથે બેસીને વાર્તાલાપ કથા અંગોપાંગોને જોવાં– આદિનો પરિત્યાગ કરે છે. अहम्मस्स मूलं એ પદથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે – અબ્રહ્મચર્યનાં પાપોનો અંત આવી શકતો નથી, કારણકે વારવાર અશુભ ભાવનારૂપી અંકુરોની ઉત્પત્તિ અવશ્ય થાય છે. महादोससमुस्सयं પદથી સર્વવ્રતોનો ભંગ પ્રદર્શિત કર્યો છે. मेहुणसंसग्गं થી બ્રહ્મચર્યની કોઈ પણ વાડને ભંગ કરવાથી વ્રતોમાં મલિનતા પ્રકટ કરી છે. निग्गंथे શબ્દથી એમ વ્યક્ત કર્યું છે કે— અબ્રહ્મચર્યનો ત્યાગીજ નિર્ગ્રંથ થઈ શકે છે ॥૧૭॥

(छाया)

विडमुद्भेद्यं लवणं तैलं सर्पिश्च फाणितम् ।
न ते संनिधिमिच्छन्ति ज्ञातपुत्रवचोरताः ॥१८॥

(टीका)

' विड ' इत्यादि—

ज्ञातपुत्रवचोरताः=ज्ञातः सिद्धार्थभूपस्तस्य पुत्रः ज्ञातपुत्रः=वर्धमान-स्वामी तस्य वचांसि=वचने रताः=तत्पराः प्रवचनाराधका-इत्यर्थः ते=निर्ग्रन्थत्वेन प्रसिद्धाः साधवः विडम्=गोमूत्रादिपक्वलवणविशेषः, 'विड्लवणं' इति भाषायाम्, उद्भेद्यं=समुद्रलवणम्, लवणं=सामान्यलवणम्, अत्र सर्वं लवणमचित्तमेव निषिध्यते, सचित्तस्य तु साधूनामग्राह्यत्वेन सर्वथा तदप्राप्तेः। तैलम्=तिलादिसमुत्पन्नं, सर्पिः=घृतं, फाणितं=द्रवगुडः, उपलक्षणमेतदशनादीनाम्, एतेषां पूर्वोक्त-वस्तूनां संनिधिम् सम्=सम्यक् प्रकारेण निधीयते स्थाप्यते आत्मा अनेन दुर्गता-

---

पांचवें स्थानका प्रतिपादन करते हैं :—

' विड ' इत्यादि। ज्ञातपुत्र भगवान वर्धमान स्वामी के वचन की आराधना-करनेमें तत्पर निर्ग्रन्थ मुनिराज—विट् लवन, समुद्री लवन, तथासामान्य लवन की संनिध करने की इच्छा भी नहीं करते। यह सब अचित्त नमककी संनिधिका त्याग समझना चाहिए। क्यों कि सचित्त नमक साधुओं को सर्वथा त्याज्य है, तथा तैल, घी, गीलागुड, और गुड मात्र, उपलक्षणसे समस्त अशनादि वस्तुओं की संनिधि का त्याग करते हैं। आत्मा जिससे नरक आदि दुर्गति को प्राप्त होता है उसे संनिधि कहते हैं। संनिधि दो

પાંચમા સ્થાનનું પ્રતિપાદન કરે છે:—

વિડ— ઇત્યાદિ— જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન્ વર્ધમાન સ્વામીનાં વચનોની આરાધના કરવામાં તત્પર નિર્ગ્રન્થ મુનિરાજ વિટ્ લવણ, સમુદ્રનું લવણ (મીઠું) તથા સામાન્ય લવણથી-સંનિધિ કરવાની પણ ઇચ્છા કરે નહિ. એ બધી જાતનાં અચિત્ત લવણની સંનિધિનો ત્યાગ સમજવો. સચિત્ત લવણ તો સાધુઓને સર્વથા ત્યાજ્ય હોય છે. એજ રીતે તેલ, ઘી, નરમ ગોળ અને ગોળ માત્ર, ઉપલક્ષણથી બધી અશનાદિ વસ્તુઓની સંનિધિનો ત્યાગ સાધુઓ કરે છે. આત્મા જેથી નરક આદિ દુર્ગતિને

विति संनिधिः । आत्मदुर्गतिसाधनसंग्रहः; स द्रव्यभावभेदाद्द्विधा, तत्र द्रव्यसंनिधिः, रात्रावशनादीनां संस्थापनम्, भावसंनिधिस्तु-क्रोधादिसंग्रहस्तमुभयमपि संनिधिं नेच्छन्तिच्छामिच्छन्ति । संनिधेरिच्छामात्रमपि न कुर्वन्तीत्यर्थः । सिक्थमात्रमपि रात्रौ न स्थापयेदिति भावः । 'नायपुत्तवओरया' इति पदेन जिनाज्ञासमाराधका एव संनिधिवर्जका भवन्तीति व्यज्यते ॥१८॥

संनिधिदोषमाह—

॥ मूलम् ॥

२ १ ३ १४ ६ ७
लोहस्सेसणुफासे मन्ने अन्नयरामवि ।
४ ५ ८ ९ ११ १३ १२ १०
जे सिया संनिहिकामे गिही पव्वइए न से ॥१९॥

(छाया)

लोभस्यैषः अनुस्पर्शः मन्ये अन्यतरमपि ।
यः स्यात् संनिधिं कामयते गृही प्रव्रजितो न सः ॥१९॥

प्रकार की है (१) द्रव्य संनिधि, और (२) भाव संनिधि । रात्रिमें लवण आदिका संग्रह करना द्रव्यसंनिधि है; क्रोध आदिका संग्रह करना भावसंनिधि है। तात्पर्य यह है कि सीथमात्र भी रात्रि में नहीं रखना चाहिए। (नायपुत्तवओरया) पदसे यह सूचित किया है कि—अर्हन्त भगवान् की आज्ञाके आराधक अनगार ही संनिधिका परिहार कर सकते हैं ॥ १८ ॥

प्राप्त थाय छे तेने संनिधि कहे छे संनिधि बे प्रकारनी छे (१) द्रव्य संनिधि (२) भाव संनिधि रात्रे लवण आदिनो संग्रह करवो ए द्रव्य संनिधि छे. क्रोध आदिनो संग्रह करवो ए भावसंनिधि छे. तात्पर्य ए छे के जरा जेटलुं लवण पण रात्रे राखवुं न जोइए नायपुत्तवओरया पदथी एम सूचित कर्युं छे के— अर्हन्त भगवाननी आज्ञाना आराधक अनगारोज संनिधिनो परिहार करी शके छे ॥१८॥

(टीका)

'लोहस्स' इत्यादि—

एषः=संनिधिः लोभस्य=असन्तोषात्मकाऽऽत्मविभावपरिणामस्य अनुस्पर्शः= प्रभावः, अतः यः स्यात्=कदाचित् अन्यतरमपि=एकमपि संनिधिं कामयते= इच्छति स गृही=गृहस्थः न तु प्रव्रजितः नतु साधुः इत्यहं मन्ये=निश्चिनोमि, लोभस्य चारित्रविघ्नकारितया तत्प्रभावसमुद्भावितसंनिधिसेवनपरस्य साधो- र्गृहस्थसमवृत्तित्वेनासाधुत्वमापततीति तीर्थंकरैस्तथा संमतत्वादिति भावः ॥१९॥

ननु संनिधेः परिवर्जनीयत्वे साधूनां वस्त्रादिधारणमपि संनिधिदोषा- क्रान्तत्वेन परिवर्जनीयं स्यादत आह– 'जंपी' त्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
जंपि वत्थं च पायं वा कंबलं पायपुंछणं।
८ ९ १० ११ १२
तंपि संजमलज्जट्ठा, धारंति परिहरंति य ॥२०॥

संनिधि के दोष कहते हैं—'लोहस्से' इत्यादि।

यह–संनिधि लोभका प्रभाव है इसलिए जो किसीभी समय किसी तरह की संनिधिकी अभिलाषा करता है वह गृहस्थ है साधु नहीं है। ऐसामैं मानता हूं। तात्पर्य यह है कि लोभ चारित्रका विनाश करने वाला है, अतः लोभके प्रभाव में उत्पन्न होने वाली संनिधिका सेवन करने वाला साधु गृहस्थके समान वृत्तिमान होने से असाधु हो जाता है। इसलिए संनिधिका त्याग करना चाहिए ॥ १९ ॥

સંનિધિના દોષો કહે છે- લોહસ્સે- ઇત્યાદિ—

આ સંનિધિ લોભનો પ્રભાવ છે, તેથી જે કોઈ પણ સમયે કોઈ તરેહની સંનિધિની અભિલાષા કરે છે તે ગૃહસ્થ છે, સાધુ નથી, એમ હું માનું છું. તાત્પર્ય એ છે કે લોભ ચારિત્રનો વિનાશ કરનારૂં છે, તેથી લોભના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થનારી સંનિધિનું સેવન કરનારો સાધુ ગૃહસ્થની સમાનવૃત્તિવાળો હોવાથી અસાધુ બની જાય છે તેથી સંનિધિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ ॥૧૯॥

॥ छाया ॥

यदपि वस्त्रं च पात्रं वा कम्बलं पादप्रोञ्छनम् ।
तदपि संयमलज्जार्थं धारयन्ति परिहरन्ति च ॥२०॥

॥ टीका ॥

'जंपि' इत्यादि—

यदपि वस्त्रं च पात्रं वा कम्बलं पादप्रोञ्छनं=रजोहरणं वा धारयन्ति=स्वीकुर्वन्ति, परिहरन्ति=संयमनिर्वाहकत्वेन सेवन्ते धातूनामनेकार्थत्वात् तदुपभोगं कुर्वन्तीत्यर्थः, साधव इति शेषः। तदपि संयमलज्जार्थं=संयमश्च लज्जा च संयमलज्जे, तदर्थं=तयोरनुपालनार्थम् । संयमः=चारित्रं तन्निर्वाहार्थं पात्रादि, गृहस्थभाजनादौ भोजनादिवर्जनात्; स्वनिश्रितपात्राद्यन्तरेण संयमपालनं कर्तुमशक्यम्, स्त्र्यादिदर्शने वस्त्ररहितस्य साधोर्गर्हणीयतापत्तिस्तेन च निर्लज्जताप्रवचनलघुतादयो दोषा आपतन्तीति लज्जानुपालनार्थं वस्त्रधारणमितिसूत्रार्थः । अथवा संयम एव

सन्निधि यदि त्याज्य है तो सन्निधिमें संमिलित होने से वस्त्र आदि का धारना भी त्याज्य ठहरेगा सो कहते हैं—'जंपि' इत्यादि। जो वस्त्र पात्र कंबल और रजोहरण धारण करते हैं या सेवन करते हैं उनका संयम और लज्जाके लिए ही उपभोग करते हैं अर्थात् पात्र आदि संयम के निर्वाह के लिए है। क्योंकि गृहस्थ के भाजन आदिमें भोजन करने का निषेध है। अपनी नेसराय के पात्र विना संयम का पालन होना असंभव है। तथा स्त्रियों के देखने पर वस्त्र रहित गर्हणीय होता है और इस कारण से निर्लज्जता प्रवचन-लघुता आदि दोष आजाते हैं। इसलिए लज्जा का पालन करने के लिए वस्त्र धारण किये

જો સંનિધિ ત્યાજ્ય છે તો સંનિધિમાં સમ્મિલિત હોવાથી વસ્ત્ર આદિને ધારણ કરવાં એ પણ ત્યાજ્ય ઠરે, તેથી કહે છે— જંપિ૦ ઇત્યાદિ જે વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ અને રજોહરણ ધારણ કરે છે યા સેવન કરે છે તે સંયમ અને લજ્જાને માટેજ ઉપભોગ કરે છે. અર્થાત્ પાત્ર આદિ સંયમના નિર્વાહને માટે છે. કારણ કે ગૃહસ્થના વાસણ આદિમાં ભોજન કરવાનો નિષેધ છે. પોતાની નેસરાયના પાત્ર વિના સંયમનું પાલન થવું અસંભવિત છે. તેમજ સ્ત્રીઓના દેખતાં વસ્ત્ર-રહિત રહેવું ગર્હણીય બને છે, અને એ કારણથી નિર્લજ્જતા પ્રવચન-લઘુતા આદિ દોષ લાગે છે એથી લજ્જાનું પાલન કરવા માટે વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં

लज्जा, संयमलज्जा, संयमवतां शास्त्रविरुद्धाचरणे लज्जादर्शनात्संयमे लज्जात्वोपचारः। तदर्थं सर्वमेव वस्त्रादि धारयन्तीत्यादि ॥२०॥

ननु साधूनां वस्त्रपात्रादिग्रहणोपभोगकरणे कथं न परिग्रहदोषापत्तिः? इत्याशङ्कायामाह—

(मूलम्)

५ ३ ४ ६ २ १
न सो परिग्गहो वुत्तो नायपुत्तेण ताइणा।
७ ८ ९ १० १२ ११
मुच्छा परिग्गहो वुत्तो इय वुत्तं महेसिणा ॥२१॥

॥ छाया ॥

न स परिग्रह उक्तः ज्ञातपुत्रेण त्रायिणा।
मूर्च्छा परिग्रह उक्तः इत्युक्तं महर्षिणा ॥२१॥

॥ टीका ॥

'नसो' इत्यादि—

त्रायिणा=भवभ्रमणभयात्स्वपररक्षकेण ज्ञातपुत्रेण श्रीमहावीरस्वामिना

जाते हैं। अथवा संयमी यदि शास्त्र विरुद्ध आचरण करते हैं तो उनमें लज्जा देखी जाती है, इससे संयममें लज्जाका उपचार होता है। ऐसा उपचार करने से यह अर्थ निकलता है कि—संयम रूपी लज्जा के लिये वस्त्र आदि धारण करते हैं ॥२०॥

वस्त्र पात्र आदिका ग्रहण और उपभोग करने से साधुओं को परिग्रह का दोष क्यों नहीं लगता? इस प्रश्न का समाधान करते हैं (नसो) इत्यादि।

संसारभ्रमण के भयसे स्वपर की रक्षा करने वाले ज्ञातपुत्र श्री महावीर भगवान

આવે છે. અથવા જો સંયમી શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ આચરણ કરે છે તો તેનામાં લજ્જા જોવામાં આવે છે, તેથી સંયમમાં લજ્જાનો ઉપચાર થાય છે એવો ઉપચાર કરવાથી એવો અર્થ નીકળે છે કે— સંયમરૂપી લજ્જાને માટે તેઓ વસ્ત્રાદિ ધારણ કરે છે. ॥૨૦॥

વસ્ત્ર પાત્ર આદિનું ગ્રહણ અને ઉપભોગ કરવાથી સાધુઓને પરિગ્રહનો દોષ કેમ નથી લાગતો? એ પ્રશ્નનું સમાધાન કરે છે.– નસો૦ ઇત્યાદિ—

સંસાર ભ્રમણના ભયથી સ્વપરની રક્ષા કરનારા જ્ઞાતપુત્ર શ્રી મહાવીર

सः=निर्मलवस्त्रादिग्रहणोपभोगः परिग्रहः नोक्तः=परिग्रहत्वेन न प्रतिपादितः, वस्त्रादेश्चारित्रपुष्टालम्बनत्वात्, किंतु मूर्च्छा=वस्त्रपात्राद्यासक्तिः मैव परिग्रहः उक्तः= परिग्रहत्वेन कथितः, इति=एवं महर्षिणा=ऋषिराजेन श्री सुधर्मस्वामिना जम्बूस्वामिनं प्रति उक्तम्=अभिहितम् ॥२१॥

नतु अकिंचनानां वस्त्रादिसुखलोभेन तदवाप्तये तदासक्तिर्दृश्यत एव, तर्हि वस्त्रादिमतामनुभूततज्जनितसुखानां तद्विरहमनिच्छतां तत्रासक्तिरनिवार्येति साधूनां वस्त्रादिधारणेऽपि कुतो न मूर्च्छावत्त्वम् ?

इत्याशङ्कायामाह—

ने निर्दोष वस्त्र आदिका ग्रहण करना परिग्रह नहीं बताया है। क्योंकि वस्त्र आदि चारित्र के पुष्टालम्बन हैं किंतु वस्त्र पात्र आदि में आसक्तिरूप मूर्छाको परिग्रह कहा है। ऐसा कथन श्रीसुधर्मास्वामीने जम्बूस्वामीके प्रति किया है ॥ २१ ॥

हे गुरुमहाराज! अकिंचनोंको (जिनके पास कुछ भी नहीं है ऐसे दीन हीन जनोंको) वस्त्रादि जन्य सुखकी प्राप्तिके लोभसे वस्त्रादि में आसक्ति देखी जाती है। तो वस्त्रादि के धारी-वस्त्रादि जन्य सुखको भोगने वालों को तथा उनका त्याग करने की इच्छा न रखने वालों को उन (वस्त्रादिमें) आसक्ति होना अनिवार्य है। अतएव वस्त्रादि रखने पर भी साधु मूर्छावान क्यों नहीं होते? इस प्रश्नका समाधान करते हैं- 'सव्वत्थु-वहिणा इत्यादि।

ભગવાને નિર્દોષ વસ્ત્રાદિનું ગ્રહણ કરવું એને પરિગ્રહ કહ્યો નથી. કારણ કે વસ્ત્રાદિ ચારિત્રનાં પુષ્ટાલંબનો છે, કિંતુ વસ્ત્રપાત્રાદિમાં આસક્તિરૂપ મૂર્છાને પરિગ્રહ કહ્યો છે એવું કથન શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ જંબૂ સ્વામીની પ્રતિ કર્યું છે ॥૨૧॥

હે ગુરુમહારાજ! અકિંચનોમાં (જેમની પાસે કાંઈ પણ નથી એવા દીન-હીન જનોમાં) વસ્ત્રાદિજન્ય સુખની પ્રાપ્તિના લોભથી વસ્ત્રાદિમાં આસક્તિ જોવામાં આવે છે. તો વસ્ત્રાદિને ધારણ કરનારાઓને-વસ્ત્રાદિ જન્ય સુખને ભોગવનારાઓને તથા તેનો ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા ન રાખનારાઓને એ વસ્ત્રાદિમાં આસક્તિ થવી એ અનિવાર્ય છે એટલે વસ્ત્રાદિ રાખવા છતાં પણ સાધુ મૂર્છાવાન કેમ નથી થતા? એ પ્રશ્નનું સમાધાન કરે છે— सव्वत्थुवहिणा- ઇત્યાદિ—

॥ मूलम् ॥

१ २ ४ ११
सव्वत्थुवहिणा बुद्धा संरक्खणपरिग्गहे ।
३ ५ ७ ६ ९ १० ८
अवि अप्पणो वि देहम्मि नायरंति ममाइयं ॥२२॥

॥ छाया ॥

सर्वत्रोपधिना बुद्धाः संरक्षणपरिग्रहे ।
अपि आत्मनोऽपि देहे नाचरन्ति ममत्वम् ॥२२॥

॥ टीका ॥

'सव्वत्थु' इत्यादि—

सर्वत्र=सर्वस्मिन् क्षेत्रकालादिके उपधिना=यथाकल्पवस्त्रादिना सहिता अपि बुद्धाः=सम्यग्ज्ञानवन्तः अवगताचारगोचरा मुनय इत्यर्थः, आत्मनः=स्वस्य देहेऽपि=परमप्रेमास्पदे शरीरेऽपि ममत्वं=मूर्च्छां नाचरन्ति=न कुर्वन्ति। किं पुनः संरक्षणपरिग्रहे=संरक्षणार्थे=परमकरुणाविस्तारपूर्वकषड्जीवनिकायरक्षामात्रप्रयोजनके परिग्रहे=वस्त्राद्युपकरणलक्षणे किं पुनर्ममत्वशङ्का, अपितु नेत्यर्थः।

सब क्षेत्र और सब काल में कल्पके अनुसार प्राप्त वस्त्र आदिसे युक्त आचार गोचर के ज्ञानी मुनि अपने शरीर पर भी ममता नहीं करते तो परमकरुणापूर्वक केवल षड्जीव निकाय की रक्षाके लिए ग्रहण किये जाने वाले वस्त्रादि पर ममता की आशङ्का ही कैसे की जा सकती है।

સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વ કાળમાં કલ્પને અનુસારે પ્રાપ્ત વસ્ત્રાદિકથી યુક્ત એવા આચાર-વિચારના જ્ઞાની મુનિ પોતાના શરીર પર પણ મમતા કરતા નથી, તો પરમ કરુણા પૂર્વક કેવળ ષટ્ જીવનિકાયની રક્ષાને માટે ગ્રહણ કરેલાં વસ્ત્રાદિ ઉપકરણો પર મમતાની આશંકા કેમ થઈ શકે? અર્થાત્ નહિ થઈ શકે.

'बुद्धा' इति पदेन मायो मूर्च्छानिदानं चारित्रमोहनीयतिमिरम् उदित-सम्यग्ज्ञानभास्करकिरणविद्योतितान्तःकरणगगनानां मुनीनां समीपे नावस्थातुमीष्टे, किं पुनस्तत्कार्यभूतमूर्च्छावस्थानशङ्का, अपितु नेति ध्वन्यते ॥२२॥
अथ षष्ठस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

१२ ७ १० ८ ९ ११
अहो निच्चं तवो कम्मं सव्वबुद्धेहि वन्निअं ।
१ २ ३ ४ ५ ६
जा य लज्जासमावित्ती एगभत्तं च भोयणं ॥२३॥

॥ छाया ॥

अहो नित्यं तपः कर्म सर्वबुद्धैः वर्णितम् ।
या च लज्जासमावृत्तिः एकभक्तं च भोजनम् ॥२३॥

(टीका)

'अहो' इत्यादि—

या च लज्जासमावृत्तिः=लज्जा=संयमः तस्याः समावृत्तिः=सम्यगावर्तनं पुनःपुनरनुसन्धानं तत्संपादकत्वेनैकभक्तमपि संयमानुसन्धानपूर्वकमिति

'बुद्धा' पदसे यह ध्वनित होता है कि—सम्यग्ज्ञान रूपी सूर्य की किरणों से प्रकाशमान अन्तःकरण रूपी आकाशवाले मुनियों के समीप मूर्छाका मूल चारित्र-मोहनीयरूपी तिमिर नहीं ठहर सकता, तो उसका कार्य मूर्छा कैसे ठहर सकती है, किंतु नहीं ठहर सकती ॥२२॥

छठा स्थान कहते हैं— 'अहोनिच्चं' इत्यादि ।

अहो ! जिन शासन की महिमा, कि एक भक्त अर्थात् सदा संयम का अनुसन्धान

ધ્વનિત થાય છે કે- સમ્યગ્ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનાં કિરણોથી પ્રકાશમાન અંતઃકરણરૂપી આકાશવાળા મુનિઓની સમીપે મૂર્છાના મૂળરૂપ ચારિત્ર મોહનીયરૂપી તિમિર રહી શકતું નથી, તો તેનું કાર્ય મૂર્છા કેવી રીતે રહી શકે ? અર્થાત્ રહી શકેજ નહિ ॥૨૨॥

છઠ્ઠું સ્થાન કહે છે— અહો નિચ્ચં૦ ઇત્યાદિ—

અહો ! જિનશાસનનો કેવો મહિમા છે, કે- એક ભક્ત અર્થાત્ સદા સંયમનું

बोध्यम्। एकभक्तम् एकभक्ताख्यभोजनं रात्रिभोजनाभावविशिष्टं दिवाभोजनम्। एकाशनं वा, एकवारभोजनमित्यर्थः। यद्वा- लज्जासमा संयमानुरूपा संयमाविरोधिनी वृत्तिः=जीविका तत्स्वरूपम् एकभक्तं भोजनमित्यन्वयः। अथवा चकारद्वयेन द्वयं न विशेष्यविशेषणभावापन्नं, किन्तु पृथगर्थबोधकं, तथाच या च लज्जासमावृत्तिः=संयमानुरूपो व्यवहारः भिक्षाचर्यादिः च=अपिच एकभक्तम्=एकभक्ताख्यं भोजनम्, एतद्द्वयं साधोर्नित्यं कर्म=प्रात्यहिकी क्रिया सर्वबुद्धैः सकलतीर्थकरैः तपः वर्णितं=कथितम्। यद्वा-एतद्द्वयं सर्वबुद्धैः सर्वतीर्थकरैः साधोर्नित्यं=प्रतिसमयसंपद्यमानं तपः वर्णितम्। अहो ? इदमाश्चर्यं यद्-एकभक्ततदर्थभिक्षाचर्यादिसकलक्रियाकलापोऽपि साधोस्तपस्त्वेन सिध्यतीति भावः ॥२३॥

रात्रिभोजनेषणादोषमाह—

(मूलम्)

संतिमे सुहुमा पाणा तसा अदुव थावरा।
जाइं राओ अपासंतो कहमेसणियं चरे ॥२४॥

॥ छाया ॥

सन्ति इमे सूक्ष्माः प्राणाः त्रसा अथवा स्थावराः।
यान् रात्रौ अपश्यन् कथमेषणीयं चरेत् ॥२४॥

रहना और दिनमें एक बार भोजन करना, अथवा दिनही में भोजन करना, इस प्रति दिन होने वाले कर्म (क्रिया) को भी भगवानने तपश्चर्या कहा है। अथवा संयम से अविरुद्ध एक भक्त करनेको अथवा संयमसे अविरुद्ध भिक्षाचर्यादि प्रत्येक क्रियाको तथा एकभक्तभोजन-रूप प्रतिदिन होनेवाली क्रियाको भी भगवानने तप कहा है ॥२३॥

રહેવું અને દિવસમાં એકવાર ભોજન કરવું, અથવા દિવસમાં જ ભોજન કરવું, એ પ્રતિદિન થનારાં કર્મ (ક્રિયા)ને પણ ભગવાને તપ કહ્યું છે અથવા સંયમથી અવિરુદ્ધ એક ભક્ત અથવા સંયમથી અવિરુદ્ધ ભિક્ષાચર્યાદિ પ્રત્યેક ક્રિયાને તથા એક ભક્ત ભોજનરૂપ પ્રતિદિન થનારી ક્રિયાને પણ ભગવાને તપ કહ્યું છે ॥૨૩॥

॥ टीका ॥

'संतिमे' इत्यादि—

इमे=प्रत्यक्षं दृश्यमानाः सूक्ष्माः=अतिलघुतनवः त्रसाः=द्वीन्द्रियादयः अथवा स्थावराः=पृथिव्यादयः प्राणाः प्राणिनः सन्ति=विद्यन्ते 'जाइं' इति प्राकृतत्वात्पुंस्त्वम्। यान् प्राणिनः रात्रौ=रजन्याम् अपश्यन्=चक्षुर्गोचरत्वाभावादनवलोकयन् साधुः कथं=केन विधिना एषणीयम् आधाकर्मादिदोषविशुद्ध-मप्यशनादिकं चरेत्=भुञ्जीत। रात्रौ विशुद्धेऽप्यशनादिके जीवपातादिना सत्त्वानाम-वश्यमुपघातात्, तेषां चक्षुःपथानवतीर्णतया तद्विराधनाया दुर्वारत्वात्। सौरे प्रकाशे यथा जीवाः सहजतो लक्ष्यन्ते, न तथा रात्रौ चान्द्रे सत्यपि प्रकाशे प्रयत्ने-नापि लक्षिता भवन्तीति भावः ॥२४॥

रात्रिभोजनके दोष बताते हैं — संतिमे इत्यादि।

ये प्रत्यक्षमें दिखाई देने वाले सूक्ष्म त्रस और स्थावर प्राणी विद्यमान हैं वे प्राणी रात्रिमें चक्षुरिन्द्रिय के विषय नहीं होते फिर साधु रात्रिमें आधाकर्मादि दोषों से रहित आहार को कैसे भोग सकते हैं किन्तु नहीं भोग सकते। क्योंकि रात्रिमें प्राणीका उपमर्दन अवश्य होता है। आहार भले ही विशुद्ध हो परन्तु उसमें जीव गिर जाते हैं। तो उनकी विराधना अवश्य होती है जैसे सूर्य के प्रकाश में जीव सहज दिखाई देते हैं वैसे चन्द्रमा के प्रकाशमें आंखें गड़ा गड़ा कर देखने से भी नहीं दीखते ॥२४॥

રાત્રિ ભોજનના દોષો બતાવે છે— સંતિમે૦ ઇત્યાદિ—

જે પ્રત્યક્ષ દેખાતા સૂક્ષ્મ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓ વિદ્યમાન છે તે પ્રાણીઓ રાત્રે ચક્ષુરિન્દ્રિયના વિષય થતા નથી (દેખાતાં નથી) તો પછી સાધુ રાત્રે આધાકર્માદિ દોષોથી રહિત આહારને કેવી રીતે ભોગવી શકે, અર્થાત્ ન ભોગવી શકે, કારણ કે રાત્રે પ્રાણીનું ઉપમર્દન જરૂર થાય છે. આહાર ભલે વિશુદ્ધ હોય, પરન્તુ તેમાં જીવો પડે છે, તો તેમની વિરાધના જરૂર થાય છે. જેમ સૂર્યના પ્રકાશમાં જીવ સહેજે દેખવામાં આવે છે, તેમ ચન્દ્રમાના પ્રકાશમાં આંખો ખોડી નજરથી પણ દેખાતાં આવતા નથી ॥૨૪॥

रात्रिभोजनैषणादूषणान्यभिधाय रात्रौ भक्तपानादिग्रहणदूषणान्याह—

(मूलम्)

उदउल्लं बीयसंसत्तं पाणा निवडिया महिं ।
दिया ताइं विवज्जिज्जा राओ तत्थ कहं चरे ॥२५॥

(छाया)

उदकार्द्रां बीजसंसक्तां प्राणा निपतिता महीम् ।
दिवा तान् विवर्जयेत् रात्रौ तत्र कथं चरेत् ॥२५॥

॥ टीका ॥

'उदउल्लं' इत्यादि—

उदकार्द्रां=सचित्तजलससिक्तां सचित्तजलप्रक्षेपेण दृष्ट्या वेतिभावः। बीज-संसक्तां=शाल्यादियुक्ताम् । उपलक्षणमेतद्—हरितकायपुष्पादीनामपि । मही=भूमिं, निपतिताः तदाश्रिताः प्राणाः प्राणिनः द्वीन्द्रियादयस्तिष्ठन्ति । 'ताइं' प्राकृतत्वान्नपुंसकत्वम् । तान् प्राणिन इत्यर्थः । दिवा=दिवसे विवर्जयेत् तद्विराधनां परिहर्त्तुं शक्नुयात्, किन्तु तत्र भयां रात्रौ कथं=केन विधिना चरेत्=गच्छेत् । तदा प्राणिविराधनापरिहारस्य कर्त्तुमशक्यत्वादितिभावः ।

यद्वा—

(छाया)

उदकार्द्रं बीजसंसक्तं प्राणा निपतिता मयाम् ।
दिवा तानि विवर्जयेत् रात्रौ तत्र कथं चरेत् ॥२५॥

रात्रिमें भोजन करनेका निषेध कहकर रात्रिमें भक्तपानादिक ग्रहण करनेके दोष कहते हैं— 'उदउल्लं' इत्यादि ।

રાત્રે ભોજન કરવાનો નિષેધ કહીને હવે રાત્રિમાં ભક્તપાનાદિ ગ્રહણ કરવાના દોષો કહે છે: ઉદઉલ્લં. ઇત્યાદિ—

॥ टीका ॥

उदकार्द्र=सचित्तजलसंसृष्टं, तथा बीजसंसक्तम्=बीजेन संसक्तमोदनादिकं तथा प्राणाः=प्राणिनः मह्यां=पृथिव्यां, निपतिताः तत्र वर्तमानाः तिष्ठन्ति। तानि=उदकार्द्रादीनि दिवा=दिवसे विवर्जयेत्=प्राण्युपमर्दनभिया परिहर्तुं शक्नुयात्, तानि परित्यज्यान्यन्निरवद्यमशनादिकं गृह्णीयात्, अन्येन पथा वा गच्छेदिति भावः। रात्रौ=निशि तु तत्र=उदकार्द्रादिषु कथं चरेत् अदृश्यतया प्राण्युपमर्दनवारणाशक्यत्वेन=केन विधिना व्यवहरेदित्यर्थः, कथमुदकार्द्रादीनि गृह्णीयात्, कथं वा पथि गच्छेदितिभावः ॥२५॥

उपसंहरति—

(मूलम्)

एयं च दोसं दट्ठूणं नायपुत्तेण भासियं ।
सव्वाहारं न भुंजंति निग्गन्था राइभोयणं ॥२६॥

छांटे हुए जल या वरसा के जल से युक्त, शालि आदिके बीज, तथा अन्य हरित काय से युक्त पृथिवीपर अनेक प्राणी होते हैं, अथवा सचित्त जलसे तथा बीजसे संसृष्ट(मिश्रित) अन्नादि होते हैं, और पृथिवी के आश्रित प्राणी रहते हैं। दिनमें उदक आदि से युक्त आहार का तथा प्राणियों की विराधना का त्याग किया जा सकता है, किंतु रात्रिमे नहीं, इस लिए साधु रात्रिमे भिक्षा के लिए कैसे गमन कर सकते हैं किंतु नहीं कर सकते ॥२५॥

છાંટેલા જળથી યા વરસાદના પાણીથી યુક્ત, ડાંગર આદિનાં બીજ તથા બીજી લીલોતરીથી યુક્ત, પૃથ્વીપર અનેક પ્રાણીઓ હોય છે. અથવા સચિત્ત જળથી તથા બીજથી મિશ્રિત અન્નાદિ હોય છે અને પૃથ્વીનાં આશ્રિત પ્રાણીઓ રહે છે. દિવસમાં પાણી આદિથી યુક્ત આહારનો તથા પ્રાણીઓની વિરાધનાનો ત્યાગ કરી શકાય છે, પરંતુ રાત્રિમા કરી શકાતો નથી, તેથી સાધુ રાત્રે ભિક્ષાને માટે કેવી રીતે જઈ શકે? અર્થાત્ નજ જઇ શકે. ॥૨૫॥

॥ छाया ॥

एतं च दोषं दृष्ट्वा ज्ञातपुत्रेण भाषितम् ।
सर्वाहारं न भुञ्जते निर्ग्रन्था रात्रिभोजनम् ॥२६॥

॥ टीका ॥

'एयं च' इत्यादि—

निर्ग्रन्थाः साधवः ज्ञातपुत्रेण=महावीरेण भाषितम्=अभिहितम् एतं=प्रागुक्तं प्राण्युपमर्दनलक्षणं च शब्देन आत्मविराधनारूपं मार्गे व्यालवृश्चिकादिदंशेन, भोजने लूतादि (मकडी) विषजन्तुभक्षणेन चेति भावः, दोषं=पापं दृष्ट्वा ज्ञान-दृष्ट्या विलोक्य सर्वाहारं=अशनपानादिकं रात्रिभोजनं न भुञ्जते न कुर्वन्तीत्यर्थः, धातूनामनेकार्थत्वात् यद्वा 'ज्ञातपुत्रेण एतं च दोषं दृष्ट्वा भाषितं=(परिहार्यत्वेन-कथितं) सर्वाहारं रात्रिभोजनं निर्ग्रन्था न भुञ्जते इत्यन्वयः। ज्ञातपुत्रेणेति पदं

अब उपसंहार करते हैं— 'एयं च' इत्यादि।

पहले कहे हुए प्राणियों के उपमर्दन से तथा मार्गमें सांप विच्छू के काटने से अथवा आहार के साथ मकडी आदि का भक्षन हो जाने से संयम तथा आत्मा की विराधना होती है। ये भगवान् महावीर स्वामी द्वारा प्रतिपादित दोष जानकर अर्थात् भगवानने रात्रिभोजन में महादोष कहा है ऐसा विचार कर साधु अशन आदि सब प्रकारके आहार का रात्रि में त्याग करते हैं— रात्रिभोजन नहीं करते। अथवा ज्ञातपुत्र महा-

---

હવે ઉપસંહાર કરે છે: एयंच. ઇત્યાદિ—

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ પ્રાણીઓના ઉપમર્દનથી તથા માર્ગમાં સાપ વીંછી કરડવાથી અથવા આહારની સાથે કીડી આદિનું ભક્ષણ થઈ જવાથી સંયમ તથા આત્માની વિરાધના થાય છે. ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ પ્રતિપાદિત કરેલા એ દોષો જાણીને અર્થાત્ ભગવાને રાત્રિભોજનમાં મહાદોષ કહેલો છે એવો વિચાર કરીને સાધુઓ અશનાદિ સર્વ પ્રકારના આહારનો રાત્રિમાં ત્યાગ કરે છે– રાત્રિભોજન કરતા નથી અથવા જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરે એ દોષોને જાણીને

तीर्थकरनिषिद्धतया रात्रिभोजनस्य सर्वथा वर्जनीयतां प्रतिपादयति । 'सव्वाहारं' इति विशेषणेनान्नपानादेः स्वल्पमप्यंशमौषधरूपेणापि रात्रौ नाभ्यवहरेदिति सूचितम् ॥२६॥

व्रतषट्कानन्तरं कायषट्के वक्तव्ये तावत् पृथिवीकायरूपं सप्तमस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

पुढवीकायं[8] न[9] हिंसंति[10] मणसा[3] वयसा[4] कायसा[5] ।
तिविहेण[6] करणजोगेणं[7] संजया[2] सुसमाहिया[1] ॥२७॥

॥ छाया ॥

पृथिवीकायं न हिंसन्ति मनसा वचसा कायेन ।
त्रिविधेन करणयोगेन संयताः सुसमाहिताः ॥२७॥

वीरने इन दोषों को जान कर रात्रिभोजन को त्यागने योग्य बताया है इसलिए साधु रात्रिभोजन नहीं करते ।

'नायपुत्तेण' पदसे यह प्रगट होता है कि रात्रिभोजन का त्याग स्वयं तीर्थंकर भगवानने किया है अतः वह सर्वथा निःसन्देह त्याज्य है। 'सव्वाहारं' पदसे यह प्रदर्शित किया है कि औषधरूप से भी अन्नपान आदि का अंशमात्र भी रात्रिमें न भोगे ॥२६॥

छहों व्रतों का कथन करने के अनन्तर छहकायों के व्याख्यान में पहले पृथिवीकाय रूप सातवां स्थान कहते हैं— 'पुढवीकायं' इत्यादि ।

રાત્રિભોજનને ત્યાગવા યોગ્ય કહ્યું છે, તેથી સાધુઓ રાત્રિભોજન કરતા નથી

નાયપુત્તેણ શબ્દથી એમ પ્રકટ થાય છે કે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ સ્વયં તીર્થંકર ભગવાને કર્યો છે તેથી એ સર્વથા નિઃસંદેહ ત્યાજ્ય છે,

સવ્વાહારં શબ્દથી એમ પ્રદર્શિત કર્યું છે કે ઓષધરૂપે પણ અન્નપાનાદિનો અંશ માત્ર પણ રાત્રિમાં સાધુ ભોગવે નહિ. ॥૨૬॥

છએ વ્રતોનું કથન કર્યા પછી ■ કાયોના વ્યાખ્યાનમાં પહેલાં પૃથ્વીકાયરૂપ સાતમું સ્થાન કહે છે – પુઢવીકાયં. ઇત્યાદિ

(टीका)

'पुढवीकायं' इत्यादि—

सुसमाहिताः=सम्यक्समाधिमन्तः संयमरक्षणतत्परा इत्यर्थः। संयताः=साधवः मनसा वचसा कायेन त्रिविधेन=मनोवाक्कायैतद्गतत्रित्वसंख्याकृतभेदत्रयविशिष्टेन, करणयोगेन=करणं=करणकरणाऽनुमोदनलक्षणस्त्रिविधो व्यापारस्तस्ययोगः=मनोवाक्कायेन प्रत्येकं सम्बन्धः तेन तथोक्तेन पृथिवीकायं न हिंसन्ति=नोपमर्दयन्ति ॥२७॥

पृथिवीकायहिंसादोषानाह—

॥ मूलम् ॥

१ २ ११ १२ ३
पुढवीकायं विहिंसंतो हिंसई उ तयस्सिए।
९ १० ८ ४ ६ ५
तसे य विविहे पाणे चक्खुसे य अचक्खुसे ॥२८॥

॥ छाया ॥

पृथिवीकायं विहिंसन् हिनस्ति तु तदाश्रितान्।
त्रसांश्च विविधान् प्राणान् चक्षुषा च अचक्षुषा ॥२८॥

॥ टीका ॥

'पुढवीकायं' इत्यादि—

पृथिवीकायं विहिंसन्=नखतृणखनित्रादिना विराधयन् तदाश्रितान् मही-

---

संयम की रक्षा करने में सावधान साधु मन वचन कायसे तथा कृत कारित अनुमोदना से पृथिवीकाय की विराधना नहीं करते ॥२७॥

पृथिवीकाय की हिंसा के दोष बताते हैं— पुढवीकायं इत्यादि।

नख, तृण, तथा खनित्र आदि के द्वारा पृथिवीकाय की विराधना करने वाला

સંયમની રક્ષા કરવામાં સાવધાન સાધુ મનવચન કાયાથી તથા કૃતકારિત અનુમોદનાથી પૃથ્વીકાયની વિરાધના કરતા નથી (૨૭)

પૃથ્વીકાયની હિંસાના દોષો બતાવે છે – પુઢવીકાયં. ઇત્યાદિ.

નખ, તૃણ તથા ખનિત્ર (ખોદવાનું ઓજાર) આદિ દ્વારા પૃથ્વી કાયની

बहिरन्तःस्थान्, चाक्षुषान्=चक्षुरिन्द्रियजन्यप्रत्यक्षविषयान् अचाक्षुषान्=सूक्ष्मशरीरत्वाद् दृष्टिपथमनागच्छतः विविधान्=अनेकप्रकारान् त्रसान्=द्वीन्द्रियादीन्, च शब्दात् स्थावरांश्च हिनस्त्येव, तुशब्दोऽत्रावधारणार्थः। पृथिवीकायहिंसकानां दृश्यादृश्यबहुविधजीवविराधना जायते इति भावः ॥२८॥

उपसंहरति—

(मूलम्)

तम्हा एयं वियाणित्ता, दोसं दुग्गइवड्ढणं।
पुढवीकायसमारम्भं जावजीवाइ वज्जए ॥२९॥

(छाया)

तस्माद् एतं विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्धनम्।
पृथिवीकायसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥२९॥

पृथिवीकाय के आश्रय में रहने वाले दिखाई देने योग्य अथवा सूक्ष्म शरीरवान् होने से न दिखाई देने योग्य विविध प्रकार के त्रस और स्थावर जीवों की विराधना करता है। अर्थात् अवश्य उन्हें पीडा पहुंचाता है। तात्पर्य यह है कि पृथिवीकाय की विराधना करने वालों को दृश्य अदृश्य विविध प्रकार के जीवों की विराधना का दोष लगता है ॥२८॥

વિરાધના કરનાર, પૃથ્વી કાયના આશ્રયમાં રહેવાવાળા દેખાતા અથવા સૂક્ષ્મ શરીરવાળા હોય તે ન દેખાતા એવા વિવિધ પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની વિરાધના કરે છે અર્થાત્ એમને અવશ્ય પીડા ઉપજાવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે પૃથ્વીકાયની વિરાધના કરનારાઓને દૃશ્ય-અદૃશ્ય વિવિધ પ્રકારના જીવોની વિરાધનાનો દોષ લાગે છે. ॥૨૮॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि—

तस्मात्=पृथिवीकायहिंसनेन बहुविधप्राण्युपमर्दनहेतोः दुर्गतिवर्धनं= नरकादिदुःखकारकम् एतम्=अनुपदमुक्तं दोषं=पृथिवीकायाश्रितप्राणिविराधना-लक्षणं कर्मबन्धं विज्ञाय=आगमोक्तविधिना ज्ञात्वा यावज्जीवतया=यावज्जीवम् आमरणकालमित्यर्थः पृथिवीकायसमारम्भं=पृथिवीविलेखनादिरूपं वर्जयेत् ।

'दुग्गइवड्ढणं' इति पदेन एकस्य पृथिवीकायस्य हिंसने तद्गतविविध-त्रसस्थावरप्राण्युपमर्दनावश्यंभावेन पुनःपुनर्दुर्गतिगमनपरम्परामुद्भावयतीति सूचितम् ॥२९॥

अष्टमस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥

आउकायं न हिंसंति मणसा वयसा कायसा ।
तिविहेण करणजोगेण संजया सुसमाहिया ॥३०॥

उपसंहार— 'तम्हा' इत्यादि ।

पृथिवीकाय की उपमर्दना से विविध प्राणियों की हिंसा होती है। इस कारण नरक आदि दुर्गतियों में लेजाने वाले कर्मबन्ध आदि अनेक दोष जानकर यावज्जीव पृथिवीको खोदना आदि रूप पृथिवीकाय के आरम्भ का साधु त्याग करें। 'दुग्गइवड्ढणं' पदसे यह– सूचित किया है कि एक पृथिवीकाय की विराधना करने से पृथिवी पर आश्रित अनेक प्रकार के त्रस स्थावर प्राणियों की हिंसा होने से बारम्बार दुर्गतियों की प्राप्ति अवश्य होती है ॥२९॥

ઉપસંહાર– तम्हा. ઇત્યાદિ— પૃથિવીકાયની ઉપમર્દનાથી વિવિધ પ્રાણીઓની હિંસા થાય છે. એ કારણે નરક આદિ દુર્ગતિઓમાં લઈ જનારા કર્મબંધ આદિ અનેક દોષને જાણીને યાવજ્જીવ પૃથિવીને ખોદવી આદિ રૂપ પૃથ્વીકાયના આરંભનો સાધુ ત્યાગ કરે. दुग्गइवड्ढणं પદથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે એક પૃથિવીકાયની વિરાધના કરવાથી પૃથિવીપર આશ્રિત અનેક પ્રકારના ત્રસ–સ્થાવર પ્રાણીઓની હિંસા થવાથી વારંવાર દુર્ગતિઓની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. ॥૨૯॥

(छाया)

अप्कायं न हिंसन्ति, मनसा वचसा कायेन ।
त्रिविधेन करणयोगेन, संयताः सुसमाहिताः ॥३०॥

॥ टीका ॥

'आयुकायं' इत्यादि—

अप्कायम्=उदकं, शेषं पृथिवीकायसूत्रवत् ॥३०॥

(मूलम्)

आउकायं विहिंसंतो हिंसई उ तयस्सिए ।
तसे य विविहे पाणे चक्खुसे य अचक्खुसे ॥३१॥

॥ छाया ॥

'आयुकायं' इत्यादि—

अप्कायं विहिंसन् हिनस्ति तु तदाश्रितान् ।
त्रसांश्च विविधान् प्राणान् चाक्षुषांश्च अचाक्षुषान् ॥३१॥

॥ टीका ॥

'आयुकायं' इत्यादि—

अप्कायम्=उदकम् । शेषमष्टाविंशगाथावद्बोध्यम् ॥३१॥

आठवां स्थान कहते हैं— आउकायं इत्यादि ।

संयम में सावधान साधु मन वचन काय तथा कृत कारित अनुमोदन से—अर्थात् तीन करण तीन योग से अप्काय की हिंसा नहीं करते ॥३०॥

आउकायं इत्यादि । अपकाय की विराधना करने वाला अपकायाश्रित दृश्य अदृश्य विविध त्रस स्थावर जीवों की हिंसा करता है । शेष अट्ठाइसवीं गाथा के अनुसार समझना ॥३१॥

આઠમું સ્થાન કહે છે– आउकायं० ઇત્યાદિ– સંયમમાં સાવધાન સાધુ મન વચન કાયા તથા કૃત કારિત અનુમોદનાથી અર્થાત્ ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી અપકાયની હિંસા કરતા નથી ॥૩૦॥

आउकायं० ઇત્યાદિ અપકાયની વિરાધના કરવાવાળા અપકાયાશ્રિત દૃશ્ય-અદૃશ્ય વિવિધ ત્રસ સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે બાકીનો ભાગ અઠાવીસમી ગાથા મુજબ સમજવો ॥૩૧॥

॥ मूलम् ॥

१ ३ ५ ४ २

तम्हा एणं वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढणं ।

६ ७ ८

आउकायसमारंभं जावज्जीवाइ वज्जए ॥३२॥

॥ छाया ॥

तस्माद् एतं विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्धनम् ।
अप्कायसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥३२॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि—

सुगमा ॥३२॥

नवमस्थानमाह–'जायतेयं' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

७ ९ १० १ ८

जायतेयं न इच्छंति पावगं जलइत्तए।

३ २ ४ ५ ६

तिक्खमन्नयरं सत्थं सव्वओ वि दुरासयं ॥३३॥

॥ छाया ॥

जाततेजसं नेच्छन्ति पापकं ज्वलयितुम् ।
तीक्ष्णमन्यतरत् शस्त्रं सर्वतोऽपि दुराश्रयम् ॥३३॥

तम्हा इत्यादि । इस लिए मुनि दुर्गति को बढाने वाले दोष जान कर अप्कायके समारम्भका जीवन पर्यन्त तीन योगसे त्याग करते हैं ॥३२॥

तम्हा० इत्यादि तेथी मुनि दुर्गति वधारनारा दोषोने जाणीने अप्कायना समारंभनो यावज्जीवन त्रण योगथी त्याग करे. ॥३२॥

॥ टीका ॥

'जाततेयं' इत्यादि—

पापकं=पापरूपं बहुतरजीवविराधनाकारित्वादितिभावः, अन्यतरत्तीक्ष्णम्=उभयतोधारं शस्त्रमिव सर्व शस्त्रधर्मत्वात्, उभयतोधारशस्त्रसदृशमित्यर्थः, अतएव सर्वतोऽपिदुराश्रयं=समन्तादाश्रयितुमशक्यं समन्ततोऽशक्यसेवनम् अशक्यस्पर्शमित्यर्थः, जाततेजसम्=अग्निं सज्ज्वालयितुम्=उद्दीपयितुं नेच्छन्ति। स्फुलिङ्गस्यापि सज्ज्वालनमसंख्यजीवविराधनाजनकत्वात्संयमहानिकरं मुनीनामिति भावः ॥३३॥

॥ मूलम् ॥

१ ४ ३ २ १२ १०
पाईणं पडीणं वावि उड्ढं अणुदिसामवि ।
११ ७ ६ ५ १३ ९ ८
अहे दाहिणओ वावि दहे उत्तरओ वि य ॥३४॥

नववाँ स्थान कहते हैं—'जायतेयं' इत्यादि।

साधु तेजस्काय को प्रज्वलित करने की इच्छा भी नहीं करते, क्यों की अग्नि का उद्दीपन करना बहुतेरे जीवोंकी विराधनाका कारण होनेसे पाप है। वह ऐसे शस्त्र के समान है जिसमें दोनों ओर धार हो। अतएव किसी भी ओरसे उसका स्पर्श होना अशक्य है। तात्पर्य यह है कि एक चिनगारी को भी प्रज्वलित करनेसे असंख्यात जीवोंकी विराधना होती है, इसलिए वह संयमियों के संयम को अत्यन्त हानि पहुंचाती है ॥३३॥

નવમું સ્થાન કહે છે— જાયતેયં૦ ઇત્યાદિ

સાધુ તેજસ્કાયને પ્રજ્વલિત કરવાની પણ ઇચ્છા કરતા નથી, કારણ કે અગ્નિનું ઉદ્દીપન કરવું એ અનેક જીવોની વિરાધનાનું કારણ હોવાથી પાપ છે એ એવા શસ્ત્ર સમાન છે કે— જેને બેઉ બાજુએ ધાર હોય એટલે કોઇ પણ બાજુએ એનો સ્પર્શ થવો અશક્ય છે તાત્પર્ય એ છે કે— એક ચિનગારીને પણ પ્રજ્વલિત કરવાથી અસંખ્યાત જીવોની વિરાધના થાય છે, તેથી એ સંયમી-ઓના સંયમને અત્યંત હાનિ પહોંચાડે છે. ॥૩૩॥

॥ छाया ॥

प्राच्यां प्रतीच्यां वाऽपि ऊर्ध्वम् अनुदिशामपि ।
अधः दक्षिणतो वाऽपि दहेत् उत्तरतोऽपि च ॥३४॥

॥ टीका ॥

'पाईणं' इत्यादि। प्राच्यां=पूर्वस्यां दिशि अपि वा प्रतीच्यां=पश्चिमायां दिशि अपिवा दक्षिणतः=दक्षिणस्याम्, अपिवा उत्तरतः= उत्तरस्यां दिशि अनुदिशां= दिशावनुगता अनुदिश्, तासां चतसृणामेकशेषः अनुदिशस्तासाम्, सप्तम्यर्थे षष्ठीः विदिक्षु इत्यर्थः। ऊर्ध्वंच अधश्च अग्निर्दहति=प्राणिनो भस्मसात्करोतीत्यर्थः। वह्नि-र्दहनशीलतया दशस्वपि दिक्षु जन्तुसमूहान् विराधयतीति भावः ॥३४॥

॥ मूलम् ॥

भूयाणमेसमाघाओ हव्ववाहो न संसओ ।
तं पईवपयावट्ठा संजया किंचि नारभे ॥३५॥

॥ छाया ॥

भूतानामेष आघातः हव्यवाड् न संशयः ।
तं प्रदीपप्रतापनार्थं संयताः किंचित् नारभन्ते ॥३५॥

'पाइणं' इत्यादि। अग्नि पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण इन चारों दिशाओंमें तथा चारों विदिशाओं में और ऊपर नीचे अर्थात् दसों दिशाओं में रहे हुए प्राणियोंको जलाती है ॥ ३४ ॥

पाईणं० ઇત્યાદિ. અગ્નિ, પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર દક્ષિણમાં એમ ચારે દિશા-ઓમાં તથા ચારે વિદિશાઓમાં અને ઉપર નીચે અર્થાત્ દસે દિશાઓમાં રહેલા પ્રાણીઓને બાળે છે. ॥૩૪॥

॥ टीका ॥

' भूयाणं इत्यादि ।

एषोऽग्निः भूतानां=प्राणिनामाघातजनकत्वादाघातः= हिंसकः हव्यवाट्=हव्यं वहति=क्षिप्तं तृणकाष्ठादिकं द्रव्यं भस्मयति विनाशयतीत्यर्थः, न संशयः=अस्मिन् विषये संशयो नास्ति आपामरसकललोकप्रत्यक्षसिद्धत्वादितिभावः । अतः संयताः=साधवः तं वह्निं प्रदीपप्रतापनार्थम्=अन्धकारे प्रदीपार्थं शैत्यागमे प्रतापनार्थं च किञ्चिदपि=संघट्टनमात्ररूपेणापि नारभन्ते=न तदारम्भं कुर्वन्तीत्यर्थः । अग्नेरारम्भश्चारित्रविघातकत्वात्साधूनामनासेव्य इति भावः ॥३५॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ५ ४ ३
तम्हा एयं वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
६ ७ ८
तेउकायसमारंभं जावज्जीवाइ वज्जए ॥३६॥

'भूयाणं' इत्यादि । यह अग्नि प्राणियों का घात करने वाली है । इसमें डाले हुए तिनका काष्ठ आदिको भस्म कर डालती है, यह बात सब लोकमें प्रत्यक्ष सिद्ध है, इसमें जरा भी संशय नहीं है । इसलिए साधु अंधकारमें दीपक के प्रकाश के लिए, अथवा शीत आने पर तापने के लिए, अथवा अन्य किसी प्रयोजन से अग्निका बिल्कुल आरम्भ नहीं करते-यहां तक कि उसके संघट्टे का भी त्याग करते हैं । आशय यह है कि अग्निका आरम्भ चारित्र का विघात करने वाला है, इसलिए वह साधुओं को आचरणीय नहीं है । ॥ ३५ ॥

भूयाणं० ઇત્યાદિ. એ અગ્નિ પ્રાણીઓનો ઘાત કરે છે, એમાં નાખેલા તણખલાં કાષ્ઠ આદિને અગ્નિ ભસ્મ કરી નાખે છે, એ વાત બધા લોકોમાં પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે એમાં જરાએ સંશય નથી. જેથી સાધુ અંધકારમાં દીવાના પ્રકાશને માટે, અથવા ટાઢ લાગવાથી તાપવાને માટે, અથવા અન્ય કોઇ પ્રયોજનથી અગ્નિનો બિલકુલ આરંભ કરતા નથી-એટલે સુધી કે એના સંઘટ્ટનનો પણ ત્યાગ કરે છે. આશય એ છે કે અગ્નિનો આરંભ ચારિત્રનો વિઘાત કરનારો છે, તેથી તે સાધુઓને આચરણીય નથી ॥૩૫॥

॥ छाया ॥

तस्माद् एतद् विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्द्धनम् ।
तेजस्कायसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥३६॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि ।

तेजस्कायसमारम्भवर्जिकेयंगाथा निगदसिद्धा ॥३६॥

दशमस्थानमाह—'अनिलस्स' इत्यादि ।

(मूलम्)

२ ३ १ ६ ४
अणिलस्स समारंभं बुद्धा मन्नंति तारिसं ।
५ ८ ७ ११ ९ १० १२
सावज्जबहुलं चेयं नेयं ताइहि सेवियं ॥३७॥

॥ छाया ॥

अनिलस्य समारम्भं बुद्धा मन्यन्ते तादृशम् ।
सावद्यबहुलं चैतत् नैतत् त्रायिभिः सेवितम् ॥३७॥

॥ टीका ॥

'अणिलस्स' इत्यादि—

बुद्धाः=तीर्थकराः अनिलस्य=वायुकायस्य समारम्भम्=उपमर्दनं तादृशं=

'तम्हा' इत्यादि । इसलिए साधु, दुर्गतिमें पहुंचाने वाले अनेक दोष जानकर तेजस्काय के समारम्भ का यावज्जीव त्याग करे ॥ ३६ ॥

दसवाँ स्थान कहते हैं—'अणिलस्स' इत्यादि ।

बुद्ध (तीर्थंकर) भगवान् अपने केवल ज्ञान द्वारा तेजस्काय की तरह वायुकाय के समारंभको भी अत्यन्त सावद्य बहुल जानते हैं । इसीकारण षट्काय के रक्षक साधुओं ने वायुकाय का समारंभ नहीं किया है । 'ताइहिं' पदसे यह बोधित किया है

तम्हा० ઇત્યાદિ તેથી સાધુ દુર્ગતિમાં પહોંચાડનાર અનેક દોષ જાણીને તેજસ્કાયના સમારંભનો યાવજ્જીવ ત્યાગ કરે. ॥૩૬॥

દશમું સ્થાન કહે છે— અણિલસ્સ૦ ઇત્યાદિ.

બુદ્ધ (તીર્થંકર) ભગવાન્ પોતાના કેવલ જ્ઞાનથી તેજસ્કાયની પેઠે વાયુ-

तेजस्कायवत् सावद्यबहुलं=जीवजातविराधनाऽतिशयसहितं मन्यते=केवलालोकेन जानन्ति । एवं च=एतेन हेतुना एतत्=वायुकायमाश्रित्य संपद्यमानं विराधनं त्रायिभिः=षट्कायरक्षणपरायणैः साधुभिः न सेवितं=न कृतमित्यर्थः। वायुकायविराधनमनर्थमूलं चारित्रभञ्जकं च, अतएव षड्जीवनिकायरक्षणदत्तावधाना मुनयो मुखोष्णवायुनिर्गमस्य निरोद्धमशक्यतया सूक्ष्मतयापि संपातिमवायुकायोविराधनं सावद्यभाषाभाषित्वं च समालोच्य मुखोपरि सदोरकमुखवस्त्रिकां बध्नन्ति। करतलगतया तु मुखवस्त्रिकया नहि यावद्वायुकायादिविराधनं सम्यक् परिहर्तुं शक्यत इति 'ताइंहि' पदेन बोध्यते ॥३७॥

एकादशं स्थानमाह—'तालियंटेण' इत्यादि।

(मूलम्)

२　　३　　५　　४

तालियंटेण पत्तेण साहाविहूयणेण वा।

१०　९　६　११　　७　　८

न ते वीइउमिच्छंति वेयावेऊण वा परं ॥३८॥

कि-वायुकाय की विराधना अनर्थों का मूल और चारित्र का घात करने वाली है, इसलिये षट्काय की रक्षामें सदा सावधान रहने वाले मुनि मुखपर डोरा सहित मुखवस्त्रिका बाँधते हैं, क्यों कि वे ऐसा विचार करते हैं कि-यदि मुखवस्त्रिका न बाँधें तो मुखकी गर्म भाप आदि द्वारा सूक्ष्म व्यापी संपातिम और वायुकाय जीवों की विराधना तथा सावद्यभाषाभाषित्व आदि दोष लगते हैं। किन्तु हाथमें मुखवस्त्रिका रखने से वायुकाय की यतना सम्यक्प्रकार से नहीं हो सकती। ॥ ३७ ॥

કાયના સમારંભને પણ અત્યન્ત સાવદ્યબહુલ જાણે છે. તે કારણે ષટ્કાયના રક્ષક સાધુઓએ વાયુકાયનો સમારંભ કર્યો નથી 'તાઇંહિ' એ શબ્દથી એમ બોધિત કર્યું છે કે- વાયુકાયની વિરાધના અનર્થોનું મૂળ અને ચારિત્રનો ઘાત કરનારી છે, તેથી ષટ્કાયની રક્ષામાં સદા સાવધાન રહેનારા મુનિઓ મુખ પર દોરા સહિત મુખવસ્ત્રિકા બાંધે છે, કારણ કે તે એવો વિચાર કરે છે કે- જો મુખવસ્ત્રિકા ન બાંધે તો મુખના ગરમ શ્વાસ આદિ દ્વારા સૂક્ષ્મવ્યાપી સંપાતિમ અને વાયુકાય જીવોની વિરાધના તથા સાવદ્યભાષાભાષિત્વ આદિ દોષ લાગે છે પરન્તુ હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા રાખવાથી વાયુકાયની યતના સમ્યક્ પ્રકારે થઈ શકતી નથી ॥૩૭॥

(छाया)

तालवृन्तेन पत्रेण शाखाविधूननेन वा ।
न ते वीजितुमिच्छन्ति वीजयितुं वा परम् ॥३८॥

॥ टीका ॥

'तालियंटेण' इत्यादि—

ते=साधवः तालवृन्तेन=व्यजनेन पत्रेण=कमलादिदलेन वा=अथवा शाखा-विधूननेन=लताद्रुमादिविटपाऽऽन्दोलनेन स्वयं वीजितुं=समीरमुत्पादयितुं वा=अथवा परं=परेण वीजयितुं वीजयन्तं परमनुमन्तुं वा नेच्छन्ति=नाभिकाङ्क्षन्ति मनसाऽपीत्यर्थः ॥३८॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
जंपि वत्थं व पायं वा कंबलं पायपुंछणं ।
१० ८ ९ ११ १२ १४ १३
न ते वायमुईरंति जयं परिहरंति य ॥३९॥

॥ छाया ॥

यदपि वस्त्रं वा पात्रं वा कम्बलं पादप्रोञ्छनम् ।
न ते वातमुदीरयन्ति यतं परिधरन्ति च ॥३९॥

'तालियंटेण' इत्यादि ।

साधु पंखे से, कमल आदि के पत्ते से, अथवा वृक्ष की शाखा आदिसे वायुकाय की स्वयं उदीरणा नहीं करते, दूसरे से उदीरणा नहीं कराते तथा उदीरणा करते हुए की अनुमोदना नहीं करते ॥ ३८ ॥

'तालियंटेण' इत्यादि.

સાધુ પંખાથી, કમળ આદિના પાંદડાથી, અથવા વૃક્ષની શાખા આદિથી વાયુકાયની ઉદીરણા સ્વયં કરતા નથી, બીજા દ્વારા ઉદીરણા કરાવતા નથી તથા ઉદીરણા કરનારની અનુમોદના કરતા નથી. (૩૮)

॥ टीका ॥

'जंपि' इत्यादि ।

यच्च वस्त्रं पात्रं कम्बलं पादप्रोञ्छनं=रजोहरणमस्ति, तेनाऽपि ते= साधवःवातं=समीरं नोदीरयन्ति=नाविर्भावयन्ति किन्तु यतं=सयतनं परिहरन्ति= धारयन्ति, उपभोगं धारणं च यतनया कुर्वन्तीत्यर्थः । वस्त्रादीनामुपभोगादि तथाविधेयं यथा वायुकायविराधना न भवेदितिभावः ॥३९॥

॥ मूलम् ॥

१ ३ ५ ४ २

तम्हा एयं वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढणं ।

६ ७ ८

वाउकायसमारंभं जावजीवाइ वज्जए ॥४०॥

॥ छाया ॥

तस्माद् एतं विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्द्धनम् ।
वायुकायसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥४०॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि ।

वायुकायसमारम्भं = वायुकायोपमर्दनम् । शेषं सप्तत्रिंशगाथावद् व्याख्येयम् ॥४०॥

'जंपि' इत्यादि । जो वस्त्र पात्र कम्बल रजोहरण रहता है उससे भी वायुकाय की उदीरणा नहीं करते किन्तु यतनापूर्वक उन्हें धारण करते हैं अर्थात् वस्त्र आदि को इस प्रकार धारण करना चाहिए जिससे कि वायुकाय की विराधना न होवे ॥ ३९ ॥

'तम्हा' इत्यादि । इसलिए साधु दुर्गति के बढाने वाले इस दोषों को जानकर यावज्जीवन वायुकाय के समारंभका त्याग करते हैं ॥ ४० ॥

जंपि. ઇત્યાદિ જે વસ્ત્ર પાત્ર કંબલ રજોહરણ હોય [illegible] તેથી પણ વાયુકાયની ઉદીરણા કરતા નથી, કિન્તુ યતનાપૂર્વક તેમને ધારણ કરે છે અર્થાત્ વસ્ત્રાદિને એવી રીતે ધારણ કરવાં જોઈએ કે જેથી વાયુકાયની વિરાધના ન થાય (૩૯)

તમ્હા૦ ઇત્યાદિ એથી કરીને સાધુ દુર્ગતિને વધારનારા એ દોષોને જાણીને યાવજ્જીવન વાયુકાયના સમારંભનો ત્યાગ કરે છે (૪૦)

एकादशं स्थानमाह— 'वणस्सइं न' 'वणस्सइं' 'तम्हा' इत्यादि गाथात्रयम्।

॥ मूलम् ॥

८ ९ १० ३ ४ ५
वणस्सइं न हिंसंति मणसा वयसा कायसा ।
६ ७ २ १
तिविहेण करणजोएणं संजया सुसमाहिया ॥४१॥
१ २ १२ ३ ४
वणस्सइं विहिंसंतो हिंसई उ तयस्सिए ।
५ ६ ७ ८ ९ १० ११
तसे य विविहे पाणे चक्खुसे य अचक्खुसे ॥४२॥
१ ३ ५ ४ २
तम्हा एयं वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढणं ।
६ ७ ८
वणस्सइसमारंभं जावजीवाइ वज्जए ॥४३॥

॥ छाया ॥

वनस्पतिं न हिंसन्ति मनसा वचसा कायेन।
त्रिविधेन करणयोगेन संयताः सुसमाहिताः ॥४१॥
वनस्पतिं विहिंसन् हिनस्ति तु तदाश्रितान्।
त्रसांश्च विविधान् प्राणान् चाक्षुषांश्च अचाक्षुषान् ॥४२॥
तस्माद् एतं विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्द्धनम्।
वनस्पतिसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥४३॥

(टीका)

'वणस्सइं' इत्यादि—

आसां तिसृणां गाथानां व्याख्या पृथिवीकायसूत्रवद्बोध्या॥ वनस्पति-शब्दमात्रतोऽत्र भेदः ॥४१॥४२॥४३॥

'वणस्सइं न' 'वणस्सइं वि' 'तम्हा' इत्यादि तीन गाथाएँ हैं। इनका व्याख्यान

वणस्सई न०, वणस्सई वि०, तम्हा० ઇત્યાદિ ત્રણ ગાથાઓ છે એનું

द्वादशं स्थानमाह— 'तसकायं न' 'तसकायं' 'तम्हा', इत्यादि गाथात्रयम् ॥

॥ मूलम् ॥

तसकायं न हिंसंति मणसा वयसा कायसा।
तिविहेण करणजोएणं संजया सुसमाहिया ॥४४॥
तसकायं विहिंसंतो हिंसई उ तयस्सिए।
तसे य विविहे पाणे चक्खुसे य अचक्खुसे ॥४५॥
तम्हा एयं वियाणित्ता दोसं दुग्गइवड्ढणं।
तसकायसमारम्भं जावजीवाइ वज्जए ॥४६॥

॥ छाया ॥

त्रसकायं न हिंसन्ति मनसा वचसा कायेन।
त्रिविधेन करणयोगेन संयताः सुसमाहिताः ॥४४॥
त्रसकायं विहिंसन् हिनस्ति तु तदाश्रितान्।
त्रसांश्च विविधान् प्राणान् चाक्षुषांश्च अचाक्षुषान् ॥४५॥
तस्माद् एतं विज्ञाय दोषं दुर्गतिवर्द्धनम्।
त्रसकायसमारम्भं यावज्जीवतया वर्जयेत् ॥४६॥

पृथिवीकाय की गाथाओंके समान है, भेद केवल यही है कि पृथिवीकाय की जगह 'वनस्पति' शब्द कहना ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

વ્યાખ્યાન પૃથિવીકાયની ગાથાઓની પેઠે છે ભેદ કેવળ એટલોજ છે કે પૃથિવીકાયની જગ્યાએ વનસ્પતિ શબ્દ કહેવા (૪૧ ૪૨ ૪૩)

॥ टीका ॥

'तसकायं' इत्यादि—

त्रसकायं=द्वीन्द्रियादियावत्पञ्चेन्द्रियम् । शेषं पृथिवीकायसूत्रवत् ॥ ॥४४॥४५॥४६॥

त्रयोदशं स्थानमाह— तत्र यथा सलिलसेचनादिकमन्तरेण यथाविधि-समारोपितस्यापि वृक्षस्य मनोहरहरितपल्लवकुसुमादिसमुद्भवो न लक्ष्यते तथा व्रतषट्कायषट्करक्षणमूलगुणानां यथाविधिसंरक्षणे कृतेऽपि अकल्पादिषट्कस्य यथाविधिवर्जनं विना स्वर्गाऽपवर्गसुखादिमनोहरफलाविर्भावरूपप्रभावो न प्रादुर्भवितुमर्हति, अतो मूलगुणप्रतिपादनाऽनन्तरमकल्पादिषट्कवर्जनरूपानुत्तर-गुणानाह— 'जाइं' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जाइं चत्तारि भुज्जाइं इसीणाऽऽहारमाईणि ।
ताइं तु विवज्जंतो संजमं अणुपालए ॥४७॥

॥ छाया ॥

यानि चत्वारि अभोज्यानि ऋषीणामाहारादीनि ।
तानि तु विवर्जयन् संयमम् अनुपालयेत् ॥४७॥

बारहवाँ स्थान कहते हैं— 'तसकायं न' 'तसकायं' 'तम्हा' इत्यादि तीन गाथाएं। इनका व्याख्यान भी पृथिवीकायके समान समझ लेना, यहां पृथिवीकायके स्थान पर 'त्रसकायं' कहना चाहिए। द्वीन्द्रिय से लेकर पंचेन्द्रिय तकके जीव त्रस कहलाते हैं ॥ ४४ ॥ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥

બારમું સ્થાન કહે છે—तसकायं न०, तसकायं०, तम्हा० ઇત્યાદિ ત્રણ ગાથાઓ છે. એનું વ્યાખ્યાન પણ પૃથિવીકાયની પેઠે સમજવું. એમાં પૃથિવીકાયની જગ્યાએ त्रसकायं० કહેવું. દ્વીન્દ્રિયથી માંડીને પંચેંદ્રિય સુધીના જીવો ત્રસ કહેવાય છે (૪૪-૪૫-૪૬)

अग्राह्याऽऽहारादिग्रहणे दोषमाह—'जे नियागं' इत्यादि।

(मूलम्)

१ २ ६ ३ ४ ५
जे नियागं ममायंति कीयमुद्देसि आहडं।
७ ६ ८ ९ ११ १०
वहं ते समणुजाणंति इइ उत्तं महेसिणा ॥४९॥

॥ छाया ॥

ये नियागं ममायन्ते क्रीतमौद्देशिकमाहृतम्।
वधं ते समनुजानन्ति इति उक्तं महर्षिणा ॥४९॥

॥ टीका ॥

'जे नियागं' इत्यादि—

ये साधवः नियागं=नित्यं नित्यपिण्डम् आमन्त्रितपिण्डं वा तथा क्रीतम्, औद्देशिकम् आहृतं च पिण्डं ममायन्ते=ममत्वाऽऽचरन्ति दीयमानपिण्डे ममत्वं कुर्वन्ति-प्रतिगृह्णन्तीत्यर्थः, यद्वा ममायं (पिण्डः कल्पते) इति=इत्येवं समनुजानन्ति=मनसाऽनुमोदयन्ति ते वधम्=षड्जीवनिकायोपघातं समनुजानन्ति=दातुर्नियागादिपिण्डदानप्रवृत्तिमनुमोदयन्तः षड्जीवनिकायोपघातानुमोदनं कुर्वन्ति, तथाविधाऽऽहारग्रहणे गृहस्थकृताऽऽरम्भसमारम्भजन्यपापभागिनो भवन्तीति भावः। इति=इदं महर्षिणा=तीर्थंकरादिना उक्तं=कथितम् ॥४९॥

अग्राह्य आहार को ग्रहण करने के दोष दरसाते हैं— 'जे नियागं' इत्यादि।

जो साधु नियाग (नित्य या आमन्त्रित) पिंड, क्रीतपिंड औद्देशिक पिंड और आहृत पिंड को अपनाते-ग्रहण करते हैं वे एकेन्द्रिय आदि प्राणियों के उपघात की अनुमोदना करते हैं, अर्थात् ऐसे पिंड (आहार) को ग्रहण करने वाले साधु गृहस्थ द्वारा किये हुए आरंभ-समारंभ से होने वाले पापके भागी होते हैं। ऐसा श्री तीर्थंकर आदि महर्षियोंने कहा है ॥ ४९ ॥

---

*અગ્રાહ્ય આહારને ગ્રહણ કરવાના દોષો બતાવે છે—'જે નિયાગં૦' ઇત્યાદિ.

જે સાધુ નિયાગ (નિત્ય યા આમન્ત્રિત) પિંડ, ક્રીત પિંડ, ઔદ્દેશિક પિંડ અને આહૃત પિંડને ગ્રહણ કરે છે તે એકેન્દ્રિયાદિ પ્રાણીઓના ઉપઘાતની અનુમોદના કરે છે, અર્થાત્ એવા પિંડ (આહાર)ને ગ્રહણ કરનાર સાધુ, ગૃહસ્થ દ્વારા થએલા આરંભ-સમારંભના પાપના ભાગી બને છે, એવું શ્રી તીર્થંકરાદિ મહર્ષિઓએ કહ્યું છે. (૪૯)

॥ मूलम् ॥

१ ८ ५ ६ ७

तम्हा असणपाणाइं कीयमुद्देसिं आहडं।

२ ३ ४ ३

वज्जयंति ठियप्पाणो निग्गंथा धम्मजीविणो ॥५०॥

॥ छाया ॥

तस्माद् अशन-पानादि क्रीतमौद्देशिकमाहृतम्।
वर्जयन्ति स्थितात्मानः निर्ग्रन्था धर्मजीविनः ॥५०॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि।

तस्माद्धेतोः स्थितात्मानः=समाहितचित्ताः धर्मजीविनः=चारित्रजीविनः=चारित्रार्थमेव जीवितधारिण इत्यर्थः निर्ग्रन्थाः=मुनयः क्रीतमौद्देशिकमाहृतं चाऽन्न-पानादिसर्वमपि वर्जयन्ति=न गृह्णन्तीत्यर्थः। उपलक्षणमेतदाधाकर्मादीनामपि। 'ठियप्पाणो' इतिपदेन रसनेन्द्रियवशित्वं, 'धम्मजीविणो' इतिपदेन चारित्रभङ्ग-भीरुत्वं च सूचितम् ॥५०॥

'तम्हा असणं' इत्यादि। अतएव संयम में मनको सावधान रखनेवाले, चारित्र रूप जीवन के धारण करने वाले निर्ग्रन्थ, क्रीत औद्देशिक तथा आहृत (सामने लायाहुआ) अशन पान आदि को ग्रहण नहीं करते। उपलक्षणसे आधाकर्म आदि दोष युक्त आहार का भी त्याग समझना चाहिए। 'ठियप्पाणो' पदसे रसना इन्द्रिय को वशमें करना, तथा 'धम्मजीविणो' पदसे चारित्रभंग से भयभीत रहना सूचित किया है ॥ ५० ॥

तम्हा असणं० ઇત્યાદિ. એટલે સંયમમાં મનને સાવધાન રાખનારા, ચારિત્રરૂપ જીવનને ધારણ કરવાવાળા નિર્ગ્રન્થ, ક્રીત, ઔદ્દેશિક તથા આહૃત (સામે લાવવામાં આવતા) અશનપાન આદિને ગ્રહણ કરતા નથી. ઉપલક્ષણથી આધાકર્મ આદિ દોષથી યુક્ત આહારનો ત્યાગ સમજવો. ઠિયપ્પાણો શબ્દથી રસના ઇંદ્રિયને વશ કરવી તથા ધમ્મજીવિણો શબ્દથી ચારિત્રભંગથી ભયભીત રહેવું સૂચિત કર્યું છે. (૫૦)

चतुर्दशस्थानवाचकं 'गिहिभायणं' इति पदं व्याचष्टे 'कंसेसु' इत्यादि।

(मूलम्)

१　　२　　३　　२　४
कंसेसु कंसपाएसु कुंडमोएसु वा पुणो।
५　　६　　७　८　　९
भुंजंतो असणपाणाइं आयारो परिभस्सइ ॥५१॥

(छाया)

कंसेषु कंसपात्रेषु कुण्डमोदेषु वा पुनः।
भुञ्जानः अशनपानादि आचारात् परिभ्रश्यति ॥५१॥

॥ टीका ॥

'कंसेसु' इत्यादि—

कंसेषु=पानपात्रेषु कटोरिकादिषु, वा=अथवा कंसपात्रेषु=कांस्यनिर्मितभाजनमात्रेषु, 'कंसे' त्युपलक्षणं स्वर्णरजतादिधातुनिर्मितपात्रस्य, पुनः कुण्डमोदेषु=मृन्मयपात्रेषु अशनपानादि भुञ्जानः साधुः आचारात्=चारित्रधर्मात्, मूले 'आयारो' इति पञ्चम्यर्थे प्रथमा; परिभ्रश्यति=परिभ्रष्टो भवति चारित्रपरिच्युतो भवतीत्यर्थः। 'भुंजंतो' इत्युपलक्षणं, तेन गृहस्थसम्बन्धिभाजने वस्त्रधावनस्य, उष्णमलिलशैत्यकरणस्य च संग्रहः ॥५१॥

'गिहिभायणं' इस पद रूप चौदहवें स्थान का व्याख्यान करते हैं—'कंसेसु' इत्यादि।

गृहस्थ के कटोरी आदि तथा कांस के, उपलक्षण से सोने चांदी पीतल आदि के और मिट्टी के बरतन में भोजन करता हुआ साधु चारित्र से च्युत हो जाता है। यहां 'भुंजंतो' यह उपलक्षण है, इससे—गृहस्थ संबंधी बरतन में वस्त्र धोना, पानी ठंडा करना भी साधु को नहीं कल्पता है ॥ ५१ ॥

गिहिभायणं એ પદરૂપ ચૌદમ સ્થાનનું વ્યાખ્યાન કરે છે કંસેસુ० ઇત્યાદિ.

ગૃહસ્થનાં વાટકી આદિ એટલે કાંસાનાં, ઉપલક્ષણથી સોના ચાંદી પીતળ આદિનાં અને માટીનાં વાસણમાં ભોજન કરનાર સાધુ ચારિત્રથી ચ્યુત થાય છે અહીં ભુંજંતો એ ઉપલક્ષણ છે, તેથી ગૃહસ્થ સંબંધી વાસણમાં વસ્ત્ર ધોવાં, પાણી ઠંડું કરવું, એ પણ સાધુને કલ્પતું નથી (૫૧)

गृहस्थभाजने भुञ्जानः साधुः कथं चारित्रविच्युतो भवेत् ? इत्याह—'सीओदग' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

सीओदगसमारंभे मत्तधोवणछड्डणे ।
जाइं छण्णंति भूयाइं, दिट्ठो तत्थ असंजमो ॥५२॥

॥ छाया ॥

शीतोदकसमारम्भे मात्रकधावनछर्दने ।
यानि छिद्यन्ते भूतानि दृष्टस्तत्र असंयमः ॥५२॥

॥ टीका ॥

'सीओदग' इत्यादि—

शीतोदकसमारम्भे=साधूनां भोजनार्थं साधौ भुक्तवति अन्यभोजनार्थं च सचित्तजलेन कंस-कांस्यादिपात्राणां गृहस्थकर्तृकप्रक्षालनरूपे, मात्रकधावन-छर्दने=भोजनपात्रादिप्रक्षालनजलस्य नालिकादौ प्रक्षेपे च यानि भूतानि=एके-

---

गृहस्थ के भाजन में भोजन करने से भिक्षु संयम से भ्रष्ट कैसे हो जाता है ? सो कहते हैं— 'सीओदग' इत्यादि।

साधु यदि गृहस्थ के पात्र में आहार करे तो उनके आहार करने के लिए तथा वह भोजन करता है उस वक्त किसी दूसरे के भोजन करने के लिए गृहस्थ द्वारा सचित्त जलसे उन कांसे आदि के बरतनों के धोए जाने से तथा थाली आदि के धान, धुए, पानीके नाली आदि में जाने से एकेन्द्रिय आदि अनेक प्राणियों की हिंसा होती है ऐसा होने से

ગૃહસ્થના વાસણમાં ભોજન કરવાથી ભિક્ષુ સંયમથી ભ્રષ્ટ કેવી રીતે થ-
ાય છે, તે કહે છે—સીઓદગ૦ ઇત્યાદિ

સાધુ જો ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહાર કરે તો તેને આહાર કરવા માટે તથા તે ભોજન કરતો હોય તે વખતે કોઈ બીજાને ભોજન કરાવવા માટે ગૃહસ્થદ્વારા સચિત્ત જળથી એ કાંસા આદિનાં વાસણોને ધોવામાં આવે છે તેથી તથા થાળી આદિને ધોવાથી આવતો પાણી વગેરે, એકેન્દ્રિય આદિ અનેક પ્રાણીઓની હિં-

न्द्रियादीनि छिद्यन्ते=हन्यन्ते, तत्र=छिद्यमानेषु भूतेषु असंयमः=चारित्रभङ्गः दृष्टः केवलाऽऽलोकेन केवलिनाऽवलोकितः ॥५२॥

(मूलम्)

पच्छा कम्मं पुरे-कम्मं सिया तत्थ न कप्पइ ।
एयमट्ठं न भुंजंति निग्गंथा गिहिभायणे ॥५३॥

॥ छाया ॥

पश्चात्कर्म पुरःकर्म स्यात्तत्र न कल्पते ।
एतदर्थं न भुञ्जते निर्ग्रन्था गृहिभाजने ॥५३॥

॥ टीका ॥

'पच्छाकम्मं' इत्यादि ।

पश्चात्कर्म = पश्चात्=भोजनानन्तरं कर्म=सचित्तजलेन धावनादिकं यत्र तत्तथोक्तं, पश्चात्कर्मनामकदोषविशेष इत्यर्थः । तथा पुरःकर्म=पुरः=साधुभोजनात्पूर्वं कर्म=सचित्तजलेन पात्रधावनादि, यत्र तत् तथोक्तं पुरःकर्मसंज्ञको दोषविशेष इत्यर्थः, स्यात्=भवेत् अतः तत्र=गृहिभाजने भोक्तुमितिशेषः न

वहां केवली भगवानने केवलज्ञानभानु (सूर्य) से असयम (संयम का भंग) देखा है ॥५२॥

'पच्छाकम्मं' इत्यादि । गृहस्थ के भाजन में आहार करने से साधुको पश्चात्कर्म दोष भी लगता है, क्योंकि आहार करने के अनन्तर गृहस्थ सचित्त जल से थाली आदि को धोता है । तथा पुरःकर्म=साधु के आगमन से पूर्व साधु के लिए किया हुआ

थाय छे એम थवाथी तेमां કેવળી ભગવાને કેવળજ્ઞાન ભાનુથી (સૂર્યથી) અસંયમ (સંયમનો ભંગ) જોયો છે (૫૨.

પચ્છાકમ્મં૦ ઇત્યાદિ ગૃહસ્થના વાસણમાં આહાર કરવાથી સાધુને પશ્ચાત્કર્મ દોષ પણ લાગે છે, કારણ કે આહાર કર્યા પછી ગૃહસ્થ સચિત્ત જળથી થાળી આદિને ધુએ છે. તેવીજ રીતે પુરઃકર્મ-સાધુના આગમનથી પૂર્વે સાધુને માટે

कल्पते। एतदर्थं=चारित्रभङ्गो माभूदितिहेतोः निर्ग्रन्थाः=साधवः गृहिभाजने न भुञ्जत इति सुगमम् ॥५३॥

पञ्चदशं स्थानमाह–'आसंदी' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

आसंदीपलियंकेसु मंचमासालएसु वा।
अणायरियमज्जाणं आसइत्तु सइत्तु वा ॥५४॥

॥ छाया ॥

आसन्दीपर्यङ्कयोः मञ्चाऽऽशालकयोर्वा ।
अनाचरितमार्याणाम्. आसितुं स्वपितुं वा ॥५४॥

॥ टीका ॥

आसन्दीपर्यङ्कयोः=आसन्द्यां=वेत्रासने पर्यङ्के=प्रावार (निवार) परिष्कृतविशिष्टखट्वायां वा=अथवा मञ्चाऽऽशालकयोः=मञ्चे साधारणखट्वायाम् आशालके= शयनोपवेशनोपयोगिनि पादपृष्ठावलम्बनसहिते आसनविशेषे 'आरामकुर्सी' इति

धोना आदि कर्म=दोष भी लगता है। इसलिए गृहस्थ के पात्र में आहार करना मुनियों को नहीं कल्पता है। अतएव चारित्रभंग से बचने के लिए साधु गृहस्थ के पात्र में आहार नहीं करते हैं ॥ ५३ ॥

पन्द्रहवाँ स्थान कहते हैं— 'आसंदी' इत्यादि।

बेन की कुर्सी, पलंग, माचा, (पीढ़ी) आराम कुरसी, तथा उपलक्षण से अन्य सब प्रकार के शयन आसन पर बैठना या सोना तीर्थंकर गणधर आदि द्वारा अनाचरित

કરેલું ધોવા આદિનું કર્મ-દોષ પણ લાગે છે. એથી કરીને ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહાર કરવાનું મુનિઓને કલ્પતું નથી. તેટલા માટે ચારિત્રભંગથી બચવાને માટે સાધુ ગૃહસ્થના પાત્રમાં આહાર કરતા નથી. (૫૩)

પંદરમું સ્થાન કહે છે-आसंदी० ઇત્યાદિ.

નેતરથી ભરેલી ખુરશી, પલંગ, ખાટલો, આરામ ખુરશી તથા ઉપલક્ષણથી અન્ય સર્વ પ્રકારનાં શયન આસન પર બેસવું યા સૂવું-એ તીર્થંકર ગણધરદ્વારા

भाषायामपि द्र. उपलक्षणमन्यविधाऽऽसनशयनादीनाम्, आर्यैस्तु यत्= अथवा 'आर्यैः'=गन्तुम् आर्याणाम्=आर्यानि=गच्छति-(प्राप्नोति) मोक्षोपदेशप्र-णाय मोक्षाय वा भव्यो यान् प्रति ते आर्याः=तीर्थकरगणधरादयस्तेषाम् अना-चरितं तैरनासेवितमित्यर्थः ।५४॥

आसन्द्यादिषूपवेशनादिस्तु दुष्प्रतिलेख्यत्वादिति प्रदर्शयितुं नाप्रति-लेखनं विना न कुत्राप्यासितव्यं तथा शयितव्यमित्याह—'नासंदी' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

नासंदीपलियंकेसु न निसिज्जा न पीढए।
निग्गंथाऽपडिलेहाए बुद्धवुत्तमहिट्ठगा ॥५५॥

(छाया)

नासन्दीपर्यङ्केषु न निषद्यायां न पीठके।
निर्ग्रन्था अप्रतिलेख्य बुद्धोक्ताधिष्ठातारः ॥५५॥

हैं अर्थात् तीर्थंकर गणधर आदि आर्यमहापुरुषों ने कुरसी पलंग आदि का सेवन नहीं किया, अतः साधुको भी नहीं कल्पता है ॥ ५४ ॥

आसन्दी आदि पर नहीं बैठने और नहीं सोने में कारण यही है कि उनमें प्राणियों का प्रतिलेखन करना दुष्कर होता है, इसबात को दिखलाने के लिए पहले प्रतिलेखन किये बिना साधुको कहीं भी न बैठना चाहिए और न सोना चाहिए सो कहते है— 'नासंदी' इत्यादि।

અનાચરિત છે. અર્થાત્ તીર્થંકર ગણધર આદિ આર્યમહાપુરૂષોએ ખુરશી પલંગ આદિનું સેવન કર્યું નથી, તેથી સાધુને પણ તે કલ્પતું નથી, (૫૪)

ખુરશી આદિ પર ન બેસવાનું કે નહિ સૂવાનું કારણ એ છે કે તેમાં પ્રાણીઓનું પ્રતિલેખન કરવું દુષ્કર હોય છે; એ વાત દર્શાવવાને માટે પહેલાં 'પ્રતિલેખન કર્યા વિના સાધુએ ક્યાંય પણ ન બેસવું જોઇએ અને ન સૂવું જોઇએ' એ વાત કહે છે-नासंदी० ઇત્યાદિ

॥ टीका ॥

बुद्धोक्ताधिष्ठातारः=तीर्थंकरगणधरोक्तवचनानुष्ठाननिष्ठाः निर्ग्रन्थाः= साधवःअप्रतिलेख्य=अनिरीक्ष्य प्रत्युपेक्षणमकृत्वेत्यर्थः आसन्दीपर्यङ्कयोः न, निषद्यायाम्=आसनसामान्ये न, पीठके=दारुमयाऽऽसने न, अत्राऽऽसन्यादिक- मुपलक्षणं, तेनाऽन्यत्रापि यत्रकुत्रचिन्निषत्तुं स्वपितुं वा ऽभिलपेयुस्तत्रापि च, अप्रतिलेख्य न निषीदेयुर्नापि शयीरन्निति क्रियापदाध्याहारः। 'बुद्धवुत्तमहिट्ठगा' इत्यनेन तीर्थंकराज्ञाभङ्गभीरुत्वमावेदितम् ॥५५॥

आसन्याद्युपवेशने दोषमाह—'गंभीर' इत्यादि।

(मूलम्)

गंभीर-विजया एए पाणा दुप्पडिलेहगा।
आसंदी पलियंको य एयमट्ठं विवज्जिया ॥५६॥

(छाया)

गम्भीरविचया एते प्राणा दुष्प्रतिलेख्याः।
आसन्दी पर्यङ्कश्च एतदर्थं विवर्जिताः ॥५६॥

तीर्थंकर भगवान के वचनों के अनुसार अनुष्ठान करने वाले मुनि प्रतिलेखन किये बिना आसन्दी पर्यंक आदि पर न बैठें और न सोवें, सामान्य आसन तथा काष्ठ के आसन (पाट) पर भी बिना प्रतिलेखना किये नहीं बैठना और न सोना चाहिए। यहां पर आसन्दी आदि पद उपलक्षण हैं, इससे और जगह भी जहाँ कहीं बैठना और सोना चाहें वहां भी–बिना प्रतिलेखन किये न बैठें और न सोवें अर्थात् साधुको सर्वत्र प्रतिलेखन करके ही बैठना और सोना चाहिए ॥ ५५ ॥

તીર્થંકર ભગવાનનાં વચનોને અનુસારે અનુષ્ઠાન કરનારા મુનિ પ્રતિલેખન કર્યા વિના ખુરશી પલંગ આદિ પર ન બેસે કે ન સૂએ. સામાન્ય આસન તથા કાષ્ઠના આસન (પાટ) પર પણ પ્રતિલેખન કર્યા વિના બેસવું કે સૂવું ન જોઇએ. અહીં आसन्दी આદિ પદ ઉપલક્ષણ છે, તેથી બીજી જે જગ્યાએ પણ બેસવું કે સૂવું હોય ત્યાં પણ સાધુ પ્રતિલેખન કર્યા વિના બેસે કે સૂએ નહિ, અર્થાત્ સાધુએ સર્વત્ર પ્રતિલેખન કરીને જ બેસવું કે સૂવું જોઇએ. (૫૫)

॥ टीका ॥

'गंभीर' इत्यादि।

एते आसन्द्यादिस्थाः प्राणाः-प्राणिनः गम्भीरविजयाः=गम्भीरो=दुरवगमो विजयो=निश्चयो येषां ते तथोक्ताः, सूक्ष्मत्वाच्चक्षुरविषयत्वाच्च निश्चेतुमशक्या इति भावः, अथवा 'गम्भीरविजयाः' इति छाया गम्भीरः=दुरवगाहः विजयः=आश्रयो येषां ते तथोक्ताः दुरवगाहस्थानवासिन इत्यर्थः; प्राणाः=प्राणिनः अतएव दुष्प्रतिलेख्याः=दुर्निरीक्ष्या भवन्ति, यद्वा एते आसन्द्यादयः गम्भीरविजयाः=गम्भीराः=प्रकाशरहिता विजयाः = आश्रयाः जीवानां निवासस्थानानि येषु ते तथोक्ताः, अतएव तत्र प्राणाः (प्राणिनः) दुष्प्रतिलेख्या भवन्ति। एतदर्थम्=एतन्निमित्तम् आसन्दी पर्यङ्कः च शब्दात् मञ्चकाऽऽशालकौ च विवर्जिताः = निषिद्धास्तीर्थङ्करादिभिरिति शेषः। निषद्यापीठकयोस्तु प्रतिलेखनं कर्तुं शक्यते इति न तत्र प्रतिषेधः कृत इति भावः ॥५६॥

आसन्दी आदि पर बैठने में दोष बताते हैं—'गंभीर' इत्यादि।

आसन्दी आदि में रहने वाले प्राणियों का निश्चय होना बहुत ही कठिन है। अथवा वे ऐसे दुरवगाह स्थान में रहते हैं कि उनकी प्रतिलेखना दुष्कर है। अथवा आसन्दी आदि के छिद्र प्रकाश शून्य होते हैं इसलिए उनमें रहनेवाले खटमल आदि प्राणियों की प्रतिलेखना नहीं हो सकती। इस कारण तीर्थंकर भगवान ने आसन्दी पलंग और 'च' शब्द से माचा और आशालक (आराम कुरसी) पर बैठने सोनेका निषेध किया है। निषद्या और पीठक की तो प्रतिलेखना हो सकती है इसलिए भगवानने उनका निषेध नहीं किया ॥ ५६ ॥

ખુરશી આદિ પર બેસવામાં દોષ બતાવે છે—गंभीर० ઇત્યાદિ.

ખુરશી આદિમાં રહેનારાં પ્રાણીઓનો નિશ્ચય થવો બહુજ કઠીન છે. અથવા તેઓ એવા દુરવગાહ (ન જોઈ શકાય તેવા) સ્થાનમાં રહે છે કે તેમની પ્રતિલેખના દુષ્કર છે. અથવા ખુરશી આદિના છિદ્રો પ્રકાશરહિત હોય છે તેથી તેમાં રહેનારા માંકડ આદિ પ્રાણીઓની પ્રતિલેખના થઈ શકતી નથી. એ કારણે તીર્થંકર ભગવાને ખુરશી પલંગ અને च શબ્દથી ખાટલો અને આરામ ખુરશી પર બેસવા-સૂવાનો નિષેધ કર્યો છે નિષદ્યા અને પીડકની પ્રતિલેખના થઈ શકે છે, તેથી ભગવાને તેનો નિષેધ કર્યો નથી. (૫૬)

निषद्यानामकं षोडशस्थानमाह—'गोयरग्ग' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

गोयरग्गपविट्ठस्स निसिज्जा जस्स कप्पइ।
इमेरिसमणायारं आवज्जइ अबोहियं ॥५७॥

॥ छाया ॥

गोचराग्रप्रविष्टस्य निषद्या यस्य कल्पते।
एतादृशमनाचारम् आपद्यते अबोधिकम् ॥५७॥

॥ टीका ॥

'गोयरग्ग' इत्यादि।

गोचराग्रप्रविष्टस्य=भिक्षाचर्यां गतस्य यस्य साधोः निषद्या=निषदनं कल्पते अर्थाद् भिक्षाचर्यां गतो यः साधुर्गृहिभवने उपविशतीति भावः सः अबोधिकम्=अबोधिफलकं मिथ्यात्वफलकमित्यर्थः एतादृशं=वक्ष्यमाणस्वरूपम् अनाचारम् आपद्यते=प्राप्नोति ॥५७॥

निषद्यासेविनो दोषान् प्रदर्शयति—'विवत्ती' इत्यादि।

(मूलम्)

विवत्ती बंभचेरस्स पाणाणं च वहे वहो।
वणीमगपडिग्घाओ पडिकोहो अगारिणं ॥५८॥

निषद्या नामक सोलहवाँ स्थान कहते हैं— 'गोयरग्ग' इत्यादि।

भिक्षाचरी के लिए गया हुआ जो साधु गृहस्थ के घरमें बैठता है—वह मिथ्यात्व-रूप फल देने वाले अनाचार को प्राप्त होता है—जिस का कथन आगे करते हैं ॥ ५७ ॥

નિષદ્યા નામક સોળમું સ્થાન કહે છે—'ગોયરગ્ગ' ઇત્યાદિ

ભિક્ષાચરીને માટે ગયેલા સાધુ ગૃહસ્થના ઘરમાં જે બેસે છે તે મિથ્યાત્વરૂપ ફળ આપનારા અનાચારને પ્રાપ્ત થાય છે, જેનું કથન આગળ કરવામાં આવે છે (૫૭)

॥ गाथा ॥

विपत्तिर्ब्रह्मचर्यस्य प्राणानां च वधे वधः।
वनीपकप्रतीघातः प्रतिक्रोधः अगारिणाम् ॥५८॥

॥ टीका ॥

'विवत्ती' इत्यादि

गृहस्थगेहोपवेशने ब्रह्मचर्यस्य=ब्रह्मचर्यानुष्ठानरूपगुणस्य विपत्तिः विनाशो भवतीति शेषः, सर्वत्र योज्यः। तथा प्राणानां=प्राणिनां वधे=हिंसायां सत्यां वधः-संयमघातो भवति, भिक्षार्थं समुपविष्टमालक्ष्य पाकादिकरणे आधाकर्मादिदोषसद्भावेन षड्जीवनिकायविराधनायाः साधुमस्तकपतितत्वात्। तथा वनीपकप्रतिघातः=वनीपकानां-भिक्षार्थमागतानां दीनानां प्रतिघातः=भिक्षान्तरायो भवति तथा अगारिणां=गृहस्वामिनां प्रतिक्रोधः=स्त्रीसान्निध्यात्साधुं प्रति साधुसान्निध्यात् स्त्रियं प्रति च क्रोधो भवतीत्यर्थः ॥५८॥

गृहस्थ के घर में बैठने वाले साधु के दोष बताते हैं— 'विवत्ती' इत्यादि।

गृहस्थ के घर में बैठने से चौथे-ब्रह्मचर्य-महाव्रत का विनाश हो जाता है प्राणियों की हिंसा होने से संयम का घात होता है, अर्थात् भिक्षार्थ बैठे हुए साधु के लिए आहार बनाने से वह आहार आधाकर्मिक आदि दोषों से दूषित होता है और उसके ग्रहण करने से षट्काय के जीवों की विराधना का दोष साधु को लगता है। तथा, भिक्षा के लिए आये हुए वनीपक (भिखारी) आदि को भिक्षा में अन्तराय (विघ्न) पड़ता है। और स्त्री के सांनिध्य से साधु के प्रति और साधु के सांनिध्य से स्त्री के प्रति गृहस्वामी को क्रोध होता है ॥५८॥

ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસનારા સાધુના દોષો બતાવે છે-'વિવત્તી૦' ઇત્યાદિ

ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવાથી ચોથા બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનો વિનાશ થાય છે, પ્રાણીઓની હિંસા થવાથી સંયમનો ઘાત થાય છે, અર્થાત્ ભિક્ષાર્થે બેઠેલા સાધુને માટે આહાર બનાવવાથી તે આહાર આધાકર્મિક આદિ દોષોથી દૂષિત થાય છે, અને તેને ગ્રહણ કરવાથી ષટ્કાયના જીવોની વિરાધનાનો દોષ સાધુને લાગે છે તેમજ ભિક્ષાને માટે આવેલા વનીપક (ભિખારી) આદિને ભિક્ષામાં અંતરાય (વિઘ્ન) પડે છે અને સ્ત્રીના સાંનિધ્યથી સાધુની પ્રત્યે અને સાધુના સાંનિધ્યથી સ્ત્રીની પ્રત્યે ગૃહસ્વામીને ક્રોધ આવે છે (૫૮)

अन्यदपि दूषणमाह— 'अगुत्ती' इत्यादि।

(मूलम्)

अगुत्ती बंभचेरस्स इत्थीओ यावि संकणं।
कुसीलवड्ढणं ठाणं दूरओ परिवज्जए ॥५९॥

॥ छाया ॥

अगुप्तिः ब्रह्मचर्यस्य स्त्रीतो वाऽपि शङ्कनम्।
कुशीलवर्द्धनं स्थानं दूरतः परिवर्जयेत् ॥५९॥

॥ टीका ॥

'अगुत्ती' इत्यादि।

ब्रह्मचर्यस्य अगुप्तिः=अरक्षणं तत्र स्त्रिया सह संभाषणसानुरागाऽवलोकनादितो ब्रह्मचर्यव्रतस्य मालिन्यमसङ्गादिति भावः, अपिवा स्त्रीतः=स्त्रीसंसर्गतः शङ्कनम्=ब्रह्मचर्यव्रते शङ्कासमुत्पत्तिः; यथा तत्रोपवेशने स्त्रिया हावभावादिदर्शनसमुद्दीपितमदनविकाराक्रान्तमानसस्य विस्मृतसंयमानुपालनतन्मर्दत्त्वतत्फल-परमपदलाभादिकस्य पुरोवर्त्तिनीं स्त्रियमेव सर्वसुखमूलभूतां मन्यमानस्य साधोः

और भी दोष कहते हैं— 'अगुत्ती' इत्यादि।

स्त्री के साथ भाषण करने से तथा सानुराग अवलोकन करने से ब्रह्मचर्य व्रत में मलीनता आती है। और स्त्री का सम्पर्क रहने से ब्रह्मचर्य व्रत में शङ्का होती है। तथा स्त्री के हावभाव आदि के दिखाव से साधु के भाव (परिणाम) कामवासनावासित हो जाते हैं। स्त्री को ही सब सुखों का मूल समझकर वह ऐसी कुतर्कणायें करने लगता है कि—'अगले जन्म में फल देने वाले तथा कठिनाई से पलने योग्य इस ब्रह्मचर्य में क्या

બીજા પણ દોષો કહે છે-अगुत्ती० ઇત્યાદિ.

સ્ત્રીની સાથે ભાષણ કરવાથી તથા સાનુરાગ અવલોકન કરવાની બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં મલીનતા આવે છે. સ્ત્રીનો સંપર્ક રહેવાથી બ્રહ્મચર્યવ્રતમાં શંકા થાય છે સ્ત્રીના હાવભાવ આદિના દેખાવથી સાધુના ભાવ (પરિણામ) કામવાસના-વાસિત થઇ જાય છે. સ્ત્રીને જ સર્વ સુખોનું મૂળ સમજીને તે એવી કુતર્કણાઓ કરવા લાગે છે કે—આગલા જન્મમાં ફળ આપનારા તથા મુશ્કેલીથી પાળવા યોગ્ય આ બ્રહ્મચર્યમાં

'अलमनेन भवान्तरलभ्यफलदेन महाप्रयासमसाध्येन ब्रह्मचर्यपालनेन' इत्यादि कुतर्कजालसमुद्भवने ब्रह्मचर्यव्रते शङ्काकांक्षादिदोषोदयो भवति, उक्तञ्चागमे—

"निग्गंथस्स खलु इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोयमाणस्स निज्झायमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा भेयं वा लभिज्जा उम्मायं वा पाउणिज्जा दीहकालियं वा रोगायंकं हविज्जा केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ भंसिज्जा" इत्यादि। अतः कुशीलवर्द्धनं स्थानं= निषद्यालक्षणं दूरतः परिवर्जयेत् नोपसेवेतेति भावः ॥५९॥

अत्रैवाऽपवादमुपमाह—'तिण्ह' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

तिण्हमन्नयरागस्स निसिज्जा जस्स कप्पइ।
जराए अभिभूयस्स वाहियस्स तवस्सिणो ॥६०॥

रक्खा है?' एसी कुतर्कणायें उत्पन्न होने से ब्रह्मचर्य में शंका कांक्षा आदि दोष उत्पन्न होते हैं। आगम में कहा है—

"ब्रह्मचर्य महाव्रत पालने वाले निर्ग्रन्थ यदि स्त्री की मनोहर मनोरम इन्द्रियों का अवलोकन करे, विचार करे तो ब्रह्मचर्य में शंका कांक्षा विचिकित्सा उत्पन्न होती है, तथा संयम का भंग, उन्माद, दीर्घकालीन रोग और आतंक उत्पन्न होते हैं तथा केवली भगवान द्वारा प्ररूपित धर्म से भ्रष्ट हो जाता है" इत्यादि।

इसलिए कुशील को बढाने वाला, गृहस्थ के घरमें बैठना साधुको नहीं कल्पता है ॥५९॥

શું બળ્યું છે? એવા કુતર્કો ઉત્પન્ન થવાથી બ્રહ્મચર્યમાં શંકા કાંક્ષા આદિ દોષો ઉત્પન્ન થાય છે આગમમાં કહ્યું છે કે—"બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત પાળવા માટે નિર્ગ્રન્થ જે સ્ત્રીની મનોહર-મનોરમ ઈંદ્રિયોનું અવલોકન કરે, વિચાર કરે, તો બ્રહ્મચર્યમાં શંકા-કાંક્ષા-વિચિકિત્સા ઉત્પન્ન થાય છે, તથા સંયમનો ભંગ, ઉન્માદ, દીર્ઘકાલીન રોગ અને પીડા ઉત્પન્ન થાય છે તથા કેવલી ભગવાને પ્રરૂપેલા ધર્મથી ભ્રષ્ટતા, એ દોષો ઉત્પન્ન થાય છે" ઇત્યાદિ. એથી કરીને કુશીલને વધારનારું એવું ગૃહસ્થનાં ઘરમાં બેસવુ સાધુને કલ્પતું નથી (૫૯)

॥ छाया ॥

त्रयाणामन्यतरकस्य निषद्या यस्य कल्पते ।
जरयाऽभिभूतस्य व्याधितस्य तपस्विनः ॥६०॥

॥ टीका ॥

'तिण्ह' इत्यादि।

जरयाऽभिभूतस्य=वृद्धस्य, व्याधितस्य=रोगिणः तपस्विनः=तपश्चर्यापरायणस्य त्रयाणामेषां वृद्धादीनाम् अन्यतरकस्य 'गौरवात्पुंनिर्देशो नपुं'= अन्यतमस्य, एतस्य अन्यतमस्यान्यतमस्य सर्वेषां समुच्चयात् कस्यचिदित्यर्थः, यस्य साधोः निषद्या=गृहस्थगृहोपवेशनं कल्पते तस्य तत्रोपवेशनतो न दोष इति भावार्थः ॥६०॥

अथ स्नानाख्यं सप्तदशं स्थानमाह—'वाहिओ' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
वाहिओ वा अरोगी वा सिणाणं जो उ पत्थए ।
१० ११ ९ १२ १४ १३
वुक्कंतो होइ आयारो जढो हवइ संजमो ॥६१॥

॥ छाया ॥

व्याधितो वा अरोगी वा स्नानं यस्तु प्रार्थयते ।
व्युत्क्रान्तो भवति आचारः त्यक्तो भवति संयमः ॥६१॥

यहां अपवाद बताते हैं— 'तिण्ह' इत्यादि।

वृद्ध, व्याधिग्रस्त (रोगी) और तपस्वी, इन तीनों में से प्रत्येक को गृहस्थ के घरमें बैठना कल्पता है। इसलिए उनके बैठने में दोष नहीं है ॥ ६० ॥

એમાં અપવાદ બતાવે છે; तिण्ह० ઈત્યાદિ.

વૃદ્ધ, વ્યાધિગ્રસ્ત (રોગી) અને તપસ્વી, એ ત્રણેમાંના પ્રત્યેકને એ ગૃહસ્થના ઘરમાં બેસવું કલ્પે છે, તેથી એના બેસવામાં દોષ નથી (૬૦)

(टीका)

'वाहिओ' इत्यादि।

व्याधितः=रोगी वा=अथवा अरोगी=व्याधिरहितो वा यस्तु=साधुः स्नानं देशतः सर्वतो वा प्रार्थयते कुरुते तेन साधुना आचारः=व्रततपोलक्षणः साधुसमाचारः व्युत्क्रान्तः=उल्लङ्घितो भवति जल्लपरीषहसहनाभावात् संयमः=दयालक्षणः त्यक्तो भवति अप्कायविराधनात् ॥६१॥

अचित्तजलेन स्नाने साधोः को दोषः? इत्याह—'संतिमे' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१२ ९ १० ११ ४ ६ ५
संतिमे सुहुमा पाणा घसासु भिलुगासु य।
७ ८ ३ २ १ १३
जे य भिक्खू सिणायंतो वियडेणुप्पिलावए ॥६२॥

॥ छाया ॥

सन्ति इमे सूक्ष्माः प्राणाः घसासु भिलुगासु च।
ये च भिक्षुः स्नान विकृतेन उत्प्लावयति ॥६२॥

स्नान नामक सत्रहवाँ स्थान दरसाते हैं— 'वाहिओ' इत्यादि।

रोगी या नीरोगी जो कोई भी साधु एक देश से या सर्व देश से स्नान करता है वह आचार से च्युत होता है, क्योंकि वह मलपरीषह को सहन नहीं करता, तथा दयारूप संयम से रहित होता है, क्योंकि स्नान करने से अप्काय की विराधना होती है ॥ ६१ ॥

સ્નાન નામક સત્તરમું સ્થાન કહે છે—વાહિઓ ઇત્યાદિ. રોગી યા નીરોગી જે કોઈ પણ સાધુ એક દેશે યા સર્વ દેશે સ્નાન કરે છે તે આચારથી ચ્યુત થાય છે, કારણ કે તે મલ પરીષહને સહન કરતો નથી, તથા દયારૂપ સંયમથી રહિત થાય છે, કારણ કે સ્નાન કરવાથી અપ્કાયની વિરાધના થાય છે (૬૧)

॥ टीका ॥

'संति ये' इत्यादि।

विकृतेन=अचित्तजलेन स्नान्=देशतः सर्वतो वा स्नानं कुर्वाणः भिक्षुः=साधुः घसासु='देशीयशब्दः' क्षारभूमिषु सच्छिद्रभूमिषु वा, च=पुनः भिलगासु='अयमपि देशीयशब्दः' विदीर्णभूमिषु श्लक्ष्णभूमिषु 'चिकनी' इति भाषा-प्रसिद्धासु भूमिषु च ये इमे=लोकप्रसिद्धाः सूक्ष्माः=लघुतनवः प्राणाः=प्राणिनः द्वीन्द्रियादयः सन्ति भूमौ कृतावासाः आहारार्थं संचरमाणा वा विद्यन्ते गम्य-मानत्वात् तान्=शतशताण्डशिशुसमूहसहितावाससमेतान भूमौ कृतावासान्; इष्टाहारप्राप्तेः प्राक्तदाहारसहितान् वा अनवाप्तावासान संचरमाणान् विविधान् जीवसंघातान् वा उत्प्लावयति=जलोर्ध्वभाग नयति जलोपरितनभा प्रापयन प्रवाहयति. आवासादितो वियोजयन अनिष्टदेशं प्रापयन् जलवेगेन व्याकुली-

अचित्त जलसे भी स्नान करने में दोष लगता है सो कहते हैं— 'संतिमे' इत्यादि।

अचित्त जलसे भी एक देश से या सर्वदेश से स्नान करने वाला साधु क्षार-भूमि में अथवा बिल छिद्र वाली भूमि में दराड वाली भूमि में अथवा चिकनी भूमि में रहे हुए सूक्ष्म शरीर वाले द्वीन्द्रिय आदि प्राणी, जो कि आहार आदि के लिए संचार करते हैं, उनको आहार प्राप्ति के पहले अथवा आहार के साथ स्नानजल बहा देता है। अर्थात् अपने अभीष्ट स्थान पर पहुंचने से पहले ही वे पानी में बहकर अपने निवासस्थान से वियुक्त होते हुए, अनिष्ट स्थान पर पहुंच जाते है, यहां तक कि–उनके प्राणों का

અચિત્ત જળથી પણ સ્નાન કરવાથી દોષ લાગે છે, તે કહે છે—संतिमे० ઇત્યાદિ

અચિત્ત જળથી પણ એક દેશે યા સર્વદેશે સ્નાન કરનાર સાધુ ક્ષાર-ભૂમિમાં અથવા દર-છિદ્રવાળી ભૂમિમાં, ચીરાવાળી ભૂમિમાં અથવા ચીકણી ભૂમિમાં રહેલા સૂક્ષ્મ શરીરવાળા દ્વીન્દ્રિય આદિ પ્રાણીઓ જે આહાર આદિને માટે સંચાર કરતાં હોય છે તેમને આહાર પ્રાપ્તિની પહેલાં અથવા આહારની સાથે સ્નાનનું જળ વહાવી દે છે–વહી જાય છે અર્થાત્ પોતાના અભીષ્ટ સ્થાન પર પહોંચ્યા પહેલાં જ તેઓ પાણીમાં ખેંચાઈ જઈને પોતાના નિવાસ સ્થાનથી વિયુક્ત થઈ જઈને [illegible]

कुर्वन् नदीयमाणात्ययमपि साधयतीत्यर्थः। स्नानीयसलिलस्य भूविवरादिषु प्रवेशे तत्रत्यानां जीवानां स्वस्थानविनाशात् तत्रैव बहिर्निःसरणादिना वा विराधनाऽवश्यम्भाविनीत्याशयः ॥६२॥

(मूलम्)

१ ७ ११ १२ ८ ९ १०
तम्हा ते ण सिणायंति सीएण उसिणेण वा।
५ ४ ३ २ ६
जावज्जीवं वयं घोरं असिणाणमहिट्ठगा ॥६३॥

॥ छाया ॥

तस्मात् ते न स्नान्ति शीतेन उष्णेन वा।
यावज्जीवं व्रतं घोरम् अस्नानमधिष्ठातारः ॥६३॥

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि।

तस्मात्=उक्तदोषप्रसङ्गात् अस्नानं=स्नानवर्जनलक्षणं घोरं=दुष्करं व्रतं यावज्जीवं=मरणावधि अधिष्ठातारः=पालयितारः ते=निर्ग्रन्थत्वेन प्रसिद्धाः साधवः शीतेन उष्णेन वा उदकेन न स्नान्ति=स्नानं न कुर्वन्तीत्यर्थः ॥६३॥

भी भग्न हो जाता है। तथा जब स्नानका जल बिल में घुस जाता है तो वहाँ के प्राणियों को स्थान भ्रष्ट होने से वहीं अथवा घबरा कर बाहर आजाने से कष्ट पहुंचता है अतः उनकी विराधना अवश्य होती है, इसलिए साधु को स्नान का त्याग करना चाहिए ॥६२॥

'तम्हा' इत्यादि। इसलिए उक्त दोषों का प्रसंग होने से स्नान त्याग करने का दुष्कर व्रत यावज्जीव पालने वाले निर्ग्रन्थ साधु ठंडे या गर्म किसी प्रकार के पानी से स्नान नहीं करते ॥ ६३ ॥

પ્રાણીઓનો પણ ભંગ થઇ જાય છે વળી જો સ્નાનનું જળ દરમાં પેસી જાય છે તો ત્યાંના પ્રાણીઓને સ્થાનભ્રષ્ટ થવાથી ત્યાં અથવા એમાંથી બહાર આવી જવાથી કષ્ટ પહોંચે છે એટલે તેમની વિરાધના અવશ્ય થાય છે, તેથી સાધુએ સ્નાનનો ત્યાગ કરવો જોઇએ (૬૨)

તમ્હા૦ ઇત્યાદિ તેથી ઉક્ત દોષોનો પ્રસંગ ઉત્પન્ન થવાથી સ્નાનનો ત્યાગ કરવાનું દુષ્કર વ્રત યાવજ્જીવન પાળનારા નિર્ગ્રન્થ સાધુ ઠંડા યા ગરમ કોઇ પ્રકારના પાણીથી સ્નાન કરતા નથી. (૬૩)

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५ ६ ७

सिणाणं अदुवा कक्कं लुद्धं पउमगाणि य ।

१ ९ ८

गायस्सुव्वणट्ठाए नायरंति कयाइवि ॥६४॥

॥ छाया ॥

स्नानम् अथवा कल्कं लोध्रं पद्मकानि च ।
गात्रस्योद्वर्त्तनार्थाय नाचरन्ति कदाचिदपि ॥६४॥

॥ टीका ॥

'सिणाणं' इत्यादि ।

साधवः गात्रस्योद्वर्त्तनार्थाय=अङ्गपरिष्काराय शरीरमलापनयनपुरस्सर-कान्तिविशेषाऽऽधानायेत्यर्थः स्नानं=स्नानोपकरणद्रव्यम् , अथवा कल्कं=सर्षपादि-खलं, लोध्रं=गन्धद्रव्यं: पद्मकानि=पद्मकाष्ठानि तत्साधिततैलानीत्यर्थः, च शब्दा-दन्यदपि स्नानोपयोगि द्रव्यं 'साबुन' इत्यादि भाषाप्रसिद्धं कदाचिदपि नाऽऽचरन्ति=न सेवन्ते ॥६४॥

अथाष्टदशं स्थानमाह—

(मूलम्)

१ ३ २ ४ ५

नगिणस्स वावि मुंडस्स दीहरोमनहंसिणो ।

६ ७ ९ ८ १०

मेहुणा उवसंतस्स किं विभूसाइ कारियं ॥६५॥

'सिणाणं' इत्यादि । शरीर का मैल उतार कर शोभायमान करने के लिए साधु स्नान योग्य सामग्री का, सरसों आदि की खल का, लोध्र का तथा पद्मकाठ अर्थात् उसके तैल का और 'च' शब्द से अन्य साबुन आदि स्नानोपयोगी द्रव्य का कदापि सेवन नहीं करते ॥ ६४ ॥

सिणाणं० ઇત્યાદિ. શરીરનો મેલ ઉતારીને શોભાયમાન કરવાને માટે સાધુ સ્નાન યોગ્ય સામગ્રીનું, સરસવ આદિના ખોળનું, લોધ્રનું તથા પદ્મકાષ્ઠ અર્થાત્ તેના તેલનું અને च શબ્દથી અન્ય સાબુ આદિ સ્નાનોપયોગી દ્રવ્યોનું સેવન કદાપિ કરતા નથી. (૬૪)

(छाया)

नग्नस्य वाऽपि मुण्डस्य दीर्घरोमनखवतः ।
मैथुनाद् उपशान्तस्य किं विभूषया कार्यम् ॥६५॥

॥ टीका ॥

'नगिणस्स' इत्यादि ।

नग्नस्य=वस्त्रमूर्च्छारहितस्य गच्छनिवासिनः स्थविरकल्पिकस्य गच्छ-निर्गतस्य जिनकल्पिकस्य चेत्यर्थः। अपिवा मुण्डस्य=द्रव्यतो लुञ्चितकेशस्य, भावतो विषयविरतस्य दीर्घरोमनखवतः=प्रवृद्धकेशनखवतः एतद् विशेषणं जिनकल्पिका-पेक्षया, स्थविरकल्पिनस्तु प्रमाणोपेतमेव केशनखादिकं धारयन्ति। मैथुनादुप-शान्तस्य=मैथुनोपरतस्य च विभूषया=अङ्गपरिष्कारेण किं कार्यं=किं प्रयोजनं, न किञ्चिदित्यर्थः ॥६५॥

अब अठारहवाँ स्थान कहते हैं—'नगिणस्स' इत्यादि। वस्त्र विषयक मूर्छा-रहित (गच्छवास) स्थविर कल्पी, अथवा गच्छनिर्गत जिनकल्पी द्रव्यसे-लुंचित केश वाले तथा भावसे-विषयों के त्यागी मुंडित, जिनके केश, तथा नख आदि बढे हुए हैं ऐसे मैथुन से उपरत साधुओं को शरीर विभूषा का क्या प्रयोजन है ?। अर्थात् कुछ भी प्रयोजन नहीं।

यहां, 'दीर्घ केश नख वाले' यह विशेषण जिनकल्पी साधुकी अपेक्षासे कहा-गया है क्योंकि स्थविरकल्पी साधु प्रमाणोपेत केश और नख रखते हैं ॥ ६५ ॥

હવે અઢારમું સ્થાન કહે છે— नगिणस्स० ઇત્યાદિ વસ્ત્ર વિષયક મૂર્ચ્છારહિત (ગચ્છવાસ) સ્થવિરકલ્પી, અથવા ગચ્છનિર્ગત જિનકલ્પી દ્રવ્યથી લુંચિત કેશવાળા તથા ભાવથી વિષયોના ત્યાગી મુનિ, જેના કેશ તથા નખ આદિ વધેલા છે એવા, મૈથુનથી ઉપરત સાધુઓને શરીરની વિભૂષાનું શું પ્રયોજન છે ? અર્થાત્ કશું પ્રયોજન નથી

અહીં 'દીર્ઘકેશનખવાળા' એ વિશેષણ જિનકલ્પી સાધુની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવ્યું છે કારણ કે સ્થવિર કલ્પી સાધુ પ્રમાણોપેત કેશ અને નખ રાખે છે (६५)

निष्प्रयोजनत्वप्रदर्शनेन निषिद्धस्य विभूषाकरणस्य कदाचित्साधूनां दोषाभावदर्शनाद् विभूषाकरणप्रसङ्गः स्यादतस्तद्वारणाय तद्दोषानपि प्रदर्शयति-'विभूसा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

६ ९ ८ १० ७
विभूसावत्तियं भिक्खू कम्मं बंधइ चिक्कणं।
४ २ १ ५ ३
संसारसायरे घोरे जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥६६॥

॥ छाया ॥

विभूषाप्रत्ययं भिक्षुः कर्म बध्नाति चिक्कणम्।
संसारसागरे घोरे येन पतति दुरुत्तरे ॥६६।

॥ टीका ॥

'विभूसा' इत्यादि।

येन कर्मणा जीवः घोरे=भयंकरे जन्मजरामरणादिभयाकुले इत्यर्थः। अतएव दुरुत्तरे=उत्तरीतुमशक्ये संसारसागरे=भवसमुद्रे पतति तत्=तथाविधं=विभूषाप्रत्ययं=शरीरपरिष्कारहेतुकं चिक्कणं=दुरुछेद्यं कर्म ज्ञानावरणीयादिलक्षणं भिक्षुः=साधुः बध्नाति=संगृह्णातीत्यर्थः ॥६६॥

निष्प्रयोजन कहकर निषेध किये हुए विभूषाकरण को कदाचित् कोई निर्दोष समझकर आचरण करने लगे अतः अब उसके दोष बताते हैं-'विभूसावत्तियं' इत्यादि।

जिस क्रियासे जीव, जन्म मरण के दुःखों से व्याकुल दुस्तर संसारसागर में गिरता है, ऐसी शरीरविभूषा से उत्पन्न होने वाले ज्ञानावरणीय आदि चिकने कर्मों को साधु बाँधता है। अर्थात् शरीर की विभूषा से चिकने कर्मों का बन्ध होता है ॥ ६६ ॥

નિષ્પ્રયોજન કહીને નિષેધ કરેલા વિભૂષાકરણને કદાચિત્ કોઇ નિર્દોષ સમજીને આચરણ કરવા લાગે, તેથી હવે એના દોષ બતાવે છેઃ विभूसावत्तियं ઇત્યાદિ.

જે ક્રિયાથી જીવ જન્મમરણનાં દુઃખોથી વ્યાકુળ દુસ્તર સંસારસાગરમાં પડે છે, એવી શરીરવિભૂષાથી ઉત્પન્ન થનારા જ્ઞાનાવરણીય આદિ ચીકણાં કર્મોને સાધુ બાંધે છે. અર્થાત્ શરીરની વિભૂષાથી ચીકણાં કર્મોનો બંધ ઉત્પન્ન થાય છે. (૬૬)

बाह्यविभूषादोषकथनानन्तरं विभूषासंकल्पदोषमाह—

॥ मूलम् ॥

विभूसावत्तियं चेयं बुद्धा मन्नंति तारिसं ।
सावज्जबहुलं चेयं, नेयं ताईहि सेवियं ॥६७॥

॥ छाया ॥

विभूषाप्रत्ययं चेतः बुद्धा मन्यन्ते तादृशम् ।
सावद्यबहुलं चैवं नैतत् त्रायिभिः सेवितम् ॥६७॥

॥ टीका ॥

'विभूषा' इत्यादि—

बुद्धाःसर्वज्ञाः तीर्थंकरादयः विभूषाप्रत्ययं=प्रत्यंति=प्रतिगच्छति स्मरतीति यावत् प्रत्ययः, विभूषायाः=शरीरमण्डनस्य प्रत्ययः स्मरणकर्तृ, तम्–विभूषाप्रत्ययं शरीरमण्डनाभिलाषीत्यर्थः, प्रत्ययशब्दस्य नित्यपुंल्लिङ्गतया न लिङ्गव्यत्ययः। यद्वा–विभूषायाः प्रत्ययो हेतुः विभूषाप्रत्ययः तम्, विभूषाकरणप्रवृत्तौ कारणीभूतमित्यर्थः; लोके हि प्रायो मनसि प्रथमं संकल्प्य (कर्तव्यार्थमिथिन्त्य) क्रियामात्रे प्रवृत्तिर्दृश्यते इति चित्तस्य प्रवृत्तिकारणत्वमिति भावः। चेतः=चित्तं, तादृशं=बाह्यविभूषातुल्यं, संसारसागरान्तःपतनकारणत्वेन चिक्कणकर्मबन्ध-

बाह्य विभूषा के दोष दिखाकर अब विभूषाके सकल्पके दोष दिखलाते हैं—
'विभूसावत्तिय' इत्यादि।

जिस चित्तमें शरीर की विभूषा की अभिलाषा होती है उस चित्त को भी तीर्थंकर भगवान ने वैसा ही अर्थात् अपार ससारसागर में गिराने वाला तथा बाह्य विभूषा करने

બાહ્ય વિભૂષાના દોષો બતાવીને હવે વિભૂષાના સંકલ્પના દોષો બતાવે છે–
विभूसावत्तियं० ઇત્યાદિ

જે ચિત્તમાં શરીરની વિભૂષાની અભિલાષા હોય છે, તે ચિત્તને પણ તીર્થંકર ભગવાન એવું જ અર્થાત્ અપાર સંસાર સાગરમાં પાડનારું તથા બાહ્ય વિભૂષા

हेतुत्वसाम्यादिति भावः; मन्यन्ते=केवलालोकेन जानन्ति, एवंच=शायविभूषा-नुल्यत्वे सति च एतत्=विभूषानुचिन्तनं सावद्यबहुलम्=पापप्रचुरं विविधपापजनक-मित्यर्थः। अतः त्रायिभिः=स्वपररक्षापरायणैः (मोक्षाभिलाषिभिरित्यर्थः) न सेवितं=न कृतमित्यर्थः ॥६७॥

उत्तरगुणकथनप्रसङ्गे शोभावर्जनरूपाऽष्टादशस्थानकथनेनाष्टादशापि स्थानान्यभिहितानि. संप्रति तेषां यथाविधिसमाराधनप्रदर्शनपूर्वकमुपसंहारमाह—

(मूलम्)

खवंति अप्पाणममोहदंसिणो, तवे रया संजमअज्जवे गुणे ।
धुणंति पावाइं पुरेकडाइं, नवाइं पावाइं न ते करंति ॥६८॥

॥ छाया ॥

क्षपयन्ति आत्मानममोह (द्य) दर्शिनः, तपसि रताः संयमार्जवे गुणे ।
धुन्वन्ति पापानि पुराकृतानि, नवानि पापानि न ते कुर्वन्ति ॥६८॥

वाले के समान चिकने कर्मबन्धका कारण माना है अर्थात् विभूषाका अनुचिन्तन (अभिलाप) करने में भी पापों की उत्पत्ति होती है। ऐसी विभूषा के संकल्प को स्वपररक्षा (हित) चाहने वाले महापुरुषों ने सेवन नहीं किया है। ॥ ६७ ॥

उत्तर गुणों के कथन के प्रसंगमें शरीर की शोभा का परित्याग रूप अठारहवाँ स्थान कहने से अठारहों स्थानों का कथन हो चुका। अब उनका यथाविधि आराधन करना बताते हुए उपसंहार करते हैं— 'खवंति' इत्यादि।

કરનારાની સમાન ચીકણાં કર્મબંધનું કારણ માન્યું છે, અર્થાત્ વિભૂષાનું અનુચિંતન (અભિલાષા) કરવાથી પણ પાપોની ઉત્પત્તિ થાય છે. એવી વિભૂષાના સંકલ્પનું સ્વપર રક્ષા (હિત) ચાહનારા મહાપુરૂષોએ સેવન કર્યું નથી. (૬૭)

ઉત્તર ગુણોના કથનના પ્રસંગમાં શરીરની શોભાના પરિત્યાગરૂપ અઢારમું સ્થાન કહેવાથી અઢારે સ્થાનોનું કથન થઈ ગયું હવે તેનું યથાવિધિ આરાધન કરવાનું બતાવતાં ઉપસંહાર કરે છે: ખવંતિ૰ ઇત્યાદિ.

॥ छाया ॥

सदोपशान्ता अममा अकिञ्चना, स्वविद्यविद्यानुगता यशस्विनः।
ऋतुप्रसन्नः विमल इव चन्द्रमा सिद्धिं विमानानि (च) उपयन्ति-
त्रायिण इति ब्रवीमि ॥६९॥

॥ टीका ॥

'सओवसंता' इत्यादि।

सदोपशान्ताः=सर्वदा निश्चलात्मानः अनुद्विग्नमानसा इत्यर्थः, अममाः=द्रव्यतः शरीरवस्त्रपात्रादिधर्मोपकरणेऽपि, भावतः क्रोधादिकषाये ममत्वरहिताः अतएव अकिञ्चनाः=परिग्रहशून्याः, स्वविद्यविद्यानुगताः=स्वस्य=आत्मनो विद्या स्वविद्या सा चासौ विद्या च स्वविद्यविद्या (सामान्यविशेषयोरभेदान्वयसिद्धान्तात्कर्मधारयः) आत्महितसाधकज्ञानरूपं ज्ञानं प्रवचनमित्यर्थः, तया अनुगताः=युक्ताः यशस्विनः=संयमिनः त्रायिणः=जन्तुजातावनसावधानाः, ऋतुप्रसन्नः=ऋतौ=शरदि प्रसन्नः=जलधराद्यावरणापसरणेन लब्धप्रसादः विमलः चन्द्रमा इव निर्मल

'सओवसंता' इत्यादि। चित्तको कभी उद्विग्न न करने वाले, द्रव्यसे शरीर वस्त्र पात्र आदि धर्मोपकरणोंमें, भावसे क्रोध आदि कषायों में ममता त्यागी, अतएव परिग्रह-रहित, आत्महित के साधक, प्रवचन से युक्त, यशस्वी, प्राणियों की रक्षामें सावधान, शरद ऋतु में बादल आदि आवरण के अभावसे निर्मल चन्द्रमा की तरह कर्ममल रहित साधु सिद्धिगति को प्राप्त करते हैं। और जिनके कर्म कुछ अवशिष्ट रहजाते हैं वे सौधर्मादि

सओवसंता० ઈત્યાદિ ચિત્તને કદાપિ ઉદ્વિગ્ન ન કરનારા, દ્રવ્યથી શરીર વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ધર્મોપકરણમાં, ભાવથી ક્રોધાદિ કષાયમાં મમતા ના ત્યાગી એટલે પરિગ્રહ રહિત, આત્મહિતના સાધક, પ્રવચનથી યુક્ત. યશસ્વી, પ્રાણીઓની રક્ષામાં સાવધાન, શરદ્ઋતુમાં વાદળ આદિ આવરણના અભાવથી નિર્મળ ચંદ્રમાની પેઠે કર્મમળ રહિત, સાધુ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે છે અને જેમના કર્મો કાંઇક અવશિષ્ટ રહી જાય છે તેઓ સૌધર્માદિ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. सओवसंता

चन्द्रसदृशाः कर्ममलरहिता इत्यर्थः, सिद्धिं=शिवगतिं केचिदवशिष्टकर्माणस्तु विमानानि=सौधर्मावतंसकादीनि उपयन्ति=प्राप्नुवन्ति। इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ".

'समोवसंता' इतिपदेनाऽष्टादशस्थानयथाविधिसमाराधनतत्पराणां साधूनां सिद्धिलाभावधि कदाऽप्युन्मनीभावो न विधेय इति ध्वनितम्। 'अममा' इतिपदेन निःस्पृहत्वमनभिमानित्वं च सूचितम्। 'अकिंचणा' इत्यनेन सन्निधि-करणाभावो द्योतितः। 'सविज्जविज्जाणुगया' अनेनाऽऽत्महितकामुकानां कल्याणाय प्रवचनविद्यैव साधीयसी न तु लौकिकीति सूचितम्। 'जसंसिणो' इत्यनेन

देवलोकमें उत्पन्न होते है। 'समोवसंता' पदसे यह व्यक्त किया है कि यथाविधि अठारह स्थानोंकी साधना में तत्पर साधुओं को मोक्ष प्राप्ति तक कदापि अनमना न होना चाहिए।

'अममा' पदसे निःस्पृहता और अभिमानरहितता सूचित की है।

'अकिंचणा' पदसे सन्निधि करने का अभाव और 'सविज्जविज्जाणुगया' से आत्महित के आराधकों के लिए लौकिकविद्या नहीं किन्तु प्रवचनविद्या ही हितकर है, यह सूचित किया है। 'जसंसिणो' पदसे संयमभीरुता तथा प्रवचन की लघुता से भीरुता सूचित की है। 'ताइणो' पदसे महाव्रतों की रक्षामें दक्षता प्रगट की है॥

પદથી એમ વ્યક્ત કર્યું છે કે યથાવિધિ અઢાર સ્થાનોની સાધનામાં તત્પર સાધુઓને મોક્ષ પ્રાપ્તિ સુધી કદાપિ નારાજી ન થવી જોઇએ.

अममा શબ્દથી નિઃસ્પૃહતા અને અભિમાન રહિતતા સૂચિત કરી છે. अकिंचणा શબ્દથી સન્નિધિ કરવાનો અભાવ અને सविज्जविज्जाणुगया થી આત્મહિતના આરાધકોને માટે લૌકિક વિદ્યા નહિ પરંતુ પ્રવચન વિદ્યા જ હિતકર છે એમ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે. जसंसिणो શબ્દથી સંયમભીરૂતા તથા પ્રવચનની લઘુતાથી ભીરૂતા સૂચિત કરી છે. ताइणो શબ્દથી મહાવ્રતોની રક્ષામાં દક્ષતા પ્રકટ કરી છે.

१ खिन्नभावः। २ ज्ञानदर्शनलक्षणा।

संयमभङ्गभीरुत्वं प्रवचनलघुताभीरुत्वं च ज्ञापितम्। 'नाऽणो' इतिपदेन महाव्रतरक्षणदक्षत्वं व्यञ्जितम् ॥६९॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललितकलापाऽऽलापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–शाहूछत्रपतिकोल्हापुर राजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य' कोल्हापुर राजगुरुपदभूषित बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्रस्याऽऽचारमणिमञ्जूषाख्यायां व्याख्यायां षष्ठं धर्मार्थकामाख्यमध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ ६ ॥

श्रीसुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं— हे जम्बू! भगवान महावीर स्वामी से मैंने जैसा सुना है वैसाही तुझे कहा है ॥ ६९ ॥

श्री दशवैकालिक सूत्र की आचारमणिमंजूषा नाम की व्याख्या के हिन्दी भाषानुवाद का छठा अध्ययन समाप्त हुआ ॥

श्रीरस्तु,

સુધર્મા સ્વામી જંબૂસ્વામીને કહે છે કે–હે જંબૂ! ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી પાસેથી મેં જેવું સાંભળ્યું છે તેવું જ તને કહ્યું છે. (૬૯)

છઠ્ઠું અધ્યયન સમાપ્ત.

॥ सप्तममध्ययनम् ॥

अथ वाक्यशुद्धयाख्यं सप्तममध्ययनमारभ्यते: पूर्वाध्ययने धर्मकथा वर्णिता, सा च निरवद्यभाषया निरूपणीयेत्यत्राकाङ्क्षति, अतो वाक्यशुद्धिमाह—

यद्वा-निरवद्यभाषामन्तरेण धर्मकथा न संभवतीत्यतोऽस्मिन्नध्ययने भाषाशुद्धिं प्रदर्शयति—

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५ १
चउण्हं खलु भासाणं परिसंखाय पन्नवं ।
६ ७ ८ ९ १० १२ १३ ११
दुण्हं तु विणयं सिक्खे दो न भासिज्ज सव्वसो ॥१॥

॥ छाया ॥

चतसृणां खलु भाषाणां परिसंख्याय प्रज्ञावान् ।
द्वयोस्तु विनयं शिक्षेत द्वे सर्वशः न भाषेत ॥१॥

सातवाँ—अध्ययन.

छट्ठे अध्ययनमें धर्मकथा का वर्णन किया गया है। धर्मकथा निरवद्यभाषाके द्वारा होती है, अतः इस अध्ययनमें वाक्यशुद्धि का निरूपण किया जाता है—

અધ્યયન સાતમું

છઠ્ઠા અધ્યયનમાં ધર્મકથાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે ધર્મકથા નિરવદ્ય ભાષાની દ્વારા થાય છે, તેથી આ અધ્યયનમાં વાકયશુદ્ધિનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

॥ टीका ॥

'चउण्हं' इत्यादि—

प्रज्ञावान्=हेयोपादेयविवेकवान् चतसृणां=सत्याऽसत्यमिश्रव्यवहाररूपाणां वाचां खलु=निश्चयेन स्वरूपमिति शेषः, परिसंख्याय=विज्ञाय द्वयोः भाषयोः=सत्यव्यवहाररूपयोस्तु विनयं=निरवद्यप्रयोगं शिक्षेत=आचार्यादितो विजानीयात्, द्वे भाषे=असत्यमिश्ररूपे सर्वशः=सर्वथा न भाषेत=न वदेत् ॥१॥

आस्वपि विवेकमाह—'जा य सच्चा' इत्यादि।

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ५ ७ ६ ८
जा य सच्चा अवत्तव्वा, सच्चामोसा य जा मुसा।
९ १० ११ १२ १५ १३ १६ १४
जा य बुद्धेहिं नाइन्ना, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥२॥

अथवा भाषाशुद्धि के बिना धर्मकथा नहीं हो सकती इस लिए इस अध्ययन में वाक्यशुद्धि का वर्णन किया जाता है—'चउण्हं' इत्यादि।

हेय और उपादेय का विवेकी साधु सत्य असत्य मिश्र और व्यवहार, इन चार प्रकार की भाषाओं का स्वरूप समझकर सत्य और व्यवहार भाषा का निरवद्य प्रयोग करना गुरु महाराज आदिसे सीखे–जाने, असत्य और मिश्र (सत्यासत्य) भाषा का कदापि उच्चारण न करे ॥ १ ॥

અથવા ભાષાશુદ્ધિ વિના ધર્મકથા થઈ શકતી નથી, તેથી આ અધ્યયનમાં વાક્યશુદ્ધિનું વર્ણન કરવામાં આવે છે ચઉણ્હં૦ ઇત્યાદિ

હેય અને ઉપાદેયનો વિવેકી સાધુ સત્ય અસત્ય મિશ્ર અને વ્યવહાર એ ચાર પ્રકારની ભાષાઓનું સ્વરૂપ સમજીને સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાનો નિરવદ્ય પ્રયોગ કરવાનું ગુરૂ મહારાજ આદિ પાસેથી શીખે-જાણે, અસત્ય અને મિશ્ર (સત્યાસત્ય) ભાષાનું કદાપિ ઉચ્ચારણ ન કરે (૧)

(छाया)

यां च सत्या अवक्तव्या सत्यामृषा च या मृषा।
या च बुद्धैः नाचीर्णा न तां भाषेत प्रज्ञावान् ॥२॥

॥ टीका ॥

'जा य' इत्यादि।

या च भाषा सत्या=वाङ्मनसयोर्यथार्थरूपा किन्तु सा अवक्तव्या=वक्तुमयोग्या चेत् अप्रियत्वादहितत्वाच्चेति भावः. तां=तादृशीं भाषां प्रज्ञावान् न भाषेत=न वदेदिति सर्वत्र सम्बन्धः (१) तथा सत्यामृषा=सत्यरूपा मृषारूपा च मिश्रेत्यर्थः (२) या च भाषा मृषा=असत्यरूपा क्रोधादिहेतुका (३) या च भाषा असत्यामृषा न सत्या नापि मृषा व्यवहाररूपा किन्तु सा बुद्धैः=तीर्थङ्करादिभिः

इनमें भी विशेषता दिखलाते हैं— 'जायसचा' इत्यादि।

जो भाषा सत्य हो किन्तु यदि वह अप्रिय या स्वपर का अहित करने वाली होने से बोलने योग्य न हो उस भाषा को विवेकी मुनि न बोलें (१) जो सत्यासत्य अर्थात् मिश्र हो (२) तथा क्रोध आदि कारण वश निकली हुई होने से असत्य हो (३) तथा जो न सत्य हो न असत्य हो अर्थात् व्यवहारभाषा हो किन्तु भगवान तीर्थङ्कर और गणधरों ने जिसका प्रयोग न किया हो उस भाषा को भी साधु न बोलें (४) जैसे असं-

---

એમાં પણ વિશેષતા બતાવે છે જાયસચ્ચા૦ ઇત્યાદિ.

જે ભાષા સત્ય હોય કિન્તુ તે અપ્રિય યા સ્વપરનું અહિત કરનારી હોવાથી બોલવા યોગ્ય ન હોય એ ભાષાને વિવેકી મુનિ બોલે નહિ. (૧) જે ભાષા સત્યાસત્ય અર્થાત્ મિશ્ર હોય (૨) તથા ક્રોધ આદિ કારણ વશ મુખમાંથી નીકળી હોવાને લીધે અસત્ય હોય (૩) તથા જે ન સત્ય હોય ન અસત્ય હોય અર્થાત્ વ્યવહાર ભાષા હોય પરન્તુ ભગવાન્ તીર્થંકર અને ગણધરો એનો ને પ્રયોગ ન કર્યો હોય. તે ભાષા પણ સાધુ બોલે નહિ (૩) જેમકે અસંયતીને કહેવું

॥ छाया ॥

एतं च अर्थमन्यं वा यस्तु नामयति शाश्वतम्।
स भाषां सत्यामृषां च तामपि धीरो विवर्जयेत् ॥४॥

(टीका)

'एयंच' इत्यादि।

एतं = पूर्वगाथाप्रतिषिद्धम्, अर्थम्=सावद्यकर्कशसंदिग्धरूपमन्यं वा तत्सजातीयम् अन्तरेणविशेषः सावद्यादिदोषरूपस्यार्थस्यान्यस्य वा मध्ये इत्यर्थः, यस्तु=स्वल्पोऽपि सावद्यरूपः कर्कशरूपश्च अर्थः शाश्वतं=नित्यमविनाशि मोक्षमिति यावत्, नामयति=अधोमुखीकरोति प्रतिकूलयति विनाशयतीत्यर्थः; तमर्थं सावद्यादिषु कथञ्चिदाश्रित्य धीरः=भाषादोषवर्जनसावधानः स साधुः तां सत्यामृषामपि=मिश्रामपि भाषां=वाचं विवर्जयेत्=न वदेदित्यर्थः। सत्यसंमिश्राऽपि भाषा अतिकर्कशत्वादिदोषलेशसम्पर्कान्मोक्षं प्रतिबध्नातीति भावः। यद्वा यस्तु शाश्वतं नाम-

---

मिश्रभाषा का निषेध करते हैं— 'एयंच' इत्यादि।

जिस भाषा में पूर्वोक्त सावद्यता कर्कशता संदिग्धता अथवा अन्य इसी प्रकार का कोई जरा भी दोष हो तो वह भाषा शाश्वत सिद्धिको प्रतिकूल कर देती है अर्थात् मोक्षमार्ग से नीचे गिरा देती है। इसलिए भाषाके दोष का परित्याग करने में सावधान धीर साधु उस मिश्रभाषा का त्याग करे। यह भाषा सत्य से मिली हुई होने पर भी कर्कशता आदि किसी दोष का लेश मात्र विद्यमान होने से मोक्ष प्राप्ति में बाधा पहुंचाती है। अथवा जो

મિશ્રભાષાનો નિષેધ કરે છે-એયંચ૦ ઇત્યાદિ

જે ભાષામાં પૂર્વોક્ત સાવદ્યતા કર્કશતા સંદિગ્ધતા અથવા એ પ્રકારનો બીજો કોઇ પણ દોષ હોય તો તે ભાષા શાશ્વત સિદ્ધિને પ્રતિકૂળ કરી નાંખે છે, અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગથી નીચે પાડી દે છે તેથી ભાષાના દોષોનો પરિત્યાગ કરવામાં સાવધાન ધીર સાધુ એવી મિશ્રભાષાનો ત્યાગ કરે એ ભાષા સત્યથી મિશ્રિત થએલી હોવા છતાં પણ કર્કશતા આદિ કોઇ દોષ લેશમાત્ર વિદ્યમાન હોવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં બાધા ઉપજાવે છે. અથવા કર્કશતા આદિ દોષો સદા ચારિત્રથી

यति तमेतमर्थम् अन्यं वा तत्सजातीयमर्थम् अपि च सत्यामृषां भाषां साधुर्विवर्जयेदित्यन्वयः ॥४॥

अथ मृषाभाषादोषमाह—'वितहंपि' इत्यादि।

(मूलम्)

५ ३ २ ४ ६ ७ १०
वितहंपि तहामुत्तिं जं गिरं भासए नरो।
८ ९ १२ ११ १३ १४ १ १५ १६
तम्हा सो पुट्ठो पावेणं किं पुणं जो मुसं वए ॥५॥

(छाया)

वितथामपि तथामूर्त्तिं, यां गिरं भाषते नरः।
तस्मात्स स्पृष्टः पापेन, किं पुनर्यो मृषा वदेत् ॥५॥

॥ टीका ॥

'वितहंपि' इत्यादि।

यो नरः तथामूर्तिमपि=कल्पिताऽऽकृत्यनुसारिणीमपि यां स्त्रीवेषधारिणं पुमांसमनुसृत्य महत्ताम् 'इयं नारी'—इत्यादिरूपां, पुरुषवेषधारिणीं स्त्रियमनुसृत्य महत्ताम् 'अयं पुरुषः' इत्यादि रूपां वेत्यर्थः वितथाम्=असत्यां गिरं=भाषां भाषते,

---

कर्कशता आदि दोष सदा चारित्र से गिराते रहते हैं उनको और उनके जैसे अन्य दोषों का साधु को परित्याग करना चाहिए ॥ ४ ॥

मृषाभाषा के दोष दिखलाते हैं—'वितहंपि' इत्यादि।

यदि किसी पुरुषने स्त्री का रूप धारण कर लिया हो या किसी स्त्रीने पुरुष का वेष पहन लिया हो और उस स्त्रीरूपधारी पुरुष को कोई स्त्री कहे अथवा पुरुषवेषधारण

નીચે પાડે છે તેનો અને તેના જેવા બીજા દોષોનો સાધુએ પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. (૪)

મૃષાભાષાના દોષ બતાવે છે. 'વિતહંપિ૦' ઇત્યાદિ

જો કોઈ પુરૂષે સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરી લીધું હોય યા કોઈ સ્ત્રીએ પુરૂષનો વેષ પહેરી લીધો હોય, અને એ સ્ત્રીરૂપધારી પુરૂષને કોઈ સ્ત્રી કહે અથવા

तस्मात्=तथाविधभाषणात् ॥ नरः पापेन=अशुभकर्मणा स्पृष्टः=बद्धो भवति किं पुनः यो मृषा=साक्षादसत्यं वदेत् ? स पापकर्मणा बद्धो भवेत्तत्र किमाश्चर्यमित्यर्थः। स्त्रीवेषधारिषु पुरुषेषु 'इयं नारी'-पुरुषवेषधारिणीषु स्त्रीषु च 'अयं पुरुषः' इत्यादि वाक्यानां कल्पितवेषानुसारेण सत्यत्वेऽपि वस्तुतोऽसत्यरूपतया पापोत्पादकत्वकथनेन साक्षान्मृषाभाषिणां महादोषभागित्वं भवतीति इत्याशयः ॥५॥

(मूलम्)

१ २ ३ ५ ६ ४ ७

तम्हा गच्छामो वक्खामो अमुगं वा णे भविस्सइ।

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

अहं वा णं करिस्सामि एसो वा णं करिस्सइ ॥६॥

॥ छाया ॥

तस्माद् गमिष्यामः वक्ष्यामः अमुकं वा नः भविष्यति।
अहं वा तत् करिष्यामि एष वा तत् करिष्यति ॥६॥

करने वाली स्त्री को पुरुष कहे तो ऐसा भी असत्य कहने वाला मनुष्य पाप का बन्ध करता है, फिर जो साक्षात् मिथ्या बोलता है उसका तो कहना ही क्या है ? अर्थात् उसे पापकर्म का बन्ध हो इसमें आश्चर्य की कोई बात नहीं है।

स्त्री के वेष धारण करने वाले पुरुष को स्त्री कहना और पुरुषवेषधारी स्त्री को पुरुष कहना यद्यपि बनावटी वेष के कारण ऊपरी सत्य है तथापि वास्तव में असत्य होने के कारण पाप का जनक बतलाया गया है, इससे यह आशय निकलता है कि साक्षात् मिथ्या बोलने वाले तो महान् पाप के भागी होते हैं ॥ ५ ॥

પુરૂષવેશ ધારણ કરનારી સ્રીને પુરૂષ કહે તો એવું પણ અસત્ય બોલનારો મનુષ્ય પાપનો બંધ ઉત્પન્ન કરે છે, પછી જે સાક્ષાત્ મિથ્યા બોલે છે એનું તો કહેવું જ શું ? અર્થાત્ તેને પાપકર્મનો બંધ પડે એમાં કોઇ આશ્ચર્યની વાત જ નથી.

સ્રીનો વેશ ધારણ કરનારા પુરૂષને સ્રી કહેવી અને પુરૂષવેશધારી સ્રીને પુરૂષ કહેવો એ જો કે બનાવટી વેશને કારણે ઉપલક સત્ય છે, તો પણ વાસ્તવમાં અસત્ય હોવાને કારણે પાપનું જનક બતાવ્યું છે, તેથી એવો આશય નીકળે છે કે સાક્ષાત્ મિથ્યા બોલનારા તો મહાન્ પાપના ભાગી બને છે. (૫)

॥ टीका ॥

'तम्हा' इत्यादि।

तस्माद्=वेषानुसारिभाषणस्यापि असत्यरूपत्वेन पापोत्पादकत्वात्, गमिष्यामः=आचार्यदर्शनार्थमितो व्रजिष्यामः, वक्ष्यामः=तस्मै हितोपदेशादि कथयिष्यामः, नः=अस्माकम् अमुकम्=अदःकार्यं भविष्यति=संपत्स्यते, अहं वा तत्=भिक्षाचर्यादिकार्यं करिष्यामि, एष वा साधुः तत्=वैयावृत्यादिकं कार्यं करिष्यति ॥६॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६
एवमाइ उ जा भासा एसकालम्मि संकिया ।
७ ८ ९ १० ११ १२ १३
संपया इयमट्ठे वा तं पि धीरो विवज्जए ॥७॥

॥ छाया ॥

एवमाद्या तु या भाषा एष्यत्काले शङ्किता ।
साम्प्रताऽतीतार्थयोर्वा तामपि धीरो विवर्जयेत् ॥७॥

॥ टीका ॥

'एवमाइ उ' इत्यादि ।

एवमाद्या=इत्यादिका पूर्वगाथाप्रतिपादिता भाषा, या तु एष्यत्काले=

'तम्हा' इत्यादि। वेष के अनुसार कथन करना भी असत्य होने से पाप का उत्पादक है अतः- मैं आचार्य महाराज के दर्शन आदि के लिए जाऊँगा, उसे हित का उपदेश दूंगा, अमुक कार्य हो जायगा, मैं भिक्षाचरी आदि कार्य करूंगा, अथवा यह साधु वैयावृत्य आदि कार्य करेगा ॥ ६ ॥

'एवमाइ उ' इत्यादि। पूर्वगाथा में प्रतिपादित सन्देहयुक्त भाषा का तथा

तम्हा० ઇત્યાદિ. વેશને અનુસરીને કથન કરવું એ પણ અસત્ય હોવાથી પાપનું ઉત્પાદક છે. તેથી-હું આચાર્ય મહારાજના દર્શનાદિને માટે જઈશ, તેમને હિતનો ઉપદેશ આપીશ, અમુક કાર્ય થઈ જશે, હું ભિક્ષાચરી આદિ કર્મ કરીશ, અથવા આ સાધુ વૈયાવૃત્ય આદિ કાર્ય કરશે. (૬)

एवमाइउ० ઇત્યાદિ પૂર્વ ગાથામાં પ્રતિપાદિત સંદેહયુક્ત ભાષાનો, તથા

अनागते काले वा=अथवा साम्प्रताऽतीतार्थयोः, तत्र साम्प्रतार्थे=वर्तमानकालार्थे, अतीतार्थे=भूतकालार्थे वा शङ्किता=संशययुक्ता भाषा तामपि धीरः=विवेकी साधुः विवर्जयेत्=परित्यजेत् न वदेदित्यर्थः। तत्र एष्यत्काले शङ्किता-भाषितार्थस्य मतिसमयं बहुविघ्नबाधितत्वात्, वर्तमानार्थे शङ्किता यथा-स्त्री-पुरुषनिश्चयाभावे 'अयं पुरुषः' 'इयं स्त्री' इत्यादिरूपा। अतीतार्थे शङ्किता कालबाहुल्यात्कदाचिद्विस्मरणादिकारणवशाद्भवतीति भावः ॥७॥

॥ मूलम् ॥

अईयम्मि य कालम्मि, पच्चुप्पण्णमणागए।
जमट्ठं तु न जाणिज्जा; एवमेयंति नो वए ॥८॥

॥ छाया ॥

अतीते च काले प्रत्युत्पन्ने अनागते।
यमर्थं तु न जानीयात् एवमेतदिति वदेत् ॥८॥

भविष्य काल सम्बन्धी या भूतकाल सम्बन्धी शंकित भाषा का भी बुद्धिमान् साधु त्याग करे। समय-समयपर बहुत विघ्नों की संभावना रहती है इसलिए भविष्य काल में सन्देह रहता है। दूर आदि के कारण 'यह स्त्री है या पुरुष' इस प्रकार का निश्चय न होना वर्तमान कालीन संशय है। अधिक समय बीत जाने के कारण कभी विस्मरण हो जाता है इसलिए अतीत कालीन संशय हो जाता है ॥ ७ ॥

ભવિષ્ય કાળ સંબંધી વર્તમાન કાળ સંબંધી યા ભૂતકાળ સંબંધી શંકિત ભાષાનો પણ બુદ્ધિમાન સાધુ ત્યાગ કરે સમયે-સમયે બહુ વિઘ્નોની સંભાવના રહે છે, તેથી ભવિષ્ય કાળમાં સંદેહ રહે છે દૂર આદિને કારણે 'આ સ્ત્રી છે કે પુરુષ' એ પ્રકારનો નિશ્ચય ન થવો એ વર્તમાન કાલીન સંશય છે વધારે સમય વીતી જવાને કારણે કોઈ કદિ વાર વિસ્મરણ થઈ જાય છે, તેથી અતીતકાલીન સંશય થઈ જાય છે (૭)

॥ टीका ॥

'अईयम्मि' इत्यादि।

अतीते=भूते प्रत्युत्पन्ने=वर्त्तमाने अनागते=भविष्यति च काले, यमर्थं=यद्वस्तु न जानीयात् तस्मिन्नर्थे एवमेतत्=इदमेतद्वस्तु न वदेत्=न कथयेत्, अविदितवस्तुविषयेऽवधारणार्थकं वाक्यं न ब्रूयादिति भावः ॥८॥

॥ मूलम् ॥

१ ४ ५ २ ३
अईयम्मि य कालम्मि पच्चुप्पण्णमणागए।
६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३
जत्थ संका भवे तं तु एवमेयंति नो वए ॥९॥

॥ छाया ॥

अतीते च काले प्रत्युत्पन्ने अनागते।
यत्र शङ्का भवेत् तं तु एवमेतदिति नो वदेत् ॥९॥

॥ टीका ॥

'अईयम्मि' इत्यादि।

अतीते प्रत्युत्पन्ने अनागते च काले कालत्रये इत्यर्थः, यत्र=यस्मिन्नर्थे शङ्का='अयमेवं न वा' इत्यादिलक्षणः संशयो भवेत् तं=शङ्कितार्थमभिमेत्य

'अईयम्मि' इत्यादि। अतीत वर्तमान और भविष्य काल सम्बन्धी जिस बात को न जानता हो, उस के विषय में यह नहीं कहना चाहिए कि यह बात ऐसी है, अर्थात् अनजान चीजमें निश्चयद्योतक वाक्य न कहे ॥ ८ ॥

'अईयम्मि' इत्यादि। अतीत वर्त्तमान और भविष्य काल सम्बन्धी जिस वस्तु में सन्देह हो उसके विषय में 'यह ऐसी ही है' इस प्रकार निश्चयकारी भाषा न बोले

अईयम्मि० ઇત્યાદિ. અતીત વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળ સંબંધી જે વાત ન જાણતા હોય એ, તેની બાબતમાં એમ ન કહેવું જોઈએ કે એ વાત આવી છે, અર્થાત્ અજાણી ચીજમાં નિશ્ચયદ્યોતક વાક્ય કહેવું નહિ (૮)

અઈયમ્મિ૦ ઇત્યાદિ. અતીત વર્તમાન તથા ભવિષ્ય કાળ સંબંધી જે વસ્તુમાં સંદેહ હોય એની બાબતમાં 'એ આવી જ છે' એ પ્રકારની નિશ્ચયકારી

'एवमेत' दिति निश्चयबोधकं वाक्यं नो वदेत्=न भाषेत संशयितार्थविषये निश्चयार्थकं वाक्यं न भाषणीयमिति भावः ॥९॥

'एवमेत' दिति कदा वदेत् ? इत्याह—

॥ मूलम् ॥

१ ४ ५ २ ३
अईयम्मि य कालम्मि, पच्चुप्पण्णमणागए।
८ ९ ६ ७ १० ११
निस्संकियं भवे जं तु, एवमेयं तु निद्दिसे ॥१०॥

॥ छाया ॥

अतीते च काले प्रत्युत्पन्ने अनागते ।
निश्शङ्कितं भवेद् यत्तु एवमेतत्तु निर्दिशेत् ॥१०॥

॥ टीका ॥

'अईयम्मि' इत्यादि ।

अतीतादिकालत्रये यद्वस्तु निश्शङ्कितं=संशयविपर्ययरहितं निश्चितं निरवद्यमित्यर्थः, भवेत् तदिमित्थं 'एवमेतत्' इति निर्दिशेत्=उच्चरेत् । भाषागुणदोषौ सम्यग् विचार्य संशोधितमेव वाक्यं वदेदिति भावः ॥१०॥

अर्थात् संदिग्ध विषय में निश्चित वाक्य न बोलना चाहिए ॥ ९ ॥

'यह ऐसा ही है' ऐसा कब कहे ? सो बताते है— 'अईयम्मि' इत्यादि।

अतीत आदि तीनों कालों मे जो वस्तु बिलकुल शंकारहित हो अर्थात् जिसके विषय में जरा भी सन्देह न हो उसी के विषय में यह कहे कि "यह ऐसा है", तात्पर्य यह है कि भाषा के गुण दोषों का सम्यक् प्रकार विचार करके निरवद्य भाषा बोलना चाहिए ॥ १० ॥

ભાષા બોલવી નહિ, અર્થાત્ સંદિગ્ધ વિષયમા નિશ્ચિત વાક્ય બોલવું ન જોઇએ (૯)

'એ આમજ છે' એમ ક્યારે કહે ? તે બતાવે છે-અઈયમ્મિ૦ ઇત્યાદિ

અતીત આદિ ત્રણે કાળમાં જે વસ્તુ બિલકુલ શંકા રહિત હોય અર્થાત્ જેની બાબતમાં જરા પણ સંદેહ ન હોય તેના સંબંધમા જ એમ કહે છે 'એ એમ છે.' તાત્પર્ય એ છે કે ભાષાના ગુણ દોષોનો સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કરીને નિરવદ્ય ભાષા બોલવી જોઇએ. (૧૦)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ५
तहेव फरुसा भासा, गुरुभूओवघाइणी ।
४ ६ ७ ८ ९ १० ११
सच्चा वि सा न वत्तव्वा, जओ पावस्स आगमो ॥११॥

॥ छाया ॥

तथैव परुषा भाषा गुरुभूतोपघातिनी ।
सत्यापि सा न वक्तव्या यतः पापस्य आगमः ॥११॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि ।

तथैव=शङ्कितभाषावत् परुषा=कठोरा भाषा सत्याऽपि=यथार्थरूपाऽपि लोके गुरुभूतोपघातिनी=गुर्वी चासौ भूतोपघातिनी चेति कर्मधारयसमासः, जन्तुजातानामतिशयेनोपघातकारिणी बह्वनर्थकरी भवतीत्यर्थः, अतः सा (सत्यापि परुषा भाषा) न वक्तव्या=नोच्चारणीया यतः=यस्मात् भाषणात् पापस्य=अशुभकर्मसन्ततेः आगमः=प्राप्तिर्भवति ॥११॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ५ ६ ४
तहेव काणं काणत्ति, पंडगं पंडगत्ति वा ।
९ ८ ७ १० ११ १२ १३ १४
वाहियं वा वि रोगित्ति, तेणं चोरत्ति नो वए ॥१२॥

'तहेव' इत्यादि । शंकित भाषा के समान कठोर भाषा सत्य होनेपर भी लोक में प्राणियों का घात करने वाली अर्थात् अत्यन्त अनर्थ कारक होती है अतः कठोर वाक्य का भी प्रयोग न करना चाहिए, क्योंकि ऐसा बोलने से पाप कर्मका बंध होता है ॥ ११ ॥

તહેવ૦ ઇત્યાદિ શંકિત ભાષાની જેમ કઠોર ભાષા સત્ય હોવા છતાં પણ લોકમાં પ્રાણીઓનો ઘાત કરનારી અર્થાત્ અત્યંત અનર્થ કારક હોય છે, તેથી કઠોર વાક્યને પણ પ્રયોગ ન કરવો જોઈએ કારણ કે એવું બોલવાનું પાપકર્મનો બંધ પડે છે (૧૧)

॥ छाया ॥

तथैव काणं काण इति, पण्डकं पण्डक इति वा।
व्याधितं वाऽपि रोगीति, स्तेनं चौर इति नो वदेत् ॥१२॥

(टीका)

'तहेव' इत्यादि।

तथैव=परुषभाषावत् काणम्-एक चक्षुषं प्रति=काण इति='त्वं काणोऽसि, अयं काणोऽस्ति, हे काण' इत्यादि वा=अथवा पण्डकं=क्लीबं प्रति पण्डक इति='त्वं पण्डकोऽसी' त्यादि, अपि वा व्याधितं-रोगिणं प्रति रोगीति='त्वं रोग्यसी' त्यादि, स्तेनं=चौरं प्रति चौर इति='त्वं चौरोऽसीत्यादि न वदेत् ॥१२॥

(सूत्रम्)

७ ५ ६ ४ ३ ८
एएणऽन्नेण अट्ठेणं, परो जेणुवहम्मइ।
१ ९ १० ११ २
आयारभावदोसन्नू, न तं भासिज्ज पन्नवं ॥१३॥

॥ छाया ॥

एतेनाऽन्येन अर्थेन, परो येनोपहन्यते।
आचारभावदोषज्ञः, न तं भाषेत प्रज्ञावान् ॥१३॥

'तहेव' इत्यादि। जैसे कठोर भाषा सत्य होनेपर भी त्यागने योग्य है उसी प्रकार काने को ऐ काना! कहना, नपुंसक को 'ऐ नपुंसक' कहना रोगी को 'ऐ रोगी' कहना, चोर को चोर कहना, भी नहीं कल्पता है ॥ १२ ॥

તહેવ૦ ઇત્યાદિ. જેમ કઠોર ભાષા સત્ય હોવા છતાં પણ ત્યાગવાયોગ્ય છે, તેમ કાણાને કાણો કહેવો, નપુંસકને 'ઓ નપુંસક' કહેવો, રોગીને 'હે રોગી' કહેવો, ચોરને ચોર કહેવો, એ પણ કલ્પતું નથી (૧૨)

॥ टीका ॥

'एएणन्नेण' इत्यादि।

आचारभावदोषज्ञः=आचारः=साधुसमाचारी भावः=अन्तःकरणस्य परिणतिविशेषः तयोर्दोषान् जानातीति स तथोक्तः बाह्याभ्यन्तरक्रियादोषवेत्ता, अतएव प्रज्ञावान्=हेयोपादेयविवेचकः साधुः येन एनेन=काणं प्रति हे काण इत्यादि कथनरूपेण अन्येन वा=तत्सजातीयेन वा अन्धवधिरादीन् प्रति अन्धवधिरादि-कथनलक्षणेन अर्थेन=अर्थोपलक्षितवाक्येन परः=अन्यो जीवः उपहन्यते=हिंसितो भवति मनस्तापादियुक्तो भवतीत्यर्थः, तं=तथाभूतम् अर्थं मनसि निधाय न भाषेत=न वदेत परपीडाजनकं वचो न भाषणीयमिति भावः। 'आचारभाव-दोसन्नू' इत्यत्राचारशब्देन अभाषणीयभाषाऽनुपन्यासनवत्त्वं भावशब्देन कषाय-परवशतया भाषणं न कदाचिद्विधेयमिति च ध्वनितम् ॥१३॥

'एएणन्नेण' इत्यादि। साधु के आचार और अन्तःकरण के परिणाम के दोषों को जानने वाला अर्थात् बाह्य और आन्तरिक क्रियाओं का ज्ञाता प्रज्ञावान् (हिता-हित का विवेकी) श्रमण काणे को काणा कहने आदि रूप तथा उसी प्रकार की—जैसे नेत्र हीन को अन्धा कहना, श्रवणशक्ति विकल को बहरा कहना आदि, जिससे अन्य प्राणी को दुःख उत्पन्न हो ऐसी भाषा का प्रयोग न करे। तात्पर्य यह है कि ऐसी भाषा न बोले जिससे किसी को किसी प्रकार का कष्ट हो।

'आयारभावदोसन्नू' पद में आचार शब्द से यह सूचित किया है कि साधु को अवाच्य भाषा का सदा उपयोग रखना चाहिए। तथा 'भाव' पदसे यह व्यक्त किया गया है कि कषायवश होकर कहीं नहीं बोलना चाहिए ॥ १३ ॥

एएणन्नेण० ઇત્યાદિ. સાધુના આચાર અને અંતઃકરણના પરિણામો દોષોને જાણનાર અર્થાત બાહ્ય અને આંતરિક ક્રિયાઓનો જ્ઞાતા પ્રજ્ઞાવાન્ (હિતાહિતનો વિવેકી) શ્રમણ, કાણાને કાણો કહેવો આદિ રૂપ તથા એવી જ રીતે નેત્રહીનને આંધળો કહેવો, શ્રવણ શક્તિ વિકલને બહેરો કહેવો, આદિ, જેથી અન્ય પ્રાણીને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય એવી ભાષાનો પ્રયોગ ન કરે. તાત્પર્ય એ છે કે એવી ભાષા બોલવી નહિ કે જેથી કોઈને કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ થાય.

आचारभावदोसन्नू પદમાં આચાર શબ્દથી એમ સુચિત કર્યું છે કે સાધુએ અવાચ્ય ભાષાનો સદા ઉપયોગ રાખવો જોઈએ તથા ભાવ શબ્દથી એમ વ્યક્ત કરવામાં આ૦ [illegible]

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
तहेव होले गोलित्ति साणे वा वसुलित्ति य ।
८ ९ १० १३ ११ १४ १२
दमए दुहए वावि नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥१४॥

॥ छाया ॥

तथैव होलः गोल इति श्वा वा वसुल इति च ।
द्रमकः दुर्हतः वाऽपि नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥१४॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि ।

तथैव=तद्वत् होलः अवज्ञार्थको देशीयोऽयं शब्दः, तथाच–अरे होल !=दुःशील ? इत्यादि, तथा गोलः=जारजः 'अरे जारज ?' इत्यादि, श्वा=श्वन् शब्देन सम्बोधनम्–'रे श्वन् ? श्वाऽयं' मित्यादि, वसुल इति च, अयमपि देशीयः शब्दो निष्ठुरताबोधक आमन्त्रणाऽर्थे कुत्सार्थे च, तेन रे वसुल ? निष्ठुर ?, यद्वा रेवृषल ? इत्यादि, तथा द्रमकः=रङ्कः 'रे रङ्क' इत्यादि, अपि वा दुर्हतः=दुर्भाग्यशाली 'अरे दुर्भाग्यशालिन ?' इत्यादि, एवम्=अनया रीत्या परदुःखोत्पादिनीं भाषामित्यर्थः प्रज्ञावान न वदेत्, सम्बोधनवाक्येऽपि नैवं भाषणीयमिति भावः ॥१४॥

'तहेव' इत्यादि । प्रज्ञावान् साधु को ऐसा पर को पीड़ा पहुँचाने वाला भाषण नहीं करना चाहिए कि— "अरे दुराचारी', अरे जारज!, यह तो कुत्ता है, रे निठुर!, अरे नीच!, अरे दरिद्री', ओ अभागे'," ऐसा बोलने से दूसरे को अत्यन्त दुःख होता है ॥ १४ ॥

तहेव० इत्यादि प्रज्ञावान् साधुએ એવું પરને પીડા પહોંચાડનારું ભાષણ ન કરવું જોઈએ કે–"અરે દુરાચારી! અરે જારજ! એ તો કૂતરો છે! ઓ નિષ્ઠુર! અરે નીચ! અરે દરિદ્રી! ઓ અભાગિયા! એવું બોલવાથી બીજાને અત્યંત દુઃખ થાય છે (૧૪)

एतद्गाथापर्यन्तं स्त्रीपुरुषावधिकृत्य भाषादोषो विचारितः, साम्प्रतं स्त्रियमेवाऽऽश्रित्य भाषाप्रतिषेधमाह— 'अज्जिए' इत्यादि।

(मूलम्)

२ ५ ४ ३ १ ६ ७
अज्जिए पज्जिए वावि अम्मो माउसियत्ति य।
८ ९ १० १२ ११
पिउस्सिए भायणिज्जत्ति धूए णत्तुणियत्ति य ॥१५॥

(छाया)

आर्यिका प्रार्यिका वाऽपि अम्बा मातृष्वसेति च।
पितृष्वसा भागिनेयी इति दुहिता नप्त्री च ॥१५॥

॥ टीका ॥

'अज्जिए' इत्यादि।

'काञ्चित् स्त्रियं प्रति साधुरेवं न वदेत्' इत्युत्तरगाथास्थेन सम्बन्धः। यथा–आर्यिका=मातामही अथवा पितामही, 'हे आर्यिके !' 'इयं मे आर्यिका' इत्यादि, प्रार्यिका=मातृमातामही यद्वा पितृमातामही, यथा 'हे प्रार्यिके !' यद्वा 'इयं मे प्रार्यिका' इत्यादि। तथा मातृष्वसा=मातृभगिनी, यथा 'हे मातृष्वसः! इयं मे मातृष्वसा' इत्यादि, पितृष्वसा=पितृभगिनी, यथा–हे पितृष्वसः ! इयं मे पितृष्वसा, इत्यादि, तथा भागिनेयी=भगिनीपुत्री, यथा 'हे भगिनीपुत्रि ! इयं मे भगनीपुत्री' इत्यादि, न पुनः नप्त्री=दौहित्री यद्वा पौत्री यथा–' हे नप्त्रि !

यहां तक स्त्री–पुरुष दोनों को लक्ष्य करके सामान्य रूप से भाषा के दोष बताये हैं, अब स्त्री विषयक भाषा का निषेध करते हैं— 'अज्जिए' इत्यादि।

किसी स्त्री को उद्देश्य करके–हे दादी, हे नानी, हे परदादी, हे परनानी, हे माँ, हे मौसी, हे फूवा, हे भानजी, हे बेटी, हे दुहती, हे पोती आदि भाषा न बोले अथवा

અહીં સુધી સ્ત્રી–પુરુષ બેઉને લક્ષ્ય કરીને સામાન્ય રૂપે ભાષાના દોષો બતાવ્યા છે. હવે સ્ત્રીવિષયક ભાષાનો નિષેધ કરે છે-अज्जिए० ઇત્યાદિ

કોઈ સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને હે દાદી, હે નાની, હે વડદાદી, હે વડનાની, હે મા, હે માસી, હે ફુવા, હે ભાણેજ; હે પુત્રી, હે દૌહિત્રી, હે પૌત્રી, આદિ ભાષા ન

इयं मे नप्त्री' इत्यादि सम्बन्धबोधिका भाषा साधुभिः कदाऽपि न वाच्येति भावः ॥१५॥

किञ्च–'हले' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६
हले हलित्ति अन्नित्ति भट्टे सामिणि गोमिणि।
७ ८ ९ १० १२ ११ १३
होले गोले वसुलित्ति इत्थियं नेवमालवे ॥१६॥

॥ छाया ॥

हले हले इति अन्ने इति भट्टे स्वामिनि गोमिनि।
होले गोले वसुलि इति स्त्रियं नैवमालपेत् ॥१६॥

॥ टीका ॥

'हले हले' इति।

सखीं प्रत्यामन्त्रणे तेन–हे सखि ? हे अन्ने ! हे भट्टे ! हे स्वामिनि ! हे गोमिनि !' एते शब्दाः पूज्याऽऽमन्त्रणवाचकाः। 'हे होले ! हे गोले ! हे वसुलि!

यह मेरी दादी है, यह मेरी नानी है, इत्यादि गृहस्थसम्बन्धी भाषा साधु को बोलना नहीं कल्पता है ॥ १५ ॥

फिर भी कहते हैं— 'हले हले' इत्यादि। हे सखी तथा हे अन्ने, हे भट्टे ! हे स्वामिनी, हे गोमिनी, इत्यादि पूज्यों के सम्बोधन का, तथा हे होले, हे वसुलि,

---

એ છવી; અથવા આ મારી દાદી છે, આ મારી નાની છે, ઇત્યાદિ ગૃહસ્થી સબંધી ભાષા સાધુએ બોલવી કલ્પતી નથી (૧૫)

વળી પણ કહે છે–હલે હલે ઇત્યાદિ હે સખી, તથા હે અન્ને, હે ભટ્ટે હે સ્વામિનિ, હે ગોમિનિ, ઇત્યાદિ પૂજ્યોના સંબોધનોના તથા હે હોલે હે ગોલે.

इति एते शब्दा देशविशेषापेक्षया हीनस्त्रीणामामन्त्रणवाचकाः । एतम्=उक्तरीत्या स्त्रियं=काञ्चिदपि नारीं प्रति नालपेत्=न वदेत् । एवमालपनतः साधोः स्वकीयनिन्दा स्त्रीप्रद्वेषप्रवचनलाघवादयो दोषाः समुत्पद्यन्ते इति भावः ॥१६॥

तर्हि स्त्रियं प्रति कीदृशं ब्रूयात्? इत्याह—'नामधिज्जेण' इत्यादि ।

(मूलम्)

नामधिज्जेण णं बूया इत्थीगुत्तेण वा पुणो ।
जहारिहमभिगिज्झ आलविज्ज लविज्ज वा ॥१७॥

॥ छाया ॥

नामधेयेन तां ब्रूयात् स्त्रीगोत्रेण वा पुनः ।
यथार्हम् अभिगृह्य आलपेत् लपेत् वा ॥१७॥

॥ टीका ॥

'नामधिज्जेण' इत्यादि ।

तां=स्त्रियं प्रति नामधेयेन=तन्नाम्ना वा पुनः=अथवा स्त्रीगोत्रेण=स्त्रियाः

इत्यादि खराब स्त्रियों के लिए प्रयुक्त होने वाले सम्बोधन का प्रयोग किसी भी स्त्री के प्रति साधु न करे। इस प्रकार बोलने से साधु की निन्दा होती है, स्त्रियों को द्वेष होता है, प्रवचन की लघुता प्रगट होती है और चारित्र मलिन होता है ॥ १६ ॥

स्त्रियों से किस प्रकार की भाषा बोले सो कहते हैं— 'नामधिज्जेण' इत्यादि।

स्त्री का नाम लेकर अथवा उसके गोत्र का उच्चार करके बोले। तथा गुण,

---

હે વસુલિ, ઇત્યાદિ ખરાબ સ્ત્રીઓને માટે ઉપયોગમાં આવતાં સંબોધનનો પ્રયોગ કોઈ પણ સ્ત્રીની પ્રત્યે સાધુ ન કરે. એ પ્રકારે બોલવાથી સાધુની નિંદા થાય છે, સ્ત્રીઓને દ્વેષ થાય છે, પ્રવચનની લઘુતા પ્રકટ થાય છે અને ચારિત્ર મલિન થાય છે. (૧૬)

સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારની ભાષાથી બોલાવવી તે કહે છે-नामधिज्जेण० ઇત્યાદિ સ્ત્રીનું નામ લઈને અથવા તેના ગોત્રનું ઉચ્ચારણ કરીને તેને બોલાવવી. તથા ગુણ

काश्यपादिगोत्रं निर्दिश्य ब्रूयात्=सम्बोधयेत्, तथा यथार्हं=यथायोग्यं गुणाऽवस्थैश्वर्यादियोग्यतानुसारेण अभिगृह्य=योग्यतापदं निर्दिश्य यथा-'बाले? वृद्धे? धर्मशीले? श्रेष्ठिनि?' इत्यादि, आलपेत्=सकृद् भाषेत वा=अथवा लपेत्=आवश्यकतानुसारेण असकृद्वा भाषेत ॥१७॥

पुरुषमधिकृत्य भाषणनिषेधमाह—'अज्जए' इत्यादि

॥ मूलम् ॥

१ ४ ३ २ ५ ६ ७
अज्जए पज्जए वा वि बप्पो चुल्लपिउत्ति या।
८ ९ १० ११
माउला भाइणिज्जत्ति पुत्ते णत्तुणियत्तिय ॥१८॥

॥ छाया ॥

आर्यक! प्रार्यक! वाऽपि वप्र! क्षुल्लकपितः! इति वा।
मातुल! भागिनेय! इति पुत्र! नप्तृक! इति च ॥१८॥

॥ टीका ॥

'अज्जए' इत्यादि।

हे आर्यक! =हे पितामह! अथवा हे मातामह! हे प्रार्यक! =हे पितृमातामह! अथवा हे मातृमातामह! हे वप्र! =हे पितः! हे क्षुल्लकपितः! =हे

अवस्था, ऐश्वर्य आदि की योग्यता के अनुसार बोले, जैसे बाई, वृद्धा, धर्मशीला, सेठानी आदि ऐसे शब्द एक बार बोले या आवश्यकता हो तो कई बार बोले किन्तु पूर्वोक्त निषिद्ध भाषा न बोले ॥ १७ ॥

अब पुरुष को अधिकृत करके भाषण का निषेध करते हैं— 'अज्जए' इत्यादि।

हे दादाजी, हे नानाजी, हे परदादाजी, हे परनानाजी, हे पिताजी, हे काकाजी,

---

અવસ્થા, ઐશ્વર્ય આદિની યોગ્યતાને અનુસારે બોલાવવી, જેમકે બાઇ, વૃદ્ધા, ધર્મશીલા શેઠાણી, ઇત્યાદિ એવા શબ્દો એકવાર બોલવા અને જરૂર પડે તો અનેક વાર બોલવા, પરન્તુ પૂર્વોક્ત નિષિદ્ધ ભાષા ન બોલવી (૧૭)

હવે પુરુષને અધિકૃત કરીને ભાષણનો નિષેધ કરે છેઃ અજ્જए० ઇત્યાદિ

હે દાદાજી, હે નાનાજી, હે વડદાદાજી, હે વડનાનાજી, હે પિતાજી, હે કાકાજી,

---

१–[illegible]

पितृव्य! इति, हे मातुल!, हे भागिनेय! इति, हे पुत्र! हे नप्तः! हे पौत्र! हे दौहित्र! इति च पुरुषं प्रति नैवमालपेत्, इत्युत्तरगाथया सम्बन्धः ॥१८॥
किञ्च-'हे भो' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
हे भो हलित्ति अन्नित्ति भट्टे सामिय गोमिय।
८ ९ १० ११ १२ १३
होल गोल वसुलित्ति पुरिसं नेवमालवे ॥१९॥

॥ छाया ॥

हे भो हल! इति अन्न! इति भट्ट स्वामिन्! गोमिक!।
होल! गोल! वसुल! इति पुरुषं नैवमालपेत् ॥१९॥

॥ टीका ॥

'हे भो' इत्यादि।

'हे' अथवा 'भो' इति सम्बोधनद्योतकं पदं सर्वत्र योज्यम्। यथा हे हल! भो हल! इत्यादि. हे अन्न! इति, हे भट्ट! हे स्वामिन्। हे गोमिक! हे होल! हे गोल! हे वसुल!, इत्येवम्=अनया रीत्या पुरुषं प्रति नालपेत्=न ब्रूयात्। एवमालपतः साधोरात्मनिन्दा-तद्द्वेषप्रवचनलघुतादयो दोषाः संभवन्तीति भावः ॥१९॥

हे मामाजी, हे भानेज, हे पुत्र, हे पोता, हे दुहिता, इत्यादि गृहस्थ सम्बन्धी वाक्य किसी पुरुष से न कहे ॥ १८ ॥

तथा 'हेभो' इत्यादि। हे हल, हे अन्न, हे भट्ट, हे स्वामी, हे गोमिक, हे होल, हे गोल (गोळ), हे वसुल, इत्यादि वाक्य भी पुरुष से न कहे। ऐसा कहने वाले साधुको स्वनिन्दा, द्वेष, प्रवचनलघुता, ममता, आदि दोष लगता है ॥ १९ ॥

હે મામાજી, હે ભાણેજ, હે પુત્ર, હે પૌત્ર, હે દૌહિત્ર ઇત્યાદિ ગૃહસ્થ સંબંધી વાક્ય કોઈ પુરુષને ન કહે (૧૮)

તથા હેભો૦ ઇત્યાદિ હે હલ, હે અન્ન, હે ભટ્ટ, હે સ્વામી, હે ગોમિક, હે હોલ, હે ગોલ (ગોળ), હે વસુલ ઇત્યાદિ વાક્ય પણ પુરુષને ન કહેવાં. એમ કહેનાર સાધુને સ્વનિંદા, દ્વેષ, પ્રવચન લઘુતા, મમતા આદિ દોષ લાગે છે. (૧૯)

पुरुषमधिकृत्य भाषणविधिमाह—'नामधिज्जेण' इत्यादि ।

(मूलम्)

२ १ ६ ५ ३ ४
नामधिज्जेण णं बूया पुरिसगुत्तेण वा पुणो ।
७ ८ ९ ११ १०
जहारिहमभिगिज्झ आलविज्ज लविज्ज वा ॥२०॥

॥ छाया ॥

नामधेयेन तं ब्रूयात् पुरुषगोत्रेण वा पुनः ।
यथाऽर्हमभिगृह्य आलपेत् लपेद् वा ॥२०॥

॥ टीका ॥

'नामधिज्जेण' इत्यादि ।

तं पुरुषं प्रति नामधेयेन=तन्नाम्ना वा पुनः=अथवा पुरुषगोत्रेण=पुरुषस्य काश्यपादि गोत्रं निर्दिश्य ब्रूयात् तथा यथार्हम्=योग्यतानुसारेण अभिगृह्य= योग्यताबोधकं पदं निर्दिश्य, यथा 'बाल' 'वृद्ध'! धार्मिक! श्रेष्ठिन्! इत्यादि आलपेत् लपेद्वेति प्रकृताध्ययनस्यसप्तदशगाथावत् ॥२०॥

तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्राणिविषये भाषणविधिमाह-'पंचिंदियाण' इत्यादि ।

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ५ ६
पंचिंदियाण पाणाणं एस इत्थी अयं पुमं ।
८ ७ ९ १० ११ १२ १३
जाव णं न विजाणिज्जा ताव जाइति आलवे ॥२१॥

पुरुषको अधिकृत करके बोलने की विधि बताते हैं— 'नामधिज्जेण' इत्यादि ।

कोई प्रयोजन हो तो पुरुष का नाम लेकर, अथवा उसका काश्यप आदि जो गोत्र हो उसका निर्देश करके योग्यता के अनुसार बालक, वृद्ध, धार्मिक, सेठ आदि पद का एकवार प्रयोग करे और आवश्यकता हो तो बारम्बार प्रयोग करे ॥ २० ॥

પુરૂષને અધિકૃત કરીને બોલવાની વિધિ બતાવે છે-નામધિજ્જેણ૰ ઇત્યાદિ

કંઈ પ્રયોજન હોય તો પુરૂષનું નામ લઈને અથવા એનું કશ્યપ આદિ જે ગોત્ર હોય તેનો નિર્દેશ કરીને યોગ્યતા અનુસાર બાળક, વૃદ્ધ, ધાર્મિક, શેઠ આદિ પદનો એકવાર પ્રયોગ કરે અને આવશ્યકતા હોય તો વારંવાર પ્રયોગ કરે (૨૦)

॥ छाया ॥

पञ्चेन्द्रियाणां प्राणिनां एषा स्त्री अयं पुमान्।
यावत्तं न विजानीयात् तावत् 'जाति' इत्यालपेत् ॥२१॥

॥ टीका ॥

'पंचिंदियाण' इत्यादि।

पञ्चेन्द्रियाणां प्राणिनां=गवादीनां मध्ये एषा स्त्री='एषा धेनुः, एषा महिषी, एषा वडवा' इत्यादि रूपेण, अयं पुमान्='अयं वृषः, अयं महिषः, अयमश्वः' इत्यादिरूपेण, तं प्राणिनं यावत्=यदवधि न विजानीयात्=न विनिश्चिनुयात् तावत्=तदवधि 'जाति'-रिति=जाति शब्दं निर्दिश्य यथा-'अयं गोजातीयोऽस्ति गच्छति वा' इत्यादि आलपेत्=वदेत्! दूरस्थत्वादिकारणवशेन पञ्चेन्द्रियाणां स्त्रीत्व-पुंस्त्वाद्यनिश्चये तां जाति निर्दिश्य भाषणं विधेयमिति भावः॥

अब तिर्यंच पंचेन्द्रिय प्राणियों के विषय में बोलने की विधि बताते हैं--
'पंचिंदियाण' इत्यादि।

गाय आदि पंचेन्द्रिय प्राणियों में जब तक यह निश्चय न हो जाय कि-'यह गाय है, यह भैंस है, यह घोडी है, या यह बैल है या भैंस है या घोडा है' इत्यादि, तब तक गाय अथवा बैल न कहकर उस की जाति का ही निर्देश करे कि यह 'गो जाति का है' इत्यादि. तात्पर्य यह है कि दूर के कारण पंचेन्द्रिय प्राणियों में स्त्री-पुरुष (नर-मादा) का निश्चय न होने पर उस की जाति का ही कथन करे॥

હવે તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓના વિષયમાં બોલવાનો વિધિ બતાવે છે
पंचिंदियाण० ઇત્યાદિ.

ગાય આદિ પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓનાં જ્યાં સુધી એમ નિશ્ચય ન થઇ જાય કે 'એ ગાય છે, એ ભેંશ છે, એ ઘોડી છે, યા એ બળદ છે, એ પાડો છે. યા એ ઘોડો છે' ઇત્યાદિ. ત્યાં સુધી ગાય અથવા બળદ ન બોલતાં એની જાતિનો નિર્દેશ કરે કે એ 'ગોજાતિનો' છે, ઇત્યાદિ. તાત્પર્ય એ છે કે દૂરત્વ ને કારણે પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓમાં સ્ત્રી-પુરૂષ (નર-માદા)નો નિશ્ચય ન થાય તો એની જાતિનું જ કથન કરે.

नन्वेवमेकेन्द्रियविकलेन्द्रिय-नारकाणां प्राणिनां शास्त्रसंमते क्लीवत्वे "इयं मृत्तिका, अयं प्रस्तरः, इमा आपः, अयमग्निः अयं वायुः, इयं लता, अयं शङ्खः, इयं शुक्तिका, इयं पिपीलिका, अयं मत्कोटकः, अयं भृङ्गः, इयं मक्षिका, अयं नारकः" इत्यादिस्त्रीलपुंस्त्वनिर्देशपूर्वकभाषणे मुनीनां मृषावादाऽऽपत्तिः! इतिचेच्छृणु असत्यामृषारूपव्यवहारभाषायाः तीर्थङ्करादीष्टत्वादेतेषां वाक्यानां तद्भाषाविषयतया न मुनीनां मृषावाददोष इत्यवेहि-किञ्च-तत्त्वस्वरूपापलापपरं प्राणिपीडाकरं च वचनं मृषावाद इति नात्र तादृग्दोषावकाशः ॥२१॥

प्रश्न-हे गुरुमहाराज! शास्त्रों में ऐसा माना गया है कि समस्त एकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय तथा नारकी प्राणी नपुंसक ही होते हैं, तो "यह मिट्टी है, यह पत्थर है, यह जल है, यह अग्नि है, यह वायु है, यह बेल (लता) है, यह शंख है, यह सीप है, यह चिउंटी है, यह मकोडा है, यह भौंरा है, यह मक्खी है, यह नारक है" ऐसा स्त्रीलिंग या पुँल्लिंग का कथन करने से साधु को असत्य का दोष लगेगा!

उत्तर-हे शिष्य! सुनो। व्यवहार भाषा में ऐसा बोलने के कारण मुनियों को असत्य दोष नहीं लगता, क्योंकि यह सब वाक्य उसी भाषा की अपेक्षा रखकर बोले जाते हैं। इस प्रकार व्यवहारभाषा का भाषण करने की आज्ञा तीर्थंकर भगवान् ने दी है! और साथ ही यह बात है कि-जिस भाषासे तत्त्वों का अपलाप या प्राणियों को दुःख हो, वही मृषावाद कहलाता है, इसलिए पूर्वोक्तभाषा में मृषावाद दोष नहीं है ॥ २१ ॥

પ્રશ્ન-હે ગુરૂ મહારાજ! શાસ્ત્રમાં એમ માન્યું છે કે સમસ્ત એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય તથા નારકી પ્રાણી નપુંસક જ હોય છે, તો "આ માટી છે, આ પથ્થર છે, આ જળ છે, અગ્નિ છે, આ વાયુ છે, આ વેલ (લતા) છે, આ શંખ છે, સીપ છે, આ કીડી છે, આ મકોડા છે, આ ભમરો છે, આ માખી છે, આ નારક છે" એમ સ્ત્રીલિંગ યા પુલ્લિંગનું કથન કરવાથી સાધુને અસત્ય દોષ લાગે?

ઉત્તર-હે શિષ્ય! સાંભળો વ્યવહારભાષાથી એમ બોલવાને કારણે મુનિઓને અસત્ય દોષ લાગતો નથી, કારણ કે એ બધાં વાક્યો એ ભાષાની અપેક્ષા રાખીને બોલવામાં આવે છે એ પ્રમાણે વ્યવહાર ભાષાનું ભાષણ કરવાની આજ્ઞા તીર્થંકર ભગવાને આપી છે. તે સાથે એ વાત પણ છે કે-જે ભાષાથી તત્ત્વોનો અપલાપ યા પ્રાણીઓને દુઃખ થાય તે મૃષાવાદ કહેવાય છે, એટલે પૂર્વોક્ત ભાષામાં મૃષાવાદદોષ નથી. (૨૧)

मनुष्यादिविषये भाषणनिषेधमाह—'तहेव' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
तहेव माणुसं पसुं पक्खिं वा वि सरीसिवं।
८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
थूले पमेइले वज्झे पायमित्ति य नो वए ॥२२॥

(छाया)

तथैव मनुष्यं पशुं पक्षिणं वाऽपि सरीसृपम्।
स्थूलः प्रमेदुर वध्यः पाक्य इति च नोवदेत् ॥२२॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि।

तथैव= तद्वत् मनुष्यं =नरनार्यादिलक्षणं पशुम्=अजादिकं, पक्षिणं= तित्तिरादिकम्, अपिवा सरीसृपम्=अजगरादिकं प्रति, अयं मनुष्यादिः स्थूलः= परिपुष्टदेहः प्रमेदुरः=मेदोऽतिशययुक्तः, वध्यः=शस्त्रेण हन्तव्यः पाक्यः=पक्तुमर्हश्च, इति नो वदेत्। एवं भाषणेन हिंसकानां वधादौ प्रवृत्तिसंभावनया तत्प्रद्वेषेण च चारित्रभङ्गो भवतीति भावः ॥२२॥

मनुष्य आदि के विषय में अवाच्य भाषा का निषेध कहते हैं 'तहेव' इत्यादि।

इसी प्रकार साधुको मनुष्य, पशु, पक्षी अजगर आदि के विषय में ऐसा भाषण न करना चाहिए कि–यह मनुष्य पशु पक्षी आदि कैसा मोटा ताजा है, इस की तोंद निकली हुई है, यह शस्त्र से मार डालने योग्य है, अग्नि आदि में पकाने लायक है। ऐसा भाषण करने से हिंसक लोग उन पशु पक्षि आदि को मारने में प्रवृत्ति करेंगे, उससे तथा तत्संबन्धी प्रद्वेष से चारित्र भंग हो जायगा ॥ २२ ॥

મનુષ્ય આદિના વિષયમાં અવાચ્ય ભાષાનો નિષેધ કહે છે– તહેવ૦ ઇત્યાદિ.

એ પ્રકારે સાધુએ મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, અજગર, આદિના વિષયમાં એવું ભાષણ ન કરવું જોઈએ કે–આ મનુષ્ય, પશુ પક્ષી આદિ કેવો મોટો-તાજો-જાડો છે, તેની ફાંદ નીકળી છે, એ શસ્ત્રથી મારી નાંખવા યોગ્ય છે, અગ્નિ આદિમાં પકાવવા લાયક છે. એવું ભાષણ કરવાથી હિંસક લોકો પશુ પક્ષી આદિને મારવામાં પ્રવૃત્તિ કરશે, તેથી તથા તત્સંબંધી પ્રદ્વેષથી ચારિત્ર ભંગ થશે. (૨૨)

तर्हि कथं ब्रूयादित्याह–'परिवूढत्ति' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

२　१ ३　६　४　५
परिवूढत्ति णं बूया, बूया उवचियत्ति य।
७　८　१०　९　११　१२　१३
संजाए पीणिए वा वि, महाकाय त्ति आलवे ॥२३॥

॥ छाया ॥

परिवृढ इति तं ब्रूयात्, ब्रूयात् उपचित इति च।
संजातः प्रीणितो वाऽपि महाकाय इत्यालपेत् ॥२३॥

॥ टीका ॥

'परिवूढत्ति' इत्यादि।

तं=मनुष्यादिकं, 'परिवृढः=सामर्थ्यवान्' इति ब्रूयात्, 'उपचितः=परिपुष्टावयवः' इति च ब्रूयात्, 'संजातः=संजात इव अभूतपूर्व इव परिचितोऽप्य परिचित इवेति यावत् प्रीणितः=प्रसन्नः दुःखबाधारहित इत्यर्थः, अपिवा महाकायः बृहत्काय इत्यालपेत् ॥२३॥

पुनरपि तिर्यग्विषये भाषाप्रतिषेधमाह— 'तहेव गाओ' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१　२　३　६　५　७　४
तहेव गाओ दुज्झाओ दम्मा गोरहगत्ति य।
८　९　१२ १०　१३　११
वाहिमा रहजोगित्ति नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥२४॥

प्रसंग उपस्थित हो जाय तो क्या कहे ? सो बताते हैं— 'परिवूढत्ति' इत्यादि।

उन मनुष्य आदि को बलवान्, अथवा पुष्ट अवयव वाला तथा परिपूर्ण अंग उपांग वाला कहे। अथवा प्रसन्न (दुःखबाधारहित) या महाकाय कहे ॥ २३ ॥

પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો શું કહે? તે બતાવે છે–પરિવૂઢત્તિ૦ ઇત્યાદિ

એ મનુષ્ય આદિને બળવાન અથવા પુષ્ટ અવયવવાળો તથા પરિપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો કહે, અથવા પ્રસન્ન (દુઃખ બાધા રહિત)યા મહાકાય કહે (૨૩)

॥ छाया ॥

तथैव गावः दोह्याः दम्या गोरथका इति च ।
वाह्या रथयोग्या इति नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥२४॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि ।

तथैव=तद्वत् एता गावो दोह्याः=दोग्धुमर्हाः, इदानीमासां गवां दोहनकालो व्यत्येतीत्यर्थः । च=पुनः इमे गोरथकाः=वत्सा दम्या निग्रहार्हाः, तथा वाह्याः=हलादिवहनयोग्याः, रथयोग्याः=शकटयोजनार्हाः, इत्येवं प्रज्ञावान् न भाषेत । गवादीनां दोहनादौ हि बन्धनादिबहुविधक्लेशसंभावनया लोकनिन्दया च साधोश्चारित्रमालिन्यं प्रवचनलघुता च समापद्यते इति भावः ॥२४॥

फिर भी तिर्यञ्चों के विषय में भाषा का निषेध कहते हैं— 'तहेव' इत्यादि ।

ये गायें दुहने योग्य हैं— इनके दुहने का समय हो गया है, ये बछडे दमन करने योग्य है, ये हल आदि में जुतने योग्य हो गये हैं, या रथ अथवा गाडी में जुतने लायक है : ऐसा कथन, प्रज्ञावान् साधु न करे ।

तात्पर्य यह कि गायों को दुहने; बछडों को दमन करने आदि से अनेक प्रकार का कष्ट होता है, इसलिए और लोकनिन्दा के कारण साधु के चारित्र में मलिनता आती है और प्रवचन की लघुता होती है ॥ २४ ॥

वળी પણ તિર્યંચોના વિષયમાં ભાષાનો નિષેધ કરે છે–तहेव० ઈત્યાદિ.

આ ગાયો દોહવા યોગ્ય છે, તેમને દોહવાનો વખત થઈ ગયો છે, આ વાછડા દમન કરવા યોગ્ય છે, એ હળ આદિને જોડવા યોગ્ય થઈ ગયા છે, યા રથ કે ગાડામાં જોડવા લાયક છે, એવું કથન પ્રજ્ઞાવાન સાધુ ન કરે. તાત્પર્ય એ છે કે ગાયો ને દોહવી, વાછડાને દમવા, આદિથી તેમને અનેક પ્રકારનું કષ્ટ થાય છે, તેથી અને લોકનિંદાને કારણે સાધુના ચારિત્રમાં મલિનતા આવે છે અને પ્રવચનની લઘુતા થાય છે (૨૪)

गवादिविषये भाषणावश्यकतायां तत्प्रकारमाह— 'जुवं' इत्यादि ।

(मूलम्)

जुवं गविति णं बूया, धेणुं रसदयत्ति य ।
रहस्से महल्लए वावि, वए संवहणित्ति य ॥२५॥

॥ छाया ॥

युवा गौरिति तं ब्रूयात् धेनुं रसदा इति च ।
ह्रस्वो वा महान् वाऽपि वदेत् संवहनमिति च ॥२५॥

॥ टीका ॥

'जुवं' इत्यादि ।

तं=गवादिकं प्रति युवा गौरिति=तरुणोऽयमनड्वान् इति, च=पुनः धेनुं प्रति रसदा इति=इयं दुग्धदायिनीति ब्रूयात् । तथा ह्रस्वः=तनुकायः अपिवा=अथवा महान्=महाकायः, च=पुनः संवहनमिति=धुर्य-इति वदेत् । अल्पवयस्कं वत्सं प्रति ह्रस्व इति, हलादिवहनयोग्यं प्रति महाकाय इति, युवा इति च, रथयोजनयोग्यं प्रति संवहनमिति शब्दं प्रयुञ्जीत, येन वत्सादिदेशयोगाद्युचितं साधोर्न भवेदिति भावः ॥२५॥

गवादि के विषय में बोलने की आवश्यकता होने पर उसका प्रकार कहते हैं— 'जुवं' इत्यादि ।

यह बैल जवान है, यह गाय दूध देने वाली है तथा यह बैल छोटा है, यह बडा है, धुर्य है, ऐसा कहे । तात्पर्य यह है कि छोटे बछडे को छोटा कहे; हल आदिमें जुतने योग्य को बडा या युवा कहे; रथमें जोडने योग्य को संवहन आदि कहे जिससे कि बछडे आदि को कष्ट देने की भावना न हो ॥ २५ ॥

ગાય ઇત્યાદિના વિષયમાં બોલવાની આવશ્યકતા જણાતાં તેનો પ્રકાર કહે છે-जुवं० ઇત્યાદિ

આ બળદ જવાન છે, આ ગાય દૂધ આપે તેવી છે, તથા આ બળદ નાનો છે, આ યોગ્ય છે, ધુર્ય છે, એમ કહે. તાત્પર્ય એ છે કે નાના વાછડાને નાનો કહે, હળ આદિમાં જોડવા યોગ્યને મોટો યા જુવાન કહે, રથમાં જોડવા યોગ્યને સંવહન આદિ કહે કે જેથી વાછડા આદિને કષ્ટ આપવાની ભાવના ન થાય. (૨૫)

॥ मूलम् ॥

१ ६ २ ३ ४ ५
तहेव गंतुमुज्जाणं, पव्वयाणि वणाणि य।
८ ७ ९ १२ ११ १३ १०
रुक्खा महल्ल पेहाए, नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥२६॥

॥ छाया ॥

तथैव गत्वोद्यानं पर्वतान् वनानि च।
वृक्षान् महतः प्रेक्ष्य नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥२६॥

(टीका)

'तहेव' इत्यादि।

तथैव=तद्वत् उद्यानं=प्रसिद्धं तथा पर्वतान्=प्रतीतान् च=पुनः वनानि=काननानि गत्वा=विहारकर्मणोपेत्य, महतः=विशालान् वृक्षान्=तरून् उद्यानादिस्थितानिति भावः प्रेक्ष्य=दृष्ट्वा प्रज्ञावान् साधुः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण न भाषेत ॥२६॥

(मूलम्)

वृक्षविषये भाषानिषेधमाह-'अलं' इत्यादि।

२ १ ३ ४
अलं पासायखंभाणं, तोरणाणि गिहाणि य।
६ ८ ७
फलिहग्गलनावाणं, अलं उदगदोणिणं ॥२७॥

'तहेव' इत्यादि। प्रज्ञावान् साधु, विचरता हुआ उद्यान, पर्वतों, और वनों में जाकर वहां बड़े बड़े वृक्ष देखकर इस प्रकार (आगे कहे जाने के अनुसार) न बोले ॥ २६ ॥

तहेव० ઇત્યાદિ. પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુ વિચરતાં ઉદ્યાન, પર્વતો અને વનોમાં જઈને ત્યાં મોટાં મોટાં વૃક્ષો જોઈને એમ (આગળ કહેવામાં આવે છે તે પ્રમાણે)ન બોલે. (૨૬)

॥ छाया ॥

अलं प्रासादस्तम्भेभ्यः तोरणेभ्यः गृहेभ्यः च।
परिघार्गलनौभ्यः अलम् उदकद्रोणीभ्यः ॥२७॥

॥ टीका ॥

'अलं' इत्यादि।

इमे महावृक्षाः प्रासादस्तम्भेभ्यः=प्रासादानां स्तम्भेभ्यः, अलं=पर्याप्ताः समर्थाः स्तम्भयोग्या इत्यर्थः। तथा तोरणेभ्यः=बहिर्द्वारेभ्यः बहिर्द्वारोपयोगिस्तम्भेभ्य इत्यर्थः; अलम्, च=पुनः गृहेभ्यः=भवनेभ्यः अलम् भवननिर्माणाय पर्याप्ता इत्यर्थः; परिघार्गलनौभ्यः=परिघश्च अर्गला च नौश्चेति परिघार्गलानौस्ताभ्यः अलम्, तत्र परिघः=नगरद्वारार्गला, अर्गला=गृहद्वारार्गला, नौः=नौका तथा उदकद्रोणीभ्यः=काष्ठनिर्मितोदकपात्रविशेषेभ्यः अलम्=पर्याप्ताः पात्रनिर्माणोपयोगिन इत्यर्थः; नैवं भाषेत प्रज्ञावानिति, इतोऽग्रिमतृतीयगाथया समन्वयः ॥२७॥

॥ मूलम् ॥

पीढए चंगबेरे य नंगले मइयं सिया।
जंतलट्ठी व नाभी वा गंडिया व अलं सिया ॥२८॥

वृक्षों के विषय में भाषा का निषेध कहते हैं—'अलं' इत्यादि।

ये वृक्ष महल के खंभे बनाने योग्य हैं, फाटक बनाने योग्य हैं, मकान बनाने योग्य हैं शहर के दरवाजे की भोगल (बेड़ा) घर के दरवाजे की भोगल या नौका बनाने योग्य हैं, काठ के बर्तन बनाने योग्य हैं, 'ऐसा भाषण न करे' इसका आगे तीसरी गाथा से सम्बन्ध है ॥ २७ ॥

વૃક્ષોના વિષયમાં ભાષાનો નિષેધ કહે છે-અલં૦ ઇત્યાદિ

આ વૃક્ષ મહેલના થાંભલા બનાવવા યોગ્ય છે, ફાટક બનાવવા યોગ્ય છે, મકાન બનાવવા યોગ્ય છે, શહેરના દરવાજાની ભોગળ, ઘરના દરવાજાની ભોગળ યા નૌકા બનાવવા યોગ્ય છે, લાકડાનાં વાસણ બનાવવા યોગ્ય છે, (એવું ભાષણ ન કરે) એનો આગળ ત્રીજી ગાથા સાથે સંબંધ છે. (૨૭)

॥ छाया ॥

पीठकं चंगबेरश्च, लाङ्गलः मतिकं स्यात्।
यन्त्रयष्टिर्व नाभिर्वा गण्डिका व अलं स्यात् ॥२८॥

॥ टीका ॥

'पीढए' इत्यादि।

अयं वृक्षः पीठकाय=दारुमयाऽऽसनविशेषाय अलं स्यात् तथा चंगबेराय=काष्ठनिर्मितलघुपात्राय तथा लाङ्गलाय=हलाय तथा मतिकाय=मतिकं=कृष्टक्षेत्रस्य समीकरणार्थं काष्ठविशेषः तस्मै, वा=अथवा यन्त्रयष्ट्यै=इक्षुरस-तैलादि-निस्सारणयन्त्राधिष्ठितकाष्ठविशेषाय, वा=अथवा नाभये=रथचक्रमध्यावयवविशेषाय व=अथवा गण्डिकायै=स्वर्णकारोपकारककाष्ठोपकरणविशेषाय अलं-स्यात्=समर्थो भवेत्: गाथायां चतुर्थ्यर्थे प्रथमा ॥२८॥

(मूलम्)

१ २ ४ ७ ३ ५ ६
आसणं सयणं जाणं हुज्जा वा किंचुवस्सए।
८ १० ११ ९ १३ १२
भूओवघाइणिं भासं नेवं भासिज्ज पन्नवं ॥२९॥

'पीढए' इत्यादि। यह वृक्ष पीढ, (बाजोट) बनाने योग्य है, चंगबेर (पायली) बनाने योग्य है, हल बनाने योग्य है, मतिक (जोतेहुए खेत को बराबर करने का काठ "चौकी"), बनाने योग्य है, कोल्हू (घानी) बनाने योग्य है, पहिये का मध्य भाग बनाने योग्य है, अथवा सुनार के काम आने वाले काठ के उपकरण के योग्य है ॥ २८ ॥

પીઢએ ઈત્યાદિ આ વૃક્ષ બાજોઠ બનાવવાને યોગ્ય છે, પાયલી બનાવવા યોગ્ય છે, હળ બનાવવા યોગ્ય છે, મતિક (ખેતરને બરાબર કરવાની લાકડાની કોઢી) બનાવવા યોગ્ય છે, ઘાણી બનાવવા યોગ્ય છે, પૈડાનો મધ્ય ભાગ બનાવવા યોગ્ય છે, અથવા સોનીના કામ આવે એવાં લાકડાંનાં ઉપકરણ (ઓજાર)ને યોગ્ય છે. (૨૮)

॥ छाया ॥

आसनं शयनं यानं भवेद्वा किञ्चोपाश्रयः ।
भूतोपघातिनीं भाषां नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥२९॥

॥ टीका ॥

'आसणं' इत्यादि ।

अस्य वृक्षस्य आसनम्=आसन्द्यादिकं, शयनं=शय्या खट्वादिकं, वा=अथवा यानं=वाहनं शिबिकादिकं, किञ्च उपाश्रयः=साधोरावासः तदुपकरणविशेष इत्यर्थः, भवेत्; एवम्=उक्तप्रकारां भूतोपघातिनीम्=एकेन्द्रियादिप्राण्युपमर्दनफलां भाषां प्रज्ञावान् साधुः न भाषेत=न ब्रूयादित्यर्थः। यद्वाऽत्रापि गाथायाम् 'अल'-मित्यनुवृत्त्या चतुर्थी समानार्थिका प्रथमा, तथा च अयं वृक्षः आसनादिभ्योऽलं=समर्थः, इत्यपि समन्वयः ॥२९॥

वृक्षविषये भाषाविधिमाह-'तहेव' इत्यादि ।

(मूलम्)

१ ६ २ ३ ५ ४
तहेव गंतुमुज्जाणं पव्वयाणि वणाणि य ।
८ ७ ९ ११ १२ १०
रुक्खा महल्ल पेहाए एवं भासिज्ज पन्नवं ॥३०॥

'आसणं' इत्यादि। इस वृक्ष से आसन्दी आदिक आसन, पलंग आदि शय्या, पालकी आदि यान, अथवा उपाश्रय के उपकरण आदि बनाना ठीक है। प्रज्ञावान् साधु एकेन्द्रिय आदि प्राणियों की हिंसा करने वाली इस प्रकार की भाषा न बोले। अथवा ऐसा न कहे कि यह वृक्ष आसन, शयन, यान आदि बनाने योग्य है ॥ २९ ॥

आसणं० ઇત્યાદિ આ વૃક્ષમાંથી ખુરશી આદિ આસન, પલંગ આદિ શય્યા, પાલખી આદિ વાહન, અથવા ઉપાશ્રયનાં ઉપકરણો આદિ બનાવવાં એ ઠીક છે પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુ એકેન્દ્રિય આદિ પ્રાણીઓની હિંસા કરનારા એ પ્રકારની ભાષા ન બોલે, અથવા એમ ન કહે કે આ વૃક્ષ આસન, શયન, યાન આદિ બનાવવાં યોગ્ય છે (૨૯)

॥ छाया ॥

तथैव गत्वोद्यानं पर्वतान् वनानि च ।
वृक्षान् महतः प्रेक्ष्य एवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥३०॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि ।

तथैव उद्यानादिकं गत्वा तत्र महावृक्षान विलोक्य प्रज्ञावान् साधुः एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण भाषेतेति भावार्थः, व्याख्या तु सुगमा ॥३०॥

तदेव भाषणप्रकारं दर्शयति–'जाइमंता' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जाइमंता इमे रुक्खा दीहवट्टा महालया ।
पयायसाला वडिमा वए दरिसणित्ति य ॥३१॥

(छाया)

जातिमन्त इमे वृक्षाः दीर्घवृत्ता महालयाः ।
प्रजातशाखा विडिमाः वदेद् दर्शनीया इति च ॥३१॥

॥ टीका ॥

'जाइमंता' इत्यादि ।

इमे वृक्षाः, अस्य प्रतिपदं सम्बन्धः, जातिमन्तः=उच्चजातीया अशोकादयः,

---

वृक्ष के विषय में भाषण करने की विधि कहते हैं— 'तहेव' इत्यादि ।

साधु विहार करता हुआ उद्यान पर्वत और वनों में वृक्षों को देखकर आवश्यता होतो इस प्रकार बोले ॥ ३० ॥

વૃક્ષના વિષયમાં ભાષણ કરવાની વિધિ કહે છે: તહેવ૦ ઇત્યાદિ. સાધુ વિહાર કરતાં ઉદ્યાન પર્વત અને વનોમાં વૃક્ષોને જોઇને-આવશ્યકતા હોય તો આ પ્રમાણે બોલે. (૩૦)

तथा दीर्घवृत्ताः=दीर्घाश्च ते वृत्ताश्चेति दीर्घवृत्ताः=आयतवर्त्तुलाः शिंशपा नारिकेल-ताल-पूगादयः, तथा महालयाः=विस्तीर्णाः वटादयः, प्रजातशाखाः=शाखा-समृद्धा आम्रादयः. तथा विटपिनः=प्रतिशाखावन्तः शाखासमुद्भूतशाखावन्त इत्यर्थः। यद्वा 'प्रजातशाखाविडिमाः' इत्येकं पदम्, प्रजाताः=समुत्पन्नाः शाखाः प्रशाखाश्च येषु ते तथाभूता इति पर्कटीवृक्षादयः च=अथवा दर्शनीयाः=सर्वेऽपि वृक्षाद्री द्रष्टुं योग्याः शोभना इति वदेत् ॥३१॥

॥ मूलम् ॥

फलविषयं भाषाप्रतिषेधमाह–'तहा फलाइं' इत्यादि।

१ २ ३ ४ ५ ६
तहा फलाइं पक्काइं पायखज्जाइं नो वए।
७ ८ ९ १० ११ १२
वेलोइयाइं टालाइं वेहिमा इत्ति नो वए ॥३२॥

॥ छाया ॥

तथा फलानि पक्कानि पाकखाद्यानि नो वदेत्।
वेलोचितानि टालानि द्वैधिकानि इति नो वदेत् ॥३२॥

॥ टीका ॥

'तहा फलाइं' इत्यादि।

तथा=तेनैव प्रकारेण इमानि फलानि=आम्रादीनि पक्कानि=परिपाक

अब वृक्षों के विषय में भाषण का प्रकार दिखलाते हैं— 'जाइमंता' इत्यादि।

ये वृक्ष उच्च जाति के हैं, लम्बे हैं, गोल हैं, विस्तृत हैं, शाखा प्रशाखाओं से समृद्ध हैं। ये सब वृक्ष दर्शनीय (सुन्दर) हैं; ऐसा भाषण करे ॥ ३१ ॥

હવે વૃક્ષોના વિષયમાં ભાષણનો પ્રકાર બતાવે છે-जाइमंता० ઇત્યાદિ

આ વૃક્ષો ઉચ્ચ જાતિનાં છે, લાંબાં છે, ગોળ છે, વિસ્તૃત છે, શાખા-પ્રશાખાઓથી સમૃદ્ધ છે આ બધાં વૃક્ષો દર્શનીય (સુંદર) છે, એવું ભાષણ કરે (૩૧)

दयाऽऽपन्नानि स्वत एव पक्वानीत्यर्थः इमानि च फलानि पाकखाद्यानि=पाकेन= गर्तपलालादिषु = क्षेपेण तुषत्रिजयादिपरिपूर्णमच्छिद्रमृण्मयादिपात्रनिहिताऽग्नि- फूत्कारसमुत्थिततापसंयोगेन वा प्राप्तपरिपाकावस्थया खाद्यानि = खादितुं- योग्यानि, इति नो वदेत्। तथा इमानि फलानि वेलोचितानि=पाकातिशयतो वर्त्तमानकालिकभक्षणयोग्यानि, तथा इमानि फलानि टालानि=कोमलानि अबद्ध- बीजानीत्यर्थः, देशीयोऽयंशब्दः, तथा इमानि द्वैधिकानि द्विधाकरणयोग्यानि शस्त्रेण खण्डयितुं योग्यानीत्यर्थः इति नो वदेत ॥३२॥

कथं वदेदित्याह- 'असंथडा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

असंथडा इमे अंबा बहुनिव्वडिमाफला।

वएज्ज बहुसंभूया भूयरूवेत्ति वा पुणो ॥३३॥

फलों के विषय में भाषा का निषेध करते है— 'तहाफलाइं' इत्यादि।

इसी प्रकार ये आम आदि फल स्वयं पके हुए हैं, अथवा खड्डेमें भूसामें दबा देने से अथवा तुष भंग आदि भरे छेद वाले मिट्टी आदि के बरतन में रखकर अग्निज्वाला की गर्मी के संयोग से पकने के पश्चात खाने योग्य है, ऐसा न कहे। ये फल खूब पक- जाने से इसी समय खाने लायक हैं, ये फल अभी कोमल हैं इनमें बीज नहीं पडे हैं, ये फल फोडने–चीरने (दो टुकडे करने) योग्य हैं: ऐसा भी प्रज्ञावान् साधु न कहे ॥३२।

ફળોના વિષયમાં ભાષાનો નિષેધ કરે છેઃ तहा फलाई ઇત્યાદિ.

એ પ્રકારે, આ કેરી આદિ ફળો પાકેલાં છે, અથવા ખાડામાં ભૂસામાં દબાવી રાખવાથી અથવા તુષભંગ આદિ ભરેલા છિદ્રવાળા માટી આદિનાં વાસણમાં રાખીને અગ્નિજ્વાલાની ગરમીના સંયોગથી પકાવીને પછી ખાવા યોગ્ય છે, એમ ન કહે આ ફળ ખૂબ પાકી ગયાં હોવાથી અત્યારે જ ખાવા લાયક છે, આ ફળ અત્યારે કોમળ છે, તેમાં બીજ પડયાં નથી, આ ફળ ચીરવા-ફાડવા યોગ્ય છે. એવું પણ પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુ ન કહે (૩૨)

॥ छाया ॥

असमर्था इमे आम्रा बहुनिर्वर्त्तितफलाः,
वदेद् बहुसंभूता भूता रूपा इति वा पुनः ॥३३॥

॥ टीका ॥

''असंथडा'' इत्यादि।

इमे आम्राः=आम्रवृक्षाः असमर्थाः=फलानां भारं वोढुमशक्ताः फलभारभरेण त्रुटितुमुद्यताः, अथवा बहुनिर्वर्तितफलाः=बहूनि निर्वर्तितानि=संकुलानि फलानि येषु ते तथोक्ताः; बहुतरफलसमृद्धिसम्पन्ना इत्यर्थः, वा=अथवा बहुसंभूताः=बहूनि सम्भूतानि सम्यग्भूतानि चरमावस्थापन्नानि परिपक्वानि फलानीत्यर्थः; येषु ते बहुसंभूता अतिशयपरिपक्वफलवन्त इत्यर्थः; पुनः भूतरूपाः=भूतं=सञ्जातं रूपं=विलक्षणस्वरूपं येषां ते तथोक्ताः फलोत्पादानन्तरं समाप्तशोभनरूपाः बाल्यावस्थावलितफलातिशयलब्धरूपविशेषा इत्यर्थः; अबद्धबीजमृदुफलसमन्विता इतियावत्, इति=पूर्वोक्तप्रकारेण वदेत्=भाषेत ॥३३॥

किस प्रकार बोले? सो कहते हैं— 'असंथडा' इत्यादि।

ये आम आदि वृक्ष फलों का भार सहन में असमर्थ हैं, फलों के बोझ से टूटे पड़ते है, इन में बहुत फल लगे हुए हैं, ये फल चुके हैं, फल लगने से सुन्दर हो गये हैं अर्थात् बाल्यावस्था वाले कच्चे बहुत से फलों से ये सुन्दर हो गये हैं, तथा बीज न पड़ने के कारण कोमल फलवाले हैं, इस प्रकार भाषण करे ॥ ३३ ॥

કેવે પ્રકારે બોલે? તે હવે કહે છે– असंथडा ઇત્યાદિ

આ આંબા આદિ વૃક્ષો ફળોનો ભાર સહેવામાં અસમર્થ છે ફળોના બોજથી તૂટી પડે છે, એમાં ઘણાં ફળો લાગેલાં છે, એ ફળી ચૂકયા છે, ફળ લાગવાથી સુંદર બની ગયો છે, અર્થાત્ બાલ્યાવસ્થાવાળાં (કાચાંકાચાં) ઘણાં ફળોથી એ સુંદર થઇ ગયાં છે, તથા બીજ ન પડવાને કારણે કોમળ ફળવાળા છે, એ પ્રકારે ભાષણ કરે (૩૩)

शाल्यादिविषये निषिद्धभाषणमाह—'तहेवोसहीओ' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ६ ५

तहेवोसहीओ पक्काओ नीलियाओ छवीइ य।

७ ८ ९ १० ११ १२

लाइमा भज्जिमाउत्ति पिहुखज्जत्ति नो वए ॥३४॥

॥ छाया ॥

तथैवौषधयः पक्वाः नीलिकाः छवयश्च।
लवनीया भर्जनीया इति पृथुखाद्या इति नो वदेत् ॥३४॥

॥ टीका ॥

'तहेवोसहीओ' इत्यादि।

तथैव=तद्वत् इमा ओषधयः=शालिगोधूमादयः पक्वा इति, च=अथवा, इमाः छवयः=वल्लचणकादिफलिका नीलाः=हरितावस्थासंपन्नाः सुकोमला इत्यर्थ इति; तथा लवनीयाः=लवनयोग्याः छेदनीया इत्यर्थ इति; तथा भर्जनीयाः= कटाहिकादौ शाल्यादिकं निधाय घृतादिसंमिश्रणेन तदमिश्रणेन वा पावकतापेन संस्करणीया इति, तथा पृथुखाद्याः=पृथुका इव भक्ष्याः अर्द्धपक्वशाल्यादीना-मुदूखलादौ कुट्टनावस्थानेन 'पूडा' इति देशविशेषभाषाविश्रुता भक्ष्या

अब शाली आदि के विषय में निषिद्ध भाषा कहते हैं— 'तहेवोसहीओ' इत्यादि।

इसी प्रकार ये चावल गेहूं आदि पक गये हैं, ये हरे चने (बूंटे) की

હવે શાલી આદિના વિષયમાં નિષિદ્ધ ભાષા કહે છે. તહેવોસહીઓ૦ ઇત્યાદિ

એ પ્રકારે આ ડાંગર, ઘઉં આદિ પાકી ગયાં છે. આ કુણી ચોળાની ફળિ

निष्पाद्यन्ते ते पृथुका उच्यन्ते; पृथुकं कृत्वा भक्ष्या इति, यद्वा पृथुन्=वृहन् यश स्यात्तथा खाद्या इति, अथवा पृथुकं=चक्रनाश्रादिमर्दितानामर्द्धपक्वयवगोधूमचणककलायादीनामग्नौ साक्षात्प्रक्षेपणरूपं 'होला' इति 'ओरहा' इति च भाषाप्रसिद्धं कृत्वा खाद्याः=भक्ष्या इति च नो वदेत्=न कथयेत्, एवं भाषणे शाल्यादीनां छेदनादिप्रसङ्गेन चारित्रविराधना भावनामालिन्यं च भवतीति भावः ॥३४॥

शाल्यादिविषये भाषणप्रकारमाह–'रूढा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

रूढा बहुसंभूया थिरा ओसढावि य।
गब्भियाओ पसूयाओ संसाराउत्ति आलवे ॥३५॥

॥ छाया ॥

रूढा बहुसंभूताः स्थिरा उत्सृता अपि च।
गर्भिताः प्रसूताः संसारा इति आलपेत् ॥३५॥

फलियाँ हरी हैं— कोमल हैं, तोड़ने योग्य हैं, कड़ाही में डालकर घीका छौंक लगाकर या विना छौंक लगाये अग्नि में भूजने योग्य हैं, चिवड़ा बनाकर खाने योग्य हैं, अथवा होला बना कर खाने योग्य हैं, ऐसा भाषण न करे। ऐसा कहने से यदि उन्हें कोई काट लेगा तो साधु को चारित्र की विराधना होगी तथा भावमलिनता आदि दोष होंगे ॥३४॥

લીલી છે–કોમળ છે, તોડવા યોગ્ય છે, કડાઇમાં નાંખીને ઘી ના વઘારીને યા વઘાર્યા વિના અગ્નિમાં ભૂંજવા યોગ્ય છે, ચીવડો બનાવીને ખાવા યોગ્ય છે, અથવા ચોળો બનાવીને ખાવા યોગ્ય છે, એવું ભાષણ ન કરે એમ કહેવાથી જો તેને કોઇ કાપી લે તો સાધુને ચારિત્રની વિરાધનાનો દોષ લાગે, તથા ભાવમલિનતા આદિ દોષ ઉત્પન્ન થાય. (૩૪)

॥ टीका ॥

'रूढा' इत्यादि।

इमे शाल्यादयो रूढाः=अङ्कुरिताः बहुसंभूताः=पत्रकाण्डादिसकलावयवसमन्विताः स्थिराः=अतिवृष्ट्याद्युपद्रवविनिर्मुक्ततया स्थैर्यमागताः उत्सृताः=सम्यगुपचयं गताः काण्डप्रकाण्डादिवृद्ध्या सुसमृद्धा इत्यर्थः अपि च गर्भिताः=काण्डान्तर्गतशीर्षकाः प्रसूताः=उद्गतशीर्षकाः ससाराः=संजातकणा इति च आलपेत्=वदेत् ॥३५॥

॥ मूलम् ॥

तहेव संखडिं नच्चा किच्चं कज्जंति नो वए।

तेणगं वा वि वज्झित्ति सुतित्थित्ति य आवगा ॥३६॥

॥ छाया ॥

तथैव संखडिं ज्ञात्वा कृत्यं कार्यम् इति नो वदेत्।

स्तेनकं वाऽपि वध्य इति सुतीर्था इति च आपगाः ॥३६॥

शालि आदि के विषय में किस प्रकार बोले ? सो कहते हैं— 'रूढा' इत्यादि।

ये शालि आदि अंकुरित होगये हैं, पत्ता काण्ड आदि सब अवयवों से शोभित हैं, अति वृष्टि आदि उपद्रव न होने के कारण स्थिर है, अच्छी तरह बढगये हैं अर्थात् काण्ड-प्रकाण्ड आदि की वृद्धि से समृद्ध हैं, मंजरी वाले है, इन की मंजरी निकल आई हैं, इनमें दाने पड गये है ; इस प्रकार भाषण करे ॥ ३५ ॥

શાલિ આદિના વિષયમાં કેવી રીતે બોલે ? તે કહે છે-रूढा० ઇત્યાદિ.

આ શાલિ આદિ અંકુરિત થઇ ગયાં છે, પાંદડાં દાંડલી આદિ સર્વ અવયવોથી શોભિત છે, અતિવૃષ્ટિ આદિ ઉપદ્રવો ન હોવાને કારણે સ્થિર છે, સારી પેઠે વધી ગયાં છે, અર્થાત્ દાંડલી-ડાંખલી આદિની વૃદ્ધિથી સમૃદ્ધ છે, મંજરીવાળાં છે, એની મંજરી નિકળી આવી છે, એમાં દાણા બેસી ગયા છે, એ પ્રકારે ભાષણ કરે. (૩૫)

(टीका)

'तहेव' इत्यादि।

तथैव=तद्वत् संखडिं=संखण्ड्यन्ते=उपहन्यन्ते प्राणिनो यत्र सा संखडि-स्ताम्=मृतपित्रादिनिमित्तं विवाहाद्युत्सवनिमित्ते च ज्ञातिभोजनं 'जीमनवार' इति भाषाप्रसिद्धं ज्ञात्वा=विज्ञाय इदं कार्यं=कर्म कृत्यं=कर्तुं योग्यमिति नो वदेत्। अपिच स्तेनकं=चौरं ज्ञात्वा वध्योऽयमिति, च पुनः आपगाः=नदीः ज्ञात्वा सुतीर्थाः =शुभतीर्थस्वरूपाः सुखसन्तरणयोग्या वा, इति नो वदेत्, एवं भाषणे साधोः मिथ्यात्वारम्भादिदोषप्रसङ्ग इति भावः ॥३६॥

तर्हि कथं वदेत्? इत्याह-'संखडिं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

संखडिं संखडिं बूया पणिअट्ठत्ति तेणगं।

बहुसमाणि तित्थाणि आवगाणं वियागरे ॥३७॥

॥ छाया ॥

संखडिं संखडिः (इति) स्तेनकं पणितार्थ इति ब्रूयात्।

बहुसमानि तीर्थानि आपगानां इति व्याकृणीयात् ॥३७॥

'तहेव' इत्यादि। इसी प्रकार मृतक के निमित्त या विवाह आदि उत्सव के निमित्त जीमनवार जानकर, यह कार्य करने योग्य है, ऐसा न कहे। चोरको देखकर 'यह मारने के योग्य है' नदी को देखकर 'यह तीर्थस्वरूप है या सरलता से पार की जा सकती है' ऐसा भी भाषण न करे, ऐसा कहने से साधु को मिथ्यात्व तथा आरम्भ आदि दोष लगते हैं ॥ ३६ ॥

तहेव० ईत्यादि એ જ પ્રકારે મરણને નિમિત્તે યા વિવાહ આદિ ઉત્સવ ને નિમિત્તે જમણવાર જાણીને આ કાર્ય કરવા યોગ્ય છે એમ ન કહે ચોરને જોઈને 'આ મારવા યોગ્ય છે,' નદીને જોઈને 'આ તીર્થ સ્વરૂપ છે, યા સહેલાઈથી પાર કરી શકાય તેવી છે' એવું ભાષણ ન કરે એમ કહેવાથી સાધુને મિથ્યાત્વ તથા આરંભ આદિના દોષ લાગે છે (૩૬)

॥ टीका ॥

'संखडिं' इत्यादि।

संखडिं ज्ञात्वा संखडिरिति ब्रूयात् इयं संखडिरिति वदेत्, तथा स्तेनकं=चौरं ज्ञात्वा अयं पणितार्थः पणितं=पणितः दण्डयुक्तः प्राणापहरणं यत्र प्रकृत्य संजातः अर्थः=प्रयोजनम् अर्थग्रहणरूपं यस्य स तथोक्तः, प्राणसंकटपुरस्सर-स्वार्थसाधनतत्परोऽयमिति ब्रूयात्। आपगानां=नदीनां तीर्थानि=अवतरणस्थानानि बहुसमानि=समतलानि निम्नोन्नतभागरहितानीत्यर्थः, इति व्यागृणीयात्=वदेत् ॥३७॥

नदीविषये भाषानिषेधमाह–'तहानईउ' इत्यादि।

(मूलम्)

तहा नईउ पुण्णाउ कायतिज्जत्ति नो वए।
नावाहिं तारिमाउत्ति पाणिपिज्जत्ति नो वए ॥३८॥

॥ छाया ॥

तथा नद्यस्तु पूर्णाः कायतरणीया इति नो वदेत्।
नौभिस्तरणीया इति प्राणिपेया इति नो वदेत् ॥३८॥

तो किस प्रकार से बोले ? सो कहते हैं— 'संखडिं' इत्यादि।

जीमनवार को देखकर केवल यही कहे कि यह जीमनवार है। चोर को देखकर कहे कि यह प्राणों को संकट में डालकर स्वार्थ की सिद्धि में तत्पर है। नदी को देखकर कहे कि इसके घाट समतल हैं अर्थात् ऊँचे नीचे नहीं हैं ॥ ३७ ॥

તો કેવી રીતે બોલવું ? તે કહે છે-સંખડિં૰ ઇત્યાદિ.

જમણવારને જોઈને કેવળ એમ કહે કે આ જમણવાર છે. ચોરને જોઈને કહે કે આ પ્રાણને સંકટમાં નાંખીને સ્વાર્થની સિદ્ધિમાં તત્પર છે. નદીને જોઈને કહે કે એના ઘાટ સમતલ છે અર્થાત્ ઉંચા-નીચા નથી. (૩૭)

॥ टीका ॥

'तहानईउ' इत्यादि।

तथा=तेन प्रकारेण पूर्णाः=सलिलोपचिताः नदीः=सरितो ज्ञात्वा इमाः कायतरणीयाः=शरीरव्यापारेण तरीतुं योग्याः शक्या वा, वेगसहकारेण सुखसन्तरणाहा इत्यर्थः; इति नो वदेत्, इमा नद्यो नौभिः=नौकाभिस्तरणीया इति, तथा प्राणिपेयाः=प्राणिभिः पेयाः=पातुं योग्या जलाहरणार्थं कूलादवतरणे जलान्तिकादारोहणे च जायमानदुःखस्याभावात्सुखपेया इति च नो वदेत् ॥३८॥

नदीविषये भाषाविधिमाह— 'बहुवाहडा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

बहुवाहडा अगाहा बहुसलिलुप्पिलोदगा।
बहुवित्थडोदगा यावि एवं भासेज्ज पन्नवं ॥३९॥

॥ छाया ॥

बहुभृता अगाधा बहुसलिलोत्पीडोदकाः।
बहुविस्तृतोदकाः चापि एवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥३९॥

नदी के विषय में नहीं बोलने की भाषा कहते हैं— 'तहानईउ' इत्यादि।

उसी प्रकार जलसे भरी हुई नदी देखकर यह शरीर द्वारा पार करने योग्य है, यह भुजाओं से पार की जा सकती है; ये नदियाँ नौकासे तिरने योग्य हैं, तथा जल लाने के लिए घाट में उतरने या जलके समीप से ऊपर आने में होने वाले दुःख के अभाव के कारण इनका पानी सुख से पीने योग्य है, ऐसा न कहे ॥ ३८ ॥

નદીના વિષયમાં નહીં બોલવાની ભાષા કહે છે તહાનઇઉ ઇત્યાદિ

એ પ્રકારે જળથી ભરેલી નદી જોઇને આ નદી શરીરદ્વારા પાર કરવા યોગ્ય છે, આ નદી ભુજાઓથી પાર કરી શકાય તેમ છે, આ નદીઓ નૌકાથી તરવા યોગ્ય છે. તથા જળ લાવવાને માટે ઘાટમાં ઉતારવા યોગ્ય છે યા જળની સમીપેથી ઉપર આવવામાં થનારા દુઃખના અભાવને કારણે એનું પાણી સુખથી પીવા યોગ્ય છે. એમ ન કહે (૩૮)

॥ टीका ॥

'बहुवाहडा' इत्यादि—

इमा नद्यः बहुधाभृताः=बहुविधजलागमनमार्गेण संप्राप्तजलोपचिताः पूर्णप्राया वा तथा अगाधाः=अतिगम्भीराः दुरवगमप्रमाणा इत्यर्थः तथा बहुसलिलोत्पीडोदकाः=जलातिशयावरुद्धेतरजलसञ्चाराः अन्यमार्गागतवारिविरोधिवेगवत्य इत्यर्थः यद्वा जलातिशयसमुच्छलितोदकवत्य इत्यर्थः, अपि च बहुविस्तृतोदकाः=बहुतरप्रदेशाक्रमण-शालि-सलिलाः, एवम्=उक्तरीत्या प्रज्ञावान् साधुः भाषेत ॥३९॥

साधोः स्वार्थसावद्ययोगप्रतिषेधस्य सुतरां सिद्धत्वात् परार्थसावद्ययोगविषये भाषणप्रतिषेधमाह— 'तहेव सावज्जं' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

१ ७ ८ ३ ४

तहेव सावज्जं जोगं परस्सट्ठाए निट्ठियं ।

५ ११ ६ ९ १० १२ १३ २

कीरमाणंति वा नच्चा सावज्जं न लवे मुणी ॥४०॥

॥ छाया ॥

तथैव सावद्यं योगं परस्यार्थाय निष्ठितम् ।

क्रियमाणमिति वा ज्ञात्वा सावद्यं न लपेत् मुनिः ॥४०॥

नदी के विषय में भाषा की विधि बताते हैं— 'बहुवाहडा' इत्यादि ।

इन नदियों में जल आने के अनेक मार्ग हैं इसलिए ये जल से खूब भरी हुई हैं, अथाह हैं, इनका वेग इतना तेज है कि दूसरी जगह का पानी नहीं आ सकता, अथवा अधिकता के कारण इनका जल उछल रहा है, इनका पाट बहुत चौड़ा है— इनका जल बहुत स्थान को घेरे हुए है. प्रज्ञावान् साधु ऐसा भाषण करे ॥ ३९ ॥

નદીના વિષયમાં ભાષાની વિધિ બતાવે છે—બહુવાહડા ઇત્યાદિ.

આ નદીઓમાં જળ આવવાના અનેક માર્ગો છે તેથી તે જળથી ખૂબ ભરેલા છે, અથાગ છે, એમનો વેગ એટલો તીવ્ર છે કે બીજી જગ્યાનું પાણી આવી શકતું નથી, અથવા અધિકતાને કારણે એ જળ છલકાઈ રહ્યું છે, એનો પટ બહુજ પહોળો છે, એનું જળ ઘણા સ્થાન-વિસ્તારને ઘેરે છે, પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુ એવું ભાષણ કરે. (૩૯)

गाथया गम्यते, तत्र सावद्यपक्षो व्याख्यातः; निरवद्यपक्षो व्याख्यायते यथा सुकृतमिति=सुष्ठु कृतमनेन वैयावृत्त्यमभयदानं सुपात्रदानादिकं चेति, सुपक्व-मिति=सुष्ठु पक्वमस्य ब्रह्मचर्यादिकमिति, सुच्छिन्नं=सुष्ठु छिन्नमनेन स्नेहबन्धनमिति, सुहृतं=सुष्ठु हृतं स्वायत्तीकृतं ज्ञानादिरत्नत्रयमिति सुनिष्ठितं=सुष्ठु नष्टमस्या-प्रमत्तसाधोः कर्मजालं सुमृतं=सुष्ठु मृतं नेन पण्डितमरणमिति, सुलष्टा=सुष्ठु मनोज्ञा क्रियाऽस्य साधोः, यद्वा सुलष्टा=दीक्षायोग्या कन्येति वदेत् ॥४१॥

अपवादमाह— 'पयत्तपक्कत्ति' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

पयत्तपक्कत्ति य पक्कमालवे, पयत्तछिन्नत्ति व छिन्नमालवे।
पयत्तलट्ठित्ति व कम्महेउयं, पहारगाढत्ति व गाढमालवे ॥४२॥

॥ छाया ॥

प्रयत्नपक्वम् इति च पक्वमालपेत्, प्रयत्नच्छिन्नम् इति छिन्नमालपेत्।
प्रयत्नलष्टेति च कर्महेतुकं, प्रहारगाढ इति च गाढमालपेत् ॥४२॥

व्याख्यान ऊपर कर चुके हैं, निरवद्य पक्ष का व्याख्यान इस प्रकार है—इसने वैयावच या अभयदान सुपात्र दान आदि अच्छा किया है, इसका ब्रह्मचर्य अच्छा पका हुआ है, इसने ममता के बन्धन को अच्छी तरह काटा है, इसने ज्ञानादिक की अच्छी प्राप्ति की है, अच्छा हुआ इस अप्रमत्त साधु का कर्मजाल नष्ट हो गया, यह पण्डितमरण से अच्छा मरा, अमुक साधु की क्रिया मनोज्ञ है, इस प्रकार निरवद्य भाषा बोले ॥ ४१ ॥

પક્ષનું વ્યાખ્યાન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે, નિરવદ્ય પક્ષનું વ્યાખ્યાન આ પ્રમાણે છે:- એણે વૈયાવચ્ચ યા અભયદાન સુપાત્રદાન આદિ સારાં કર્યાં છે, એનું બ્રહ્મચર્ય સારી પેઠે પક્વ થયું છે, એણે મમતાના બંધનને સારીરીતે કાપ્યાં છે, એણે જ્ઞાનાદિકની સારી પ્રાપ્તિ કરી છે, સારૂં થયું કે આ અપ્રમત્ત સાધુની કર્મજાળ નષ્ટ થઈ ગઈ, તે પંડિત મરણથી સારી રીતે મરણ પામ્યો, અમુક સાધુની ક્રિયા મનોજ્ઞ છે, એ પ્રકારની નિરવદ્ય ભાષા બોલે (૪૧)

॥ टीका ॥

'पयत्तपक्कत्ति' इत्यादि।

पक्वं=शतपाक-सहस्रपाकतैलादिकं-प्रति इदं प्रयत्नपक्वमिति वा आलपेत्=वदेत्, छिन्नम् ओषधिशाकादिकं प्रति इद् प्रयत्नच्छिन्नमिति वा आलपेत्। लष्टां कन्यां प्रति प्रयत्नलष्टेति=प्रयत्नः लष्टः=सुन्दरो यस्याः सा तथोक्ता चारुचरित्रेत्यर्थः, अहो धन्येयं कन्या यत् स्वसौन्दर्यादिकं केवलं तपश्चर्यादिधर्मक्रियायां समापयतीति भावः। वा=अथवा लष्टां=कन्यां प्रति कर्महेतुकमित्यालपेदित्यन्वयः, अस्याः सौन्दर्यं पूर्वोपार्जितपुण्यकर्मजनितमिति भावः, तथा गाढं=विलोडितं केनचित्कारणेनाऽऽघातमनुप्राप्तं प्रति अयं प्रहारगाढ इति=प्रहारेण गाढःप्रहारगाढः प्रहारजनिताऽऽघातवानित्यर्थ इति वा आलपेत् ॥४२॥

आवश्यकता होने पर बोलने की विधि कहते हैं--- 'पयत्तपक्कत्ति' इत्यादि।

यह पके हुए शतपाक—सहस्रपाक तैल आदि प्रयत्नपूर्वक पकाये गये हैं, ऐसा कहे। कटे हुए शालि आदि तथा शाक आदि के प्रति यह कहे कि ये प्रयत्न पूर्वक काटे गये हैं। सुन्दर कन्या को देखकर ऐसा कहे कि यह कन्या सदाचारिणी तथा धन्य है जो अपनी सुन्दरता को केवल तपश्चर्या आदि धर्म कार्य में लगाती है अथवा कन्या के प्रति ऐसा कहे कि इसकी सुन्दरता पूर्वपुण्य के उदय से हुई है, तथा किसी कारण से घातको प्राप्त हुए व्यक्ति के प्रति ऐसा कहे कि प्रहार से इसका घात हुआ है ॥४२॥

આવશ્યકતા ઉત્પન્ન થતાં બોલવાની વિધિ કહે છે—पयत्तपक्कत्ति० ઈત્યાદિ.

આ પાકેલાં શતપાક—સહસ્રપાક તેલ આદિ પ્રયત્ન પૂર્વક પકાવવામાં આવ્યાં છે, એમ બોલે કાપેલાં શાલિ આદિ તથા શાક આદિની પ્રતિ એમ કહે કે તે પ્રયત્ન પૂર્વક કાપવામાં આવ્યાં છે. સુંદરી કન્યાને જોઈને એમ કહે કે આ કન્યા સદાચારિણી તથા ધન્ય છે કે જે પોતાની સુંદરતાને કેવળ તપશ્ચર્યા આદિ ધર્મ-કાર્યમાં લગાડે છે, અથવા કન્યાની પ્રતિ એમ કહે કે એની સુંદરતા પૂર્વપુણ્યના ઉદયથી ઉત્પન્ન થઈ છે. તેમ કોઈ કારણથી ઘાતને પ્રાપ્ત થએલી વ્યક્તિની પ્રતિ એમ કહે કે પ્રહારથી એનો ઘાત થયો છે. (૪૨)

कश्चिद्व्यवहारे पृष्टस्यापृष्टस्य वा साधोर्भाषानिषेधमाह-'सव्वुक्कसं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

सव्वुक्कसं परग्घं वा अउलं नत्थि एरिसं।
अविक्कियमवत्तव्वं अचियत्तं चेव नो वए ॥४३॥

॥ छाया ॥

सर्वोत्कर्षं परार्घं वा अतुलं नास्ति ईदृशम्।
अविकृतमवक्तव्यम् अप्रीतिकं चैव नो वदेत् ॥४३॥

॥ टीका ॥

'सव्वुक्कसं' इत्यादि।

इदं वस्तु सर्वोत्कर्षं=सर्वतः=सर्वापेक्षया उत्कर्षो यत्र तत्, सर्वोत्तममित्यर्थः, वा=अथवा परार्घम्=अधिकमूल्यकं, तथा अतुलम्=अनुपमं, तथा इतोऽन्यत् ईदृशम्=एतत्सदृशं नास्ति, अविकृतं=यथास्वरूपावस्थितम् अवक्तव्यम्=अकथनीयम् अनन्तगुणवत्त्वात्, च=पुनः अप्रीतिकं=नोत्पद्यते प्रीतिः=सुखं यस्मात्तत् दुःखकरमित्यर्थः, इति नो एव=नैव वदेत्। एवं भाषणे श्रोतॄणां परस्पराऽप्रीतितदन्तरायादिदोषप्रसङ्गाच्चारित्रहानिरिति भावः ॥४३॥

व्यवहारिक विषय में पूछे जाने पर या न पूछे जाने पर बोलने का निषेध करते हैं—'सव्वुक्कसं' इत्यादि।

यह वस्तु सब से अच्छी है, अधिक मूल्यवान् है, अनुपम है, इसके समान दूसरी वस्तु नहीं है, यह वस्तु विकृत नहीं हुई है अर्थात् जैसी की तैसी है, बहुत गुणवाली होने से अवर्णनीय है, यह वस्तु अच्छी नहीं है, हानि—कारक है। ऐसा नहीं कहना चाहिए। ऐसा कहने से सुनने वालों में परस्पर अप्रीति होती है और अन्तराय आदि दोष लगते हैं, इस कारण से चारित्र दूषित हो जाता है ॥४३॥

વ્યાવહારિક વિષયમાં પૂછવામાં આવતાં યા ન પૂછાતા સાધુને બોલવાનો નિષેધ કરે છે-सव्वुक्कसं० ઇત્યાદિ

આ વસ્તુ બધાથી સારી છે, અધિક મૂલ્યવાન્ છે, અનુપમ છે, એના જેવી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી, આ વસ્તુ વિકૃત થઈ નથી, અર્થાત્ જેવી મે તેવી જ છે, બહુ ગુણવાળી હોવાથી અવર્ણનીય છે, આ વસ્તુ સારી નથી, હાનિકારક છે, એમ ન કહેવું જોઈએ એમ કહેવાથી સાંભળનારાઓમાં પરસ્પર અપ્રીતિ થાય છે અને અંતરાય આદિ દોષો લાગે છે; એ કારણથી ચારિત્ર દૂષિત થઈ જાય છે (૪૩)

॥ मूलम् ॥

सव्वमेयं वइस्सामि सव्वमेयं ति नो वए।
अणुवीइ सव्वं सव्वत्थ एवं भासिज्ज पन्नवं ॥४४॥

॥ छाया ॥

सर्वमेतद् वदिष्यामि सर्वमेतत् इति नो वदेत्।
अनुविचिन्त्य सर्वं सर्वत्र एवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥४४॥

॥ टीका ॥

'सव्वमेयं' इत्यादि।

केनचित्संदिष्टोऽसंदिष्टो वा साधुः एतत्=भवदीयसन्देशवचनं सर्वं वदिष्यामि=कथयिष्यामि तस्मै इति शेषः, तथा सर्वमेतत्=तस्य कथनं सर्वमेतदेवेति नो वदेत्। तर्हि कथं भाषेत? इत्याह—प्रज्ञावान् साधुः सर्वत्र=ग्रामनगरादौ सर्वकार्येषु वा सर्वं=वक्तव्यविषयम् अनुविचिन्त्य=विचार्य एवं=यथा मृषावादादिदोषो न भवेत् तथा भाषेत=वदेत्, साधोश्छद्मस्थतया समग्रभाषणस्य यथावत्स्वरव्यञ्जनादिन्यूनाधिकतत्परिवर्त्तनाऽवश्यम्भावेन भाषादोषाणां परिहर्तुमशक्यत्वादिति भावः ॥४४॥

'सव्वमेयं' इत्यादि। यदि कोई साधु से अपना संदेश कहने के लिए कहे या न कहे तो साधु ऐसा न कहे कि मैं आपका सब सन्देश उससे कह दूंगा तथा यह भी न कहे कि उसने इसी प्रकार ही कहा है। किन्तु साधु सर्वत्र ग्राम नगर आदि में कहने योग्य विषयों का विचार करके ऐसा बोले जिससे मृषावाद आदि दोष न लगे ॥४४॥

सव्वमेयं० ઇત્યાદિ. જો કોઇ સાધુને પોતાનો સંદેશો કહેવાનું કહે યા ન કહે તો સાધુ એમ ન કહે કે હું આપનો આખો સંદેશો એને કહીશ, તથા એમ પણ ન કહે કે એણે આ પ્રમાણે જ કહ્યું છે; કિન્તુ સાધુ સર્વત્ર ગ્રામનગર આદિમાં કહેવા યોગ્ય વિષયોનો વિચાર કરીને એવું બોલે કે જેથી મૃષાવાદ આદિ દોષ ન લાગે. (૪૪)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ६ ५
सुक्कीयं वा सुविक्कीयं अकिज्जं किज्जमेव वा ।
७ ९ १० ११ ८ १२ १३
इमं गिण्ह इमं मुंच पणियं नो वियागरे ॥४५॥

॥ छाया ॥

सुक्रीतं वा सुविक्रीतम् अक्रेयं क्रेयमेव वा ।
इदं गृहाण इदं मुञ्च पणितं नो व्यागृणीयात् ॥४५॥

॥ टीका ॥

'सुक्कीयं' इत्यादि ।

केनचित् क्रीतादि वस्तु दृष्ट्वा सुक्रीतं=त्वया सुष्ठु क्रीतमिति, वा=अथवा सुविक्रीतं=त्वया सम्यग् विक्रीतमिति, तथा अक्रेयम्=इदं न क्रयणार्हमिति, वा=अथवा क्रेयमेव=क्रेतुं योग्यमेवेति तथा इदं पणितं=पण्यं गुडधान्यादिकं गृहाण क्रीणीहि, भविष्यति काले लाभो भविष्यतीति, इदं पणितं मुञ्च=विक्रीणीहि साम्प्रतम् इदानीमेतत्क्षणे स्वल्पमूल्यतया पश्चाद्विक्रयणे हानिर्भविष्यतीति, नो व्यागृणीयात्=नो वदेदित्यर्थः। अत्राऽऽरम्भादिदोषाः प्रतीता एवेति भावः ॥४५॥

'सुक्कीयं' इत्यादि। किसी के द्वारा खरीदी हुई वस्तु देखकर ऐसा न कहे कि तुमने बहुत अच्छी वस्तु खरीदी है, अच्छी बेची है, यह खरीदने योग्य नहीं है, यह खरीदने योग्य है, गुड़ धान्य आदि खरीद लो इससे भविष्य में लाभ होगा, इस खरीदी हुई वस्तु को अभी बेच दो भविष्य में भाव गिरजाने से हानि होगी। ऐसा कहने से आरम्भ आदि दोष लगते हैं ॥ ४५ ॥

સુક્કીયં૦ ઇત્યાદિ કોઇએ ખરીદેલી વસ્તુ જોઇને એમ ન કહે કે તમો બહુ સારી વસ્તુ ખરીદી છે, સારી રીતે વેચી છે એ ખરીદવા યોગ્ય નથી, આ ખરીદવા યોગ્ય છે, ગોળ ધાન્ય આદિ ખરીદી લ્યો તેથી ભવિષ્યમાં લાભ થશે, આ ખરીદેલી વસ્તુને અત્યારે વેચી નાખો કારણ કે ભવિષ્યમાં ભાવ ઘટી જવાથી નુકશાન થશે, એમ કહેવાથી આરંભ આદિ દોષ લાગે છે (૪૫)

(मूलम्)

३ ४ ५ ६ ७ ८ ११ ९ १०
अप्पग्घे वा महग्घे वा कए वा विक्कए वि वा।

२ १ १२ १३
पणियट्ठे समुप्पन्ने अणवज्जं वियागरे ॥४६॥

(छाया)

अल्पार्घे वा महार्घे वा क्रये वा विक्रये वि वा।
पणितार्थे समुत्पन्ने अनवद्यं व्यागृणीयात् ॥४६॥

॥ टीका ॥

'अप्पग्घे वा' इत्यादि।

समुत्पन्ने=समीपमुपस्थिते समीपवर्तिनि पणितार्थे=पण्यवस्तुनि क्रय-विक्रययोग्ये साधुः अल्पार्घे वा=अल्पमूल्यविषये वा, महार्घे वा=बहुमूल्ये वा, क्रये वा=क्रयविषये वा अपिवा विक्रये=विक्रयणविषये अनवद्यम्=अपापंपापाऽजनकं वाक्य, यथा अस्माकमेतस्मिन व्यापारविषये भाषणाधिकारो नास्तीति लक्षणं व्यागृणीयात्=वदेदित्यर्थः ॥४६॥

गृहस्थविषये भाषाप्रतिषेधमाह— 'तहेवा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ ४ २ ५ ६ ८ ७
तहेवाऽसंजयं धीरो आस एहि करेहि वा।
९ १० ११ १२ १४ १३ १५ ३
सयं चिट्ठ वयाहित्ति नेवं भासेज्ज पन्नवं ॥४७॥

'अप्पग्घे वा' इत्यादि। खरीदने–वेचने योग्य वस्तु हो तो साधु ऐसा अनवद्य वचन बोले कि– कममूल्य, अधिकमूल्य, वेचने–खरीदने–आदि व्यापार विषय में साधुको भाषण करने का अधिकार नहीं है ॥ ४६ ॥

अप्पग्घेवा० ઇત્યાદિ. ખરીદવા–વેચવા યોગ્ય વસ્તુ હોય તો સાધુ એવું અનવદ્ય વચન બોલે કે–સસ્તું છે યા મોંઘું છે વેચવા ખરીદવા આદિ વ્યાપાર વિષયમાં સાધુને ભાષણ કરવાનો અધિકાર નથી. (૪૬)

॥ छाया ॥

तथैवाऽसंयतं धीरः आस्स्व एहि कुरु वा ।
शेष्व तिष्ठ व्रज इति नैवं भाषेत प्रज्ञावान् ॥४७॥

॥ टीका ॥

'तहेवा' इत्यादि ।

तथैव=तद्वत् धीरः=धैर्यवान् प्रज्ञावान्=बुद्धिमान् साधुः असंयतं=गृहस्थं प्रति 'आस्स्व=उपविश, एहि=आगच्छ वा=अथवा कुरु=विधेहि, शेष्व=स्वपिहि, तिष्ठ, व्रज=गच्छ' इत्येवम्=अनया रीत्या न भाषेत, 'धीरो' इति पदेन लोकमाननीयसांनिध्येऽपि तदादराय स्वचारित्रसंकोचो नाचरणीय इति व्यक्तीकृतम् ॥४७॥

(मूलम्)

२ १ ३ ४ ६ ५
बहवे इमे असाहू लोए वुच्चंति साहुणो ।
९ १० ७ ८ ११ १२ १४
न लवे असाहुं साहुत्ति साहुं साहुत्ति आलवे ॥४८॥

॥ छाया ॥

बहव इमे असाधवः लोके उच्यन्ते साधवः ।
न लपेदसाधुं साधुरिति साधुं साधुरित्यालपेत् ॥४८॥

गृहस्थ के विषय में भाषा का निषेध बताते हैं—'तहेवा' इत्यादि ।

उसी प्रकार प्रज्ञावान् धीर साधु असंयत अर्थात् गृहस्थ से ऐसा न कहे कि बैठो, आओ, करो, सो जाओ, खडे रहो या जाओ । 'धीरो' पदसे यह प्रगट किया है कि यदि कोई लोक में प्रतिष्ठित भी व्यक्ति आजाय तो भी उस के आदर के लिए अपने चारित्र में संकोच न करना चाहिए ॥ ४७ ॥

ગૃહસ્થના વિષયમાં ભાષાનો નિષેધ બતાવે છે તહેવા૦ ઇત્યાદિ

એ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાવાન્ ધીર સાધુ અસંયત અર્થાત્ ગૃહસ્થને એમ ન કહે કે, બેસો, આવો, કરો, સૂઇજાઓ, ઊભા રહો યા જાઓ. ધીરો શબ્દથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે-જો કોઇ લોકમાં પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ આવે યા જાય તો પણ તેના આદરને માટે પોતાના ચારિત્રમાં સંકોચ ન કરવો જોઇએ. (૪૭)

॥ टीका ॥

'बहवे' इत्यादि ।

इमे=दृष्टिपथमागताः इतस्ततः संचरणमाणाः बहवोऽसाधवः=आजीविकादयः लोके साधव इत्युच्यन्ते=साधुशब्देन निर्दिश्यन्ते, तत्र असाधुं प्रति साधुरिति न लपेत्=साधुशब्दं न प्रयुञ्जीत, साधुं प्रति तु साधुरिति साधुशब्दनिर्देशेन 'अयं साधु'रिति आलपेत् वदेत् । असाधोः साधुत्वकथने मिथ्यात्वमृषावादप्रसङ्गः, साधोः साधुत्वाऽकथने तु मत्सरत्वादिदोषप्रसङ्ग इति भावः ॥४८॥

कथं साधुशब्देन निर्देश्यः ? इत्याह– 'नाण' इत्यादि।

(मूलम्)

नाणदंसणसंपन्नं संजमे य तवे रयं।
एवंगुणसमाउत्तं संजयं साहुमालवे ॥४९॥

॥ छाया ॥

ज्ञानदर्शनसम्पन्नं संयमे च तपसि रतम्।
एवंगुणसमायुक्तं संयतं साधुमालपेत् ॥४९॥

'बहवे' इत्यादि। लोक में बहुतेरे वेषधारी असाधु साधु कहलाते हैं किन्तु उन असाधुओं के विषय में साधु शब्द का प्रयोग न करे अर्थात् उन को साधु न कहे, साधु को साधु शब्द से कहे जैसे–'यह साधु है' क्योंकि असाधु को साधु कहने से मिथ्यात्व और मृषावाद आदि दोष लगते हैं तथा साधु को साधु न कहने से मत्सरता आदि दोष लगते हैं ॥ ४८ ॥

बहवे० ઇત્યાદિ લોકમાં ઘણાય વેશ ધારી અસાધુઓ સાધુ કહેવાય છે, પરન્તુ એ સાધુઓના વિષયમાં સાધુ શબ્દનો પ્રયોગ ન કરે, અર્થાત્ એમને સાધુ ન કહે. સાધુને જ સાધુ શબ્દથી બોલે–જેમકે, 'આ સાધુ છે.' કારણકે અસાધુને સાધુ કહેવાથી મિથ્યાત્વ અને મૃષાવાદ આદિ દોષ લાગે છે, તથા સાધુને સાધુ ન કહેવાથી મત્સરતા આદિ દોષ લાગે છે. (૪૮)

(टीका)

'नाण' इत्यादि।

ज्ञानदर्शनसंपन्नं=ज्ञानदर्शनयुक्तं संयमे=दयालक्षणे सप्तदशविधे च= तथा तपसि=अनशनादिद्वादशविधे रतं=तत्परम्, एवंगुणसमायुक्तम्=उक्तगुणविशिष्टं संयतं=मुनिं प्रति साधुमालपेत्=साधुशब्दनिर्देशेन वदेत् ॥४९॥

॥ मूलम् ॥

देवाणं मणुयाणं च तिरियाणं च वुग्गहे।
अमुयाणं जओ होउ मा वा होउ त्ति नो वए ॥५०॥

॥ छाया ॥

देवानां मनुष्याणां च तिरश्चां च विग्रहे।
अमुकानां जयो भवतु मा वा भवतु नो वदेत् ॥५०॥

॥ मूलम् ॥

'देवाणं' इत्यादि।

देवानां=सुराणां, मनुष्याणां=भूपादीनां तिरश्चां=पशूनां च परस्परं विग्रहे=युद्धे, सपत्नापेक्षयाऽऽत्मपक्षं सबलं समबलं वा मन्यमानाः सुरादयो जि-

---

साधु शब्द से किसे कहना चाहिए सो कहते हैं— 'नाण' इत्यादि।

सम्यग्ज्ञान सम्यग्दर्शन से सम्पन्न और सत्रह प्रकारके संयम तथा बारह प्रकार के तपमें तत्पर, इन गुणों से युक्त संयमी को 'साधु' शब्द से कहे ॥ ४९ ॥

'देवाणं' इत्यादि। देवों मनुष्यों और पशुओं का आपस में युद्ध हो तो ऐसा न कहे कि इन में से अमुक जीते या अमुक न जीते। ऐसा कहने से रागद्वेष के

સાધુ કોને કહેવો જોઈએ તે કહે છે—નાણ૦ ઇત્યાદિ

સમ્યગ્જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શનથી સંપન્ન અને સત્તર પ્રકારના સંયમ તથા બાર પ્રકારનાં તપમાં તત્પર, એ ગુણોથી યુક્ત સંયમીને 'સાધુ' શબ્દથી બોલે (૪૯)

દેવાણં૦ ઇત્યાદિ દેવો મનુષ્યો અને પશુઓનું મારામારીએ યુદ્ધ થાય તો એમ ન કહે કે એમાંથી અમુક જીતે યા અમુક ન જીતે. એમ કહેવાથી રાગદ્વેષના

द्विजिगीषया यदन्योन्यं प्रहरन्ति तदेव युद्धम्, भयातुराणां हीनदीनानां क्रौर्या-वेशेन हननं तु न युद्धपदव्यवहार्यतामर्हति. शूरजनजुगुप्सितत्वादितिभावः। तस्मिन् प्रवृत्ते सति 'एषु अमुकानां (देवादीनां मध्ये कांश्चिद्बुद्धिस्थीकृत्य) एषां' जयो= रिपुपराभवस्वरूपो भवतु वा मा भवतु, इति नो वदेत्=नोच्चरेत्। इतरथा राग-द्वेषावेशप्रकाशात्संयमात्मविराधनादयो दोषा उत्पद्येरन्निति भावः ॥५०॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ८ ७

वाओ वुट्ठं च सीउण्हं, खेमं धायं सिवंति वा।

१० ११ १२ ९ १४ १३ १५ १६ १७

कया णु होज्ज एयाणि, मा वा होउत्ति नो वए ॥५१॥

॥ छाया ॥

वातो वृष्टं च शीतोष्णं क्षेमं धान्यं शिवमिति वा।
कदा नु भवेयुः एतानि मा वा भवन्तु इति नो वदेत् ॥५१॥

॥ टीका ॥

'वाओ' इत्यादि।

वातः=वायुः वृष्टं=वर्षणं शीतोष्णं=शीतम् उष्णं च प्रतीतं, क्षेमं=शुभं,

---

आवेश से संयम की तथा आत्मा की विराधना आदि दोष उत्पन्न होते हैं। अपने को विपक्ष की अपेक्षा से अधिक बलवाले या समबल वाले मानकर जो देवआदि अपने विजय की इच्छा से विपक्ष के ऊपर शस्त्र आदि का प्रहार करते हैं वही युद्ध है: भय से काँपते किसी दीन हीन प्राणी को मारना युद्ध नहीं है ॥५०॥

'वाओ' इत्यादि। साधु ऐसा भी न कहे की वायु कब बहेगी? वर्षा कब होगी?

આવેશથી સંયમની તથા આત્માની વિરાધના આદિ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. વિરુદ્ધ પક્ષીની અપેક્ષાએ પોતાના અધિક બળવાળા યા સમબળવાળા માનીને જે દેવ આદિ પોતાના વિજયની ઇચ્છાથી વિપક્ષની ઉપર શસ્ત્ર આદિ પ્રહાર કરે છે તે યુદ્ધ છે. ભયથી કંપતાં કોઈ દીન હીન પ્રાણીને મારવાં એ યુદ્ધ નથી. (૫૦)

વાઓ૦ ઇત્યાદિ. સાધુ એમ પણ ન બોલે કે વાયુ ક્યારે વહેશે? વર્ષાદ

धान्यं=धान्यं शालिगोधूमादिकं वा=अथवा शिवम्=उपद्रवराहित्यम्, एतानि=वात-प्रभृतीनि कदा नु भवेयुः=कदा भविष्यन्तीति, वा=अथवा मा भवन्तु, इति नो वदेत्? अहो! निदाघतापव्याकुलोऽस्मि, कदा मलयजगन्धसंवलितजलदानिलसमागमस्तत्क्षिप्तशीकरनिकरसंपर्को वा भविष्यति।

शीतबाधाकम्पितस्य ममात्मानं वारिदावरणनिर्मुक्तदिवाकरकिरणाः कदा सुखयिष्यन्ति, कदा वा प्रावरणविशेषानपेक्षो निदाघः समागमिष्यति।

राजयक्ष्मादिरोगजनिताभिभवं प्राप्तः कदाऽहमेतस्माद्व्याधिदुःखाद् विमुक्तो भविष्यामि।

अहो! यथेष्टाहाराद्यलाभेन बाधते बुभुक्षा, देशोऽयं कदा सुभिक्षो भवि

सरदी-गर्मी कब पड़ेगी? सुभिक्ष कब होगा?, शालि आदि धान्य होंगे या नहीं? अर्थात् फसल अच्छी होगी या बुरी? उपद्रवों की शान्ति कब होगी? अथवा ये सब न हों।

शीत आदि से स्वयं पीड़ित होकर साधुको यह भी नहीं कहना चाहिए कि हाय! मैं गर्मी से व्याकुल हूँ न जाने कब चन्दन की सुगंध से सुगंधित मेघ और वायु का समागम होगा? कब मेघ के फुहारों का संपर्क होगा?

सर्दी से थर थर कांपने वाले मुझको, बादलों के आवरण से रहित तीव्र-सूर्य की किरणें कब आनन्द पहुँचायेंगी? वह ग्रीष्मऋतु कब आवेगी जिसमें प्रावरण की आवश्यकता नहीं रहती।

मैं राजयक्ष्मा आदि की पीड़ा से न जाने कबतक छुटकारा पा सकूंगा।

अहो! इच्छा भर आहार आदि का लाभ न होने से भूख सता रही है। इस देशमें

ક્યારે આવશે? ટાઢ-તાપ ક્યારે પડશે? સુકાળ ક્યારે થશે? શાલિ આદિ ધાન્ય પાકશે કે નહિ? અર્થાત્ પાક સારો ઊતરશે યા ખરાબ ઊતરશે? ઉપદ્રવોની શાન્તિ ક્યારે થશે? અથવા એ બધું નહિ થાય. ટાઢ આદિથી પોતે પીડિત થઈને સાધુએ એમ પણ ન કહેવું જોઈએ કે-હું તાપથી વ્યાકુળ થયો છું, ખબર પડતી નથી કે ક્યારે ચન્દનની સુગંધથી સુગંધિત મેઘ અને વાયુનો સમાગમ થશે? ક્યારે વરસાદના છાંટા પડશે? ટાઢથી થર થર કંપતા એવા મને વાદળના આવરણથી રહિત તીવ્ર સૂર્યનાં કિરણો ક્યારે આનંદ આપશે? એ ગ્રીષ્મઋતુ ક્યારે આવશે કે જેમાં ઓઢવાની જરૂર જ પડે નહિ? હું રાજયક્ષ્મા (ક્ષય) આદિની પીડાથી ક્યારે છૂટકો પામીશ? અહો! ઇચ્છાનુકૂળ આહારાદિનો લાભ ન થવાથી

ष्यति, तथोपसर्गादिबाधायां सत्यां कदा मदीयोपसर्गादि-प्रशमनं स्यादिति न वदेत्।

अथवा मदीयदुःखोत्पादका एते निदाघतापादयो मा समायान्तु, इति न ब्रूयादित्यर्थः। अनुकूलप्रतिकूलपरीषहोपसर्गसहनस्यैव मुनिकर्त्तव्यतया तेनाऽऽर्त्तध्यानवशात्परीषहोपसर्गादावुक्तरीत्या भाषणं न विधेयम् "अट्टमाणोऽट्टझाणे य भम्मई दीहसंसारे" इत्यादि वचनादिति भावः ॥५१॥

मेघादिविषये भाषणाभाषणविधिमाह—'तहेवमहं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ९ ७ ८ १०
तहेव मेहं व नहं व मानवं न देवदेवेत्ति गिरं वएज्जा।
१२ १४ १३ ११ १६ १५ १७ १६ १८
संमुच्छिए उन्नए वा पओए वएज्ज वा वुट्ठ बलाहए त्ति ॥५२॥

न मालूम कब तक सुभिक्ष होगा? मेरा इस परीषह या उपसर्ग कब निवारण होगा? कब मैं सुखी होऊंगा'

अथवा—"मुझे पीड़ा उत्पन्न करने वाले निदाघ ताप आदि न आवे तो अच्छा हो" ऐसा भी साधु को नहीं कहना चाहिए। क्योंकि, अनुकूल प्रतिकूल परीषहों को तथा उपसर्गों को सहना मुनि का कर्तव्य ही है। अतः आर्त्तध्यान के वश होकर ऐसा भाषण करना उचित नहीं है। कहा भी है—"आर्त्तध्यानी, दीर्घ—संसार में परिभ्रमण करता है ॥५१॥

ભૂખ સતાવી રહી છે ખબર પડતી નથી કે આ દેશમાં ક્યાં સુધી સુકાળ રહેશે? મારા આ પરીષહ યા ઉપસર્ગનું ક્યારે નિવારણ થશે? ક્યારે હું સુખી થઈશ?

અથવા-'મને પીડા ઉપજાવનારા ઉન્હાળાનો તાપ આદિ ન આવે તો બહુ સારૂં,' એમ પણ સાધુએ ન કહેવું જોઈએ. કારણ કે અનુકૂળપ્રતિકૂળ પરીષહોને તથા ઉપસર્ગોને સહેવાં એ મુનિનું કર્તવ્ય જ છે. એટલે આર્તધ્યાનને વશ થઈને એવું ભાષણ કરવું ઉચિત નથી. કહ્યું છે કે-"આર્તધ્યાની દીર્ઘ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે" (૫૧)

॥ छाया ॥

तथैव मेघं च नभो च मानवं न देवदेव इति गिरं वदेत्।
संमूर्च्छितः उन्नतो वा पयोदः वदेद् वा वृष्टः बलाहक इति ॥५२॥

॥ टीका ॥

'तहेवमेहं' इत्यादि।

तथैव=तद्वदेव मेघं=जलधरं वा=अथवा नभः=गगनं वा=अथवा मानवं=माननीयमनुष्यं प्रति देवदेव इति=इन्द्र इति गिरं=भाषां न वदेत्। कथं तर्हि वदेत्? इति प्रश्ने पूर्वं मेघं प्रति भाषणविधिमाह–पयोदः=अयं मेघः संमूर्छितः=विस्रसापुद्गलपरिणतः समुत्पन्न इत्यर्थः, वा=अथवा उन्नतः=उच्छ्रितः गगनतलमारूढ इत्यर्थः वा=अथवा बलाहको=मेघः वृष्टः=वर्षणं कृतवान् इति वदेत्। मेघं प्रति इन्द्रशब्दं न प्रयुञ्जीतेति भावः ॥५२॥

बादल आदि के विषय में बोलने न बोलने की विधि बताते हैं—'तहेवमेहं' इत्यादि।

इसी प्रकार, मेघ, आकाश तथा माननीय मनुष्य को देवदेव=इन्द्र न कहे। तब किस प्रकार कहे? ऐसी आशंका होने पर पहले बादल के विषय में बोलने की विधि कहते हैं—यह बादल पुद्गलों का स्वाभाविक परिणमन है, यह मेघ बहुत ऊँचा अर्थात् आकाश में आरूढ है, या मेघ बरसा है इस प्रकार कहे ॥५२॥

વાદળાં આદિના વિષયમાં બોલવા ન બોલવાની વિધિ બતાવે છે-तहेवमेहं ઇત્યાદિ.

એજ પ્રમાણે મેઘ, આકાશ તથા માનનીય મનુષ્યને દેવદેવ=ઇન્દ્ર ન કહે તો શું કહે? એવી આ શંકા થતાં પહેલાં વાદળાંના વિષયમાં બોલવાની વિધિ કહે છે-આ વાદળાં પુદ્ગલોનું સ્વાભાવિક પરિણમન છે, આ મેઘ બહુજ ઉંચો અર્થાત્ આકાશમાં આરૂ 'છે, યા મેઘ વરસે છે,' એમ કહે (૫૨)

मेघं प्रति भाषणविधिं प्रदर्श्य साम्प्रतं गगनादिकं प्रति भाषणविधिमाह—'अंतलिक्खत्ति' इत्यादि।

(मूलम्)

अंतलिक्खत्ति णं बूया गुज्झाणुचरियत्ति य ।
रिद्धिमंतं नरं दिस्स रिद्धिमंतंति आलवे ॥५३॥

(छाया)

अन्तरिक्षमिति तद्ब्रूयात् गुह्यकानुचरितमिति च ।
ऋद्धिमन्तं नरं दृष्ट्वा ऋद्धिमानित्यालपेत् ॥५३॥

॥ टीका ॥

'अंतलिक्खत्ति' इत्यादि।

नभः=नभः प्रति अन्तरिक्षमिति, गुह्यकानुचरितं=गुह्यकाः=देवाः तदनुगम-मार्गः अयं सुरगमनमार्ग इति च ब्रूयात्=वदेत्, ऋद्धिमन्तं नरं दृष्ट्वा= सम्पत्तिशालिनं मनुष्यं विलोक्य ऋद्धिमानित्यालपेत्=भाषेत। एवं भाषणे मृषाभाषणदोषो न जायत इति भावः ॥५३॥

मेघ के प्रति भाषण करने की विधि बताकर अब आकाश आदि के विषय में भाषण करने की विधि कहते हैं—'अंतलिक्खत्ति' इत्यादि।

आकाश को अन्तरिक्ष तथा देवों के गमन करने का मार्ग कहे अर्थात् यह देवों के गमन करने का मार्ग है ऐसा कहे। सम्पत्तिशाली मनुष्य को देखकर ऐसा कहे कि यह सम्पत्तिवाला है। ऐसा भाषण करने से मृषावाद दोष नहीं लगता है ॥५३॥

મેઘ વિષે ભાષણ કરવાની વિધિ બતાવીને હવે આકાશ આદિના વિષયમાં ભાષણ કરવાની વિધિ કહે છે-अंतलिक्खत्ति० ઇત્યાદિ.

આકાશને અંતરીક્ષ તથા દેવોને ગમન કરવાનો માર્ગ કહે. અર્થાત્ આ દેવોને ગમન કરવાનો માર્ગ છે એમ કહે. સંપત્તિશાળી મનુષ્યને જોઇને એમ કહે કે આ સંપત્તિવાળો છે. એવું ભાષણ કરવાથી મૃષાવાદ દોષ લાગતો નથી. (૫૩)

॥ मूलम् ॥

तहेव सावज्जणुमोयणी गिरा, ओहारिणी जायपरोवघायणी ।

से कोहलोहभयहासमाणवो, न हासमाणो वि गिरं वइज्जा ॥५४॥

॥ छाया ॥

तथैव सावद्यानुमोदिनी गीः अवधारिणी या च परोपघातिनी ।
तां क्रोधात् लोभात् भयात् हासात् मानवोः न हसन्नपि गिरं वदेत् ॥५४॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि ।

तथैव या गीः सावद्यानुमोदिनी=हिंसादिकलुषकर्मानुमोदिनी यथा 'सुष्ठु हतो मृगादिरनेने'त्यादिका, अवधारिणी=संशयितार्थे निश्चयरूपेण प्रतिपादिका 'एवमेवैत'-दित्यादिका, या च परोपघातिनी=परोपघातविधायिनी यथा-'पशुहवने सिद्धिर्भवति,-मांसमदिरादिनिषेवणे वा दोषो न भवती' त्यादिका

'तहेव' इत्यादि। जो भाषा सावद्य अर्थात् हिंसा आदि पाप कर्मों का अनुमोदन करने वाली हो, जैसे-'इसने मृगको अच्छा मारा है' इत्यादि, संदिग्ध पदार्थ में 'यह ऐसा ही है' इस प्रकार की निश्चयकारी, तथा जो भाषा पर की हिंसा करने वाली हो, जैसे कि-'पशुका हवन करने से सिद्धि मिलती है, मांसमदिरा के सेवन करने में दोष नहीं है' इत्यादि भाषा साधु, क्रोध, मान, माया, लोभ, भय, हास्य तथा प्रमाद आदि से न बोले और हँसता हुआ भाषण न करे॥

तहेव० ઇત્યાદિ જે ભાષા સાવદ્ય અર્થાત્ હિંસા આદિ પાપકર્મોનું અનુમોદન કરનારી હોય, જેમકે-'એણે મૃગને ઠીક માર્યો છે' ઇત્યાદિ, સંદિગ્ધ પદાર્થમાં 'એ આમજ છે' એ પ્રકારની નિશ્ચયકારી, તથા જે ભાષા પરની હિંસા કરનારી હોય, જેમકે 'પશુનો હવન કરવાથી સિદ્ધિ મળે છે, માંસ મદિરાનું સેવન કરવામાં દોષ નથી' ઇત્યાદિ ભાષા સાધુ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ભય, હાસ્ય તથા પ્રમાદ આદિથી ન બોલે અને હસીને ભાષણ ન કરે.

से=तां=तथाभूतां गिरं मानवः=मनुते जिनाज्ञामिति मानवः; साधुः क्रोधात् उपलक्षणतया मानादपि, लोभात्, उपलक्षणत्वेन मायातोऽपि, भयात्, हासात्, उपलक्षणतया प्रमादादेरपि तथा हसन्नपि न वदेत्। सूत्रे क्रोधादीनि पदानि लुप्तपञ्चमीविभक्तिकानि। 'सावज्जणुमोयणी' इति पदेन सावद्यकर्मप्रशंसया तज्जनितपापभागित्वं सूचितम्। 'ओहारिणी' इत्यनेन शङ्कितार्थे निश्चयरूपेण भाषणे मृषावादादिदोषप्रसङ्गः, तद्भाषणसिध्द्यर्थं चाऽऽर्त्तध्यानादिदोषः, तद्भाषणसाधनाऽनन्तरं मानादिदोषावेशश्चेति व्यक्तीकृतम्। 'परोवघाइणी' इति पदेन परोपघातकभाषाभाषणे महाव्रताङ्गीकारकालिक्याः 'इतः परं कथञ्चिदपि जीवोपहननवचनं न वदिष्यामी'-ति प्रतिज्ञाया अवधीरणे द्वितीयमहाव्रतभङ्गः, जिनाज्ञासमुल्लङ्घनं च व्यक्तोभवति, क्रोधादिहेतुप्रदर्शनेन कषायावेशिताऽन्तः-

'सावज्जणुमोयणी' पदसे यह सूचित किया है कि सावद्य कार्योंकी प्रशंसा करने से सावद्य कर्म जनित पाप का भागी होना पडता है। 'ओहारिणी' पदसे यह प्रगट किया है कि संदेहयुक्त विषय में निश्चयकारी भाषा बोलने से मृषावाद आदि दोषों का प्रसंग होता है। और मृषावाद को सिद्ध करने के लिए आर्त्तध्यान आदि दोषों का सेवन करना पडता है। मृषाभाषण के किसी प्रकार सिद्ध हो जाने पर अहङ्कारका आवेश आदि दोष उत्पन्न होता है, यह प्रगट किया है। 'परोवघाइणी' पदसे यह प्रगट किया है कि महाव्रतों को अंगीकार करते समय ऐसी प्रतिज्ञा की थी कि—'संयम ग्रहण करने के पश्चात् जीवघात करने वाली भाषा नहीं बोलूँगा' इस प्रतिज्ञा के भंग होनेसे द्वितीय महाव्रत का भंग और जिनाज्ञा का उल्लंघन होता है। क्रोध आदि कारण बताने से यह द्योतित होता है कि

सावज्जणुमोयणी પદથી એજ સૂચિત કર્યું છે કે સાવધ કર્મોની પ્રશંસા કરવાથી સાવધ કર્મજનિત પાપના ભાગી થવું પડે છે ओहारिणी શબ્દથી પ્રકટ કર્યું છે કે—સંદેહયુક્ત વિષયમાં નિશ્ચયકારી ભાષા બોલવાથી મૃષાવાદ આદિ દોષોનો પ્રસંગ આવે છે, અને મૃષાવાદને સિદ્ધ કરવાને માટે આર્તધ્યાન આદિ દોષોનું સેવન કરવું પડે છે. મૃષાભાષણ કોઈ પ્રકારે સિદ્ધ થઈ જતાં અહંકારનો આવેશ આદિ દોષો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. परोवघाइणी પદથી એજ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે—મહાવ્રતો અંગીકાર કરતી વખતે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે—' સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી જીવઘાત કરનારી ભાષા બોલીશ નહિ ' એ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થવાથી દ્વિતીય મહાવ્રતનો ભંગ અને જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન

करणस्य वाच्यावाच्यभाषाविवेकविधुरता ध्वन्यते, तेन कषायविजयतत्परता विधेयेत्यावेदितम् । 'हास' इति पदेन हास्यवशेनाऽपि सावद्यानुमोदिकादिभाषाभाषणेन कदाचित्तत्र प्रवृत्तौ सत्यां महाऽनर्थसंभवः स्वपरिणाममालिन्यं चेति सूच्यते । 'हासमाणो' इति पदेन हसतो भाषणे वाक्शुद्धिर्न जायते इति द्योतितम् ॥५४॥

(मूलम्)

२ ३ १ ६ ५ ४ ८ ७
सुवक्कसुद्धिं समुपेहिया मुणी, गिरं च दुट्ठं परिवज्जए सया ।
९ १० ११ १२ १३ १४ १६ १५
मियं अदुट्ठं अणुवीइ भासए, सयाण मज्झे लहई पसंसणं ॥५५॥

॥ छाया ॥

सुवाक्यशुद्धिं समुत्प्रेक्ष्य मुनिः गिरं च दुष्टां परिवर्जयेत् सदा ।
मिताम् अदुष्टाम् अनुविचिन्त्य भाषकः सतां मध्ये लभते प्रशंसनम् ॥५५॥

कषाययुक्त अन्तःकरणवाले मनुष्य को यह विवेक नहीं रहता कि क्या बोलने योग्य है और क्या बोलने योग्य नहीं है, अतएव कषायों को जीतने का प्रयत्न करना चाहिए। 'हास' पद से यह प्रगट किया है कि यदि हँसी में भी सावद्यानुमोदिनी आदि भाषा का भाषण किया जाय तो महान् अनर्थ होना संभव है, और स्वकीय परिणामों में मलिनता आवेगी। 'हासमाणो' पद से यह द्योतित किया है कि हँसते बोलने से वाक्यशुद्धि नहीं होती ॥५४॥

થાય છે ક્રોધાદિ કારણ બતાવવાથી એમ સૂચિત થાય છે કે કષાય યુક્ત અંતઃકરણવાળા મનુષ્યને એવો વિવેક રહેતો નથી કે શું બોલવા યોગ્ય છે અને શું બોલવા યોગ્ય નથી, એટલે કષાયોને જીતવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ હાસ શબ્દથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે જો હસવામાં (હાંસીમાં) પણ સાવદ્યાનુમોદિની આદિ ભાષાનું ભાષણ કરવામાં આવે તો મહાન્ અનર્થ થવાનો સંભવ છે, અને સ્વકીય પરિણામોમાં મલિનતા આવશે હાસમાણો શબ્દથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે હસતાં-હસતાં બોલવાથી વાક્ય શુદ્ધિ થતી નથી (૫૪)

॥ टीका ॥

'सुवक्क' इत्यादि।

मुनिः = साधुः सुवाक्यशुद्धिं = शोभना वाक्यशुद्धिः सुवाक्यशुद्धिः = सम्यक्प्रकारेण वाक्यसंशोधनं सर्वथा भाषणदूषणराहित्यकरणमित्यर्थः; समुत्प्रेक्ष्य= सम्यगालोच्य दुष्टां=मृषावादादिदोषयुक्तां गिरं=भाषां सदा परिवर्जयेत्=कदाऽपि न वदेदित्यर्थः: मितां = भाषादोष-संसर्ग-भयेनाऽनावश्यकवागाडम्बररहितामित्यर्थः: अदुष्टां=निरवद्याम् अनुविचिन्त्य=पर्यालोच्य भाषकः=वक्ता तु सतां = मुनीनां मध्ये प्रशंसनं=सत्कीर्तिं लभते=प्राप्नोति। मितत्व-निरवद्यत्व गुणविशिष्टाऽपि भाषा भाषणकाले पुनः पुनरालोचनीयेति भावः॥ 'मुणी' पदेन प्रवचनश्रद्धालुत्वं सूचितम्। 'मियं' इत्यनेन बहुभाषणतो वागयतनात्वमावेदितम्। 'अदुट्ठं' इति पदेन दोषरहितभाषणमेव स्वपरकल्याणकरमिति स्पष्टीकृतम् ॥५५॥

'सुवक्क' इत्यादि। साधु सुवाक्यशुद्धि का विचार करके मृषावाद आदि दोषों से दुष्ट भाषा कदाऽपि न बोले। दोषों के भय से अनावश्यक वागाडम्बर रहित—परिमित और निरवद्य भाषा बोलने वाला साधु, मुनियों में प्रशंसा पाता है। तात्पर्य यह है कि परिमित और निरवद्य भाषा भी बोलते समय बारंबार विचार लेनी चाहिए॥

'मुणी' पदसे प्रवचन में श्रद्धा; 'मियं' पदसे बहुत भाषण करने के कारण भाषा की अयतना; और 'अदुट्ठं' पदसे निर्दोष भाषण ही स्व-पर कल्याणकारी है; ऐसा सूचित किया है ॥५५॥

सुवक्क० इत्यादि. साधु सुवाक्यशुद्धिनो विचार करीने मृषावाद आदि दोषोथी दुष्ट भाषा कदापि बोले नहि. दोषोना भयथी अनावश्यक वागाडम्बरथी रहित-परिमित अने निरवद्य भाषा बोलनार साधु मुनिओमां प्रशंसा पामे छे. तात्पर्य ए छे के परिमित अने निरवद्य भाषा पण बोलती वखते वारंवार विचारी लेवी जोईए.

मुणी शब्दथी प्रवचननी श्रद्धाळुता, मियं शब्दथी बहु भाषण करवाने कारणे थती भाषाने अयतना, अने अदुट्ठं शब्दथी निर्दोष भाषण ज स्व-पर कल्याणकारी छे, एम सूचित कर्युं छे. (५५)

॥ मूलम् ॥

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

भासाइ दोसे य गुणे य जाणिया, तीसे य दुट्ठे परिवज्जए सया।

१ २ ३ ४ १७ ५ १९ १८

छसु संजए सामणिए सयाजए, वइज्ज बुद्धे हियमाणुलोमियं ॥५६॥

(छाया)

भाषायां दोषांश्च गुणांश्च ज्ञात्वा तस्याश्च दुष्टां परिवर्जयेत्सदा।
षट्सु संयतः श्रामण्ये सदायतः वदेद्बुद्धः हितामानुलोमिकाम् ॥५६॥

॥ टीका ॥

'भासाइ' इत्यादि।

षट्सु=षड्जीवनिकायेषु संयतः=यतनावान् तद्विराधनापरिवर्जनसावधान इत्यर्थः; श्रामण्ये=साधुधर्मे सदायतः=सर्वदोद्यतः तद्रक्षणपरायण इत्यर्थः; बुद्धः= विदितवेदितव्यः साधुः भाषायाः=चतुर्धा कथितायाः सत्यासत्यमिश्रव्यवहाररूपायाः दोषान्=सावद्यकर्कशशङ्कितत्वादीन् गुणांश्च=हितमितप्रियत्वादीन् ज्ञात्वा तस्याः=भाषायाश्च दुष्टानि=दोषान् 'सावकान्तनिर्देशः, प्राकृतत्वाच्च लिङ्गव्यत्ययः' सदा परिवर्जयेत्। हितां=सकलप्राणिगणोपकारिकाम्, आनुलोमिकाम्=आनुक्रमिकां पूर्वापरविरोधरहितां संगतां वा भाषां वदेत्। 'छसुसंजए'

'भासाइ' इत्यादि। षट्जीवनिकाय की यतना में सावधान, सदा श्रामण्य (चारित्र) में तत्पर, प्रयोजन भूत पदार्थों का ज्ञाता साधु चारों प्रकार की भाषा के सावद्यता कर्कशता आदि दोषों को, तथा हितमित प्रियता आदि गुणों को जानकर भाषा के दोषों का सदा परित्याग करे। प्राणियों का कल्याण करने वाली तथा पूर्वापर विरोध रहित संगत भाषा बोले।

भासाइ इत्यादि षड्जीवनिकायनी यतनामां सावधान, सदा श्रामण्य (चारित्र)मां तत्पर, प्रयोजन भूत पदार्थोंनो ज्ञाता साधु चारे प्रकारनी भाषानी सावद्यता कर्कशता आदि दोषोने, तथा हित-मित-प्रियता आदि गुणोने जाणीने भाषाना दोषोनो सदा परित्याग करे, प्राणीओनुं कल्याण करनारी तथा पूर्वापर विरोधरहित संगत भाषा बोले

इति पदेन त्रसस्थावरजीवरक्षक एव भाषासमितिं सम्यगाराधयितुं प्रभवतीति ध्वनितम्। 'सामणिए सयाजए' ति पदेन 'निरन्तरसाधुधर्माराधक एव हितानुलोमिकभाषाभाषणक्षमो भवति नेतरः' इति व्यक्तीभवति। 'हियं' इति पदेन ऐहिकपारलौकिकसुखकरत्वं भाषायाः सूचितम्। 'आणुलोमियं' इतिपदेन श्रवणसुखजनकत्वं भाषायां प्रतीयत इति ॥५६॥

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—'परिक्खभासी' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४
परिक्खभासी सुसमाहिइंदिए चउक्कसायावगए अणिस्सिए।
५ ८ ७ ६ १३ १२ ९ १० ११
स निद्धुणे धुन्नमलं पुरेकडं आराहए लोगमिणं तहा परं ॥५७॥

॥ छाया ॥

परीक्ष्यभाषी सुसमाहितेन्द्रियः चतुष्कषायापगतः अनिश्रितः।
स निर्धूय धान्यमलं पुराकृतम् आराधयति लोकमिमं तथा परम् ॥
इति ब्रवीमि ॥५७॥

'छज्जीवसंजए' पद से यह प्रगट किया है कि त्रस-स्थावर जीवों की रक्षा करने वाला ही भाषासमिति का सम्यक् प्रकार से पालन कर सकता है। 'सामणिए जए' पदसे यह सूचित किया है कि निरन्तर धर्म की आराधना करने वाला ही साधु हितकारी भाषा बोल सकता है अन्य नहीं। 'हियं' पदसे भाषा का इह-परलोक सम्बन्धी सुखकारत्व सूचित किया है। 'आणुलोमियं' पदसे यह प्रतीत होता है कि भाषा श्रवणसुखद होनी चाहिए ॥५६॥

છજ્જીવસંજએ પદથી એમ પ્રકટ કર્યું છે કે ત્રસ-સ્થાવર જીવોની રક્ષા કરનારોજ ભાષાસમિતિનુ સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરી શકે છે. સામણિએ જએ પદથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે નિરંતર ધર્મની આરાધના કરનારો સાધુ જ હિતકારી ભાષા બોલી શકે છે-બીજો નહિ. હિયં પદથી ભાષાનું ઇહ-પરલોક સંબંધી સુખકારત્વ સૂચિત કર્યું છે. આણુલોમિયં પદથી એમ પ્રતીત થાય છે કે-ભાષા શ્રવણ-સુખદ હોવી જોઈએ. (૫૬)

(टीका)

'परिक्ख' इत्यादि।

परीक्ष्यभाषी = गुणदोषपर्यालोचनपूर्वकभाषणशीलः, सुसमाहितेन्द्रियः= वशीकृतेन्द्रियः, चतुष्कषायापगतः = चतुर्विधकषायसंसर्गरहितः, अनिश्रितः= द्रव्यभावप्रतिबन्धवर्जितः सः=भाषासमित्याराधकः साधुः पुराकृतं = पूर्वभवोपार्जितं धौव्यमलं=कर्ममलं 'निद्धुणे' इत्यव्ययं निर्द्धूय=अपाकृत्य इमं तथा परं लोकं=मनुष्यलोकं निर्वाणलोकं च आराधयति=साधयति पारम्पर्येण वाऽनन्तर्येण वेति भावः ॥

'परिक्खभासी' इतिपदं पर्यालोच्य भाषकस्यैव देशतः सर्वतश्च चारित्रसमाराधनयोग्यतां सूचयति। 'सुसमाहिइंदिए' इत्यनेन चञ्चलेन्द्रियाणां विशुद्धभाषाभाषणाऽक्षमत्वं प्रकटीकृतम्।

इस अध्ययन का उपसंहार करते हुए कहते हैं–'परिक्खभासी' इत्यादि। गुण दोषों का विचार करके बोलने वाला, इन्द्रियों को वशमें करने वाला, चारों कषायों का त्याग करने वाला, द्रव्य–भावसम्बन्धी प्रतिबन्धसे रहित, भाषासमिति का आराधक साधु पूर्व भव में उपार्जित कर्म–मलको दूर कर के मनुष्य-भव तथा मोक्ष की साधना करता है। 'परिक्खभासी' पद यह सूचित करता है कि विचार करके बोलने वाला ही एकदेश तथा सर्वदेश से चारित्र की आराधना कर सकता है, अर्थात् चारित्र का पूर्ण आराधक हो सकता है। 'सुसमाहिए' पदसे यह सूचित किया है कि जिस की इन्द्रियाँ चपल होती हैं वह विशुद्ध भाषा का भाषण नहीं कर सकता। 'चउक्कसायावगए' पद से यह प्रगट होता

આ અધ્યયનનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે. परिक्खभासी० ઇત્યાદિ ગુણ દોષોનો વિચાર કરીને બોલનાર, ઇંદ્રિયોને વશ કરનાર, ચારે કષાયોનો ત્યાગ કરનાર, દ્રવ્ય-ભાવ સંબંધી પ્રતિબંધથી રહિત, ભાષાસમિતિનો આરાધક સાધુ પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત કર્મ-મળને દૂર કરીને મનુષ્યભવ તથા મોક્ષની સાધના કરે છે,-परिक्खभासी પદ એમ સૂચિત કરે છે કે વિચાર કરીને બોલનાર જ એક દેશ તથા સર્વદેશે ચારિત્રની આરાધના કરી શકે છે, અર્થાત ચારિત્રનો પૂર્ણ આરાધક થઇ શકે છે सुसमाहिए પદથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે જેની ઇંદ્રિયો ચપળ હોય છે તે વિશુદ્ધ ભાષાનું ભાષણ કરી શકતો નથી चउक्कसायावगए શબ્દથી

'चउक्कसायावगए' इति पदेन कषायमलरहितानामेव निरवद्या भाषा भवतीत्यावेदितम्। 'अणिस्सिए' इति पदं बाह्याभ्यन्तरप्रतिबन्धविनिर्मुक्तस्यैव विशुद्धभाषया लोकद्वयाराधनयोग्यतामावेदयति। 'इति ब्रवीमि' इति पूर्ववत् ॥५७॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललितक-
लापाऽऽलापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–शाहू-
छत्रपतिकोल्हापुर राजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य' पदभूषित कोल्हापुर-
राजगुरु बालब्रह्मचारि जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री-
घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्र-
स्याऽऽचारमणिमञ्जूषाख्यायां व्याख्यायां
सप्तमं सुवाक्यशुद्ध्याख्यमध्ययनं
समाप्तम् ॥७॥

है कि-कषाय रहित श्रमण ही निरवद्यभाषाभाषी हो सकता है। 'अणिस्सिए' पद यह सूचित करता है कि बाह्य और आभ्यन्तर परिग्रह से मुक्त मुनि ही विशुद्ध भाषा द्वारा उभय लोक की आराधना करने की योग्यतावान् होता है ॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामी से कहते हैं।—हे जम्बू! भगवान् महावीरने जैसा कहा है वैसा ही मैं तुमसे कहता हूँ ॥५७॥

श्री दशवैकालिक सूत्र की आचारमणिमंजूषा नामकी व्याख्या के
हिन्दी भाषानुवाद का सातवाँ अध्ययन समाप्त हुआ ॥७॥
॥ श्रीरस्तु ॥

એમ પ્રકટ થાય છે કે કષાયરહિત શ્રમણ જ નિરવદ્યભાષાભાષી હોઇ શકે છે. अणिस्सिए પદ એમ સૂચિત કરે છે કે બાહ્ય અને આભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત મુનિજ વિશુદ્ધ ભાષા દ્વારા ઉભયલોકની આરાધના કરવાની યોગ્યતાવાળો બને છે.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે જમ્બૂ! ભગવાન્ મહાવીરે જેવું કહ્યું છે તેવુંજ મેં તમને કહ્યું છે. (૫૭)

ઇતિ સાતમું અધ્યયન સમાપ્ત.

॥ अथाष्टमाध्ययनम् ॥

वाक्यशुद्ध्याख्यसप्तमाध्ययनतो भाषणगुणदोषान् विज्ञाय निरवद्यभाषा भाषणीयेत्युपदिष्टम्। निरवद्यं भाषा चाचारपरिपालनानवहितस्य न भवतीत्य आचारप्रणिधिनामकमष्टमाध्ययनं प्रस्तूयते—

'आयारप्पणिहिं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ४ ३
आयारप्पणिहिं लद्धुं, जहाकायव्व भिक्खुणा।
५ ६ ८ ७ १० ९
तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुव्विं सुणेह मे ॥१॥

॥ छाया ॥

आचारप्रणिधिं लब्ध्वा यथाकर्तव्यं भिक्षुणा।
तं भवद्भ्यः उदाहरिष्यामि, आनुपूर्व्या शृणुत मे ॥१॥

अथाष्टमाध्ययनम्

वाक्य शुद्धिनामक सातवें अध्ययन में "भाषा के गुण दोष जानकर निरवद्य भाषा बोलनी चाहिए," ऐसा उपदेश दिया है। किन्तु जो आचार (संयम) का पालन करने में उपयोग नहीं रखता, उसकी भाषा शुद्धि नहीं होती, इसलिए, अब आचार प्रणिधि नामक आठवें अध्ययनका प्रतिपादन करते हैं—"आयारप्पणिहिं" इत्यादि।

અધ્યયન આઠમું.

વાક્યશુદ્ધિ નામક સાતમા અધ્યયનમાં "ભાષાના ગુણદોષ જાણીને નિરવદ્ય ભાષા બોલવી જોઈએ" એવો ઉપદેશ આપ્યો છે કિન્તુ જે આચાર (સંયમ)નું પાલન કરવામાં ઉપયોગ રાખતા નથી, એની ભાષા શુદ્ધિ થતી નથી, તેથી કરીને હવે આચાર પ્રણિધિ નામક આઠમા અધ્યયનનું પ્રતિપાદન કરે છે આયારપ્પણિહિં॰ ઇત્યાદિ

॥ टीका ॥

'आयार' इत्यादि।

आचारप्रणिधिः=आचारे प्रवचनोक्तमर्यादानतिक्रमणपूर्वकाचरणलक्षणे प्रणिधिः=प्रणिधानं सावधानत्वेत्यर्थः इत्याचारप्रणिधिस्तम्, यद्वा-प्रकृष्टो निधिः प्रणिधिः, आचारः प्रणिधिरिवेत्याचारप्रणिधिस्तं तथोक्तम् उत्कृष्टनिधिसदृशमाचारमित्यर्थः, लब्ध्वा=अधिगत्य भिक्षुणा=साधुना यथा=येन विधिना विहितानुष्ठानं कर्तव्यं भवतीति शेषः, तं=लोकत्रयप्रतीतं तीर्थङ्करगणधरादिभिर्निरूपितमाचारप्रणिधिमित्यर्थः, अथवा तं विधिं=प्रकारमित्यर्थः, भवद्भ्यः आनुपूर्व्या=क्रमेण उदाहरिष्यामि=वक्ष्यामि मे=मम सकाशाद् यूयं शृणुत=आकर्णयत। "आयारप्पणिहिं"-इत्यनेन यथा निधिर्दारिद्र्यविद्रावणेन द्रुतं दुःखानि दूरीकृत्य

सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं- हे जम्बू! शास्त्रमें कही हुई मर्यादा का नाम आचार है, उसमें सावधान रहना आचारप्रणिधि है. अथवा-उत्तमनिधि-निधान के समान आचारप्रणिधि को जानकर भिक्षु को जिसप्रकार आचरण करना चाहिए, उस लोकसिद्ध तथा तीर्थंकर भगवान् और गणधरों द्वारा प्ररूपित आचारप्रणिधि या उसकी विधि को तुम्हारे सामने क्रमशः कहूँगा, तुम मुझ से सुनो।

सूत्रमें "आयारप्पणिहिं" इस पदसे सूचित किया गया है कि जैसे निधि दरिद्रता को दूर करके दुःख का नाश कर देती है, और संपत्ति की प्राप्ति करा कर मनुष्यों को विभूषित करती एवं सुखी बनाती है, उसी प्रकार आचार, कर्मरूपी दरिद्रता को दूर करके

સુધર્માસ્વામી જંબૂને કહે છે કે—હે જંબૂ! શાસ્ત્રમાં કહેલી મર્યાદાનું નામ આચાર છે, એમાં સાવધાન રહેવું એ આચાર પ્રણિધિ છે; અથવા ઉત્તમ નિધિ-નિધાનની સમાન આચાર પ્રણિધિને જાણીને ભિક્ષુએ જે પ્રકારે આચરણ કરવું જોઇએ, તે લોક સિદ્ધ તથા તીર્થંકર ભગવાન અને ગણધરોએ પ્રરૂપેલી આચાર પ્રણિધિ યા એની વિધિ તમારી આગે ક્રમશઃ કહીશ. તે મારી પાસેથી સાંભળો.

સુત્રમાં આયારપ્પણિહિં એ પદથી સૂચિત કર્યું છે કે જેમ નિધિ દરિદ્રતાને દૂર કરીને દુઃખોનો નાશ કરી નાખે છે, અને સંપતિની પ્રાપ્તિ કરાવીને મનુષ્યોને વિભૂષિત કરે છે, તથા સુખી બનાવે છે તેમ આચાર કર્મરૂપી દરિદ્રતાને દૂર કરીને

संपदां समुदयेन जनान् विभूषयन् सुखमनुभावयति, तथैवाचारः कर्म[1]दारिद्र्यत्वं विधाय साधुं सकलदुःखसंबन्धाद् निर्मोच्यानन्तज्ञानादिचतुष्टयसंपदा विभूषयन् अक्षयमोक्षसुखं साक्षात्कारयतीति सूचितम्, 'प्रणिधि'मित्यत्र 'प्र' शब्दोपादानेना क्षयसुखदायित्वमेव निध्यन्तरापेक्षया प्रकृष्टत्वमिति सूच्यते ॥१॥

तं प्रकारमाह–'पुढवि' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

पुढविदगअगणिमारुअ, तणरुक्खा सबीयगा।
तसा य पाणा जीवत्ति, इइ वुत्तं महेसिणा ॥२॥

॥ छाया ॥

पृथिव्युदकाग्निमारुताः तृणवृक्षाः सबीजकाः।
त्रसाश्च प्राणिनो जीवा इति, इति उक्तं महर्षिणा ॥२॥

साधुको सकल दुःखों से मुक्त कर देता है, और अनन्तज्ञान अनन्तदर्शन, अनन्तसुख अनन्तवीर्य रूपी सम्पत्तिसे शोभित करके अक्षय मोक्ष को प्राप्त कराता है। 'प्रणिधि' पदमें "प्र" उपसर्ग जोडने से यह प्रगट होता है कि–अन्य पौद्गलिक निधियों से तो अल्पकालके लिए ही सुख की प्राप्ति होती है, परंतु इस आचाररूपी निधि से ऐसा अनुपम सुख मिलता है कि जिसका कभी नाश नहीं होता ॥१॥

સાધુને સકળ દુઃખોથી મુક્ત કરે છે, અને અનંતજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય રૂપી સંપત્તિથી શોભિત કરીને અક્ષય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવે છે પ્રણિધિ શબ્દમાં પ્ર ઉપસર્ગ જોડવાથી એમ પ્રકટ થાય છે કે–અન્ય પૌદગલિક નિધિઓથી તો અલ્પકાળને માટેજ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ આ આચાર રૂપી નિધિથી એવું અનુપમ સુખ મળે છે કે જેનો કયારે પણ નાશ થતો નથી (૧)

१—दुःखजनकत्वधर्मसाम्याद् दारिद्र्यत्वमारोप्यं कर्मणः। उपधर्मपुरस्कारेणाभेदारोपे तु रूपकत्वम्।

॥ टीका ॥

पृथिव्युदकाग्निमारुताः=पृथिवीजलतेजोवायवः, तथा सबीजकाः बीजसहिताः, तृणवृक्षाः=तृणानि वृक्षाः बीजानि चेति त्रिविधा वनस्पतयः. एवं च पृथिवीकायोऽप्कायोऽग्निकायो वायुकायो वनस्पतिकायश्चेति पञ्चैकेन्द्रियप्राणिन इत्यर्थः, च=अपि त्रसाः प्राणिनः द्वीन्द्रियादयः इति=एते सर्वे जीवाः=जीवपद-वाच्याः, सन्तीति शेषः, इति महर्षिणा=तीर्थंकरादिना उक्तं=कथितम् ॥२॥

॥ मूलम् ॥

७ ६ ९ ८ ४
तेसिं अच्छणजोएण, निच्चं होयव्वयं सिया।
१ २ ३ ५ ११ १०
मणसा काय वक्केण, एवं हवइ संजए ॥३॥

॥ छाया ॥

तेषाम् अक्षणयोगेन, नित्यं भवितव्यं स्यात्।
मनसा कायेन वाक्येन, एवं भवति संयतः ॥३॥

(टीका)

'तेसिं' इत्यादि।

भिक्षुणा मनसा=अन्तःकरणेन कायेन=शरीरेण वाक्येन=वाचा स्यात्=

अब आचार प्रणिधि की विधि का प्रतिपादन करते हैं— 'पुढवी' इत्यादि।

पृथिवी, जल, अग्नि, वायु, तथा बीज सहित वनस्पति, ये पांच एकेन्द्रिय तथा द्वीन्द्रिय आदि त्रस प्राणी, सब 'जीव' शब्द के वाच्य हैं अर्थात् ये सब जीव हैं। ऐसा तीर्थंकर आदि महर्षियों ने कहा है ॥२॥

'तेसिं' इत्यादि। जब भिक्षु मन वचन और कायसे अर्थात् इन तीन योगों में से

પુઢવિ૰ ઇત્યાદિ—હવે આચાર પ્રણિધિની વિધિનું પ્રતિપાદન કરે છે
પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ તથા બીજ સહિત વનસ્પતિ એ પાંચ એકેન્દ્રિય તથા દ્વીન્દ્રિય આદિ ત્રસ પ્રાણી, એ સર્વ જીવ શબ્દના વાચ્ય છે, અર્થાત્ એ બધા જીવ છે, એમ તીર્થંકર આદિ મહર્ષિઓએ કહ્યું છે (૨)

તેસિં૰ ઇત્યાદિ ભિક્ષુ મનવચન અને કાયાથી અર્થાત્ એ ત્રણ

केनापि प्रकारेण, एकेनापि केनचित् प्रकारेण हिंसाकरणे सर्वथा हिंसात्यागं न सिध्यति, यदि केनापि प्रकारेण न हिंस्यात्, तदा सर्वथा हिंसात्यागी भवेत्, तथा च स्यात्=भवितव्यं। पृथिव्यादीनामारम्भयोगेन=हिंसनकर्मवर्जितेन नित्यं सर्वदा भवितव्यं=स्थातव्यम्। एवं हिंसाविरतजीवः साधुः संयतः=संयतपदव्यपदेश्यो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥

पृथिवीकाययतनामाह— 'पुढविं' इत्यादि।

(मूलम्)

पुढविं भित्तिं सिलं लेलुं, नेव भिंदे न संलिहे।

तिविहेण करणजोएण, संजए सुसमाहिए ॥४॥

॥ छाया ॥

पृथिवीं भित्तिं शिलां लेष्टुं, नैव भिन्द्यात् न संलिखेत्।
त्रिविधेन करणयोगेन, संयतः सुसमाहितः ॥४॥

॥ टीका ॥

'पुढविं' इत्यादि—

सुसमाहितः=चारित्राराधनतत्परः संयतः=साधुः पृथिवीं=भूमिं, भित्तिं=

किसी भी योग से हिंसा नहीं करता, तब ही समस्त हिंसा का परित्यागी हो सकता है। अतः पृथिवीकाय आदि की हिंसा से सदा सर्वदा दूर रहना चाहिए। इस प्रकार हिंसा का त्याग करने वाला साधु संयत कहलाता है ॥३॥

पृथिवीकाय की यतना कहते हैं – 'पुढविं' इत्यादि।

चारित्र की आराधना करने में तत्पर संयमी पृथिवी को, नदी आदि के किनारे की,

---

યોગોમાંના કોઇ પણ યોગથી હિંસા નથી કરતો, ત્યારે જ સમસ્ત હિંસાનો પરિત્યાગ બની શકે છે. તેથી કરીને પૃથિવી આદિ હિંસાથી સદા સર્વદા દૂર રહેવું જોઇએ એ પ્રકારે હિંસાનો ત્યાગ કરનાર સાધુ સંયત કહેવાય છે (૩)

પૃથિવીકાયની યતના કહે છે–પુઢવિં૰ ઇત્યાદિ

ચારિત્રની આરાધના કરવામાં તત્પર સંયમી પૃથિવીને, નદિ આદિના

सरिदादिकूलस्थम्, भित्तिं=पाषाणम्, लेष्टुं=मृत्खण्डं त्रिविधेन=मनोवाक्कायैतत्त्रय-गतत्रित्वसंख्यामनुगतभेदत्रयविशिष्टेन, करणयोगेन–करणं=करणकारणानुमोदन-लक्षणस्त्रिविधो व्यापारस्तस्य योगः=मनोवाक्कायेन प्रत्येकं सम्बन्धः, तेन तथोक्तेन नैव भिन्द्यात्=नैव विदारयेत् न खण्डयेदित्यर्थः, तथा न संलिखेत्, रेखा-घर्षणादिकं न कुर्यादित्यर्थः ॥४॥

॥ मूलम् ॥

१ ५ ६ २ ४ ३
सुद्धपुढवीं न निसीए, ससरक्खंमि अ आसणे ।
११ ७ १२ १० ८ ९
पमज्जित्तु निसीइज्जा, जाइत्ता जस्स उग्गहं ॥५॥

(छाया)

शुद्धपृथिव्यां न निषीदेत्, सरजस्के च आसने ।
प्रमृज्य तु निषीदेत्, याचित्वा यस्य अवग्रहम् ॥५॥

॥ टीका ॥

'सुद्धपुढवि' इत्यादि—

संयतः शुद्धपृथिव्यां=शस्त्रापरिणतायां सचित्तायां भूमौ इत्यर्थः । (अत्र-सप्तमीस्थाने द्वितीया) सरजस्के=सचित्तरेणुसंसर्गिणि आसने=पीठफलकादौ न

पाषाण को, मिट्टी के ढेले को मन वचन कायसे न भेदे, न दूसरे से भिदावे, और न भेदते हुए को भला जाने। तथा न उनपर रेखा करे, न उन्हे घिसे, न दूसरे से ये क्रियाएँ करावे न करते को भला जाने ॥४॥

'सुद्धपुढवीं' इत्यादि। संयमी, शस्त्र से अपरिणत–सचित्त भूमिपर तथा सचित्त रजके संसर्ग से युक्त आसन पर न बैठे और जो भूमि अचित्त हो, उस पर भी उस के

કિનારાના પત્થરને, માટીના ઢેફાને, મનવચન કાયાથી ભેદે નહિ, બીજા દ્વારા ભેદાવે નહિ અને ભેદનારને ભલો જાણે નહિ; તથા તેના ઉપર રેખા કરે નહિ, તેને ઘસે નહિ, બીજા પાસે એ ક્રિયાઓ કરાવે નહિ, અને કરનારને ભલો જાણે નહિ. (૪)

સુદ્ધપુઢવીં૦ ઇત્યાદિ. સંયમી શસ્ત્રથી અપરિણત-સચિત્ત ભૂમિપર તથા સચિત્ત રજના સંસર્ગથી યુક્ત આસનપર બેસે નહિ, અને જે ભૂમિ અચિત્ત હોય

निषीदेत्=नोपविशेत्। अन्यत्र अचित्तभूमौ तु यस्यास्तिचभूम्यादि तस्य अवग्रहम् अनुज्ञां याचित्वा, प्रमृज्य=रजोहरणेन संशोध्य निषीदेत्=उपविशेत्। मार्गे तु शक्रेन्द्राज्ञया साधुरुपवेशनादिकं कुर्यात्, इति साधुसामाचारी।

सचित्तपृथिव्यादौ स्वाम्यनुज्ञयाऽपि न साधुनोपवेष्टव्य, पृथिवीकायविराधनाया अपरिहार्यत्वात्, अचित्तपृथिव्यादौ तु स्वाम्यनुज्ञां विना नोपवेष्टव्यम्, अदत्तादानदोषप्रसङ्गादिति भावः ॥५॥

अप्काययतनामाह—'सीओदगं' इत्यादि—

॥ मूलम् ॥

सीओदगं न सेविज्जा, सिला वुट्ठं हिमाणि य।

उसिणोदगं तत्तफासुयं, पडिगाहिज्ज संजए ॥६॥

स्वामी से आज्ञा लेकर, रजोहरणसे प्रमार्जन करके बैठे। मार्ग में जब कि स्वामी उपस्थित नहीं रहता, तब शक्रेन्द्र की आज्ञा लेकर साधु बैठना आदि क्रियाएँ करे। ऐसी साधु-समाचारी है।

सचित्त भूमिपर तो स्वामी की आज्ञा लेकर भी नहीं बैठना चाहिए, क्योंकि वहां बैठने से पृथिवी काय के जीवों की विराधना का परिहार नहीं हो सकता और अचित्त भूमि आदि पर बिना स्वामी की आज्ञा के नहीं बैठना चाहिए। ऐसा न करने से अदत्तादान दोष लगता है ॥५॥

ભોપર પણ એના સ્વામીની આજ્ઞા લઈને રજોહરણથી પ્રમાર્જન કરીને બેસે. માર્ગમાં જ્યારે સ્થાનના સ્વામી હાજર ન હોય, ત્યારે શક્રેન્દ્રની આજ્ઞા લઈને સાધુ બેસવા આદિ ક્રિયાઓ કરે એવી સાધુ સમાચારી છે.

સચિત્ત ભૂમિપર તો સ્વામીની આજ્ઞા લઈને પણ બેસવું ન જોઈએ, કારણકે ત્યાં બેસવાથી પૃથિવીકાયના જીવોની વિરાધનાનો પરિહાર થઈ શકતો નથી, અને અચિત્ત ભૂમિ આદિપર સ્વામીની આજ્ઞા વિના બેસવું ન જોઈએ એમ ન કરવાથી અદત્તાદાન દોષ લાગે છે. (૫)

॥ छाया ॥

शीतोदकं न सेवेत, शिला वृष्टं हिमानि च ।
उष्णोदकं तप्तप्रासुकं, प्रतिगृह्णीयात् संयतः ॥६॥

॥ टीका ॥

संयतः=साधुः शीतोदकं=भूमिगतं नदीकूपतडागादिसम्बन्धि सचित्त-जलं शस्त्रापरिणतमित्यर्थः शिलाः=शिलातुल्यत्वात्करकाः वर्षोपलान वृष्टं=वर्षो-दकं हिमानि=प्रालेयजलानि 'बर्फ' इति भाषाप्रसिद्धानि च न सेवेत । तर्हि कथं साधुर्निर्वहेत् ? इत्याह–उष्णोदकं=प्रतीतं, तप्तप्रासुकं, तप्तं च प्रासुकं चेति समाहार-द्वन्द्वः, तत्र तप्तं=पेषिकाशाकादिपरिप्रक्षालनजलम् 'ओसावण' इति भाषाप्रसिद्धं, प्रासुकं=तिलतण्डुलतक्रादीनां तोयं प्रतिगृह्णीयात्, याचित्वा तत्स्वामिना दत्तं गृह्णीयादित्यर्थः ॥६॥

(मूलम्)

उदउल्लं अप्पणो कायं, नेव पुंछे न संलिहे ।
समुप्पेह तहाभूयं नो णं संघट्टए मुणी ॥७॥

अब अप्काय की यतना कहते है—'सीओदगं' इत्यादि ।

संयमी भूमिगत नदी, कूएँ, तालाब आदि के सचित्त जलको, ओलोंको, वर्षा के जलको, हिम (पाले) को कभी सेवन न करे, वरन् उष्ण जल, ओसावण, तथा तिल, चावल और छांछ की कांछ तथा छांछ का धोवन प्रासुक हो तो उसके स्वामी से याचना करके ग्रहण करें ॥६॥

હવે અપ્કાયની યતના કહે છે–સીઓદગં ઇત્યાદિ.

સંયમી ભૂમિગત નદી, કૂવા, તળાવ આદિના સચિત્ત જળને, કરાને, વર્ષાના જળને, હિમને કદાપિ સેવે નહિ; પરંતુ ઊનું પાણી, ઓસામણ, તથા તલ, ચોખા અને છાશની પરાશ તથા છાશનું ધોવણ પ્રાસુક હોય તો એના સ્વામીની યાચના કરીને ગ્રહણ કરે. (૬)

॥ छाया ॥

उदकार्द्रम् आत्मनः कायं, नैव प्रोञ्छेत् न संलिखेत् ।
समुत्प्रेक्ष्य तथाभूतं, नो तत् मुनिः संघट्टयेत् ॥७॥

॥ टीका ॥

'उदउल्लं' इत्यादि—

मुनिः=साधुः भिक्षादौ प्रविष्टः उदकार्द्रं=वृष्ट्यादिसचित्तजलक्लिन्नम् आत्मनः=स्वस्य कायं=शरीरं नैव प्रोञ्छेत्=वाससा तज्जलं नैव शोषयेत्, तथा न संलिखेत्=नाङ्गुल्यादिना तदुपरि रेखां कुर्यात्, तथाभूतम् उदकार्द्रमङ्गं समुत्प्रेक्ष्य= निरीक्ष्य, तत् अङ्गं न संघट्टयेत्=न स्पृशेत्, अङ्गमत्यङ्गादिनाऽपि इत्यर्थः। उप-लक्षणमेतद् वस्त्रपात्रादीनामपि, तेन सचित्तक्लिन्नानां वस्त्रपात्रादीनां निष्पीडन-प्रोञ्छनादिकं साधुना न विधेयमिति भावः ॥७॥

अथ तेजस्कायपतनामाह— 'इंगालं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ७ ५ ६
इंगालं अगणिं अच्चिं, अलायं वा सजोइयं।
८ ९ १० ११ १३ १२ १४ १
न उंजिज्जा न घट्टिज्जा, नो णं निव्वावए मुणी ॥८॥

'उदउल्लं' इत्यादि। भिक्षा आदि के लिए गया हुवा साधु वर्षा आदि के सचित्त जलसे भीगे हुए अपने शरीर को वस्त्र आदि से न पोंछे, न उसपर अंगुली आदि से लकीर खींचे। भीगे हुए शरीर को देख कर किसी का संघटा न करे, न किसी अङ्गोपाङ्ग से स्पर्श करे। यह उपलक्षण है इस लिए यह भी समझ लेना चाहिए कि–साधु, सचित्त जलसे भीगे हुए वस्त्र पात्र को भी न पोंछे, न स्पर्श करे, न निचोडें और न धूपमें सुखावें ॥७॥

उदउल्लं ईत्यादि. भिक्षा आदिने माटे गयेलो साधु वर्षा आदिना सचित्त जळथी भींजाय तो पोताना शरीरने वस्त्र आदिथी लूछे नहि, तेनी उपर आंगळी आदिथी रेखा दोरे नहि. भींजेला शरीरने जोईने कोईनुं संघट्टन न करे, के कोईना अंगोपांगनो स्पर्श न करे आ उपलक्षण छे तेथी एम पण समजी लेवुं जोईए के–साधु सचित्त जळथी भींजायेलां वस्त्रपात्रने लूछे पण नहि, स्पर्श न करे, नीचोवे नहि अने तडकामां सूकवे नहि (७)

॥ छाया ॥

अङ्गारम् अग्निम् अर्चिः, अलातं वा सज्योतिः।
नोत्सिञ्चेन्न घट्टयेत्, नो तन्निर्वापयेन्मुनिः ॥८॥

॥ टीका ॥

मुनिः=साधुः अङ्गारं=निर्धूमं समिद्धतरवह्निम् अग्निम्=अयःपिण्डस्थम्, अर्चिः=अनलादुत्थितां ज्वालां वा=अथवा सज्योतिः=साग्निकम्, अलातम्=अर्द्धदग्धं दारु, न उत्सिञ्चेत्=न प्रदीपयेत्, न घट्टयेत्=न घर्षणादिना उत्पादयेत्, 'तं' तम्=अङ्गारादिकं नो निर्वापयेत्=नो विध्यापयेत् उदकादिनेत्यर्थः, अग्न्यारम्भश्चारित्रविघाताय भवतीति भावः ॥८॥

अथ वायुकाययतनामाह—'तालियंटेण' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

७ ८ १० ११ ९
तालियंटेण पत्तेण, साहाए विहुणणेण वा।
१२ १३ १ २- ५ ४ ३ ६
न वीइज्ज अप्पणो कायं, बाहिरं वा वि पुग्गलं ॥९॥

अब तेजस्काय की यतना कहते हैं—'इंगालं' इत्यादि।

संयमी, अंगार को, लोहे आदि के गोले में प्रविष्ट अग्निको, अग्निकी ज्वालाको, अग्नि सहित अधजले काष्ठ को न जलावे और न घर्षण आदि करके अग्नि उत्पन्न करे तथा न अङ्गार आदि को जलादि से बुझावे, तात्पर्य यह है कि अग्निकाय के आरम्भ से चारित्र का घात होता है इस लिए साधु सर्वथा अग्निकायका आरम्भ त्यागे ॥८॥

હવે તેજસ્કાયની યતના કહે છે-ઈંગાલં૦ ઇત્યાદિ.

સંયમી અંગારાને, લોઢા આદિના ગોળામાં પ્રવેશેલા અગ્નિને, અગ્નિની જ્વાળાને, અગ્નિ સહિતના અર્ધા બળેલાં લાકડાને બાળે નહિ અને ઘર્ષણ આદિ કરીને અગ્નિને ઉત્પન્ન કરે નહિ. તેમજ અંગારા આદિને જળાદિથી બુઝાવે નહિ તાત્પર્ય એ છે કે અગ્નિકાયના આરંભથી ચારિત્રનો ઘાત થાય છે. તેથી સાધુ સર્વથા અગ્નિકાયનો આરંભ ત્યાગે. (૮)

॥ छाया ॥

तालवृन्तेन पत्रेण, शाखाया विधूननेन वा ।
न वीजयेदात्मनः कायं, बाह्यं वापि पुद्गलम् ॥९॥

॥ टीका ॥

साधुः आत्मनः=स्वस्य कायं=शरीरम् अपिवा=अथवा बाह्यं=शरीराद्बहिः स्थितं पुद्गलं=दुग्धकृशरादि, तालवृन्तेन=तालपत्रादिरचितव्यजनेन, उपलक्षणत्वाद् विद्युद्व्यजनादीनामपि, पत्रेण कमलपत्रादिना, शाखायाः=वृक्षादिशाखायाः विधूननेन=आन्दोलनेन, त्रुटितया पल्लवयुक्तलघुतरशाखया वा, विधूननेन वा=वीजनकेन वा न वीजयेत्=शैत्यादिप्राप्त्यै न समीरमुत्पादयेदित्यर्थः ॥९॥

अथ वनस्पतिकाययतनामाह—'तणरुक्खं' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

१   ६   ७   ३   ५ ४   २
तणरुक्खं न छिंदिज्जा, फलं मूलं च कस्सइ ।
९   ८   १०   ११   १२   १३
आमगं विविहं बीयं, मणसावि ण पत्थए ॥१०॥

अब वायुकाय की यतना कहते हैं—'तालियंटेण' इत्यादि ।

साधु, अपने शरीर को तथा अन्य दुग्ध आदि को ताडपत्र (पंखे)से अथवा बिजली आदि के किसी प्रकार के भी पंखेसे, कमल के पत्तेसे, वृक्ष की डालियां के हिलानेसे, अथवा टूटी हुई-पल्लव युक्त छोटी शाखासे शीतकी प्राप्तिके लिए न वींजे, अर्थात् वायुकाय को उत्पन्न न करे ॥९॥

હવે વાયુકાયની યતના કહે છેઃ-તાલિયંટેણ૦ ઇત્યાદિ

સાધુ પોતાના શરીરને તથા અન્ય દૂધ આદિને તાડપત્ર (પંખા)થી અથવા વિજળી આદિના કોઇ પ્રકારના પણ પંખાથી, કમળના પાંદડાથી, વૃક્ષની ડાળી પરથી તૂટેલી પાંદડાંવાળી નાની ડાંખળીથી ઠંડકની પ્રાપ્તિને માટે વીંઝે નહિ, અર્થાત વાયુકાયને ઉત્પન્ન કરે નહિ. (૯)

॥ छाया ॥

तृण-वृक्षं न छिन्द्यात्, फलं मूलं च कस्यचित् ।
आमकं विविधं बीजं, मनसाऽपि न प्रार्थयेत् ॥१०॥

॥ टीका ॥

साधुः तृणवृक्षं=तृणानि च वृक्षाश्चेति समाहारद्वन्द्वः। तत्र तृणानि= कुशकाशादीनि, वृक्षाः=आम्रादयः, तान्, तथा कस्यचित् पादपादेः फलं मूलं च न छिन्द्यात्=शस्त्रेण हस्तादिना वा न भञ्ज्यात्, विविधम्=अनेकप्रकारम् आमकं= शस्त्रापरिणतं सचित्तमिति यावत्, बीजं=शाल्यादिकं मनसाऽपि न प्रार्थयेत्= नेच्छेत्, किं पुनर्वाक्कायाभ्यामिति भावः ॥१०॥

॥ मूलम् ॥

१ १० ११ २ ४ ३
गहणेसु न चिट्ठिज्जा, बीएसु हरिएसु वा ।
६ ५ ९ ८ ७
उदगंमि तहा निच्चं, उत्तिंगपणगेसु वा ॥११॥

॥ छाया ॥

गहनेषु न तिष्ठेत् बीजेषु हरितेषु वा ।
उदकेषु तथा नित्यम् उत्तिङ्गपनकेषु वा ॥११॥

अब वनस्पति काय की यतना कहते हैं— 'तणरुक्खं' इत्यादि।

साधु दूब काश आदि घास को तथा आम आदि वृक्षों को किसी वृक्ष आदि के फल या मूल को हाथ से या हथियार (शस्त्र) से न छेदे और शालि आदि सचित्त वनस्पति को लेने की मनसे भी इच्छा न करे ॥१०॥

હવે વનસ્પતિકાયની યતના કહે છે— 'તણરુક્ખં૦' ઇત્યાદિ.

સાધુ દામડો, કાસ આદિ ઘાસને તથા આંબા આદિ વૃક્ષોને, કોઈ વૃક્ષાદિનાં ફળ વા મૂળને હાથથી વા હથિયારથી છેદે નહિ, અને શાલિ (ડાંગર) આદિ સચિત્ત વનસ્પતિને લેવાની વાત તો શી, પણ મનથી પણ લેવાની ઇચ્છા કરે નહિ. (૧૦)

॥ टीका ॥

'गहणेसु' इत्यादि—

मुनिः गहनेषु=निविडेषु काननकुञ्जादिषु, बीजेषु=प्रसारितशालियव गोधूमादिकणेषु, वा=अथवा हरितेषु=दूर्वापल्लवादिषु हरितकायेषु, तथा उदके= वनस्पतिकायविशेषे वा=अथवा उत्तिङ्गपनकेषु=उत्तिङ्गाः=छत्राकादयः कीटिका- नगरादयो वा, पनकाः=आर्द्रपि भूमिकाष्ठादिषु पञ्चवर्णाः सद्रव्यसंख्याः वनस्पति- विशेषाः "लीलन फूलन" इति भाषाप्रसिद्धाः, तत्र नित्यं=सर्वदा कदाचिदपीति भावः, न तिष्ठेत्। उपलक्षणं चैतत् तेन गमनोपवेशनावस्थानादिकं न कुर्यादित्यर्थः, गहनकाननप्रवेशादौ संघट्टनादिदोषप्रसक्तेरिति ॥११॥

अथ त्रसकाययतनामाह— 'तसे' इत्यादि—

(मूलम्)

४ ५ ६ ७ १ २ ३
तसे पाणे न हिंसिज्जा, वाया अदुव कम्मुणा।
९ ८ १२ १० ११
उवरओ सव्वभूएसु, पासेज्ज विविहं जगं ॥१२॥

'गहणेसु' इत्यादि। गहन कानन उद्यान आदिमें तथा जहां शालि, गेहूँ आदि फैले हुए हों, उन स्थानों में और दूब पल्लवादि हरितकायपर उदक नामक वनस्पति पर छत्राक (सिर- छत्ता) वनस्पति पर अथवा कीडीनगरे (चिउटियोंके स्थान) पर तथा लीलन फूलन पर कभी न ठहरे। उपलक्षणसे यह भी समझना चाहिए कि—आना जाना उठना बैठना आदि कोई भी क्रिया इन पर नहीं करे। गहन वनमें प्रवेश आदि करने से सपटा आदि दोष लग जाने की आशङ्का रहती है इस लिए वहां भी मुनि यतना में सावधान होवे ॥११॥

गहणेसु० ઇત્યાદિ ગહન વન ઉદ્યાન આદિમાં, જ્યાં ડાંગર, ઘઉં, આદિ પડેલાં હોય, એ સ્થાનોમાં અને દર્ભ પાંદડાં આદિ લીલોતરી પર, ઉદક નામની વનસ્પતિપર, છત્રાક (સાપછત્રી) વનસ્પતિપર, અથવા કીડીનગર (કીડીઓના દરો) પર તથા લીલફૂલ પર કદાપિ ઊભા રહેવું નહિ. ઉપલક્ષણથી એમ પણ સમજી લેવું કે આવવું-જવું ઉઠવું-બેસવું આદિ કોઈ પણ ક્રિયા એની ઉપર કરવી નહિ. ગહન વનમાં પ્રવેશવાથી સંઘટ્ટાદિ દોષ લાગવાની આશંકા રહે છે, તેથી ત્યાં પણ મુનિ યતનામાં સાવધાન રહે (૧૧)

॥ छाया ॥

त्रसान् प्राणिनः न हिंस्यात् वाचा अथवा कर्मणा।
उपरतः सर्वभूतेषु पश्येद् विविधं जगत् ॥१२॥

(टीका)

साधुः वाचा=वचनेन अथवा कर्मणा=कायिकव्यापारेण, अत्र कायान्तः-पातित्वान्मनसोऽनुपादानं. तथा च 'कर्मणा' इति पदेनैव मनसेत्यर्थलाभः। उपलक्षणं चैतत् त्रिविधकरणयोगस्यापि–केनापि प्रकारेणेत्यर्थः। त्रसान् प्राणिनः=द्वीन्द्रियादीन न हिंस्यात्=न हन्यात्, अतएव सर्वभूतेषु=सकलजीवेषु उपरतः=निवृत्तः रागद्वेषरहितः सन् विविधं=विचित्रं जगत् स्थावरजङ्गमात्मकं संसारं पश्येत्=समालोचयेत्, यद् 'इमे जीवाः कर्मपरतन्त्राः स्वर्गनरकादिगतिं लभमानाः इष्टवियोगानिष्टसंयोगादिना क्लेशसागरे वहमाना न कदाचिद् विश्रान्तिं लभन्ते' इत्यादि परिणामदुःखस्वरूपत्वमनित्यत्वादिकं च जगतः स्वभावं समा-

---

त्रसकाय की यतना कहते हैं—'तसेपाणे' इत्यादि।

साधु वचन और काय से तथा काय में अन्तर्गत होने से मन से भी अर्थात् तीन करण तीन योग से द्वीन्द्रिय आदि त्रस प्राणियों की हिंसा न करे, इस लिए समस्त प्राणियों में रागद्वेष रहित होकर त्रस स्थावर जीवरूप जगत को देखे विचारे कि-'ये जीव कर्मों के वश होकर नरक तिर्यञ्च आदि गतियों को पाकर इष्ट-वियोग अनिष्ट-संयोग आदि निमित्तों से क्लेशों के समुद्र में बहते हुए कभी विश्रान्ति नहीं पाते। यह संसार परिणाम में दुःखरूप तथा अनित्य है' इस प्रकार का विचार करे। विचार करने वाले का वैराग्य

ત્રસકાયની યતના કહે છે–તસેપાણે ઇત્યાદિ.

વચન અને કાયાથી તથા કાયામાં અંતર્ગત હોવાથી મનથી પણ અર્થાત ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી દ્વીન્દ્રિયાદિ ત્રસ પ્રાણીઓની હિંસા સાધુ ન કરે. તેથી સમસ્ત પ્રાણીઓમાં રાગદ્વેષ રહિત થઇને ત્રસ સ્થાવર જીવરૂપ જગતને જુએ, વિચારે, કે–'આ જીવો કર્મોને વશ થઇને નરક તિર્યંચ આદિ ગતિઓને પામીને ઇષ્ટ વિયોગ અનિષ્ટ સંયોગ આદિ નિમિત્તોથી ક્લેશના સમુદ્રમાં વહેતાં કદાપિ વિશ્રાન્તિ પામતા નથી. આ સંસાર પરિણામે દુઃખરૂપ તથા અનિત્ય છે.' એ પ્રમાણે વિચારે. એવો વિચાર કરનારનું વૈરાગ્ય વધે છે. તાત્પર્ય એ છે કે–

लोचयतो वैराग्यमुपजायते। किं च साधुना संसारसागरोत्तरणपोतप्राया द्वादशाप्यनुप्रेक्षाश्चिन्तनीया इति भावः ॥१२॥

अथ सूक्ष्मपदनामाह— 'अट्ठ' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

३ ४ ८ २ ५ १
अट्ठ सुहुमाइं पेहाए, जाइं जाणित्तु संजए।
७ ६ ९ १० १२ ११
दयाहिगारी भूएसु, आस चिट्ठ सएहि वा ॥१३॥

॥ छाया ॥

अष्टौ सूक्ष्माणि प्रेक्ष्य यानि ज्ञात्वा संयतः।
दयाधिकारी भूतेषु आसीत तिष्ठेत् शयीत वा ॥१३॥

॥ टीका ॥

संयतः यानि अष्टौ सूक्ष्माणि वक्ष्यमाणानि, तानि ज्ञात्वा=विदित्वा भूतेषु=जीवेषु दयाधिकारी=दयापालनयोग्यतावान् भवति। तानि प्रेक्ष्य=सम्यङ्निरीक्ष्य आसीत=उपविशेत्, तिष्ठेत्=अवस्थानं कुर्यात्, शयीत=शुप्यात् ॥१३॥

कहना है। तात्पर्य यह कि—साधु को संसारसागर से पार उतरने के लिए पोत (नौका) के समान अनित्य अशरण आदि बारह भावनाएँ भानी चाहिए ॥१२॥

'अट्ठ सुहुमाइं' इत्यादि। संयमी (साधु), आगे कहे जाने वाले आठ सूक्ष्मों को जानकर जीवदया पालने का अधिकारी (योग्यतावान) होता है। उनको सम्यक् प्रकार से निरीक्षण करके बैठे खड़ा रहे और शयन करे ॥१३॥

સાધુએ સંસારસાગરથી પાર ઉતરવાને માટે નૌકાની સમાન અનિત્ય અશરણ આદિ બાર ભાવનાઓ ભાવવી જોઇએ (૧૨)

અટ્ઠસુહુમાઇં ઇત્યાદિ સંયમી (સાધુ) આગળ કહેવામાં આવનારા આઠ સૂક્ષ્મોને જાણીને જીવદયા પાળવાનો અધિકારી (યોગ્યતાવાળો) બને છે એનું સમ્યક્ પ્રકારે નિરીક્ષણ કરીને બેસે, ઊભો રહે અને શયન કરે (૧૩)

॥ मूलम् ॥

कयराइं अट्ठ सुहुमाइं, जाइं पुच्छिज्ज संजए ।
इमाइं ताइं मेहावी, आइक्खिज्ज वियक्खणो ॥१४॥

(छाया)

कतराणि अष्टौ सूक्ष्माणि यानि पृच्छेत् संयतः ।
इमानि तानि मेधावी आचक्षीत विचक्षणः ॥१४॥

॥ टीका ॥

'कयराइ' इत्यादि—

कतराणि=कानि अष्टौ सूक्ष्माणि=सूक्ष्मशब्दवाच्यानि इति यानि विषयीकृत्य संयतः दयाधिकाराभिलाषी पृच्छेत् । विचक्षणः=धर्मोपदेशकुशलः मेधावी=स्थिरप्रज्ञः इमानि=वक्ष्यमाणानि तानि=सूक्ष्माणि आचक्षीत=कथयेत् । "संजए" इतिपदेन प्राणियतनापरत्वं सूचितम्, "मेहावी" इत्यनेन धारणाशक्तिसंपन्नेनैव पूर्वापरविरोधपरिहारपूर्वकं व्याख्यातुं शक्यते । "वियक्खणो" इत्यनेन द्रव्यक्षेत्रकालभावज्ञस्यैव व्याख्यानं श्रोतॄणां लाभाय भवतीति प्रतीयते ॥१४॥

'कयराइं' इत्यादि । दया पालन का अभिलाषी पूछे कि–हे गुरु महाराज ! वे आठ सूक्ष्म कौन कौन हैं ? तब धर्मोपदेश देने में कुशल स्थिर प्रज्ञावाले गुरुमहाराज आगे कहे जाने वाले आठ सूक्ष्म बतावें ।

'संजए'-पदसे प्राणियों की यतना में तत्परता सूचित की गई है । 'मेहावी' शब्दसे यह प्रगट होता है कि–जिसमें धारणाशक्ति होती है वही पूर्वापरविरोधरहित व्याख्यान कर सकता है । "वियक्खणो" शब्द से यह प्रगट होता है कि जो द्रव्य क्षेत्र काल भाव का ज्ञाता होता है उसी के व्याख्यान से श्रोताओं को लाभ हो सकता है ॥१४॥

कयराइं- ઇત્યાદિ દયા પાલનનો અભિલાષી પૂછે છે કે–હે ગુરૂ મહારાજ! એ આઠ સૂક્ષ્મો કયા કયા છે? ત્યારે ધર્મોપદેશ આપવામાં કુશળ એવા સ્થિર પ્રજ્ઞાવાળા ગુરૂ મહારાજ આગળ કહેવામાં આવનારાં આઠ સૂક્ષ્મો બતાવે છે.

संजए પદથી પ્રાણીઓની યતનામાં તત્પરતા સૂચિત કરી છે. मेहावी શબ્દથી એમ પ્રકટ થાય છે કે–જેનામાં ધારણા શક્તિ હોય છે તે જ પૂર્વાપર વિરોધ રહિત વ્યાખ્યાન કરી શકે છે. वियक्खणो શબ્દથી એમ પ્રકટ થાય છે કે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો જ્ઞાતા હોય છે તેના વ્યાખ્યાનથી શ્રોતાઓને લાભ થઈ શકે છે. (૧૪)

अष्टानां सूक्ष्माणां नामानि निर्दिशति— 'सिणेहं' इत्यादि—

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ५ ६

सिणेहं पुप्फसुहुमं च पाणुत्तिंगं तहेव य ।

७ ८ ९ १२ ११ १०

पणगं बीयहरियं च अंडसुहुमं च अट्ठमं ॥१५॥

॥ छाया ॥

स्नेहं पुष्पसूक्ष्मं च प्राण्युत्तिङ्गं तथैव च ।
पनकं बीजहरितं च अण्डसूक्ष्मं च अष्टमम् ॥१५॥

॥ टीका ॥

स्नेहं=स्नेहसूक्ष्मम् अवश्याय-हिम-कुज्झटिकादिरूपम् । अथ 'सिणेहं' इति पदेनाप्कायविशेषः सूक्ष्मः स्नेहकायोऽपि गृह्यते । पुष्पसूक्ष्मं=उदुम्बरादि-पुष्पसदृशं सूक्ष्मं, प्राणिसूक्ष्मं=यः प्राणी संचरमाण एव लक्ष्यते न तु स्थितः, स

अब आठ सूक्ष्मों के नाम गिनाते हैं—'सिणेहं' इत्यादि।

(१) स्नेहसूक्ष्म–ओस, हिम, धूंअर आदिको स्नेहसूक्ष्म कहते हैं, और "सिणेहं" इस पदसे सूक्ष्म स्नेह काय भी लिया जाता है।

(२) पुष्पसूक्ष्म–उंबर आदि के फूलों को पुष्पसूक्ष्म कहते हैं।

(३) प्राणिसूक्ष्म–कुंथुवा आदि प्राणी जो सूक्ष्म होने के कारण चलते समय दीख पड़ते हैं, ठहरे हुए दिखाई नहीं देते उन्हें प्राणिसूक्ष्म कहते हैं।

હવે આઠ સૂક્ષ્મોનાં નામ ગણાવે છે.-'સિણેહં' ઇત્યાદિ

(1) સ્નેહ સૂક્ષ્મ ઓસ (ઝાકળ), હિમ, ધૂમસ આદિને સ્નેહ સૂક્ષ્મ કહે છે અને સિણેહં શબ્દથી સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય પણ ગણવામાં આવે છે

(૨) પુષ્પસૂક્ષ્મ—ઉંબરા આદિનાં ફૂલોને પુષ્પસૂક્ષ્મ કહે છે

(3) પ્રાણીસૂક્ષ્મ—કંથવા આદિ પ્રાણી જે સૂક્ષ્મ હોવાને કારણે ચાલતી વખતેજ જોવામાં આવે છે, સ્થિર હોય ત્યારે જોવામાં આવતા નથી. તેમને પ્રાણીસૂક્ષ્મ કહે છે

चासौ सूक्ष्मः प्राणिसूक्ष्मः तं-कुन्थ्वादिकम्। उत्तिङ्गसूक्ष्मं=सूक्ष्मकीटिकादीनां वृन्दम् कीटिकानगरादि, कीटिकादयः सूक्ष्माः प्राणिनो घनीभूता अपि पृथिव्यादिवत्प्रतिभासमाना जीवत्वेन दुर्लक्ष्या भवन्तीति भावः। पनकसूक्ष्मं=वर्षाकाले भूमिकाष्ठादौ समुत्पन्नं पञ्चवर्णं पनकाख्य सूक्ष्मं, बीजहरितं च=बीजं च हरितं चेति समाहारद्वन्द्वः, तत्र बीजसूक्ष्मं=शाल्यादितुषमुखं यस्मादङ्कुरः समुत्पद्यते। हरितसूक्ष्मं=नवीनमुत्पद्यमानं भूमिसवर्णं तद्वत् कान्तिमत्तया दुर्लक्ष्यम्। अष्टमम् अण्डसूक्ष्मं=मक्षिका-पिपीलिका-गृहगोधिका-कृकलासाद्यण्डकं जानीहीति शेषः ॥१५॥

---

(४) उत्तिगसूक्ष्म—सूक्ष्म कीडिएँ आदि का समूह—कीडीनगर आदि, वे ऐसे बारीक अवयव वाले होते हैं कि अनेक एक जगह मिल जाने पर भी पृथिवी आदि के समान रंग रूप होने से 'ये जीव हैं' ऐसे जल्दी नहीं दिखाई देते।

(५) पनकसूक्ष्म—पांच वर्ण की फूलन को कहते हैं, जो वर्षाकाल में काष्ठ आदि के उपर जमती है।

(६) बीजसूक्ष्म—शालि आदि के तुषों के अग्रभाग को कहते हैं, जिससे अंकुर निकल सकते हैं।

(७) हरितसूक्ष्म—नवीन उगती हुई वनस्पति, जो कि भूमि जैसे वर्ण की होने से कठिनाई से दिखाई देती है।

(८) अण्डसूक्ष्म—चिउंटी, गिरोली, (गिरगट किरगॅटयो) आदिके अण्डों को कहते हैं। 'इनको जानो' ऐसा सम्बन्ध ऊपर से जोड लेना चाहिए ॥१५॥

---

(४) ઉત્તિગ સૂક્ષ્મ—સૂક્ષ્મ કીડીઓ આદિનો સમૂહ, કીડીનગર આદિ. તે એવા બારીક અવયવવાળી હોય છે કે એક જગ્યાએ અનેક મળી હોય તો પણ પૃથિવી આદિના જેવાં તેનાં રંગ રૂપ હોવાથી 'આ જીવ છે' એમ જલ્દી જોઇ શકાતું નથી.

(૫) પનક સૂક્ષ્મ પાંચવર્ણની લીલફૂલને કહે છે, જે વર્ષાકાળમાં લાકડા આદિ ઉપર જામે છે.

(૬) બીજ સૂક્ષ્મ-ધાન્યને કહે છે, જેમાંથી અંકુર નીકળી શકે છે.

(૭) હરિત સૂક્ષ્મ-નવી ઉગતી વનસ્પતિ જે ભૂમિ જેના વર્ણની હોવાથી મુશ્કેલીથી જોઇ શકાય છે,

(૮) અંડ સૂક્ષ્મ—કીડી, ગરોળી, ગિરગટ આદિનાં ઇંડાંને કહે છે. એ બધાં સૂક્ષ્મોને જાણો, એવો સંબંધ ઉપરથી જોડી લેવો. (૧૫)

॥ मूलम् ॥

३ २ ४ ७ १
एवमेयाणि जाणित्ता, सव्वभावेण संजए।
६ ९ ८ ५
अप्पमत्तो जए निच्चं, सव्विंदियसमाहिए ॥१६॥

॥ छाया ॥

एवमेतानि ज्ञात्वा सर्वभावेन संयतः ।
अप्रमत्तो यतेत नित्यं सर्वेन्द्रियसमाहितः ॥१६॥

॥ टीका ॥

'एव-' इत्यादि —

संयतः=साधुः एतानि=पूर्वोक्तानि अष्टविधानि सूक्ष्माणि एवम्=उक्तरीत्या सर्वथा ज्ञात्वा सर्वेन्द्रियसमाहितः=सकलेन्द्रियदमनतत्परः अप्रमत्तः=सावधानः सर्वभावेन=मनसा वाचा कायेन त्रिविधकरणयोगेन नित्यं=सततं यतेत=यतनापरायणो भवेदित्यर्थः ।

ननु सूक्ष्मः स्नेहकायः सर्वर्तुषु दिवा रात्रौ च पतति, कथमेतस्य यतना

"एवमेयाणि" इत्यादि । इन पूर्वोक्त आठ सूक्ष्मों को सम्यक् जानकर साधु पांचों इन्द्रियों और मन को दमन करने में तत्पर तथा सावधान होकर तीन करण तीन योग से इन की यतना करने में परायण रहे ।

शिष्य—हे गुरुमहाराज! सूक्ष्म स्नेहकाय तो सब ऋतुओं में दिन रात गिरती रहती है फिर साधु उसकी यतना कैसे कर सकते हैं ? ।

गुरु—हे शिष्य! जो प्रदेश ऊपर से आच्छादित न हो वहां रात में साधु को निवास करने बैठने सोने घूमने फिरने आदि का कल्प नहीं है । अगर अवश्य कार्य हो तो

एवमेयाणि० ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત આઠ સૂક્ષ્મોને સમ્યક્ પ્રકારે જાણીને સાધુ પાંચ ઇંદ્રિયો તથા મનને દમન કરવામાં તત્પર તથા સાવધાન થઈને ત્રણ કરણ યોગથી એની યતના કરવામાં પરાયણ રહે

શિષ્ય—હે ગુરુમહારાજ સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય તો બધી ઋતુઓમા રાત ને દિવસ પડ્યા કરે છે, તો પછી સાધુ એની યતના કેવી રીતે કરી શકે ?

ગુરુ—હે શિષ્ય! જે પ્રદેશ ઉપરથી આચ્છાદિત ન હોય, ત્યા રાત્રે નિવાસ કરવાનુ, બેસવાનું, સૂવાનું કે ફરવા-ફરવાનુ સાધુને કલ્પતું નથી જો જરૂર કાર્ય

साधुना संपादनीया? इति चेदुच्यते–ऊर्ध्वप्रदेशानावरणे सति साधुना नक्तं तत्रावस्थानादिकं न विधेयम्। आवश्यकतायां तु वस्त्रादिनाऽङ्गमावृत्य नि स-स्थानमर्यादितभूमौ तथाविधप्रदेशे संचरणीयम्। दिवा तु निपतन्नेवासौ दिवा-करमण्डलग्रीष्मेणैव विनश्यतीति न तदर्थमावरणापेक्षा, नापि दिवाऽनावृतप्रदेश-संचारेण साधोस्तन्निमित्तकः संयमापचारः, विहारभूम्यानविहारभूमौ च संचरणस्य शास्त्राऽऽज्ञापितत्वादिति भावः॥

'सव्वभावेण' इति पदेन सर्वथा सर्वजीवसंरक्षणमन्तरेण चारित्राराधना न भवितुमर्हतीति, 'अप्पमत्तो' इत्यनेन प्रमादवान् सम्यक् सूक्ष्मजीवनिकायरक्षणं कर्तुं न क्षमते इति सूच्यते. 'सव्विंदिअसमाहिए' इत्यनेन रागद्वेषपरित्यागेनैव यतना संभवतीति व्यज्यते ॥१६॥

शरीर को वस्त्रादि से आच्छादित करके निवास स्थान की मर्यादित भूमि के अन्दर अच्छाया में भी जा सकते हैं। दिन में तो सूर्यमण्डल की गर्मी से वह गिरती हुई ही नष्ट हो जाती है इसलिए दिन में उस की यतना के लिए आवरण की आवश्यकता नहीं है और न दिन में घूमने फिरने आदि से संयम में तत्प्रयुक्त (सूक्ष्म स्नेह काय के निमित्त से) किसी प्रकार का दोष लगता है क्योंकि, विहार भूमि आदि में विचरने की साधु को शास्त्र में भगवानने आज्ञा दी है। जीवों की सर्वथा रक्षा किये विना चारित्र की आराधना नहीं हो सकती यह "सव्व भावेण" पदमें प्रगट किया है। प्रमादी सूक्ष्म काय की भली भांति रक्षा नहीं कर सकता यह "अप्पमत्त" पदसे सूचित किया है। "सव्विंदियसमाहिए" पदसे यह व्यक्त किया गया है कि रागद्वेष का त्याग करने से ही यतना का पालन हो सकता है ॥१६॥

હોય તો શરીરને વસ્ત્રાદિથી ઢાંકીને નિવાસ સ્થાનની મર્યાદિત ભૂમિની અંદર ઓછાયામાં જઇ શકે છે. દિવસમાં તો સૂર્યમંડળની ગરમીથી સૂક્ષ્મ સ્નેહકાય પડતાં જ નષ્ટ થઈ જાય છે. તેથી દિવસે તેની યતનાને માટે આવરણની આવશ્યકતા હોતી નથી; તેમ જ દિવસે હરવા-ફરવા આદિથી સંયમમાં સૂક્ષ્મ સ્નેહકાયના નિમિત્તથી કોઇ પ્રકારનો દોષ લાગતો નથી; કારણ કે વિહાર ભૂમિમાં વિચરવાની સાધુને શાસ્ત્રમાં ભગવાને આજ્ઞા આપી છે. જીવોની સર્વથા રક્ષા કર્યા વિના ચારિત્રની આરાધના થઇ શકતી નથી, એ सव्वभावेण પદથી પ્રકટ કર્યું છે, પ્રમાદી સાધુ સૂક્ષ્મ કાયની રક્ષા સારી રીતે કરી શકતો નથી એ अप्पमत्त શબ્દથી સૂચિત કર્યું છે सव्विंदियसमाहिए પદથી એમ વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે કે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરવાથી જ યતનાનું પાલન થઇ શકે છે. (૧૬)

॥ मूलम् ॥

धुवं च पडिलेहिज्जा, जोगसा पायकम्बलं।
सिज्जमुच्चारभूमिं च, संथारं अदुवासणं ॥१७॥

॥ छाया ॥

ध्रुवं च प्रतिलेखयेद् योगेन पात्रकम्बलम्।
शय्यामुच्चारभूमिं च संस्तारकमथवाऽऽसनम् ॥१७॥

(टीका)

'धुवं' इत्यादि।

साधुः पात्रकम्बलं=पात्रं च कम्बलं चेति समाहारद्वन्द्वः, पात्रं काष्ठादिमयं, कम्बलम्=ऊर्णातन्तुमयं, शय्यां=वसतिम् आवासभूमिमित्यर्थः उच्चारभूमिं=मलाद्युत्सर्जनस्थानम्, तथा संस्तारकं=शयनोपयोगि तृणादिनिर्मितमास्तरणम्, आसनं=पीठफलकादिकं, योगेन=एकाग्रलक्षणेन, ध्रुवं=नियमेन काले काले प्रतिलेखयेत्, उपलक्षणमिदं मुखवस्त्रिकारजोहरणादीनामपि ॥१७॥

'धुवंच' इत्यादि। साधु काष्ठ आदि के पात्र का, निवास भूमि का, उच्चार प्रस्रवण भूमिका, शयनोपयोगी तृण आदि के बने हुए संस्तारक का, पीठ, फलक आदि आसन का एकाग्र चित्तसे यथाकाल अवश्य ही प्रतिलेखन करे, उपलक्षण से मुखवस्त्रिका और रजोहरण आदि सब उपकरणों का भी प्रतिलेखन करे ॥१७॥

धुवंच० ઇત્યાદિ. કાષ્ટ આદિના પાત્રનું, નિવાસ ભુમિનું, ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની ભૂમિનું, શયનોપયોગી તૃણ આદિના બનેલા સંસ્તારકનું, પીઠ, ફલક આદિ આસનનું એકાગ્ર ચિત્તથી યથાકાલ સાધુ અવશ્ય પ્રતિલેખન કરે ઉપલક્ષણથી મુખવસ્ત્રિકા અને રજોહરણ આદિ બધાં ઉપકરણોનું પણ પ્રતિલેખન કરે (૧૭)

॥ मूलम् ॥

४ ५ ६ ७
उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाणजल्लियं।
२ ३ ८ १
फासुयं पडिलेहित्ता, परिट्ठाविज्ज संजए ॥१८॥

॥ छाया ॥

उच्चारं प्रस्रवणं श्लेष्माणं सिंघाण जल्लं च।
प्रासुकं प्रतिलेख्य प्रतिष्ठापयेत् संयतः ॥१८॥

॥ टीका ॥

'उच्चारं' इत्यादि।

संयतः साधुः प्रासुकम्=अचित्तं स्थानं प्रतिलेख्य=सम्यङ्निरीक्ष्येत्यर्थः, उच्चारं=पुरीषं, प्रस्रवणं=मूत्रं, श्लेष्माणं=कफं, सिंघाणजल्लं=नासिकामलं च परिष्ठापयेत्=उत्सृजेत् परित्यजेदित्यर्थः। उच्चारादिसमुत्सर्जनमचित्तप्रदेशे एव कार्यम्। प्रासुकस्थाननिश्चयश्च प्रतिलेखनं विना न संभवतीति स्थानप्रतिलेखनं विधायोच्चारादि कुर्यादिति भावः ॥१८॥

'उच्चार' इत्यादि। साधु, जीवरहित स्थान में सम्यक् प्रकार देख कर उच्चार प्रस्रवण कफ तथा नासिका और कान का मल त्यागे, उच्चार प्रस्रवण आदि का त्याग अचित्त प्रदेश में ही करना चाहिए, अचित्त प्रदेश का निश्चय भली भाँति प्रतिलेखन किये विना नहीं हो सकता अतएव स्थान का प्रतिलेखन करके ही मलादि को परिठवना चाहिए ॥१८॥

उच्चारं.० ઇત્યાદિ. સાધુ, જીવ રહિત સ્થાનમાં સમ્યક્ પ્રકારે જોઇને ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ કફ તથા નાક-કાનનો મેલ ત્યાગે. ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ આદિનો ત્યાગ અચિત્ત પ્રદેશમાં જ કરવો જોઇએ; અચિત્ત પ્રદેશનો નિશ્ચય સારી રીતે પ્રતિલેખન કર્યા વિના થઈ શકતો નથી; તેથી કરીને સ્થાનનું પ્રતિલેખન કરીને જ મલાદિને પરિઠવવાં જોઇએ (૧૮)

(मूलम्)

५ ४ १ ३ २

पविसित्तु परागारं, पाणट्ठा भोयणस्स वा ।

६ ७ ८ ९ १३ १० ११ १२ १४

जयं चिट्ठे मियं भासे, न य रूवेसु मणं करे ॥१९॥

॥ छाया ॥

प्रविश्य परागारं पानार्थं भोजनाय वा ।

यतं तिष्ठेत् मितं भाषेत न च रूपेषु मनः कुर्यात् ॥१९॥

॥ टीका ॥

' पविसित्तु ' इत्यादि—

गोचरीं गतः साधुः पानार्थं=जलार्थं, वा अथवा भोजनाय= भक्तार्थं रोगिणश्च साधोरौषधार्थं वा परागारं=गृहस्थगृहं प्रविश्य=गत्वा यतं= यतनापूर्वकं यथा स्यात् तथा तिष्ठेत्=यतनया तिष्ठेत्, यथा पाणिपादादि[1]प्रतीक परिस्पन्दो न भवेत्तथेत्यर्थः। मितं=परिमितं स्वल्पं भाषेत=वदेत् पृष्टः सन् 'भिक्षार्थमागतोऽस्मी' ति वदेत्। भक्तादिग्रहणसमये 'कस्यार्थं कृतं, केन वा निर्मित?'मित्यादि यावता भाषणेन निरवद्यसावद्यता निर्णेतुं तावद् भाषणं

'पविसित्तु' इत्यादि। गोचरी को गया हुआ साधु भोजन पानके लिए अथवा ग्लान साधु को औषध आदि के लिए गृहस्थ के घरमें प्रवेश करके यतनापूर्वक खड़ा होवे,हाथ पैरों को नहिलावे। परिमित भाषण करे-अर्थात् कोई पूछे तो-यही कहे कि 'मैं भिक्षा के लिए आया हूँ'। आहार लेते समय केवल यही प्रश्न करे कि 'यह भोजन किसके लिए बनाया गया है? किसने बनाया है?' इत्यादि पूछने से यह संशय नहीं रहता कि 'यह भोजन निरवद्य है

पविसित्तु० ઇત્યાદિ. ગોચરી માટે ગયેલો સાધુ ભોજન પાનને માટે અથવા ગ્લાન સાધુના ઔષધાદિને માટે ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને યતનાપૂર્વક ઉભો રહે, હાથ પગ ન હલાવે; પરિમિત ભાષણ કરે-અર્થાત્ કોઇ પૂછે તો કહે કે હું ભિક્ષાને માટે આવ્યો છું આહાર લેતી વખતે કેવળ એટલો જ પ્રશ્ન કરે કે આ ભોજન કોને માટે બનાવ્યું છે? કોણે બનાવ્યું છે? એમ પૂછવાથી સંશય રહેતો

[1] "अङ्ग प्रतीकोऽवयवः" इत्यमरः।

कुर्यादित्यर्थः । च=पुनः रूपेषु=दात्र्योपि सदनादिसौन्दर्येषु मनो न कुर्यात्=चेतो न चालयेदित्यर्थः ॥१९॥

(मूलम्)

३ ४ २ ६ ५ ७
बहुं सुणेइ कन्नेहिं, बहुं अच्छीहिं पिच्छइ ।
१३ ११ ८ ९ १० १ १२ १४
न य दिट्ठं सुयं सव्वं, भिक्खू अक्खाउमरिहइ ॥२०॥

॥ छाया ॥

बहु शृणोति कर्णाभ्यां बहु अक्षिभ्यां पश्यति ।
न च दृष्टं श्रुतं सर्वं भिक्षुराख्यातुमर्हति ॥२०॥

॥ टीका ॥

'बहुं सुणेइ' इत्यादि ।

भिक्षुः=साधुः भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् कर्णाभ्यां=श्रवणाभ्यां बहु=विविधं वाक्यजातं शृणोति=आकर्णयति, तथा अक्षिभ्यां=नयनाभ्यां बहु=विविधं पश्यति=विलोकते, तत्र दृष्टं, श्रुतं च तत्सर्वम् आख्यातुं=वक्तुं नार्हति केनचित्पृष्टोऽपीत्यध्याहारः ॥२०॥

कि सावद्य ?' इसके सिवाय निष्प्रयोजन भाषण न करे। तथा दाता स्त्री आदि की सुन्दरता की ओर चित्त न लगावे ॥१९॥

'बहुं सुणेइ' इत्यादि। भिक्षु जब भिक्षा को जाता है तो नाना प्रकार की बातें सुनाई पडती हैं, तरह तरह की वस्तुएँ नेत्रों से दिखाई पड जाती हैं। वे सब सुनी हुई बातें और देखी हुई वस्तु किसी के पूछे जाने पर भी नहीं कहनी चाहिए ॥२०॥

નથી કે—આ ભોજન નિરવદ્ય છે કે સાવદ્ય એ ઉપરાંત નિષ્પ્રયોજન ભાષણ ન કરે, તથા દાતા સ્ત્રી આદિની સુંદરતા તરફ ચિત્ત ન લગાડે (૧૯)

बहुंसुणेइ० ઇત્યાદિ. ભિક્ષુ જ્યારે ભિક્ષાને માટે જાય છે. ત્યારે નાના પ્રકારની વાતો સાંભળવામાં આવે છે, તરેહ તરેહની વસ્તુઓ આંખથી જોવામાં આવે છે; એ બધી સાંભળેલી વાતો અને જોયેલી વસ્તુઓ કોઇ પૂછે તો પણ કહેવી ન જોઇએ (૨૦)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७

सुयं वा जइवा दिहं, न लविज्जोवघाइयं।

१२ ९ ८ १० ११ १३

न य केण उवाएणं, गिहिजोगं समायरे ॥२१॥

(छाया)

श्रुतं वा यदिवा दृष्टं नालपेत् औपघातिकम्।

न च केन उपायेन गृहियोगं समाचरेत् ॥२१॥

॥ टीका ॥

'सुयं वा' इत्यादि।

श्रुतं वा=परमुखात् श्रवणविषयीकृतं वाक्यजातं, यदिवा=अथवा दृष्टं=स्वयमेव चक्षुर्विषयीकृतं वस्तुजातम् औपघातिकम्=उपघातकारणं परपीडाकरं नालपेत्=न कथयेत् पृष्टोऽपीतिशेषः यथाश्रुतदृष्टभाषणेन संयमोपघातो भवतीति पृष्टोऽपि स्वपरहितं प्रियं चाल्पमेव वदेदिति पिण्डितार्थः। केन च=केनापि, 'च' शब्दोऽप्यर्थकः, उपायेन=कारणेन, गृहियोगं=गृहस्थसम्बन्धम्=इतस्ततो वार्ताकरणादिरूपं, तद्बाललालनादिरूपम्, आरम्भसमारम्भादिरूपं वा न समाचरेत्=न कुर्यादित्यर्थः ॥२१॥

'सुयं वा' इत्यादि। कानों सुनी हुई और आंखों से देखी हुई बात किसी को पीड़ा पहुंचाने वाली हो तो पूछने पर भी न कहे, तात्पर्य यह कि देखी सुनी सब बातों के कहने से संयम का उपघात होता है इस लिए पूछे जाने पर भी उतनी ही बात कहनी चाहिए जो अपने को और पर को हित तथा प्रिय हो। तथा किसी भी कारण से गृहस्थ सम्बन्ध अर्थात् गृहस्थ की इधर उधर बातें करना, बालक का लाड करना-पुचकारना आदि और आरंभ समारंभ आदि क्रियाएँ न करे ॥२१॥

सुयंवा० इत्यादि. कानथी सांभळेली अने आंखथी जोएली वात कोईने पीडा पहोंचाडनारी होय, तो पूछतां छतां पण न कहेवी. तात्पर्य ए छे के जोएली सांभळेली बधी वातो कहेवाथी संयमनो उपघात थाय छे. तेथी पूछवामां आव्या छतां पण एटली ज वात कहेवी जोइए के जे पोताने तथा परने हितकारक तथा प्रिय होय. कोईपण कारणे गृहस्थ संबंधी अर्थात् गृहस्थनी आमतेम वातो करवी, बाळकने लाड लडाववां के आरंभ समारंभ आदि क्रियाओ न करवी (२१)

॥ मूलम् ॥

५ ७ ६ ८ ९
निट्ठाणं रसनिज्जूढं, भद्दगं पावगं ति वा।
१ ३ २ ४ ११ १० १२ १३
पुट्ठो वा वि अपुट्ठो वा, लाभालाभं न निद्दिसे ॥२२॥

॥ छाया ॥

निष्ठानं रसनिर्यूढं भद्रकं पापकम् इति वा।
पृष्टो वाऽपि अपृष्टो वा लाभालाभं न निर्दिशेत् ॥२२॥

॥ टीका ॥

'निट्ठाणं' इत्यादि।

अद्य कीदृशं भक्तपानं भवद्भिर्लब्धम्? इति केनचित् पृष्टोऽपृष्टोवा साधुः निष्ठानं=सुरसं (लब्धं चेद्) भद्रकमिति=शोभनमिति, तथा रसनिर्यूढं=विरसं (लब्धं चेद्) पापकमिति=अशोभनमिति, तथा "भवद्भिर्भिक्षा लब्धा न वा" इति सामान्यतः पृष्टोऽपृष्टो वा लाभालाभं=लाभश्चालाभश्चेति समाहारद्वन्द्वः भिक्षाप्राप्त्यप्राप्ती न निर्दिशेत्, भिक्षा प्राप्तेति अथवा भिक्षा न प्राप्तेति न कथयेदित्यर्थः। एवं भाषणे सति साध्वसंतोष-लोलुपता-प्रवचनलघुतादिदोष-

'निट्ठाणं' इत्यादि। 'आज आपको कैसा आहार मिला है?' ऐसा किसी के पूछने पर या नहीं पूछने पर भी साधु यह न कहे कि 'सरस मिला है अथवा नीरस मिला है' तथा 'आज आपको भिक्षा मिली है कि नहीं?' इस प्रकार पूछने पर या नहीं पूछने पर भी साधु यह न कहे कि-'आज भिक्षा मिली है या नहीं मिली' अर्थात् न यह कहे कि-मिली है और न यही कहे कि-नहीं मिली है, क्योंकि, ऐसा भाषण करने से साधु में असंतोष,

निट्ठाणं० ઇત્યાદિ. 'આજ આપને કેવો આહાર મળ્યો છે?' એવું કોઇ પૂછે યા ન પૂછે તો પણ સાધુ એમ ન કહે કે સરસ મળ્યો છે અથવા નીરસ મળ્યો છે. 'આજ આપને ભિક્ષા મળી છે કે નહિ? એવું કોઇ પૂછે યા ન પૂછે તો પણ સાધુ એમ ન કહે કે—આજ ભિક્ષા મળી છે કે નથી મળી અર્થાત્ એમ ન કહે કે મળી છે અને એમ પણ ન કહે કે-મળી નથી; કારણ કે એવું ભાષણ કરવાથી સાધુમાં અસંતોષ, લોલુપતા, પ્રવચનની લઘુતા આદિ દોષ આવે છે. એટલે

मसक्तेरिति भावः। पृष्टः सन् साधुः 'सर्वदा साधूनामानन्दः' इत्यादि भाषां समादधीतेति साधुसामाचारी ॥२२॥

(मूलम्)

७ ५ ४ ६ ३ १ २
न य भोयणम्मि गिद्धो, चरे उंछं अयंपिरो।
८ १२ १३ ९ १० ११
अफासुयं न भुंजिज्जा, कीयमुद्देसियाहडं ॥२३॥

॥ छाया ॥

न च भोजने गृद्धः चरेदुञ्छमजल्पन्।
अप्रासुकं न भुञ्जीत, क्रीतमौद्देशिकमाहृतम् ॥२३॥

॥ टीका ॥

उञ्छं=ज्ञाताज्ञातकुले सधनाधनकुले वा, सप्तमीस्थाने प्राकृतत्वाद् द्वितीया, अजल्पन् = सावद्यनिरवद्यतासंशयनिवर्तकातिरिक्तभाषणमकुर्वन् चरेद् भिक्षार्थमिति शेषः। भोजने च=भक्तपानादौ च गृद्धः=स्पृहयालुः (साकाङ्क्षः) न भवेत् सरसभक्तपानाभिलाषेण सुसमृद्धकुलमात्रगामी न भवेदित्यर्थः। तत्रापि अप्रासुकं

लोलुपता, प्रवचन की लघुता आदि दोष आजाते हैं अतः केवल यही कहे कि 'साधुओं को तो सदैव आनन्द है,' ऐसी साधुसमाचारी है ॥२२॥

'न य भोयणम्मि' इत्यादि। ज्ञात अज्ञात अथवा सधन और निर्धन कुलों में निरवद्यता सावद्यता का संशय निवारण करने के अतिरिक्त और न बोलता हुआ भिक्षा के लिए गमन करे। भक्तपान में लोलुपी न होवे, अर्थात् सरस भोजन पान की इच्छा से

કેવળ એમ જ કહે કે-'સાધુઓને તો સદૈવ આનંદ જ આનંદ છે' એવી સાધુ સમાચારી છે. (૨૨)

નયભોયણમ્મિ૦ ઇત્યાદિ- જાણીતાં-અજાણ્યા અથવા ધનવાન નિર્ધન કુળોમાં નિરવદ્યતા-સાવદ્યતાના સંશય નિવારવા સિવાય બીજું કાંઇ ન બોલતાં ભિક્ષાને માટે સાધુ ગમન કરે. ભક્ત-પાનમાં લોલુપી ન થાય, અર્થાત્ સરસ ભોજન-પાનની ઇચ્છાથી સંપત્તિશાલીકુળોમાંજ ભિક્ષાને માટે ન જાય. તથા સચિત્ત-મિશ્ર

सचित्तमिश्रादि, तथा क्रीतम्, तथौद्देशिकं, तथा-आहृतं न भुञ्जीत=अनुपयोगतः कथंचिद् गृहीतमपि नाभ्यवहरेदित्यर्थः। क्रीतादिकं प्राग्व्याख्यातमेव ॥२३॥

(मूलम्)

६ ५ ७ ८ ४ ३
संनिहिं च न कुव्विज्जा, अणुमायंपि संजए।
१ २ १० ९
मुहाजीवी असंबद्धे, हविज्ज जगनिस्सिए ॥२४॥

॥ छाया ॥

संनिधिं च न कुर्यात् अणुमात्रमपि संयतः।
मुधाजीवी असंबद्धः भवेज्जगन्निश्रितः ॥२४॥

॥ टीका ॥

'संनिहिं' इत्यादि।

मुधाजीवी=शरीरपोषणप्रयोजनरहितजीवनः निरवद्यभिक्षाग्राहक इत्यर्थः असंबद्धः=निर्लिप्तः रागद्वेषविनिर्मुक्त इत्यर्थः संयतः=साधुः अणुमात्रमपि = अल्पाल्पमपि तिलतुषपरिमितमपीत्यर्थः संनिधिं=नक्तं भक्तादिसंचयं न कुर्यात्, एवंभूतः

सम्पत्तिशाली कुलों में ही भिक्षा के लिए न जावें। तथा सचित्त-मिश्र आदि अप्रासुक, क्रीत, औद्देशिक, और अभ्याहृत आहार यदि असावधानी के कारण लेनेमें आ जाय तो उसका उपभोग न करे। क्रीत आदि का स्वरूप पहले कहा जा चुका है ॥२३॥

'संनिहिं' इत्यादि। शरीर को पुष्ट करने के प्रयोजन से रहित निरवद्य भिक्षा ग्रहण करने वाले, रागद्वेष के त्यागी साधुओं को चाहिए कि वे अणुमात्र भी अर्थात् थोडा भी आहार आदि की संनिधि (रात्रि में संचय) न करे। ऐसा करने वाले, त्रस स्थावर रूप

આદિ અપ્રાસુક, ક્રીત, ઔદ્દેશિક, અને અભ્યાહૃત આહાર જો અસાવધાનીને કારણે ગૃહીત થઈ જાય તો પણ તેનો ઉપભોગ ન કરે. ક્રીત આદિનું સ્વરૂપ પહેલાં કહેવામાં આવી ગયું છે. (૨૩)

સંનિહિં૦ ઇત્યાદિ. શરીરને પુષ્ટ કરવાના પ્રયોજનથી રહિત નિરવદ્ય ભિક્ષા ગ્રહણ કરનારા રાગદ્વેષના ત્યાગી સાધુઓએ અણુમાત્ર પણ અર્થાત્ થોડા પણ આહાર આદિની સંનિધિ (રાત્રિમાં સંચય) રાખવી નહિ. એમ કરનારા સાધુઓ

त्रसेतर जगन्निश्रितः=त्रसस्थावरात्मकजगत्परिपालको भवेत्। 'मुहाजीवी' इति पदेन सकलसावद्यक्रियाऽऽचरणभीरुत्वमावेदितम्। 'असंबद्धे' इतिपदेन मुत्रेष्वगृद्धत्वं ध्वनितम्॥२४॥

॥ मूलम् ॥

लूहवित्ती सुसंतुट्ठे, अप्पिच्छे सुहरे सिया।
आसुरत्तं न गच्छिज्जा, सुच्चाणं जिणसासणं ॥२५॥

॥ छाया ॥

रूक्षवृत्तिः सुसंतुष्टः अल्पेच्छः सुभरः स्यात्।
आसुरत्वं न गच्छेत् श्रुत्वा तद् जिनशासनम् ॥२५॥

॥ टीका ॥

'लूहवित्ती' इत्यादि।

साधुः, रूक्षवृत्तिः=रूक्षैः=नीरसैर्वृत्तिः=जीविका यस्य स तथोक्तः, वल्लचणकान्नमान्नादिनीरसभिक्षामात्रजीवीत्यर्थः, तथा सुसंतुष्टः=यथालाभपरितुष्टः, नीरसे

जगत के पालन करने वाले होते हैं। गाथा में 'मुहाजीवी' पदसे 'साधु को समस्त सावद्य व्यापार करने में भीरु होना चाहिए' ऐसा प्रगट किया है। तथा 'असंबद्धे' पद से यह सूचित किया है कि 'साधु को आहार आदि किसी वस्तु में आसक्ति नहीं करनी चाहिए' ॥२४॥

'लूहवित्ती' इत्यादि। साधु, रूखे सूखे अर्थात् वाल, चना आदि अन्त प्रान्त भिक्षा से संतुष्ट रहने वाला जैसी जितनी निर्दोष भिक्षा मिल जाय उसीमें संतुष्ट-अधिक की इच्छा

त्रस-स्थावररूप जगतनुं पालन करनारा बने छे. गाथामां मुहाजीवी शब्दथी एवो अर्थ प्रकट कर्यो छे के साधुए समस्त सावद्य व्यापार करवामां भीरु थवुं जोइए. तथा असंबद्धे शब्दथी एम सूचित कर्युं छे के साधुए आहार आदि कोइ वस्तुमां आसक्ति राखवी न जोइए.

लूहवित्ती इत्यादि. साधु, लूखा-सूका अर्थात् वाल-चणा आदि अंतप्रांत भिक्षाथी संतुष्ट रहेनारो, जेवी जेटली निर्दोष भिक्षा मळी जाय तेमां संतुष्ट,

स्वल्पे वा भक्तपानादौ लब्धे तदधिकजिघृक्षारहितः, एवमल्पेच्छः=अल्पाभिलाषी, तथा सुभरः=सुपुष्टः परपीडोत्पादनेन भिक्षोपादानकामनारहितः स्यात्=भवेत्, परंतु तत्=लोकत्रयप्रथितं जिनशासनं=क्रोधपरिणामवेदकां जिनशिक्षां श्रुत्वा = समाकर्ण्य आसुरत्वम्=आसुरभावं क्रोधं न गच्छेत्=न धारयेत्। रूक्षभिक्षादिना रूक्षवचनादिना वा चित्तं न विकारयेदिति भावः॥

'लूहवित्ती' इत्यनेन रसागृद्धित्वं सूचितम्, 'सुसंतुट्ठे' इत्यनेनालाभादि-परिषहविजेतृत्वमावेदितम्। 'अप्पिच्छे' इत्यनेन अनिदानत्वं प्रकटितम्। 'सुहरे' इत्यनेन यथालाभसन्तुष्टत्वं प्रत्यायितम्। 'आसुरत्तं न गच्छिज्जा' इत्यनेन कषाय-परित्याग एव जिनशासनरहस्यमिति द्योतितम् ॥२५॥

न रखने वाला, स्वल्प इच्छा वाला तथा पर को पीडा न पहुंचा कर अन्न पान ग्रहण करने वाला होवे। तीन लोकमें प्रसिद्ध, क्रोधका कटुक परिणाम प्रतिपादन करने वाले प्रवचन को सुनकर तदनुसार कदापि कोप न करे। रूखी सूखी भिक्षा मिलने से अथवा किसी के कठोर वचन से चित्त में खेद न लावे।

'लूहवित्ती' पदसे 'मन को वशमें करने वाला होना चाहिए' यह सूचित किया गया है। 'सुसंतुट्ठे' पदसे 'अलाभ परीषह को जीतने वाला हो' यह प्रगट किया है।

'अप्पिच्छे' से निदानरहितता सूचित की है। 'सुहरे' शब्द से जितना आहार मिलजाय उतने ही से सन्तोष करना प्रगट किया है। 'आसुरत्तं न गच्छिज्जा' इस पदसे 'कषाय का त्याग करना ही जिनशासन का रहस्य है' यह प्रगट किया गया है ॥२५॥

અધિકની ઇચ્છા ન રાખનારો, સ્વલ્પ ઇચ્છા વાળો તથા પરને પીડા ન પહોંચાડીને અન્નપાન ગ્રહણ કરનારો બને. ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ ક્રોધનું કડવું પરિણામ પ્રતિપાદન કરનારા જિન પ્રવચનને સાંભળીને તદનુસાર કદાપિ ક્રોધ ન કરે. લૂખી-સૂકી ભિક્ષા મળવાથી અથવા કોઇનાં કઠોર વચનથી ચિત્તમાં ખેદ ન લાવે

लूहवित्ती શબ્દથી મનને વશ રાખનાર થવું જોઇએ એમ સૂચિત કર્યું છે. सुसंतुट्ठे શબ્દથી અલાભ પરીષહને જીતનાર બને એમ પ્રકટ કર્યું છે. अप्पिच्छे થી નિદાનરહિતતા સૂચિત કરી છે. सुहरे શબ્દથી જેટલો આહાર મળી જાય તેટલા થીજ સંતોષ રાખવાનું પ્રકટ કર્યું છે. आसुरत्तं न गच्छिज्जा એ પદથી કષાયનો ત્યાગ કરવો એજ જિનશાસનનું રહસ્ય છે, એમ પ્રકટ કર્યું છે. (૨૫)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५
कन्नसुक्खेहिं सद्देहिं, पेमं नाभिनिवेसए।
७ ८ ९ ६ १०
दारुणं कक्कसं फासं, काएण अहिआसए ॥२६॥

॥ छाया ॥

कर्णसौख्यैः शब्दैः प्रेम न अभिनिवेशयेत्।
दारुणं कर्कशं स्पर्शं कायेन अधिसहेत ॥

॥ टीका ॥

'कन्नसुक्खेहिं' इत्यादि—

साधुः कर्णसौख्यैः श्रवणेन्द्रियसुखसाधकैः शब्दैः सह, सहार्थे तृतीया, सप्तम्यर्थे वा तृतीया प्राकृतत्वात्, प्रेम=अनुरागं न अभिनिवेशयेत्=न कुर्यात्, ललनामृदुलालपनतद्भूषणक्षणत्कारस्वरतालसमलङ्कृतगानवीणादिशब्दसमाकर्णनाऽऽसक्तो न स्यादित्यर्थः। अपि च कायेन=देहेन दारुणं=दुःखदायकं, कर्कशं=कठोरं, स्पर्शम् अधिसहेत, तत्र द्वेषं न कुर्यादित्यर्थः। उपलक्षणं चैतत् अन्येन्द्रियविषयाणामपि, तथा च सकलेन्द्रियविषयेषु रागद्वेषौ परिवर्जयेदिति भावः ॥२६॥

'कन्नसुक्खेहिं' इत्यादि। साधु, श्रवणेन्द्रिय को सुख उपजाने वाले मनोज्ञ शब्दों में स्नेह (राग) न करे, अर्थात् स्त्री आदि की कोमल मीठी भाषा, उसके भूषणों की झनझनाहट, स्वर और तालसे शोभित गान अथवा वीणा आदि के शब्द सुनकर अनुरक्त न होवे। शरीर से दुःखद और कर्कश स्पर्श सहन करे, अर्थात् ऐसे स्पर्श से द्वेष न करे। यह कथन अन्य इन्द्रिय विषयों का भी उपलक्षण है इस लिए इन्द्रियों के किसी भी विषय में राग-द्वेष नहीं करना चाहिए ॥२६॥

કન્નસુક્ખેહિં. ઇત્યાદિ સાધુ શ્રવણેન્દ્રિયને સુખ ઉપજાવનારા મનોજ્ઞ શબ્દોમાં સ્નેહ (રાગ) ન રાખે, અર્થાત્ સ્ત્રી આદિની કોમળ મીઠી ભાષા, એનાં ભૂષણોનો ઝણઝણાટ, સ્વર અને તાલથી શોભિત ગાન અથવા વીણા આદિના શબ્દ સાંભળીને અનુરક્ત ન થાય. શરીરથી દુઃખદ અને કર્કશ સ્પર્શ સહન કરે અર્થાત્ એવા સ્પર્શથી દ્વેષ ન કરે, આ કથન અન્ય ઇંદ્રિયવિષયોનું પણ ઉપલક્ષણ છે તેથી ઇંદ્રિયોના કોઇ પણ વિષયમાં રાગ દ્વેષ ન કરવા જોઇએ (૨૬)

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५ ६ ७

खुहं पिवासं दुस्सिज्जं, सीउण्हं अरइं भयं।

८ १ ९ १०

अहिआसे अव्वहिओ, देहदुक्खं महाफलं ॥२७॥

॥ छाया ॥

क्षुधं पिपासां दुःशय्यां शीतोष्णम् अरतिं भयम्।
अधिसहेत अव्यथितो देहदुःखं महाफलम् ॥२७॥

(टीका)

'खुहं' इत्यादि—

साधुः अव्यथितः=अनुद्विग्नः सन् क्षुधं=बुभुक्षां पिपासां=जलपानेच्छां दुःशय्यां=दुर्वसतिं, विषमभूम्यादिरूपं शयनस्थानं वा, शीतोष्णं=प्रतीतम्, अरतिं=मोहनीयकर्मोद्भूतां नोकषायलक्षणां, भयं=चौरव्याघ्रादिजनितां भीतिं अधिसहेत=तितिक्षेत, यतः देहदुःखं=कायक्लेशसहिष्णुत्वं महाफलं=निरन्तरजातसंपातप्राप्तिलक्षणमोक्षफलकं भवतीति शेषः। द्वादशविधतपोऽन्तःपातित्वेन कायक्लेशसहिष्णुताया मोक्षसाधकत्वमिति भावः ॥२७॥

'खुहं' इत्यादि। साधु, उद्विग्न (खिन्न) न होता हुआ क्षुधा, पिपासा, विषम-शयन आदि के स्थान, शीत उष्ण, मोहनीय कर्म के उदय से उत्पन्न अरति नामक नो-कषाय, और चोर व्याघ्र आदि से होने वाले भयको सहन करे, क्योंकि-कायक्लेश को सहन करने से निरन्तर सुखवाला मोक्षफल प्राप्त होता है। तात्पर्य यह है कि बारह प्रकार की तपस्या में कायक्लेश भी एक तप है इस लिए उसके सहन करने से मोक्ष की प्राप्ति होती है ॥२७॥

ખુહં૦ ઇત્યાદિ. સાધુ ઉદ્વિગ્ન (ખિન્ન) ન થતાં ક્ષુધા પિપાસા, વિષમ શયન આદિનાં સ્થાન, ટાઢ તાપ, મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન અરતિ નામક નોકષાય, અને ચોર વાઘ આદિથી થતા ભયને સહન કરે, કારણ કે કાયકલેશને સહન કરવાથી નિરંતર સુખવાળું મોક્ષફળ પ્રાપ્ત થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે બાર પ્રકારનાં તપસ્યામાં કાયકલેશ પણ એક તપ છે. તેથી તેને સહન કરવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે (૨૭)

॥ मूलम् ॥

२ १ ३ ४
अत्थंगयंमि आइच्चे, पुरत्था य अणुग्गए।
६ ५ ७ ८ ९
आहारमाइयं सव्वं, मणसावि ण पत्थए ॥२८॥

(छाया)

अस्तंगते आदित्ये पुरस्ताच्च अनुद्गते।
आहारादिकं सर्वं मनसाऽपि न प्रार्थयेत् ॥२८॥

॥ टीका ॥

'अत्थंगयंमि' इत्यादि—

आदित्ये=सूर्ये अस्तंगते सति=सूर्यास्तमयनानन्तरं प्रदोषकालादारभ्य निशावसानकालं यावदित्यर्थः। पुरस्तात्=प्राच्यां दिशि अनुद्गते च सति आदित्ये इति शेषः, सूर्योदयात् प्राक् प्रभातसमये इत्यर्थः। सर्वं=सर्वविधम् आहारादिकम्=अन्नादिकं मनसापि साधुर्न प्रार्थयेत्=नेच्छेत् किं पुनः संनिधिकरणमिति, साधुना सूर्यास्तंगमनानन्तरं सूर्योदयात् प्राग् भोजनं सर्वथा हेयम्, बहुतरजीवहिंसाममतादिदोषप्रसङ्गादितिभावः ॥२८॥

'अत्थंगयंमि' इत्यादि। जब सूर्य अस्त हो जाय अर्थात् संध्याकाल आरंभ होने पर रात्रि के अन्त तक जब तक कि सूर्य पूर्व दिशामें उदित न हो जाय, तब तक सब प्रकार के अन्नादि आहार को साधु मनसे भी न चाहे, संनिधि रखने की तो बात ही क्या है? तात्पर्य यह कि सूर्यास्त के बाद सूर्योदय तक आहार का सब प्रकार से परिहार करना चाहिए, क्यों कि उसमें बहुतेर प्राणियों की हिंसा ममता आदि दोष लगते हैं ॥२८॥

अत्थंगयंमि० ઇત્યાદિ. જ્યારે સૂર્ય અસ્ત થાય અર્થાત્ સંધ્યાકાળનો આરંભ થવાથી માંડી રાત્રિના અંત સુધી-જ્યાંસુધી સૂર્ય પૂર્વ દિશામાં ઉદિત ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ પ્રકારના અન્નાદિ આહારને સાધુ મનથી પણ ન ચાહે સંનિધિ રાખવાની તો વાતજ શી? તાત્પર્ય એ છે કે સૂર્યાસ્તની પછી સૂર્યોદય સુધી આહારનો સર્વ પ્રકારે પરિહાર કરવો જોઈએ, કારણકે તેમાં ઘણાય પ્રાણીઓની હિંસા મમતા આદિ દોષ લાગે છે. (૨૮)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४
अतिंतिणे अचवले, अप्पभासी मियासणे।
७ ५ ६ ८ ९ १० ११
हविज्ज उयरे दंते, थोवं लद्धुं न खिंसए ॥२९॥

॥ छाया ॥

अतिंतिणः अचपलः अल्पभाषी मिताशनः।
भवेद् उदरे दान्तः स्तोकं लब्ध्वा न खिंसयेत् ॥२९॥

॥ टीका ॥

'अतिंतिणे' इत्यादि—

साधुः, अतिन्तिणः=तिन्तिणो नाम भिक्षाया अप्रदाने गृहस्थगर्हणापरकविविधवाक्यभाषणशीलः, न तिंतिणः अतिन्तिणः भवेत्-भिक्षाया अलाभेऽपि तन्निमित्तं किंचिदपि कर्कशादिवचनं न भाषेत इत्यर्थः, अचपलः=निश्चलचेतोवचनकायः, अल्पभाषी=भिक्षाग्रहणकालेऽन्यदापि परिमितवचनः, मिताशनः=प्रमाणोपेताहारः, तथा उदरेदान्तः=उदरपूरणानुचिन्तनरहितः भवेत्। एवं स्तोकं प्रचुरतरमधुरान्नादिसरसवस्तुसत्त्वेऽपि ततः ईषद् नीरसं वा किंचिल्लब्ध्वा न

'अतिंतिणे' इत्यादि। भिक्षा का लाभ न होने पर गृहस्थ की गर्हणा करनेवाला तिन्तिण कहलाता है। साधु को ऐसा नहीं होना चाहिए। भिक्षा का लाभ न होने पर उस विषय में कुछ भी बडबडाहट न करे। मन, वचन और काय को चंचल न होने दे। भिक्षा ग्रहण करते समय अथवा अन्य समय पर परिमित वचनों का उच्चारण करे और परिमित आहार ग्रहण करे। उदर पूर्ति के लिए चिन्ता न करे। बहुत से स्वादिष्ट पदार्थों में से दाता थोडा सा या नीरस आहार दे तो क्रुद्ध न होवे।

अतिंतिणे० ઇત્યાદિ. ભિક્ષાનો લાભ ન થતાં ગૃહસ્થની ગર્હણા કરનાર તિંતિણ કહેવાય છે. સાધુએ એવા ન થવું જોઇએ. ભિક્ષાનો લાભ ન થતાં એ વિષયમાં કાંઇ પણ બડબડાટ ન કરવો. મન વચન અને કાયાને ચંચળ ન થવા દેવી. ભિક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે અથવા અન્ય સમયે પરિમિત વચનોનું ઉચ્ચારણ કરવું, અને પરિમિત આહાર ગ્રહણ કરવો. ઉદરપૂર્તિને માટે ચિંતા ન કરવી. ઘણા સ્વાદિષ્ટ પદાર્થોમાંથી દાતા થોડો યા નીરસ આહાર આપે તો ક્રુદ્ધ ન થવું.

॥ टीका ॥

'बलं' इत्यादि—

साधुः आत्मनः=स्वस्य बलं = मानसिकसामर्थ्यं, स्थाम = शारीरिकसामर्थ्यं श्रद्धाम् = आगमोदीरितार्थे दृढप्रत्ययम्, आरोग्यं = नैरुज्यं, प्रेक्ष्य= दृष्ट्वा, तथा क्षेत्रं, कालं, च-शब्दाद् द्रव्यभावावपि विज्ञाय आत्मानं, तथा=तदनुसारेण आत्मबलस्थामाद्यनुसारेणेत्यर्थः नियुञ्जीत तपश्चर्यादाविति शेषः, तपश्चर्याद्यनुकूलं बलादिकं विज्ञाय तत्र प्रवर्तेत यथा संयमयोगहानिर्न भवेदिति भावः ॥३५॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
जरा जाव न पीलेइ, वाही जाव न वड्ढइ।
१० ९ ११ १२ १३ १४ १५
जाविंदिया न हायंति, ताव धम्मं समायरे ॥३६॥

(छाया)

जरा यावत् न पीडयति, व्याधिर्यावत् न वर्द्धते।
यावत् इन्द्रियाणि न हीयन्ते, तावत् धर्मं समाचरेत् ॥३६॥

'बल' इत्यादि। साधु, अपनी मानसिक शक्ति, शारीरबल, आगममें प्रकीर्तित पदार्थों की दृढ श्रद्धा और नीरोगता को देखकर तथा द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव को जानकर अर्थात् अपनी शक्ति आदि का निश्चय कर के तपश्चर्या आदि में प्रवृत्त होवे, जिससे संयम योग की हानि न हो ॥३५॥

બલં ઇત્યાદિ સાધુ, પોતાની માનસિક શક્તિ, શરીર બળ, આગમમાં પ્રરૂપિત પદાર્થોની દૃઢ શ્રદ્ધા, અને નીરોગિતાને જોઈને તથા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને જાણીને, અર્થાત્ પોતાની શક્તિ આદિનો નિશ્ચય કરીને તપશ્ચર્યા આદિમાં પ્રવૃત્ત થાય. જેથી સંયમ યોગની હાની થાય નહિ (૩૫)

॥ टीका ॥

'जरा' इत्यादि।

जरा=वार्धक्यं यावत्=यदवधि न पीडयति=अङ्गवन्धशैथिल्यादिना न बाधते, व्याधिः=रोगः यावत् न वर्द्धते=शरीरं रोगपरतन्त्रं न यावदित्यर्थः, इन्द्रियाणि=श्रोत्रादीनि यावत् न हीयन्ते श्रवणादिशक्तेर्ह्रासो न यावदित्यर्थः, तावत्=तदवधि तदभ्यन्तरे, धर्मं श्रुतचारित्रलक्षणं, समाचरेत्, मुख्यश्चारित्राराधनकालस्तावदेवेति भावः ॥३६॥

आत्मनः कथं धर्माचरणं भवेत् ? इत्युपायं दर्शयति- 'कोहं' इत्यादि—

॥ मूलम् ॥

४ ५ ६ ७ ८ १० ११ ९
कोहं माणं च मायं च, लोहं च पाववड्ढणं।
१४ १२ १३ ३ २ १
वमे चत्तारि दोसाइं, इच्छंतो हियमप्पणो ॥३७॥

॥ छाया ॥

क्रोधं मानं च मायां च लोभं च पापवर्द्धनम्।
वमेत् चतुरो दोषान् इच्छन् हितमात्मनः ॥३७॥

'जरा' इत्यादि। जब तक बुढापे के कारण शरीर में शिथिलता नहीं आती, शरीर को रोग नहीं आ घेरते, इन्द्रियों की शक्ति का ह्रास नहीं होता, तब तक–इसी बीच में श्रुतचारित्र रूप धर्म का खूब आचरण कर लेना चाहिए। चारित्र की आराधना का मुख्य काल यही है। वृद्धावस्था आदि में कौन जाने क्या दशा हो जाय! ॥३६॥

જરા૦ ઇત્યાદિ જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે શરીરમાં શિથિલતા નથી આવતી, શરીરને રોગો આવીને ઘેરતા નથી, ઇંદ્રિયોની શક્તિનો હ્રાસ નથી થતો, ત્યાં સુધી–એ સ્થિતિની વચ્ચે શ્રુત ચારિત્ર રૂપ ધર્મનું આચરણ ખૂબ કરી લેવું જોઇએ. ચારિત્રની આરાધનાનો મુખ્ય કાળ એજ છે. વૃદ્ધાવસ્થા આદિમાં કોણ જાણે છે કે કેવી દશા થઇ જશે? (૩૬)

॥ टीका ॥

आत्मनः=स्वस्य हितं=कल्याणम् इच्छन्=अभिलषन् साधुः, क्रोधं क्रोधः= क्रोधमोहनीयोदयसंपाद्योऽक्षान्तिपरिणतिरूपो जीवस्य विभावपरिणतिविशेषस्तम्, मानम्=मन्यते–अन्यं स्वापेक्षया हीनं येन स मानः=मानमोहनीयोदयसमुत्थोऽन्यहीनतामननलक्षण आत्मनो विभावपरिणतिविशेषः, तम्, मायां च=माया=मायामोहनीयोदयसमुत्पन्नस्वपरप्रतारणलक्षणो जीवस्य विभावपरिणामविशेषः, ताम्, पापवर्धनं=पापनिदानं लोभं च=लोभः=लोभमोहनीयोदयसमुद्भूतो द्रव्याद्याकाङ्क्षारूपो जीवस्य विभावपरिणामः, तम्। एतान् चतुरः=चतुःसंख्यकान्, दोषान्=चारित्रमालिन्यकारकान्, वमेत्=त्यजेत्, तदुक्तम्—

" लोभात् प्रभवति क्रोधो, लोभात् कामः प्रजायते ।
लोभान्मोहश्च नाशश्च, लोभः पापस्य कारणम् " ॥३७॥

'कोहं' इत्यादि। अपनी आत्मा का हित चाहने वाला साधु, क्रोधमोहनीय के उदय से होने वाले अक्षमा रूप आत्मा के विभावपरिणामरूप क्रोध को, दूसरे की हीनता का भान कराने वाले मानमोहनीय के उदय से उत्पन्न होने वाले आत्मा के विभावपरिणामरूप मानको, माया मोहनीय के उदय से उत्पन्न होने वाले छल कपट रूप आत्मा के विभाव परिणाम, तत्स्वरूप माया को, तथा लोभमोहनीय के उदय से होने वाले द्रव्यादि की आकाङ्क्षारूप आत्मा के विभाव परिणाम लोभ को, अर्थात् चारित्र को दूषित करने वाले इन चारों दोषोंको दूर करदे–त्यागदे ॥३७॥

कोहं ઇत्यादि. પોતાના આત્માનું હિત ચાહનાર સાધુ, ક્રોધ મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા અક્ષમા રૂપ આત્માના વિભાવપરિણામ રૂપ ક્રોધને, બીજાની હીનતાનું ભાન કરાવનારા માનમોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતા આત્માના વિભાવપરિણામ રૂપ માનને, છળ કપટ રૂપ આત્મપરિણામ તત્સ્વરૂપ માયાને, તથા લોભ મોહનીયના ઉદયથી થતા ઈચ્છારૂપ આત્માના વિભાવ પરિણામ લોભને, અર્થાત્ ચારિત્રને દૂષિત કરનારા એ ચાર દોષોને દૂર કરે ત્યાગે. (૩૭)

क्रोधादीनां फलमाह—'कोहो' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५

कोहो पीइं पणासेइ, माणो विणयनासणो।

६ ७ ८ ९ १०

माया मित्ताणि नासेई, लोहो सव्वविणासणो ॥३८॥

॥ छाया ॥

क्रोधः प्रीतिं प्रणाशयति मानो विनयनाशनः,
माया मित्राणि नाशयति लोभः सर्वविनाशनः ॥३८॥

॥ टीका ॥

क्रोधः प्रीतिं नाशयति, क्रोधज्वलनप्रज्वलितचेतसो वचनेन स्फुलिङ्ग-वर्षणेनेव भृशमुद्विग्नास्ततो विरज्यन्ते जना इति भावः। मानः=गर्वः विनयनाशनः विनयोपघातकत्वात्, तीर्थकरगुर्वादिमर्यादाऽतिक्रमणपूर्वककार्योपक्रमणहेतुत्वाच्च गर्वश्चारित्रोपघातक इति भावः, माया मित्राणि नाशयति, कपटेन जना विरज्यन्ते इति भावः। लोभः सर्वविनाशनः चारित्रादिसकलगुणमूलोन्मूलक इति भावः ॥३८॥

क्रोधादि कषायों का फल कहते हैं— 'कोहो' इत्यादि।

जैसे चिनगारियों की वरसा होने से लोग उद्विग्न हो जाते हैं वैसेही क्रोधाग्नि से प्रज्वलित अन्तःकरण वाले के वचनों से भी लोग विरक्त हो जाते हैं। अतएव क्रोध प्रीति का नाश कर देता है। मान से विनयका नाश होता है उस से चारित्र का अभाव होता है, क्योंकि यह तीर्थंकर गुरु आदिकी मर्यादा का अतिक्रमण कराता है। माया से मित्र छूट जाते हैं और लोभ तो सर्वस्व का सत्यानाश ही कर डालता है उस से समस्त गुन नष्ट हो जाते हैं ॥३८॥

कोहो ઇત્યાદિ. જેમ ચીનગારીઓની વૃષ્ટિ થવાથી લોકો ઉદ્વિગ્ન થઇ જાય છે. તેમ ક્રોધાગ્નિથી પ્રજ્વલિત અંતઃકરણવાળાનાં વચનોથી પણ લોકો વિરક્ત થઇ જાય છે. તેથી ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે. માનથી વિનયનો નાશ થાય છે, તેથી ચારિત્રનો અભાવ થાય છે, કારણકે તે તીર્થંકર ગુરૂ આદિની મર્યાદાનું અતિક્રમણ કરાવે છે. માયાથી મિત્રની મિત્રતા તૂટી જાય છે અને લોભ તો સર્વસ્વનું સત્યાનાશ જ કરી નાંખે છે, તેથી બધા ગુણો નષ્ટ થ[illegible]

कथं जेतव्याः क्रोधादयः? इत्याह–'उवसमेण' इत्यादि।

(मूलम्)

१ ३ २ ५ ४ ६
उवसमेण हणे कोहं, माणं मद्दवया जिणे।
८ ७ १० ९ ११
मायमज्जवभावेणं, लोहं संतोसओ जिणे ॥३९॥

॥ छाया ॥

उपशमेन हन्यात् क्रोधं, मानं मार्दवेन जयेत्।
मायाम् आर्जवभावेन, लोभं संतोषतो जयेत् ॥३९॥

॥ टीका ॥

उपशमेन=क्षमालक्षणेन क्रोधं हन्यात्=जयेत् शमयेदित्यर्थः। मार्दवेन=मृदुभावेन विनयाख्यगुणेन मानं जयेत्, आर्जवभावेन=सरलतया निष्कपटभावेनेत्यर्थः मायां=परवञ्चनलक्षणां जयेत्। संतोषतः=धृत्या लोभं जयेत् ॥३९॥

एतद्विजयाभावे किं भवेत्? इत्याह–'कोहोय' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
कोहो य माणो य अणिग्गहीया, माया य लोहो य पवड्ढमाणा।
१२ ११ १३ १० १० १६ १५
चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणब्भवस्स ॥४०॥

तो फिर क्रोधादि कषायोंको कैसे जीते? सो बताते हैं–'उवसमेण' इत्यादि।

क्षमा के द्वारा क्रोध को, विनय से मान को, सरलता (निष्कपटता) से माया को और संतोष से लोभ को जीतना चाहिए ॥३९॥

તો પછી ક્રોધાદિ કષાયોને કેવી રીતે જીતવા? તે બતાવે છે–ઉવસમેણ ઇત્યાદિ.

ક્ષમા દ્વારા ક્રોધને, વિનયથી માનને, સરલતા (નિષ્કપટતા) થી માયાને અને સંતોષથી લોભને જીતવો જોઈએ (૩૯)

॥ छाया ॥

क्रोधश्च मानश्च अनिगृहीतौ, माया च लोभश्च प्रवर्धमानौ।
चत्वार एते कृत्स्नाः कषायाः, सिञ्चन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥४०॥

(टीका)

क्रोधश्च मानश्च, उभौ अनिगृहीतौ, =क्षमाविनयापरिशीलनेनाऽविजितौ, माया च लोभश्च उभौ प्रवर्धमानौ-आर्जवसंतोषानुद्भवनेन प्रकर्षमनुप्राप्तौ, एते चत्वारः क्रोधादयः कृत्स्नाः=समग्राः, यद्वा 'कसिणा' इत्यस्य 'कृष्णाः' इति छाया तेन आत्ममालिन्यकारकत्वात् कृष्णाः कषायाः=कषायपदवाच्याः पुनर्भवस्य=पुनर्जन्मनः संसारस्येत्यर्थः मूलानि=कारणानि मिथ्यात्वादीनि, सिञ्चन्ति=पोषयन्ति वर्द्धयन्तीत्यर्थः ॥४०॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
रायणिएसु विणयं पउंजे, धुवसीलयं सययं न हावइज्जा।
८ ९ ११ १०
कुम्मुव्व अल्लीणपलीणगुत्तो, परक्कमिज्जा तव-संजमंमि ॥४१॥

कषायों को नहीं जीतने से दोष बताते हैं-'कोहो य' इत्यादि।

क्रोध और मान इन दोनों का क्षमा और विनय का अवलम्बन लेकर निग्रह (दमन) न किया जाय तथा माया और लोभ ये सरलता और सन्तोष के न रखने से बढ़ते रहें तो ये आत्मा को मलिन करनेवाले चारों कषाय पुनर्भव के मूल मिथ्यात्वादि-को सींचते हैं- अर्थात् बढ़ाते हैं-बारम्बार जन्म मरण के कारण होते हैं ॥४०॥

કષાયોને નહિ જીતવાથી લાગતા દોષો બતાવે છે-'कोहो य०' ઇત્યાદિ—

ક્રોધ અને માન એ બેઉનો, ક્ષમા અને વિનયનું અવલંબન લઈને નિગ્રહ (દમન) ન કરવામાં આવે, તથા માયા અને લોભ એ સરલતા અને સંતોષ ન રાખવાથી વધતા રહે તો એ આત્માને મલિન કરનારા ચારે કષાયો પુનર્ભવનાં મૂળ-મિથ્યાત્વ આદિને સિંચે છે અર્થાત્ વધારે છે—વારંવાર જન્મ મરણનું કારણ બને છે. (૪૦)

॥ छाया ॥

रत्नाधिकेषु विनयं प्रयुञ्जीत, ध्रुवशीलतां सततं न हापयेत्।
कूर्मवत् आलीन प्रलीन-गुप्तः, पराक्रमेत तपःसंयमे ॥४१॥

॥ टीका ॥

'रायणिएसु' इत्यादि–

रात्निकेषु=रत्नाधिकेषु स्वापेक्षया पूर्वं प्रव्रजितेषु विनयं=वन्दनाभ्युत्थानादिकं प्रयुञ्जीत=विदधीत, तथा ध्रुवशीलताम्=अष्टादशसहस्रशीलाङ्गलक्षणां सततं कदापि न हापयेत्=नत्यजेत् पालयेदित्यर्थः। कूर्मवत्=कच्छप इव आलीनप्रलीनगुप्तः=आलीनः=अङ्गसङ्कोचनेन, प्रलीनः=उपाङ्गसङ्कोचनेन, अत एव गुप्तः=गुप्तावयवः अङ्गोपाङ्गसंयमनशीलः देहचापल्यरहित इत्यर्थः, तपःसंयमे=तपसि संयमे च, समाहारद्वन्द्वविवक्षयैकवचनम्, पराक्रमेत=उत्साहपूर्वकं प्रवर्तेत।

'रायणिएसु विणयं पउंजे' इत्यनेन विनयवतः कषायोच्छेदकता, विनयाराधितरत्नाधिकेभ्यः आचारगोचरप्रभृतिविविधतत्त्वावाप्तिश्च ध्वन्यते।

'रायणिएसु' इत्यादि। जो अपने से दीक्षा में बड़े हों उनका विनय करे अर्थात् उन्हें वन्दना करे, आने पर खडा हो जावे आदि। तथा अठारह हजार शील का सदैव पालन करे। कछुवे की तरह अंगोपांगों को गोपकर रक्खे। तप, और संयम में उत्साह के साथ प्रवृत्ति करे।

'रायणिएसु विणयं पउंजे' इस पदसे यह प्रगट होता है कि विनयवान् ही कषायों का उच्छेद कर सकता है। तथा विनय के द्वारा आराधित गुरु महाराज से आचार विषयक विविध तत्त्वों की प्राप्ति हो सकती है।

रायणिएसु० ઇત્યાદિ જેઓ પોતાથી દીક્ષામાં વડા હોય તેમનો વિનય કરવો, અર્થાત્ તેમને વંદના કરવી, આવતા ઊભા થઇ જવું ઇત્યાદિ તથા અઢાર હજાર શીલનું સદૈવ પાલન કરવું કાચબાની પેઠે અંગોપાંગોને ગોપવી રાખવા. તપ અને સંયમમાં ઉત્સાહ સાથે પ્રવૃત્તિ કરવી.

रायणिएसु विणयं पउंजे એ પદથી એમ પ્રકટ થાય છે કે વિનયવાન જ કષાયોનો ઉચ્છેદ કરી શકે છે, તથા વિનય દ્વારા આરાધિત ગુરૂ મહારાજ પાસેથી આચાર વિષયક વિવિધ તત્ત્વોની પ્રાપ્તિ થઇ શકે છે.

'धुवसीलयं सययं न हावइज्जा' इत्यनेन 'चारित्रवता सदा धर्मारामे रन्तव्य'-मिति द्योत्यते। 'कुम्मुव्व' इत्यादिना गाथायास्तृतीयचरणेन 'कारणमन्तरेणे-तस्ततो न भ्रमे' दिति सूच्यते ॥४१॥

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५ ६ १ ७ ८
निद्दं च न बहु मन्निज्जा, स प्पहासं विवज्जए।
९ १० ११ १२ १४ १३
मिहोकहाहिं न रमे, सज्झायम्मि रओ सया ॥४२॥

॥ छाया ॥

निद्रां च न बहु मन्येत, स प्रहासं विवर्जयेत् ।
मिथः कथासु न रमेत, स्वाध्याये रतः सदा ॥४२॥

॥ टीका ॥

'निद्दं च' इत्यादि—

स साधुः, निद्रां न बहु मन्येत=न समाद्रियेत नातिशयेन सुप्यादित्यर्थः, प्रहासं च=हास्यं च विवर्जयेत्=न कुर्यात् । तथा मिथःकथासु=परस्परलौकिक-वार्तालापेषु न रमेत=नासक्तो भवेत् । तर्हि किं कुर्यादित्याह– स्वाध्याये=वाचना-दौ सदा=सर्वदा रतः=तत्परः स्यात् ॥४२॥

'धुवसीलयं सययं न हावइज्जा' इस से यह द्योतित होता है कि संयमी को सदैव चारित्र रूपी उद्यान में रमण करना चाहिए। 'कुम्मुव्व' आदि पदसे यह दिखलाया है कि कारण विशेष के विना इधर-उधर नहीं घूमना चाहिये ॥४१॥

'निद्दंच' इत्यादि। साधु, अधिक निद्रा न ले, हास्य न करे और आपस में लौकिक बात चीत में आसक्त न होवे, किंतु वाचना आदि स्वाध्याय में ही सदा मग्न रहे ॥४२॥

धुवसीलयं सययं न हावइज्जा એ પદથી એમ પ્રકટ થાય છે કે સંયમીએ સદૈવ ચારિત્રરૂપી ઉદ્યાનમાં રમણ કરવું જોઇએ. कुम्मुव्व આદિ પદથી એમ બતા-વ્યું છે કે કારણ વિશેષ વિના આમ-તેમ ફરવું જોઇએ નહિ (૪૧)

निद्दंच ઇત્યાદિ. સાધુ વધારે ઉંઘ ન લે, હાસ્ય ન કરે અને માંહોમાંહે લૌકિક વાતચીતમાં આસક્ત ન બને, પરન્તુ વાચના આદિ સ્વાધ્યાયમાં જ સદા મસ્ત રહે. (૪૨)

॥ मूलम् ॥

३ ४ २ ६ १ ५
जोगं च समणधम्मंमि, जुंजे अनलसो धुवं ।
८ ९ ७ ११ १२ १०
जुत्तो य समणधम्मंमि, अट्ठं लहइ अणुत्तरम् ॥४३॥

(छाया)
योगं च श्रमणधर्मे युञ्जीत अनलसः ध्रुवम् ।
युक्तश्च श्रमणधर्मे अर्थं लभते अनुत्तरम् ॥४३॥

॥ टीका ॥

'जोगं च' इत्यादि—

साधुः अनलसः=आलस्यशून्यः सन्, आलस्यं=कायचित्तयोर्गुरुत्वं, तद्रहितः सोत्साह इत्यर्थः श्रमणधर्मे=क्षान्त्यादौ दशविधे साधुकरणीये, योगं=त्रिविधं मनोवाक्कायलक्षणं ध्रुवं=निश्चितं, युञ्जीत=कुर्यात् तत्र समाहितो भवेदित्यर्थः। अत्र फलमुखेन हेतुमाह- श्रमणधर्मे=उक्तलक्षणे युक्तश्च=समाहितो हि च-शब्दो हेत्वर्थकः अनुत्तरं=न विद्यते उत्तरम्=उत्कृष्टं यस्मात् तम् केवलज्ञानरूपमित्यर्थः, अर्थम् अर्थ्यते=याच्यते इति- अर्थस्तम्, अभीष्टं=प्रयोजनं फलमिति यावत्, लभते ॥४३॥

'जोगं च' इत्यादि। साधु शारीरिक और मानसिक प्रमाद रहित होकर उत्साह के साथ साधु के लिए पालन करने योग्य क्षान्ति आदि दश श्रमण धर्मों में मन वचन काय को निरन्तर लगावे अर्थात् उन्हीं में लीन रहे। जो श्रमण धर्म में तीनों योग लगाता है वह सर्वोत्कृष्ट केवलज्ञान रूपी फल को प्राप्त करता है ॥४३॥

जोगंच ईत्यादि साधु शारीरिक अने मानसिक प्रमाद रहित थईने उत्साहथी साधुने माटे पाळवायोग्य क्षान्ति आदि दश श्रमण धर्मोमां मन वचन कायाने निरंतर लगाडी राखे, अर्थात् तेमां लीन रहे. जे श्रमण धर्ममां त्रणे योग लगावे छे ते सर्वोत्कृष्ट केवळज्ञानरूपी फळने प्राप्त करे छे (४३)

पूर्वोपदिष्टाचारसिद्ध्यर्थमुपायमाह—'इहलोग०' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

इहलोगपारत्तहियं, जेणं गच्छइ सुग्गइं।
बहुस्सुयं पज्जुवासिज्जा, पुच्छिज्जत्थविणिच्छयं ॥४४॥

॥ छाया ॥

इहलोकपरत्रहितं, येन गच्छति सुगतिम्।
बहुश्रुतं पर्युपासीत, पृच्छेदर्थविनिश्चयम् ॥४४॥

॥ टीका ॥

साधुः-इहलोकपरत्रहितम्=ऐहिकामुष्मिकहितकरं, तथा येन=यदुपदेशेन प्राणी सुगतिं=पारम्पर्येण मोक्षं गच्छति तं बहुश्रुतं=यदा यावन्ति शास्त्राण्युपलभ्यानि तेषां मर्मविदं गुरुं पर्युपासीत=विनयभावेन सेवेत, तथा अर्थविनिश्चयं=सूत्रार्थनिर्णयं च पृच्छेत् ॥४४॥

पृच्छासमये गुरुसमीपोवेशनप्रकारमाह—'हत्थं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

हत्थं पायं च कायं च, पणिहाय जिइंदिए।
अल्लीणगुत्तो निसिए, सगासे गुरुणो मुणी ॥४५॥

उक्त आचार की सिद्धि का उपाय बताते हैं-'इहलोग०' इत्यादि।

जिस समय जितने शास्त्र उपलब्ध हों उनके मर्म के ज्ञाता गुरु महाराज की साधु उपासना (सेवा) करे। उपासना करता हुआ जिससे इह लोक में हित तथा परंपरा से मोक्ष की प्राप्ति हो उस अर्थ निश्चय के सम्बन्ध में गुरुमहाराज से पूछे ॥४४॥

ઉક્ત આચારની સિદ્ધિનો ઉપાય બતાવે છે-इहलोग० ઇત્યાદિ.

જે સમયે જેટલાં શાસ્ત્ર ઉપલબ્ધ હોય તેના મર્મના જ્ઞાતા ગુરૂમહારાજની સાધુ ઉપાસના (સેવા) કરે. ઉપાસના કરતાં જેથી ઇહલોકમાં હિત તથા પરંપરાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય એ અર્થના [illegible] (૪૪)

॥ छाया ॥

हस्तौ पादौ च कायं च प्रणिधाय जितेन्द्रियः।
आलीनगुप्तो निषीदेत् सकाशे गुरोः मुनिः ॥४५॥

॥ टीका ॥

जितेन्द्रियः=कृतेन्द्रियनिग्रहो मुनिः=साधुः हस्तौ, पादौ, कायं, च प्रणिधाय=विनयाविष्कारकशरीरसंकोचनं विधाय आलीनगुप्तः=मनोवाक्काय-संरक्षणपरः गुरोः सकाशे=समीपे निषीदेत्=उपविशेत् अर्थनिश्चयार्थमिति भावः ॥४५॥

॥ मूलम् ॥

न पक्खओ न पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ।
न य ऊरुं समासिज्ज, चिट्ठिज्जा गुरुणंतिए ॥४६॥

॥ छाया ॥

न पक्षतो न पुरतो नैव कृत्वा पृष्ठतः।
न च ऊरुं समासाद्य तिष्ठेद् गुरूणामन्तिके ॥४६॥

गुरु के समीप किस प्रकार बैठना चाहिए सो कहते हैं—'हत्थं' इत्यादि।

'इन्द्रियों का दमन करने वाला साधु गुरु के समीप हाथ, पैर और कायको इस प्रकारका रखे जिससे विनय प्रगट होता हो, तथा मन वचन काय को वश में रखकर गुरुमहाराज के समीप बैठे ॥४५॥

गुरुनी समीपे केवी रीते बेसवुं जोइए ते कहे छे. हत्थं इत्यादि.

इंद्रियोनुं दमन करनार साधु गुरुनी समीपे हाथ, पग, अने कायाने एवी रीते राखे के जेथी विनय प्रकट थाय, तथा मन वचन कायाने वश राखीने गुरु महाराजनी समीपे बेसे (४५)

॥ टीका ॥

'न पक्खओ' इत्यादि।

मुनिः गुरुं न पक्षतः=न पार्श्वतः, न पुरतः=नाग्रतः, नैव पृष्ठतः=नापि पश्चाद्भागे च कृत्वा तिष्ठेत्=उपविशेत्. पार्श्वत उपवेशने एकपङ्क्त्युपवेशननिमित्तकाऽविनयादिदोषाविर्भावात. अग्रत उपवेशने वन्दनकर्तृणामाभिमुख्यप्रतिरोधादिना वन्दनालापाद्यन्तरायसम्भवात, पृष्ठत उपवेशने आचार्यदृष्टिपातपात्रताप्रतिरोधसद्भावाच्चेति भावः। तथा गुर्वन्तिके=गुरोः समीपे ऊरुं समासाद्य= ऊरोरुपरि ऊरुं कृत्वा न तिष्ठेत्=नोपविशेत्, तथा सति अविनयौद्धत्यादिदोषापातादिति भावः ॥४६॥

॥ मूलम् ॥

अपुच्छिओ न भासिज्ज, भासमाणस्स अंतरा।
पिट्ठिमंसं न खाइज्जा, मायामोसं विवज्जए ॥४७॥

'न पक्खओ' इत्यादि। साधु, आचार्य आदि तथा जो मुनि दीक्षा में बड़े हों उनके न पसवाड़े की तरफ-बराबरीमें बैठे, न आगे बैठे, न पीठ की ओर संघटा करता हुआ बैठे। पसवाड़े की ओर बैठने से बराबरी पर बैठने के कारण अविनय आदि दोष लगते हैं, आगे बैठने से वन्दना करनेवालों के लिए उनका सामना रुक जाता है अतः वन्दना और बोल चाल में विघ्न आजाता है; पीछे की ओर बैठने से आचार्य आदि की दृष्टि नहीं पड़ सकती; इस के सिवाय गुरु महाराज के समीप पैर पर पैर रखकर भी न बैठे, क्योंकि ऐसे बैठने से अविनय और अहंकार आदि दोष आते हैं ॥४६॥

न पक्खओ ઇત્યાદિ. સાધુ, આચાર્ય આદિ તથા જે મુનિ દીક્ષામાં વડા હોય તેમની બાજુની તરફ ન બેસે; તેમની આગળ ન બેસે, પીઠની બાજુએ ન બેસે. બાજુની તરફ બેસવાથી બરાબરીએ બેસવાને કારણે અવિનય આદિ દોષ લાગે છે આગળ (મોખરે) બેસવાથી વંદના કરનારા એને માટે એમની સમીપતા રોકાઈ જાય છે તેથી વંદના અને બોલ ચાલમાં વિઘ્ન આવે છે. પાછળની બાજુએ બેસવાથી આચાર્ય આદિની દ્રષ્ટિ પડી શકતી નથી. તે ઉપરાંત ગુરૂ મહારાજની સમીપે પગ પર પગ રાખીને પણ ન બેસવું, કારણકે એમ બેસવાથી અવિનય અને અહંકાર આદિ દોષ લાગે છે. (૪૬)

॥ छाया ॥

अपृष्टो न भाषेत भाषमाणस्य अन्तरा।
पृष्ठमांसं न खादेत् मायामृषा विवर्जयेत् ॥४७॥

॥ टीका ॥

साधुः अपृष्टः=केनाप्यनापृष्टो न भाषेत, तथा भाषमाणस्य=कश्चित् प्रस्तावमालम्ब्य परस्परं वदतः गुरो अन्तरा=मध्ये प्रस्तुतविषयापरिसमाप्तिसमये न भाषेत, तथा पृष्ठमांसं न खादेत्=परोक्षे निन्दावाक्यं न वदेत्, पुरतः प्रियवचनरचनाकौशल्येन सद्भावमुपदर्शयन परोक्षे निन्दादिना तदपकारकं भाषणं न कुर्यादित्यर्थः। मायामृषा=मायायुक्तमृषा, विवर्जयेत्=परित्यजेत्, न ब्रूयादित्यर्थः ॥४७॥

अपृष्टभाषणादी दोषान् दर्शयति—'अप्पत्तियं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ ३ २ ६ ७ ५ ४
अप्पत्तियं जेण सिया, आसु कुप्पिज्ज वा परो।
११ ८ १२ १३ १० ९
सव्वसो तं न भासिज्जा, भासं अहियगामिणिं ॥४८॥

'अपुच्छिओ' इत्यादि। किसी विषय पर आचार्य महाराज बोल रहे हों तो जब तक वह विषय पूरा न हो तब तक बीचही में न बोले। सामने चतुराई के साथ मीठा मीठा बोलकर सद्भाव दिखलाता हुआ परोक्ष में उनकी निन्दा करने वाले वचन न बोले। मायाचार से भरा हुआ असत्य भाषण न करे ॥४७॥

'અપુચ્છિઓ૦' ઇત્યાદિ. કોઇ વિષય પર આચાર્ય મહારાજ ભાષણ કરી રહ્યા હોય તો જ્યાં સુધી એ વિષય પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી વચમાં બોલવું નહિ સામે ચતુરાઇની સાથે મીઠું મીઠું બોલીને સદ્ભાવ બતાવનારાં અને પરોક્ષમાં તેમની નિંદા કરનારાં વચનો બોલવાં નહિ માયાચારથી ભરેલું અસત્ય ભાષણ કરવું નહિ (૪૭)

॥ छाया ॥

अप्रत्ययो येन स्यात् आशु कुप्येत् वा परः।
सर्वशः तां न भाषेत भाषाम् अहितगामिनीम् ॥४८॥

॥ टीका ॥

येन-अपृष्टभाषणेन परस्य अप्रत्ययः = अविश्वासः स्यात्=उत्पद्येत, वा=तथा भाषतो मध्ये भाषणे परः=अन्यो आशु=शीघ्रं कुप्येत्=क्रोधाविष्टो भवेत्. तथा तां=तादृशीं परोक्षे निन्दारूपाम् अहितगामिनीम्=अपकारपर्यवसानां भाषां=गिरं सर्वशः=सर्वावस्थासु साधुर्न भाषेत=न वदेत्। अप्रत्ययादिसाधनं वचनं साधुना नोच्चारणीयमिति भावः ॥४८॥

कथं वदे?-दित्याह—'दिट्ठं' इत्यादि।

(मूलम्)

२ ३ ४ ५ ६ ७
दिट्ठं मियं असंदिद्धं, पडिपुन्नं वियं जियं।
८ ९ १० ११ १
अयंपिरमणुव्विग्गं, भासं निसिर अत्तवं ॥४९॥

॥ छाया ॥

दृष्टां मितां असंदिग्धां प्रतिपूर्णां व्यक्तां जिताम्।
अजल्पिनीम् अनुद्विग्नां भाषां निसृजेत् आत्मवान् ॥४९॥

'अप्पत्तियं' इत्यादि। किसी भी अवस्था में साधु को परिणाम में अपकार करने वाली ऐसी वाणी न बोलनी चाहिए जिससे द्वेष उपन्न हो जाय, तथा दूसरे को क्रोध आदि आजाय, अर्थात् द्वेष आदि का उत्पादक वचन साधु को कदापि उच्चारण नहीं करना चाहिए ॥४८॥

અપ્પત્તિયં૦ ઇત્યાદિ. કોઈ પણ અવસ્થામાં સાધુએ પરિણામમાં અપકાર કરનારી એવી વાણી ન બોલવી જોઈએ કે જેથી દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય, તથા બીજાને ક્રોધ આદિ આવી જાય, અર્થાત્ દ્વેષ આદિનાં ઉત્પાદક વચનો સાધુએ કદાપિ ઉચ્ચારવાં ન જોઈએ. (૪૮)

॥ टीका ॥

आत्मवान्=समाहितः मुनिः दृष्टां=साक्षात्कृतार्थगोचरां, मितां=स्वल्पाक्षराम्, असंदिग्धां=संशयानुत्पादिकां संशयनिवर्तिकां च, प्रतिपूर्णां=परिपुष्टस्वरवर्णसहितां, व्यक्तां=स्पष्टार्थां स्पष्टाक्षरां च, जितां=वशीकृतां प्रस्तुतविषयमात्रगामिनीम्, अप्रस्तुतविषयसंचारवर्जितामित्यर्थः, अजल्पनीम्=वाचालतादिदोषवर्जितां, नोच्चैर्न नीचैः किन्तु मृद्वीमित्यर्थः, अनुद्विग्नाम्=अनुद्वेगकारिणीम् उद्वेगानुत्पादिकामित्यर्थः भाषां=गिरं निसृजेत्=उच्चारयेत् ॥४९॥

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४
आयारपन्नत्तिधरं, दिट्ठिवायमहिज्जगं।
५ ६ ८ ७ १ १
वायविक्खलियं नच्चा, न तं उवहसे मुणी ॥५०॥

(छाया)

आचारप्रज्ञप्तिधरं दृष्टिवादमधीयानम्।
वाग्विस्खलितं ज्ञात्वा न तम् उपहसेन्मुनिः ॥५०॥

कैसे बोले? सो कहते हैं—'दिट्ठं' इत्यादि। अन्तर्दृष्टि वाला श्रमण, अपनी आँखों देखी हुई बात के विषय में, परिमित, संशय उत्पन्न न करने वाली और संशय को दूर करने वाली, पुष्ट स्वर व्यञ्जन वाली, स्पष्ट और स्पष्ट अर्थ वाली, प्रकरण के ही अनुकूल, प्रकरण से बाहर प्रवृत्त न होने वाली, तथा न बहुत ऊंचे स्वर से और न बहुत नीचे स्वर से बोले जाने वाली, मृदु और उद्वेग को उत्पन्न न करने वाली वाणी उच्चारण करे ॥४९॥

કેમ બોલવું? તે કહે છે — દિટ્ઠં૦ ઇત્યાદિ અંતર્દૃષ્ટિવાળો શ્રમણ, પોતાની આંખે જોએલી વાતના વિષયમાં, પરિમિત, સંશય ઉત્પન્ન ન કરનારી અને સંશયને દૂર કરનારી, પુષ્ટ સ્વર વ્યંજનવાળી, સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ અર્થવાળી, પ્રકરણનેજ અનુકૂળ, પ્રકરણની બહાર પ્રવૃત્ત ન થનારી, તથા ન બહુ ઉંચે સ્વરે અને ન બહુ નીચે સ્વરે બોલાતી મૃદુ અને ઉદ્વેગને ઉત્પન્ન ન કરનારી વાણી ઉચ્ચારે. (૪૯)

॥ टीका ॥

'आयार' इत्यादि।

मुनिः=साधुः आचारप्रज्ञप्तिधरम्=आचाराङ्ग-व्याख्याप्रज्ञप्ति-धारकं, यद्वा आचारशब्देनाचाराङ्गाद्यङ्गं, प्रज्ञप्तिशब्देनोपाङ्गं गृह्यते, तयोर्धारकमित्यर्थः तथा दृष्टिवादमधीयानं वाग्विस्खलितं = वाग्विच्छेदस्खलितं ज्ञात्वा=विदित्वा भाषण-काले प्रमादादिना स्वरवर्णादित्रुटीं सत्यामिति भावः तम्=आचारप्रज्ञप्तिधरं, दृष्टि-वादमधीयानं च, न उपहसेत् = 'कथमेते महाविद्वांसो येषां भाषणं सदूषणं भवती'ति कृत्वा न निन्देदित्यर्थः, तेषां छद्मस्थत्वेन कादाचित्कवाग्विस्खलन-संभावनायाः सत्त्वात्।

'आयार' इत्यादि। आचाराङ्ग और व्याख्याप्रज्ञप्ति (भगवती) के ज्ञाता, अथवा आचार शब्द से यहां आचाराङ्ग आदि ग्यारह अंगों का, और प्रज्ञप्ति शब्द से उपाङ्गों का ग्रहण समझना चाहिए, अतःउनके धारी तथा दृष्टिवाद के पाठी मुनि के बोलते समय वचनों में यदि स्खलना हो जाय, अर्थात् बोलते समय प्रमाद आदि किसी कारण से स्वर या व्यञ्जन की त्रुटि रह जाय तो साधु उनकी हँसी न करे क्योंकि छद्मस्थ होने के कारण कभी बोलने में स्खलन हो जाना असंभव नहीं है। तात्पर्य यह है कि, जब ऐसे पुरुष भी भाषणमें स्खलित हो जाते हैं तो सामान्य जनकी बात ही क्या है? अतएव किसी की भी हंसी नहीं करनी चाहिए।

आयार० ઇત્યાદિ. આચારાંગ અને વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) ના જ્ઞાતા, અથવા આચાર શબ્દથી અહીં આચારાંગ આદિ અગીઆર અંગોનું અને પ્રજ્ઞપ્તિ શબ્દથી ઉપાંગોનું ગ્રહણ સમજી લેવું, એટલે કે એમને ધારણ કરનાર તથા દષ્ટિવાદના પાઠી મુનિની, દષ્ટિવાદનું અધ્યયન કરતી વખતે વચનોમાં જો સ્ખલના થઈ જાય, અર્થાત્ બોલતી વખતે પ્રમાદ આદિ કોઈ કારણથી સ્વર યા વ્યંજનની ત્રુટિ રહી જાય તો સાધુ તેની હાંસી ન કરે કારણકે તે પણ છદ્મસ્થ છે. તો કારણે કોઈવાર બોલવામાં સ્ખલના થઈ જવાનો અસંભવ નથી. તાત્પર્ય એ છે કે, જ્યારે એવા પુરૂષો પણ ભાષણમાં સ્ખલિત થઈ જાય છે, તો સામાન્ય જનની તો વાતજ શી? તેથી કરીને કોઈની પણ હાંસી ન કરવી જોઈએ.

'अहिज्जगं' अधीयान-मित्यनेनेदमवगम्यते-यत्सर्वाङ्गोपाधीतदृष्टिवादस्य वाग्विस्खलनसंभावनैव नास्ति, तथाविधस्य सकलसंशयोच्छेदकत्वेन जिन-संकाशत्व-सकलवाङ्मयाभिज्ञत्व-जिनवत्सुस्पष्टव्याकृतिशक्तिशालित्वप्रतिपादनात्। दृष्टिवादाध्ययनावस्थायामेव कदाचिद्वाग्विस्खलनसंभव इति वर्तमानार्थकेन शानच्-प्रत्ययेन बोध्यते ॥५०॥

साधोर्निमित्तभाषणे दोषमाह—'नक्खत्तं' इत्यादि।

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ५
नक्खत्तं सुमिणं जोगं, निमित्तं मंतभेसजं ।
६ ९ ७ ८ १० ११
गिहिणो तं न आइक्खे, भूयाहिगरणं पयं ॥५१॥

॥ छाया ॥

नक्षत्रं स्वप्नं योगं निमित्तं मन्त्र-भेषजम् ।
गृहिणः तत् न आचक्षीत भूताधिकरणं पदम् ॥५१॥

'अहिज्जगं' इस पदसे यह सूचित होता है कि संपूर्ण दृष्टिवाद को जानने वाले के बोलने में स्खलना होने की संभावना ही नहीं हो सकती, क्योंकि वे सब संशयों का समाधान करने वाले, जिनसदृश, सकल वाङ्मय के जानकार और जिन भगवान की तरह प्रश्नों का स्पष्ट उत्तर देने वाले होते हैं। किन्तु दृष्टिवाद पढते समय कदाचित् उनकी वाणी में स्खलना होने की संभावना रहती है। यह वर्तमान अर्थवाले 'शानच्' प्रत्यय से जाना जाता है ॥५०॥

अहिज्जगं એ શબ્દથી એમ સૂચિત થાય છે કે—સંપૂર્ણ દૃષ્ટિવાદને જાણનારાના બોલવામાં સ્ખલના થવાની સંભાવનાજ નથી થતી, કારણકે તે સર્વ સંશયોનું સમાધાન કરનારા. જિન સમાન, સકલવાઙ્મયના જાણકાર અને જિન ભગવાનની પેઠે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તર આપનારા હોય છે પરન્તુ દૃષ્ટિવાદ ભણતી વખતે કદાચિત એમની વાણીમાં સ્ખલના થવાની સંભાવના રહે છે. એ વર્તમાન અર્થવાળા 'શાનચ્' પ્રત્યયથી જાણી શકાય છે. (૫૦)

॥ टीका ॥

मुनिः, नक्षत्रम्=अश्विन्यादिकं, स्वप्नं=शुभाशुभस्वप्नफलं, योगं=वशीकरणाकर्षणादि, निमित्तं=अतीतानागतकथनरूपं, मन्त्रभेषजं=मन्त्रश्च भेषजं चेति समाहारद्वन्द्वः, तत्, तत्र मन्त्रः भूतादीनाम्, भेषजम्=अतीसारादीनामौषधं. गृहिणो=गृहस्थान् नाचक्षीत=न कथयेत्, यतः तद्=नक्षत्रादिकथनं, भूताधिकरणं=भूतानि अधिक्रियन्ते=व्यापाद्यन्तेऽस्मिनिति विग्रहः, एकेन्द्रियादिजीवोपघातकं, पदं=स्थानमस्ति। गृहस्थैरनुयुक्तेनापि साधुना संयमभङ्गप्रसङ्गवारणाय नक्षत्रफलादिकं न कथनीयमिति भावः ॥५१॥

॥ मूलम् ॥

अन्नट्ठं पगडं लयणं, भइज्ज सयणासणं।

उच्चारभूमिसंपन्नं, इत्थीपसुविवज्जियं ॥५२॥

'नक्खत्तं' इत्यादि। मुनि, अश्विनी आदि नक्षत्र, शुभ या अशुभ फल वाले स्वप्न, वशीकरण या आकर्षण आदि योग, भूत या भविष्य काल का कथन रूप निमित्त, भूत प्रेतादि का मन्त्र, अतिसार आदि किसी प्रकार के रोग का प्रतिकार करने वाली औषधि, ये सब गृहस्थ को न बतावे। बताने से आरंभ समारंभ आदि का संभव है। यदि कोई गृहस्थ, साधु से पूछे तो भी संयम के भंग होने के भय से नक्षत्र का फल आदि नहीं कहना चाहिए ॥५१॥

નક્ખત્તં૦ ઇત્યાદિ. મુનિ, અશ્વિની આદિ નક્ષત્ર, શુભ યા અશુભ સ્વપ્ન વાળાં ફળ, વશીકરણ, યા આકર્ષણ આદિ યોગ, ભૂત યા ભવિષ્ય કાળના કથનરૂપ નિમિત્ત, ભૂત પ્રેતાદિનો મંત્ર. અતીસાર આદિ કોઈ પ્રકારના રોગ નો પ્રતિકાર કરનારી ઓષધી વગુ ગૃહસ્થને બતાવે નહિ બતાવવાથી આરંભ-સમારંભ આદિનો સંભવ છે. જો કોઈ ગૃહસ્થ, સાધુને પૂછે તો પણ સંયમનો ભંગ થવાના ભયથી નક્ષત્રનું ફળ આદિ કહેવાં જોઈએ નહિ (૫૧)

॥ छाया ॥

अन्यार्थं प्रकृतं लयनं भजेत् शयनासनम्।
उच्चारभूमिसंपन्नं स्त्रीपशुविवर्जितम् ॥५२॥

॥ टीका ॥

'अन्नहं' इत्यादि।

साधुः, अन्यार्थं=साध्वपेक्षयाऽन्यः=परो गृहस्थादिः तदर्थं=तन्निमित्तं,= प्रकृतं=निष्पादितम्, उच्चारभूमिसंपन्नं = मलमूत्रोत्सर्जनस्थानयुक्तं, स्त्रीपशुविवर्जितं=स्त्रिया पशुना च रहितम्, उपलक्षणात् नपुंसकरहितं च लयनं=वसतिं, तथा साधुव्यतिरिक्तनिमित्तनिष्पादितं शयनम्, आसनं च, भजेत्=सेवेत, तादृशं संयमयात्रानिर्वाहार्थं स्वीकुर्यादित्यर्थः, उक्तञ्चोत्तराध्ययनसूत्रे—

'अन्नहं' इत्यादि। साधु, दूसरे (गृहस्थादि) के लिए बनाये हुए, उच्चार प्रस्रवण की भूमि से युक्त, स्त्री पशु और उपलक्षण से नपुंसक रहित ऐसे उपाश्रय, तथा निरवद्य शय्या, आसन आदि को संयमयात्रा का निर्वाह करने के लिए स्वीकार करे। अर्थात् जिसमें स्त्री पशु नपुंसक न रहते हों, तथा उच्चार प्रस्रवण के लिए स्थान हो ऐसे उपाश्रय को, तथा निरवद्य आसन आदि को साधु अंगीकार करे जो साधु के लिए न बनाया गया हो। जैसे-श्री उत्तराध्ययन सूत्र में भगवान ने फरमाया है कि--

अन्नहं. ઇત્યાદિ. સાધુ, બીજા (ગૃહસ્થાદિ)ને માટે બનાવેલી, ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણની ભૂમિથી યુક્ત, સ્ત્રી, પશુ, અને ઉપલક્ષણથી નપુંસક રહિત એવા ઉપાશ્રય તથા નિરવદ્ય શય્યા, આસન આદિને સંયમ યાત્રાના નિર્વાહને માટે સ્વીકારે અર્થાત્ જેમાં સ્ત્રી પશુ નપુંસક ન રહેતાં હોય, તથા ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણને માટે સ્થાન હોય એવા ઉપાશ્રયને, તથા નિરવદ્ય શય્યા આસન આદિને સાધુ અંગીકાર કરે કે જે સાધુને માટે બનાવેલાં ન હોય જેમ કે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે-

*"जं विवित्तमणाइण्णं, रहियं थीजणेण य। बंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥५२॥ इति। छाया—यद् विविक्तमनाकीर्णं रहितं स्त्रीजनेन च, ब्रह्मचर्यस्य रक्षार्थं, आलयं तु निषेवते ॥ इति ॥५२॥

"जो[1] वसति (उपाश्रय) एकान्त में हो, पशु पण्डकों से अनाकीर्ण और स्त्रियों से रहित हो, ऐसी वसति का साधु, अपने ब्रह्मचर्य की रक्षा के लिए सेवन करे ॥५२॥

"જો[1] વસતિ--(ઉપાશ્રય) એકાન્તમાં હોય, પશુ પંડકોથી અનાકીર્ણ અને સ્ત્રીઓથી રહિત હોય, એવી વસતિનું સાધુ પોતાના બ્રહ્મચર્યની રક્ષાને માટે સેવન કરે (૫૨)

* "जं" इत्यादि। यः विविक्तः=एकान्तभूतः, तत्रैव स्त्रीनिवासाभावात्, अनाकीर्णः=असंकुलः, तत्र प्रयोजनागतस्त्र्याद्यनाकुलत्वात्, रहितः=परिलक्षितोऽकालचारिणा वन्दनश्रवणादिनिमित्तागतेन स्त्रीजनेन च शब्दात् पण्डकैः पिङ्गादिपुरुषैश्च। प्रकरणापेक्षया चैवं व्याख्या। अन्यत्रापि चैवं प्रकरणाद्यपेक्षया भावनीयम्। उक्तं हि —"अर्थप्रकरणाल्लिङ्गादौचित्याद्देशकालतः। शब्दार्थाः प्रविभज्यन्ते, न शब्दादेव केवलात्" ॥१॥

ब्रह्मचर्यस्य=उक्तरूपस्य रक्षार्थं=पालननिमित्तम् आलयं=आश्रयः सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः प्राकृतत्वात्, यत्तदोर्नित्यसम्बन्धात्तं, तु=पूर्वं निषेवते=भजते॥ ॥१॥ इति वृत्तिः।

१ जहां स्त्रियों का निवास न होने से विविक्त, प्रयोजनवश भी स्त्रियों का आना जाना न होने से अनाकीर्ण, अकाल में प्रवृत्ति करने वाली, वंदन धर्मकथा श्रवण आदि के लिए आने वाली स्त्रियों से रहित तथा नपुंसक और पिङ्ग आदि पुरुषों से रहित स्थान का साधुओं को ब्रह्मचर्य की रक्षा के लिए सेवन करना चाहिए। यह व्याख्या यहाँ प्रकरण के अनुसार की गई है। दूसरी जगह प्रकरण आदि के अनुसार ही समझना चाहिए। कहा भी है—अर्थ, प्रकरण, लिंग, औचित्य, देश और काल की विशेषता से शब्दों के अर्थ में भेद हो जाता है, केवल शब्द से ही नहीं।

१ ત્યાં સ્ત્રીઓનો નિવાસ ન હોવાથી વિવિક્ત, પ્રયોજન વશ પણ સ્ત્રીઓની આવજા ન હોવાથી અનાકીર્ણ, અકાળે પ્રવૃત્તિ કરનારી, વંદન ધર્મકથા શ્રવણ આદિને માટે આવનારી સ્ત્રીઓથી રહિત, તથા નપુંસક અને પિઙ્ગ આદિ પુરુષોથી રહિત એવા સ્થાનનું સાધુઓએ બ્રહ્મચર્યની રક્ષાને માટે સેવન કરવું જોઈએ આ વ્યાખ્યા અહીં પ્રકરણને અનુસાર કરવામાં આવી છે બીજી જગ્યાએ પ્રકરણ આદિને અનુસાર જ સમજવી જોઈએ. કહ્યું છે કે-અર્થ, પ્રકરણ, લિંગ ઔચિત્ય, દેશ અને કાળની વિશેષતાથી શબ્દોના અર્થમાં ભેદ પડી જાય છે, કેવળ શબ્દથી જ નહિ.

(मूलम्)

३ २ ४ १ ५ ७ ६ ८
विवित्ता य भवे सिज्जा, नारीणं न लवे कहं।
९ १० ११ १४ १२ १३
गिहिसंथवं न कुज्जा, कुज्जा साहूहिं संथवं ॥५३॥

॥ छाया ॥

विविक्ता च भवेत् शय्या नारीणां, न लपेत् कथाम्।
गृहिसंस्तवं न कुर्यात्, कुर्यात् साधुभिः संस्तवम् ॥५३॥

॥ टीका ॥

'विवित्ता'-शय्या=वसतिः विविक्ता च भवेत्=स्त्रीपशुपण्डकवर्जितत्वेन अन्यार्थमकृतत्वेन च पूता निरवद्याऽपि भवेदित्यर्थः, 'च' शब्दोऽप्यर्थकः तथापि, नारीभिः=स्त्रीभिः सहेतिशेषः, *कथां=धर्मवार्तामपि न लपेत्=न भाषेत, शङ्कादि-

'विवित्ता' इत्यादि। वसति (उपाश्रय) एकान्त में हो अर्थात् स्त्री पशु नपुंसक से रहित और दूसरे के लिए बनाई हुई तथा निर्दोष होनी चाहिए और *धर्मकथा भी साधु को

विवित्ता. ઇત્યાદિ. વસતિ (ઉપાશ્રય) એકાન્તમાં હોય અર્થાત્ સ્ત્રી પશુ નપુંસકથી રહિત અને બીજાને માટે બનાવેલી તથા નિર્દોષ હોવી જોઈએ, અને ધર્મકથા[1] પણ સાધુએ સ્ત્રીઓની સામે એકાંતમાં ન કરવી જોઈએ. નહિ તો શંકા

*उक्तं हि भगवता निशीथसूत्रे-"जे भिक्खू राओ वा वियाले वा इत्थीमज्झगए इत्थीसंसत्ते इत्थीपरिवुडे अपरिमाणाए कहं कहेइ कहंतं वा साइज्जइ ॥१॥" 'अपरिमाणाए' इत्यत्र प्रकृत्यादित्वादभेदे तृतीया, तेन अपरिमाणा कथां कथयति कथयन्तं वाऽनुमोदते स प्रायश्चित्ती भवतीत्यर्थः। एतेन सत्यनिवार्यकारणे परिमितकथाभाषणं प्रायश्चित्ताय न भवतीति भावः।

*भगवान्ने निशीथ सूत्रमें कहा है—"जो साधु रात्रिमें अथवा विकाल वेलामें स्त्रियों के मध्य रहता है, स्त्रियों में आसक्त रहता है, स्त्रियों से घिरा रहता है और अपरिमित कथा (वार्तालाप) करता है या करने वालेकी अनुमोदना करता है वह प्रायश्चित्त का भागी होता है।" "अपरिमाणाए" पद से यह ध्वनित होता है कि अनिवार्य कारण उपस्थित हो जाने पर परिमित वार्तालाप करने से प्रायश्चित नहीं लगता।

१ ભગવાને નિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે— "જે સાધુ રાત્રે અથવા વિકાળ વેળાએ સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહે છે, સ્ત્રીઓમાં આસક્ત રહે છે, સ્ત્રીઓથી ઘેરાયલો રહે છે અને અપરિમિત કથા (વાર્તાલાપ) કરે તે, અથવા કરનારને અનુમોદે છે તે પ્રાયશ્ચિત્તનો ભાગી બને છે." અપરિમાણએ પદથી એમ ધ્વનિત થાય છે કે અનિવાર્ય કારણ ઉપસ્થિત થતાં પરિમિત વાર્તાલાપ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત લાગતું નથી.

दोषप्रसङ्गात्, तथा गृहिसंस्तवं=गृहस्थैः सह परिचयं न कुर्यात् रागादिदोषसंभवादिति भावः। साधुभिस्तु सह संस्तवं=परिचयं कुर्यात् ज्ञानध्यानाद्यात्मककल्याणवृद्धिसद्भावादिति भावः ॥५३॥

स्त्रीसंस्तवः किमर्थं न कर्तव्यः ? इत्याह—'जहा कुक्कुड०' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

जहा कुक्कुडपोयस्स, निच्चं कुललओ भयं।
एवं खु बंभयारिस्स, इत्थीविग्गहओ भयं ॥५४॥

॥ छाया ॥

यथा कुक्कुटपोतस्य नित्यं कुललाद् भयम्।
एवमेव ब्रह्मचारिणः स्त्रीविग्रहाद्भयम् ॥५४॥

॥ टीका ॥

यथा कुक्कुटपोतस्य=कुक्कुटाख्यपक्षिशावकस्य कुललात्=मार्जारात्, नित्यं=सततं भयं विद्यते उभयोरेकत्रसन्निनिवासितात्, तद्भक्ष्यत्वाच्चेति भावः। एव-

---

स्त्रियों के साथ एकान्त में नहीं करनी चाहिए, अन्यथा शङ्का आदि दोष उत्पन्न हो जाते हैं; साधु को गृहस्थों के साथ परिचय नहीं करना चाहिए, क्योंकि, गृहस्थों के साथ परिचय करने से राग आदि दोषों का सम्भव है; साधु को साधुओं के साथ परिचय करना चाहिए, क्योंकि, इस से ज्ञान ध्यान रूप कल्याण की वृद्धि होती है ॥५३॥

स्त्रीपरिचय से दोष बताते हैं—'जहा कुक्कुड' इत्यादि.

जैसे कुक्कुट (मुर्गे) का बच्चा और बिलाव एक ही स्थान में निवास करते हों तो

આદિ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. સાધુએ ગૃહસ્થની સાથે પરિચય ન કરવો જોઇએ, કારણકે ગૃહસ્થોની સાથે પરિચય કરવાથી રાગાદિ દોષોનો સંભવ રહે છે. સાધુએ સાધુઓની સાથે પરિચય કરવો જોઇએ, કારણકે એથી જ્ઞાન ધ્યાનરૂપ કલ્યાણની વૃદ્ધિ થાય છે. (૫૩)

સ્ત્રી પરિચયથી દોષ બતાવે છે— जहा कुक्कुड- ઇત્યાદિ

જેમ કુકડાનાં બચ્ચાં અને બિલાડી એકજ સ્થાનમાં નિવાસ કરતાં દોષ

मेव=इत्थमेव ब्रह्मचारिणः=साधोः स्त्रीविग्रहात्=स्त्रीशरीराद् भयं भवति। स्त्रीरूपविषयस्य शीघ्रमिति मनोमोहावहत्वेनेतरविषयापेक्षया दुर्जयत्वादिति भावः ॥५४॥

स्त्रीसंस्तवः सर्वथा न कर्त्तव्यः, इत्याह— 'चित्तभित्तिं' इत्यादि।

(मूलम्)

चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सुअलंकियं।

भक्खरं पिव दट्ठूणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥५५॥

॥ छाया ॥

चित्रभित्तिं न निध्यायेत् नारीं वा स्वलंकृताम्।
भास्करमिव दृष्ट्वा दृष्टिं प्रतिसमाहरेत् ॥५५॥

॥ टीका ॥

मुनिः, चित्रभित्तिं=नारीचित्रयुक्तं कुड्यं वा=अथवा स्वलंकृतां नारीं सुवसनभूषणशोभितां स्त्रियम्, अस्योपलक्षणत्वादनलंकृतामपि न निध्यायेत्=न निरीक्षेत। कथञ्चिद्दर्शनयोगेऽपि भास्करमिव=प्रचण्डमार्तण्डमिव तां दृष्ट्वा दृष्टिं=

मुर्गे के बच्चे को सदा बिलाव से भय बना रहता है, वैसे ही ब्रह्मचारी (साधु) को स्त्री के शरीर से भय रहता है, क्योंकि, स्त्रीरूप विषय शीघ्र ही मन को मोहित करने वाला होता है इसलिए अन्य विषयों की अपेक्षा दुर्जय है ॥५४॥

'चित्तभित्तिं' इत्यादि। जिस पर स्त्री का चित्र हुआ हो उस भीत को तथा सुन्दर वस्त्रालङ्कारों से अलंकृत स्त्री को न देखे। कदाचित् उसपर दृष्टि पडजाय तो जैसे प्रचण्ड सूर्य पर नजर पडने से शीघ्र नेत्र नीचे कर लेने पडते हैं, वैसे ही उसे देखते ही नेत्र नीचे

તો કુકડાંનાં બચ્ચાંને સદા બિલાડીનો ભય રહ્યા કરે છે, તેમ બ્રહ્મચારીને (સાધુને) સ્ત્રીના શરીરથી ભય રહે છે, કારણ કે, સ્ત્રીરૂપ વિષય શીઘ્રજ મનને મોહિત કરનારો બને છે, તેથી અન્ય વિષયોની અપેક્ષાએ તે દુર્જય છે. (૫૪)

ચિત્તભિત્તિં. ઇત્યાદિ. જેની ઉપર સ્ત્રીનું ચિત્ર હોય તે ભીંતને તથા સુંદર સુંદર વસ્ત્રાલંકારોથી અલંકૃત સ્ત્રીને જોવાં નહિ. કદાચિત્ તે ઉપર દૃષ્ટિ પડી જાય તો જેમ પ્રચંડ સૂર્ય પર નજર પડવાથી શીઘ્ર નેત્રોને નીચાં કરી લેવાં પડે

चक्षुः प्रतिसमाहरेत्=ततः प्रतिसंहरेदित्यर्थः, यथा प्रचण्डमार्तण्डविलोकनमात्रं नयनयोर्मालिन्यमुपनयति. तथा नारीनिरीक्षणमात्रं साधोश्चारित्रमालिन्यं सद्यः समुद्भावयतीति भावः ॥५५॥

किं बहुना—'हत्थपाय' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

हत्थपायपडिच्छिन्नं, कन्ननासविगप्पियं।
अवि वाससयं नारिं, बंभयारी विवज्जए ॥५६॥

॥ छाया ॥

हस्तपादप्रतिच्छिन्नां कर्णनासाविकर्तिताम्।
अपि वर्षशतां नारीं ब्रह्मचारी विवर्जयेत् ॥५६॥

॥ टीका ॥

ब्रह्मचारी=साधुः हस्तपादप्रतिच्छिन्नां=छिन्नकरचरणां, कर्णनासाविकर्तितां=विकर्तितकर्णनासिकां वर्षशतामपि=पूर्णशतवर्षवयस्कामपि जराजर्जरितदेहामपीत्यर्थः नारीं विवर्जयेत्=एवम्भूताया अपि नार्याः संसर्गं न कुर्यादिति भावः ॥५६॥

कर लेवे। तात्पर्य यह है कि जैसे प्रचण्ड सूरज की ओर नजर करने से ही आंखों में मलिनता आजाती है वैसे ही स्त्री पर सानुराग दृष्टि पडने से चारित्र में मलिनता आजाती है ॥५५॥

'हत्थपाय०' इत्यादि। अधिक क्या कहा जाय–जिसके हाथ पैर छेदे हुए हों तथा कान नाक कटी हुई हों ऐसी सौ वर्ष की वृद्ध स्त्री का भी संसर्ग साधु न करे ॥५६॥

છે. તેમ તેને જોતાંજ નેત્ર નીચાં ઢાળી દેવાં. તાત્પર્ય એ છે કે–જેમ પ્રચંડ સૂર્ય તરફ નજર કરવાથીજ આંખોમાં મલિનતા આવી જાય છે, તેમ સ્ત્રી પર સાનુરાગ દૃષ્ટિ પડવાથી ચારિત્રમાં મલિનતા આવી જાય છે. (૫૫)

હત્થપાય૦ ઇત્યાદિ. વધારે શું કહીએ–જેના હાથ પગ છેદેલા હોય તથા નાક કાન કાપેલાં હોય, એવી સો વર્ષની વૃદ્ધ સ્ત્રીનો પણ સંસર્ગ સાધુ ન કરે. (૫૬)

॥ मूलम् ॥

३ ४ ५ ६

विभूसा इत्थिसंसग्गो, पणीयं रसभोयणं ।

२ १ ९ ८ ७

नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥५७॥

॥ छाया ॥

विभूषा स्त्रीसंसर्गः प्रणीतरसभोजनम् ।

नरस्यात्मगवेषिणः विषं तालपुटं यथा ॥५७॥

(टीका)

'विभूसा' इत्यादि ।

आत्मगवेषिणः=आत्मकल्याणाभिलाषिणः नरस्य=साधुपुरुषस्य विभूषा=शरीरमण्डनं, स्त्रीसंसर्गः=स्त्रिया सहालपनादि, प्रणीतरसभोजनं=नित्यं घृतादिरसाभ्यवहरणम्, एतत्सर्वं यथा तालपुटं=तालुस्पर्शमात्रेण प्राणापहारकं विषं भवति तथैव विभूषादिकं सद्यश्चारित्रापहारकमित्यर्थः ॥५७॥

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५

अंगपच्चंगसंठाणं, चारुल्लवियपेहियं ।

१ ८ ६ ७ २

इत्थीणं तं न निज्झाए, कामरागविवड्ढणं ॥५८॥

'विभूसा' इत्यादि। आत्मकल्याण के अभिलाषी पुरुष साधु-को, शरीर का मण्डन, स्त्री के साथ बोल चाल आदि संसर्ग तथा प्रतिदिन प्रणीत-सरस-भोजन न करना चाहिए। ये सब चारित्र को शीघ्र ही इस प्रकार नष्ट कर देते हैं जैसे तालपुट (तालु में स्पर्श होते ही प्राण हरण करने वाला) विष प्राणों का नाश कर देता है ॥५७॥

વિભૂસા૦ ઇત્યાદિ આત્મકલ્યાણના અભિલાષી સાધુ પુરૂષે, શરીરનું મંડન, સ્ત્રીની સાથે બોલ-ચાલ આદિ સંસર્ગ તથા પ્રતિદિન પ્રણીત-સરસ-ભોજન ન કરવું જોઇએ. એ બધું ચારિત્રને એવી રીતે શીઘ્ર નષ્ટ કરી નાંખે છે કે જેવી રીતે તાલપુટ (તાળવામાં સ્પર્શ થતાં જ પ્રાણ હરણ કરનાર) વિષ પ્રાણનો નાશ કરી નાંખે છે (૫૭)

॥ छाया ॥

अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानं चारूल्लपितं प्रेक्षितम् ।
स्त्रीणां तन् न निध्यायेत कामरागविवर्धनम् ॥५८॥

॥ टीका ॥

'अंगपच्चंग'० इत्यादि ।

स्त्रीणाम् अङ्गप्रत्यङ्ग संस्थानम्=अङ्गानि=मुखादीनि, प्रत्यङ्गानि नयनादीनि, तेषां संस्थानं=संनिवेशविशेषः आकारविशेष इत्यर्थः, चारु=मनोज्ञम् उल्लपितम्=उच्चैर्लपितं गीतादिकं, तथा प्रेक्षितं=कटाक्षविक्षेपादिकं, न निध्यायेत्=सरागं नावलोकयेत् न चिन्तयेद् वा, यतः तत्सर्वं कामरागविवर्धनं=कामविकारजनक-मित्यर्थः ॥५८॥

॥ मूलम् ॥

८ ७ ९ १०
विसएसु मणुन्नेसु, पेमं नाभिनिवेसए ।
५ १ ६ ४ २ ३
अणिच्चं तेसिं विन्नाय, परिणामं पुग्गलाण य ॥५९॥

(छाया)

विषयेषु मनोज्ञेषु प्रेम नाभिनिवेशयेत् ।
अनित्यं तेषां विज्ञाय परिणामं पुद्गलानां च ॥५९॥

'अंगपच्चंग०' इत्यादि । स्त्रियों के मुख आदि अंगों की, नेत्र आदि उपाङ्गों की बनावट, मनोहर भाषण और कटाक्षविक्षेप आदि को अनुरागपूर्वक न देखे, और न इन के विषय में ध्यान करे । क्योंकि, ये सब, काम राग को बढाने वाले हैं ॥५८॥

અંગપચ્ચંગ૦ ઇત્યાદિ સ્ત્રીઓનાં મુખ આદિ અંગોની, નેત્રાદિ ઉપાંગોની બનાવટ, મનોહર ભાષણ, અને કટાક્ષ વિક્ષેપ આદિ અનુરાગ પૂર્વક જોવું નહિ, અને એના વિષયમાં ધ્યાન કરવું નહિ. કારણ કે એ બધાં કામ-રાગને વધારનારાં છે. (૫૮)

॥ टीका ॥

'विसएसु' इत्यादि ।

साधुः, तेषां=शब्दादिविषय-सम्बन्धिनां पुद्गलानां परिणामं=पर्यायान्तरपरिणतिलक्षणम् अनित्यं विज्ञाय=जिनशासनतो विदित्वा, मनोज्ञेषु=मनोहरेषु, विषयेषु=शब्दादिषु, प्रेम=रागं नाभिनिवेशयेत्=न कुर्यात्, शब्दादिविषयैः महेन्द्रियाणां कदाचित् सम्बन्धे सति तत्रासक्त्यपरपर्यायं रागं न कुर्यात्, किञ्च–अनित्यविषयरागो दुःखायैव कल्पते इति तत्र रागो न विधेयः। स्वदेहस्य शब्दादिविषयस्य च क्षयित्वेन तत्सम्बन्धजनितसुखस्यापि तथात्वादिति भावः ॥५९॥

॥ मूलम् ॥

पोग्गलाणं परीणामं, तेसिं नचा जहातहा ।

वणीयतिण्हो विहरे, सीईभूएण अप्पणा ॥६०॥

'विसएसु' इत्यादि। साधु जिनशासन से भली भाँति विदित करले कि शब्दादि विषयों के पुद्गल अनित्य हैं, सदा एक पर्याय से दूसरी पर्याय में परिवर्तित होते रहते हैं। स्थायी नहीं हैं। ऐसा जानकर उन मनोज्ञ विषयों में राग न करे और अमनोज्ञ में द्वेष भी न करे। शब्दादि विषयों के साथ इन्द्रियों का सम्बन्ध हो जाय तो उन में आसक्ति न करे, उन में मग्न न होवे। अनित्य विषयों में किया हुआ राग, परिणाम में दुःखदायी ही होता है, ऐसा समझकर उनमें राग भी न करे। अपना शरीर तथा शब्दादि विषय नश्वर हैं इसलिए उनके निमित्त से उत्पन्न होने वाला सुख भी नश्वर है ॥५९॥

विसयेसु० ઇત્યાદિ સાધુ જિનશાસનથી સારી પેઠે જાણી લે કે-શબ્દાદિ વિષયોનાં પુદ્ગલ અનિત્ય છે. સદા એક પર્યાયથી બીજા પર્યાયમાં પરિવર્તિત થતાં રહે છે, સ્થાયી નથી. એમ જાણીને એ મનોજ્ઞ વિષયોમાં રાગ ન કરે અને અમનોજ્ઞમાં દ્વેષ પણ ન કરે. શબ્દાદિ વિષયોની સાથે ઇંદ્રિયોનો સંબંધ થઇ જાય તો તેમાં આસક્તિ ન કરે તેમાં મગ્ન ન થાય. અનિત્ય વિષયોમાં કરેલો રાગ પરિણામે દુઃખદાયીજ બને છે. એમ સમજીને તેમાં રાગ ન કરે પોતાનું શરીર તથા શબ્દાદિ વિષય નશ્વર છે તેથી તેના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થનારું સુખ પણ નશ્વર છે (૫૯)

॥ छाया ॥

पुद्गलानां परिणामं तेषां ज्ञात्वा यथा-तथा।
विनीततृष्णो विहरेत् शीतीभूतेन आत्मना ॥६०॥

॥ टीका ॥

'पोग्गलाणं' इत्यादि।

साधुः, तेषां=शब्दादिविषयसंबन्धिनां पुद्गलानां परिणामं पर्यायरूपान्तराऽऽपत्तिरूपं यथा-तथा='ये इष्टास्तेऽनिष्टा भवन्ति, येऽनिष्टास्ते इष्टा भवन्ति' इत्यादि ज्ञात्वा विनीततृष्णः=अपगतस्पृहः शीतीभूतेन=क्रोधादिकषायानलोपशमनलब्धशैत्येन आत्मना विहरेत्=विचरेत्। पुद्गलस्वभावानुस्मरणोत्पादितविरत्या संयममार्गे विचरेदिति भावः ॥६०॥

॥ मूलम् ॥

जाए सद्धाए निक्खंतो, परियायट्ठाणमुत्तमं।
तमेव अणुपालिज्जा, गुणे आयरियसंमए ॥६१॥

'पोग्गलाणं' इत्यादि। साधु शब्दादि विषयों के पुद्गलों का विनश्वरता रूप परिणाम को जानकर, अथवा यह जानकर कि-जो पुद्गल कभी इष्ट होते हैं वेही दूसरे समय अनिष्ट हो जाते हैं, और जो एक समय अनिष्ट होते हैं वेही दूसरे समय इष्ट हो जाते हैं उन विषयों में तृष्णा (लालसा) का त्याग करके क्रोध आदि कषाय रूपी अग्नि की उपशान्ति से प्राप्त हुई युक्त आत्मा के साथ विहार करे। अर्थात् पुद्गलों के स्वभाव को स्मरण करने से उत्पन्न हुए वैराग्य के साथ संयम मार्ग में विचरे ॥६०॥

पोग्गलाणं. ઇત્યાદિ. સાધુ શબ્દાદિ વિષયોનાં પુદ્ગલોનું વિનશ્વરતા રૂપ પરિણામ જાણીને, અથવા એમ જાણીને કે જે પુદ્ગલ એક સમયે ઇષ્ટ હોય છે તેજ બીજે સમયે અનિષ્ટ બની જાય છે અને જે એક સમયે અનિષ્ટ હોય છે તેજ બીજે સમયે ઇષ્ટ બની જાય છે, એ વિષયોમાં તૃષ્ણા (લાલસા) નો ત્યાગ કરીને ક્રોધ આદિ કષાયરૂપી અગ્નિની ઉપશાન્તિથી પ્રાપ્ત થએલા યુક્ત આત્માની સાથે વિહાર કરે. અર્થાત્-પુદ્ગલોના સ્વભાવનું સ્મરણ કરવાથી ઉત્પન્ન થએલા વૈરાગ્યની સાથે સંયમ માર્ગમાં વિચરે. (૬૦)

॥ छाया ॥

यया श्रद्धया निष्क्रान्तः पर्यायस्थानमुत्तमम् ।
तामेव अनुपालयेत् गुणेषु आचार्यसंमतेषु ॥६१॥

(टीका)

'जाए सद्धाए' इत्यादि ।

साधुः, यया श्रद्धया=भावनया निष्क्रान्तः गृहात्प्रव्रजितः सन् उत्तमं=सर्वोत्कृष्टं पर्यायस्थानं सर्वविरतिस्वीकाररूपं प्रव्रज्यालक्षणं स्थानं प्राप्तः सन् तामेव श्रद्धाम् आचार्यसंमतेषु=तीर्थङ्कराद्यनुमतेषु गुणेषु=मूलोत्तरगुणेषु अनुपालयेत्=मूलोत्तरगुणसंरक्षणतत्परिवर्द्धनहेतुभूतां तामेव श्रद्धां यत्नतः प्रवर्धयेदित्यर्थः। येनैव उत्कृष्टपरिणामेन चारित्रं गृहीतं तेनैव वर्द्धमानपरिणामेन यावज्जीवं निर्वाहयेदिति भावः ॥६१॥

अथाचारप्रणिधेः फलमाह— 'तवंचिमं' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

२ ३ १ ४ ५ ६ ७ ८ ९
तवं चिमं संजमजोगयं च, सज्झायजोगं च सया अहिट्ठिए ।
११ १० १२ १४ १३ १५ १० १६
सूरेव सेणाइ समत्तमाउहे, अलमप्पणो होइ अलं परेसिं ॥६२॥

'जाए सद्धाए' इत्यादि। साधु जिस श्रद्धा-भावना के साथ गृहस्थावास का त्याग करके दीक्षित होकर सर्वश्रेष्ठ सर्वविरतिरूप पद को प्राप्त हुआ उसी श्रद्धा का तीर्थङ्कर प्रणीत मूल गुण और उत्तर गुणों में पालन करे। अर्थात् मूल गुण और उत्तर गुणों की रक्षा करने वाली तथा उन्हें बढाने वाली उसी श्रद्धा को यत्नपूर्वक बढाता रहे। तात्पर्य यह है कि जिस उत्कृष्ट परिणाम से चारित्र ग्रहण किया था उसी उत्कृष्ट परिणाम से यावज्जीवन उस का पालन करे ॥६१॥

जाए सद्धाए. ઇત્યાદિ સાધુ જે શ્રદ્ધા ભાવનાની સાથે ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરીને દીક્ષિત થઇ સર્વશ્રેષ્ઠ સર્વવિરતિ રૂપ પદને પ્રાપ્ત થયો, એ શ્રદ્ધાને તીર્થંકર પ્રણીત મૂલ ગુણો અને ઉત્તર ગુણોમાં પાલન કરે. અર્થાત મૂલ ગુણો અને ઉત્તર ગુણોની રક્ષા કરનારી તથા તેમને વધારનારી એ શ્રદ્ધાને યત્નપૂર્વક વધારતો રહે તાત્પર્ય એ છે કે-જે ઉત્કૃષ્ટ પરિણામથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું હતું, તે ઉત્કૃષ્ટ પરિણામથી યાવજ્જીવન એનું પાલન કરે. (૬૧)

॥ छाया ॥

तपश्चेदं संयमयोगं च स्वाध्याययोगं च सदा अधिष्ठाता ।
शूर इव सेनया समाप्तायुधः अलमात्मनो भवति अलं परेषाम् ॥६२॥

॥ टीका ॥

इदं=प्रागुक्तव्याख्यानरूपं, तपः=अनशनादिलक्षणं च संयमयोगं=षड्जीवनिकायरक्षणलक्षणं च, स्वाध्याययोगं=वाचनापृच्छाद्यात्मकं, सदा = नित्यम् अधिष्ठाता=तदाचरणपरायणः साधुः—सेनया=चतुरङ्गिण्या शूर इव=शौर्यवानिव समाप्तायुधः = सम्यगुपात्ततपश्चर्यास्त्रः, ज्ञानावरणीयादिकर्मशत्रुनिराकरणाय तपश्चर्याया अस्त्रसदृशत्वादस्त्रत्वं कथनम्। आत्मनः कल्याणाय अलं= समर्थो भवति, तथा परेषां जीवानां कल्याणाय चालं भवतीत्यर्थः।

यद्वा 'समत्तमाउहे' इत्यस्य 'समाप्तायुधः' इतिच्छाया तथा च—सेनया समाप्तायुधः समाप्तं=शत्रुपराजयकरणेन विरतं निवृत्तमिति यावत् आयुधम् =

'तवंचिमं' इत्यादि। जैसे शूरवीर पुरुष चतुरङ्ग सेना को साथ लेकर अपने अस्त्रशस्त्रों से शत्रुओं को हटा देता है, वैसे ही अनशन आदि तप षड्जीवनिकाय की संरक्षारूप संयम, वाचना, प्रच्छना आदि रूप स्वाध्याय का सदा आचरण करने में तत्पर साधु पूर्वोक्त तपश्चर्या आदि अस्त्रों से ज्ञानावरण आदि कर्मशत्रुओं के जीतने में, तथा परका कल्याण करने में समर्थ होता है। तपश्चर्या, कर्मों का नाश करने के लिये अस्त्र के समान है अतः उसे अस्त्र कहा गया है। 'समत्तमाउहे' पदकी दूसरी छाया यह है—समाप्तायुधः, अर्थात् जैसे शूरवीर अपनी सेनाकी सहायता से शत्रुओं को परास्त करके युद्ध समाप्त कर देता है,

---

तवं चिमं० ઇત્યાદિ. જેમ શૂરવીર પુરૂષ ચતુરંગ સેનાને સાથે લઇને પોતાનાં અસ્ત્રશસ્ત્રોથી શત્રુઓને હઠાવી દે છે. તેમજ અનશન આદિ તપ, ષડ્જીવનિકાયની સંરક્ષારૂપ સંયમ, વાચના, પૃચ્છના, આદિરૂપ સ્વાધ્યાયને સદા આચરવામાં તત્પર એવો સાધુ પૂર્વોક્ત તપશ્ચર્યા આદિ અસ્ત્રોથી જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ શત્રુઓને જીતવામાં, તથા પરનું કલ્યાણ કરવામાં સમર્થ બને છે તપશ્ચર્યા કર્મોનો નાશ કરવાને માટે અસ્ત્રની સમાન છે, તેથી તેને અસ્ત્ર કહેવામાં આવ્યું છે. समत्तमाउहे પદનો બીજો અર્થ છે समाप्तायुधः અર્થાત્ જેમ શૂરવીર પોતાની સેનાની સહાયતાથી શત્રુઓને પરાસ્ત કરીને યુદ્ધ સમાપ્ત કરી નાંખે છે, તેમ સાધુ

आयुधव्यापारो युद्धं यस्य स तथोक्तः शूर इव साधुः, साधुपक्षे सेनया=तपश्चर्यादिरूपया समाप्तायुधः=ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मक्षयकरणेन समाप्तं=निवृत्तम् आयुधं=तद्विजयव्यापारः परीषहसहनादिरूपो यस्य स तथोक्त इत्यर्थः। शेषं पूर्ववत्। साधूनां तपश्चर्यादिकमेव कर्मशत्रुविनाशनाय सकलसेनाकार्यं संपादयति, तपश्चर्यादिना सकलकर्मशत्रौ प्रक्षीणे सति कारणाभावान्न पुनः कर्मोत्पत्तिर्भवतीति केवलित्वं प्राप्तानां साधूनां तद्विजयव्यापारो निवर्त्तते इति भावः ॥

'तवं' इतिपदेन कर्मशत्रुदमनोत्साहवत्त्वं, 'संजमजोगयं' इत्यनेन कर्मशत्रुसंबन्धिशक्तिक्षयकारकत्वं, 'सज्झायजोगं' इत्यनेन कर्मशत्रुनिराकरणकर्तृत्वं च ध्वनितम् ॥६२॥

उसी प्रकार साधु तपश्चर्या आदि सेना से अष्टविध कर्म रूपी रिपुओं को परास्त करके छेड़े हुए रण (संग्राम) को समाप्त कर देता है। अर्थात्–साधुओं के तो तप संयम ही कर्म शत्रुओं का नाश करने के लिए सेना का काम करते हैं, तात्पर्य यह है कि–तप संयम से सब कर्मों का नाश हो जानेपर कारण के अभाव से फिर कर्मों का प्रादुर्भाव नहीं होता अतः केवली होनेपर साधुओं का कर्म के जीतने का व्यापार निवृत्त हो जाता है।

'तवं' पद से कर्म रूपी दुश्मन का दमन करने में उत्साह, 'संजमजोगयं' पद से कर्म शत्रु की शक्ति का क्षय और 'सज्झायजोगं' पद से कर्मरूपी वैरी का निराकरण करना (हटाना) प्रगट किया है ॥६२॥

તપશ્ચર્યાદિ સેનાથી અષ્ટવિધ કર્મરૂપી રિપુઓને પરાસ્ત કરીને–છેડેલા રણ (સંગ્રામ) ને સમાપ્ત કરી નાંખે છે અર્થાત્–સાધુઓનાં તપ-સંયમજ કર્મ શત્રુઓનો નાશ કરવાને માટે સેનાનું કામ કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે તપ સંયમથી સર્વ કર્મોનો નાશ થઇ જતાં, કારણનો અભાવ થતાં, પછી કર્મોનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી. એટલે કેવળી થતાં સાધુઓનો કર્મ જીતવાનો વ્યાપાર નિવૃત્ત થઇ જાય છે.

तवं પદથી કર્મરૂપી દુશ્મનનું દમન કરવામાં ઉત્સાહ, संजमजोगयं પદથી કર્મશત્રુની શક્તિનો ક્ષય અને सज्झायजोगं પદથી કર્મરૂપી વૈરીનું નિરાકરણ કરવું (હઠાવવું) પ્રકટ કર્યું છે (૬૨)

'सज्झायसज्झाणरयस्स' इत्यनेन स्वाध्याये चित्तैकाग्रता, विकथावर्जितत्वं निष्प्रयोजनावस्थितिरहितत्वं च सूचितम्। 'ताइणो' इत्यनेन संयमरक्षणशीलत्वं ध्वनितम्। 'अपावभावस्स' इत्यनेन जिनवचनाभिरुचिमत्त्वं व्यक्तीकृतम्। 'तवेरयस्स' इत्यनेनात्मसंशोधनातिशयाभिलाषवत्त्वमावेदितम् ॥६३॥

(मूलम्)

८ १ २ ३ ४ ५ ६ ७
से तारिसे दुक्खसहे जिइंदिए, सुएण जुत्ते अममे अकिंचणे।
१४ ९ १० ११ १३ १२
विरायई कम्मघणंमि अवगए, कसिणब्भपुडावगमे व चंदिमे ॥६४॥

॥ छाया ॥

स तादृशो दुःखसहो जितेन्द्रियः, श्रुतेन युक्तोऽममोऽकिञ्चनः।
विराजते कर्मघनेऽपगते, कृत्स्नाभ्रपुटापगमे इव चन्द्रमाः ॥
इति ब्रवीमि ॥६४॥

'सज्झायसज्झाणरयस्स'—इस पद से चित्त की एकाग्रता, विकथाओं का त्याग, तथा निकम्मे रहने का त्याग सूचित किया है।

'ताइणो' पद से संयम की रक्षणशीलता व्यक्त की गई है। 'अपावभावस्स'-पद से जिनेन्द्र भगवान् के वचनों में रुचि रखने का विधान किया गया है। 'तवेरयस्स' पद से आत्मशुद्धि की अतिशय अभिलाषा रखना बताया गया है ॥६३॥

सज्झायसज्झाणरयस्स એ પદથી ચિત્તની એકાગ્રતા, વિકથાઓનો ત્યાગ, તથા નકામા રહેવાનો ત્યાગ સૂચિત કર્યો છે. ताइणो પદથી સંયમની રક્ષણશીલતા વ્યક્ત કરી છે अपावभावस्स પદથી જિનેન્દ્ર ભગવાનનાં વચનોમાં રૂચિ રાખવાનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. तवेरयस्स પદથી આત્મશુદ્ધિની અતિશય અભિલાષા રાખવાનું બતાવ્યું છે. (૬૩)

॥ टीका ॥

'से तारिसे' इत्यादि।

तादृशः=पूर्वोक्तगुणविशिष्टः, दुःखसहः=अनुकूलप्रतिकूलपरीषहजिष्णुः, जितेन्द्रियः=रागद्वेषरहितः, श्रुतेन युक्तः=आगममर्माभिज्ञः, अममः=ममत्वरहितः, अकिञ्चनः=द्रव्यभावपरिग्रहशून्यः, स साधुः कर्मघने=कर्मघन इवेति कर्मघनः, तस्मिन्, पुरुषव्याघ्रवत्समासः, आवरकत्वेन घनसादृश्यं, मेघसदृशे ज्ञानावरणीयादिकर्मणीत्यर्थः अपगते=प्रक्षीणे सति, कृत्स्नाभ्रपुटापगमे=सकलजलदमण्डलावरणक्षये सति चन्द्रमा इव विराजते=शोभते, अनन्तविमलकेवलज्ञानप्रकाशादित्यर्थः॥

'दुक्खसहे' इत्यनेन साधोः प्राणात्ययसंकटेऽपि प्रवचनाचलत्वं, 'जिइंदिए' इत्यनेनाचारवत्त्वं, 'सुएण जुत्ते' इत्यनेन ज्ञानवत्त्वं, 'अममे' इत्यनेनैहिक-राजसंमानादि,-पारत्रिक-दिव्यदेवद्धर्यादिप्राप्तिलक्षणपौद्गलिकसुखाभिलाषनिर-

---

'से तारिसे' इत्यादि। पूर्वोक्तगुणविशिष्ट, अनुकूल-प्रतिकूल परीषहों को जीतने वाले, रागद्वेष रहित, जितेन्द्रिय, आगमों के मर्म के ज्ञाता, ममत्वरहित, बाह्याभ्यन्तर परिग्रह के त्यागी साधु, मेघ के समान आवरण करने वाले कर्मों का क्षय होने पर केवल ज्ञान रूपी प्रकाश से शोभित होते हैं। जैसे मेघ का पटल हटने से चन्द्रमा शोभायमान होता है।

'दुक्खसहे' इस पद से यह सूचित किया है कि-प्राण जाने पर भी जिनप्रवचन से चलायमान न होना चाहिए। 'जिइंदिए' पद से आचार, 'सुएण जुत्ते' पद से ज्ञान, 'अममे' पदसे इहलोकसम्बन्धी राजसम्मान आदि और परलोकसम्बन्धी देवता आदि की ऋद्धि वगैरह

से तारिसे० ઇત્યાદિ. પૂર્વોક્તગુણવિશિષ્ટ, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પરીષહોને જીતનાર, રાગદ્વેષ રહિત, જિતેન્દ્રિય, આગમના મર્મના જ્ઞાતા, મમત્વરહિત, બાહ્યાભ્યન્તર પરિગ્રહના ત્યાગી, એવા સાધુ મેઘની પેઠે આવરણ કરનારાં કર્મોનો ક્ષય થતાં કેવળજ્ઞાનરૂપી પ્રકાશથી શોભિત બને છે, કે જેમ મેઘનો પડદો હટી જવાથી ચંદ્રમા શોભાયમાન બને છે. दुक्खसहे પદથી એમ સૂચિત કર્યું છે કે-પ્રાણ જવા છતાં પણ જિન-પ્રવચનથી ચલાયમાન થવું ન જોઇએ. जिइंदिए શબ્દથી આચાર, सुएण जुत्ते પદથી જ્ઞાન, अममे પદથી ઇહલોકસંબંધી રાજ સંમાન અને પરલોકસંબંધી દેવતા આદિની ઋદ્ધિ વગેરે પૌદ્ગલિક સુખોની

पेक्षत्वम्, 'अकिंचणे' इत्यनेन च पक्षिणः पक्षातिरिक्तसाहाय्यरहितत्वमिव साधोर्धर्मोपकरणातिरिक्तवस्तुरहितत्वं धर्मोपकरणेऽप्यगृध्नुत्वं च सूचितम्। इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥६४॥

इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापाऽऽलापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक-वादिमानमर्दक-शाहू-
छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य' पदभूषित-कोल्हापुर-
राजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
घासीलाल-व्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्र-
स्याऽऽचारमणिमञ्जूषाख्यायां व्याख्याया-
मष्टममाचारप्रणिधिनामकमध्ययनं
समाप्तम् ॥८॥

पौद्गलिक सुखों की अभिलाषा का त्याग; और 'अकिंचणे' पदसे, जैसे--पक्षी को, सिवाय पांखों के और किसी की अपेक्षा नहीं रहती, उसी प्रकार साधु को धर्म के उपकरणों के सिवाय समस्त वस्तुओं का त्याग, तथा धर्मोपकरणों में भी ममता न रखना सूचित किया है ॥६४॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं कि-हे जम्बू! भगवान् महावीर प्रभु के समीप जैसे मैंने सुना है वैसा ही मैं तुम्हे कहता हूं ॥

श्री दशवैकालिक सूत्र की आचारमणिमञ्जूषा टीका के आठवें आचारप्रणिधिनामके
अध्ययन का हिन्दीभाषानुवाद समाप्त ॥८॥

અભિલાષાનો ત્યાગ, અને અકિંચણે પદથી જેમ પક્ષીને પાંખો વિના બીજી કશી અપેક્ષા રહેતી નથી, તેમ સાધુને ધર્મનાં ઉપકરણો સિવાય બીજી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ તથા ધર્મોપકરણોમાં પણ મમતા ન રાખવી એમ સૂચિત કર્યું છે (૬૪)

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે કે હે જમ્બૂ! ભગવાન મહાવીર પ્રભુની સમીપે જેવું મેં સાંભળ્યું છે તેવુંજ મેં તમને કહ્યું છે

ઇતિ દશવૈકાલિકસૂત્રનું આઠમું આચારપ્રણિધિ નામનું
અધ્યયન સમાપ્ત (૮)

॥ अथ नवमाध्ययनम् ॥

आचारपालनपरस्यैव वचो निरवद्यं भवतीत्यत आचारमणिधिविधि-बोधनार्थमष्टममध्ययनमुक्तम् । आचारमणिधानं च यथायोग्यविनययुक्तस्यैव भवतीति विनयसमाधिनामकं नवममध्ययनं शिक्षणीयानां विनयशिक्षणार्थं मरूप्यते—'थंभाव' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
थंभा व कोहा व मयप्पमाया, गुरुस्सगासे विणयं न सिक्खे।
१३ १४ १२ ११ १५ १७ १८ १६ १९ २०
सो चेव उ तस्स अभूइभावो, फलं व कीअस्स वहाय होइ ॥१॥

॥ छाया ॥

स्तम्भाद् वा क्रोधाद् वा माया-प्रमादाद् गुरोः सकाशे विनयं न शिक्षते।
स एव तु तस्य अभूतिभावः फलमिव कीचकस्य वधाय भवति ॥१॥

॥ अथ नववाँ अध्ययन ॥

जो आचार का सम्यक् प्रकार परिपालन करने में तत्पर रहते हैं उन्हीं की भाषा निरवद्य होती है। यह बताने के लिए आठवाँ अध्ययन भगवान् ने कहा है। आचार का परिपालन वही कर सकता है जो यथोचित विनयवान् हो, इसलिए विनयसमाधि-नामक नववें अध्ययन में विनय की शिक्षा का व्याख्यान करते हैं—'थंभाव' इत्यादि।

(અથ નવમું અધ્યયન)

જે આચારનું સમ્યક્ પ્રકારે પરિપાલન કરવામાં તત્પર રહે છે તેની ભાષા નિરવદ્ય હોય છે. એ બતાવવા માટે ભગવાને આઠમું અધ્યયન કહેલું છે.

જે યથાર્થ વિનયવાન હોય તેજ આચારનું સંપૂર્ણપણે પાલન કરી શકે છે, એટલા માટે વિનયસમાધિ નામનાં નવમાં અધ્યયનમાં વિનયની શિક્ષાનું વ્યાખ્યાન કરે છે:— "થંભાવ" ઇત્યાદિ.

॥ टीका ॥

यः स्तम्भाद्=जातिकुलाद्यभिमानात्, क्रोधाद्=विनयाद्यर्थंगुरुकृतभर्त्सना-समुत्थितादक्षमालक्षणात्, मायाप्रमादात्, तत्र मायातः=कपटतः असत्यामपि वेदनायां 'मम देहे वेदना विद्यते' इत्यादिरूपतः, सूत्रे प्राकृतत्वाद् ह्रस्वः, प्रमादाद् वा=निद्राविकथाऽऽलस्यादितो वा गुरोः सकाशे=समीपे विनयं=ग्रहणासेवन-शिक्षालक्षणं न शिक्षते=नाधीते तस्य साधोस्तु स एव=स्तम्भक्रोधादिक एव अभूति-भावः=ज्ञानादिसम्पद्राहित्यम्, कीचकस्य=कीचकाख्यस्य वेणोः फलमिव वधाय=नाशाय=गुणरूप-भावप्राण-नाशाय भवति=जायते, वंशस्य फलोद्गमे सति तन्नाश इवेति भावः। शिष्यः स्वकल्याणाय स्तम्भादिकं विहाय गुरुसमीपे विनय-शिक्षामुपाददीतेति गाथाशयः ॥१॥

जो जाति या कुल के अभिमान से अथवा विनय आदि सिखलाने के लिए गुरु द्वारा की हुई भर्त्सना द्वारा उत्पन्न हुए क्रोध से तथा वेदना न होने पर भी "मेरे शरीर में वेदना है" इस प्रकार की माया (कपट) से, तथा निद्रा, विकथा, आलस्य, आदि प्रमाद से गुरु के समीप ग्रहण आसेवन रूप शिक्षा नहीं सीखता, उस साधु की ज्ञानादि रूप संपत्ति, अभिमान या क्रोध आदि से नष्ट हो जाती है, जैसे कीचक-बांस के फल आनेपर उस बांस का नाश हो जाता है।

तात्पर्य यह है कि अभिमान तथा क्रोध आदि का त्याग करके शिष्य को गुरु के समीप विनय की शिक्षा ग्रहण करना चाहिए ॥१॥

જે જાતિ અથવા કુલના અભિમાનથી, અથવા વિનય આદિનું શિક્ષણ આપવા માટે ગુરૂએ કહેલા કડવા શબ્દોથી ઉત્પન્ન થયેલાં ક્રોધથી તથા કોઈ પ્રકારની શરીરમાં વેદના નહીં હોવા છતાંય " મારા શરીરમાં વેદના થાય છે " આ પ્રમાણે માયા-કપટથી તથા નિદ્રા, વિકથા, આલસ્ય આદિ પ્રમાદોથી ગુરુના સમીપે ગ્રહણ અને આસેવન રુપ શિક્ષા ગ્રહણ કરતા નથી, તે સાધુની જ્ઞાન આદિ રૂપ જે સંપત્તિ છે તે અભિમાન અથવા ક્રોધથી નાશ પામી જાય છે જેવી રીતે કીચક વાંસને ફળ આવે ત્યારે તે વાંસનો નાશ થઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કેઃ— અભિમાન તથા ક્રોધ વગેરેનો ત્યાગ કરીને શિષ્યે ગુરુની સમીપમાં વિનયનું શિક્ષણ લેવું જોઈએ. (૧)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ९ ४ ५ ६ ७ ८
जे यावि मंदेत्ति गुरुं विइत्ता, डहरे इमे अप्पसुए त्ति नच्चा।
१० ११ १२ १० १६ १३ १४
हीलंति मिच्छं पडिवज्जमाणा, करंति आसायण ते गुरूणं ॥२॥

॥ छाया ॥

ये चापि मन्द इति गुरुं विदित्वा डहरोऽयम् अल्पश्रुत इति ज्ञात्वा।
हीलयन्ति मिथ्यात्वं प्रतिपद्यमानाः कुर्वन्ति आशातनां ते गुरूणाम् ॥२॥

॥ टीका ॥

'जे यावि' इत्यादि।

ये चापि केचन द्रव्यसाधवः मन्द इति=मन्दप्रज्ञोऽयमिति विदित्वा, तथा डहरोऽयम्=बालोऽयम्-अल्पवयस्कोऽयमिति, तथा अल्पश्रुतः=अल्पज्ञोऽयम्-अविदितसिद्धान्तोऽयमिति च ज्ञात्वा=मत्वा गुरुं=रत्नाधिकं हीलयन्ति=अवमानयन्ति ते शिष्याः मिथ्यात्वम्=अनन्तसंसारकारणभूतं पापं प्रतिपद्यमानाः=प्राप्यमाणाः 'गुरुर्न हीलनीयः' इति जिनशासनरहस्यममन्यमाना सन्त इत्यर्थः, गुरूणा-

---

'जे यावि' इत्यादि। जो द्रव्यलिङ्गी साधु रत्नाधिक गुरु को 'यह मन्दबुद्धि है' 'यह बालक है' 'यह अल्पश्रुत-सिद्धान्त का अनभिज्ञ है' ऐसा मानकर उनका अनादर करता है, वह अनन्त संसार के कारणभूत मिथ्यात्व को प्राप्त होकर गुरु की निन्दा न करने रूप जिनशासन के रहस्य को न जानता हुआ गुरु की आशातना-अपराध-करता है। भाव

'जे यावि' ઇत्याદि. જે દ્રવ્યલિંગી સાધુ રત્નાધિક ગુરુને 'આ મંદબુદ્ધિ છે' 'આ બાલક છે' 'અલ્પશ્રુત-સિદ્ધાન્તના અજાણ છે.' એ પ્રમાણે સમજીને તેમનો અનાદર કરે છે, તે અનન્ત સંસારના કારણભૂત મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થઇ, 'ગુરુની નિંદા નહિ કરવી જોઇએ' એવું જિનશાસનનું જે રહસ્ય તેને નહી જાણવાથી ગુરુની અશાતના-અપરાધ-કરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે:— જે ગુરુ હોય અને દીક્ષામાં

माशातनां=तिरस्कारेणापराधं कुर्वन्ति=जनयन्ति। रत्नाधिकः सर्वथा विनयभावे-नाऽऽराधनीय इति भावः ॥२॥

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ १ ६ ७ ५ ८
पगईए मन्दा वि भवंति एगे, डहरा विय जे सुयबुद्धोववेया।
९ १० ११ १२ १३ १४ १५
आयारमंता गुणसुट्ठिअप्पा, ते हीलिया सिहिरिव भास कुज्जा ॥३॥

(छाया)

प्रकृत्या मन्दा अपि भवन्ति एके डहरा अपिच ये श्रुतबुद्ध्युपपेताः।
आचारवन्तः गुणसुस्थितात्मानः ते हीलिताः शिखीव भस्म कुर्युः ॥३॥

॥ टीका ॥

'पगईए' इत्यादि।

एके = केचित् प्रकृत्या=स्वभावेन मन्दा अपि = वार्तालापादिव्यवहारा-ऽकुशला अपि भवन्ति, ये डहरा=अल्पवयस्काः, अपिच=किन्तु श्रुतबुद्ध्युपपेताः= श्रुतज्ञानसंपन्नाः=आगमार्थज्ञानवन्तः, आचारवन्तः=पञ्चप्रकाराचारयुक्ताः, गुण-सुस्थितात्मानः=मूलोत्तरगुणरक्षणतत्परान्तःकरणाः गुरवो भवन्ति, ते=उभयविधा

यह है कि जो गुरु हैं, तथा दीक्षा में बड़े हैं वे बुद्धि आदि गुणों से समृद्ध न भी हों तथा बालक हों तो भी सब प्रकार से उनकी विनय द्वारा आराधना करनी चाहिए ॥२॥

'पगईए' इत्यादि। कोई कोई गुरु वार्तालाप व्यवहार आदि में कुशल नहीं भी होते, तथा कोई कोई अल्प उम्र के भी होते हैं, किन्तु श्रुत ज्ञान से सपन्न, पाँच आचारों से युक्त तथा मूल और उत्तर गुणों के पालन करने में मन लगाने वाले होते हैं, उन दोनों प्रकार

મોટા હોય તે કદાચ બુદ્ધિ વગેરે ગુણોમાં સંપૂર્ણ ન હોય, તેમજ બાળક હોય તો પણ તેમની સર્વ પ્રકારે વિનય સહિત આરાધના કરવી જોઈએ (૨)

'पगईए' ઇત્યાદિ. કોઈ-કોઈ ગુરુ વાર્તાલાપ આદિ વ્યવહારમાં કુશળ નથી હોતા, તથા કેટલાક નાની ઉંમરવાળા પણ હોય છે પરન્તુ શ્રુતજ્ઞાનથી સંપન્ન, તથા પાંચ આચારોથી યુક્ત તથા મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણોનું પાલન કરવામાં મન સ્થિર રાખવાવાળા હોય છે. એ બંને પ્રકારના રત્નાધિકનો અવિનય કરવાથી જ્ઞાન આદિ

अपि, हीलिताः=निन्दिताः निष्फलाः मन्दाः इत्यर्थः निर्दीव=दहेयुः भस्म= ज्ञानादिगुणनाशं कुर्युः=कुर्वन्तु, यस्य कस्यापि रत्नाधिकस्याशातना ज्ञानादिगुण-गणनाशमापादयति, इत्याशयः ॥३॥

पुनर्विशेषरूपेण दहररत्नाधिकाशातनायां दोषमाह—'जे यावि' इत्यादि।

॥ सूत्रम् ॥

जे यावि नागं डहरं ति नच्चा, आसायए से अहियाय होइ।
एवायरियं पि हु हीलयंतो, नियच्छई जाइपहं खु मंदो ॥४॥

॥ छाया ॥

यश्चापि नागं दहर इति ज्ञात्वा आशातयति तस्य अहिताय भवति।
एवमाचार्यमपि हु हीलयन् नियच्छति जातिपथं खलु मन्दः ॥४॥

॥ टीका ॥

यश्चापि दहर इति='अयं बालः' इति ज्ञात्वा=मत्वा, नागं=सर्पम्, आशातयति=अवमानयति 'अयमकिञ्चित्करः' इति कृत्वा लकुटादिनाऽपराध्यति, सा-

---

रत्नाधिक का अविनय करने से ज्ञान आदि सद्गुणों का उसी प्रकार नाश हो जाता है जैसे अग्नि में पड़ा हुआ इंधन भस्म हो जाता है, अर्थात् किसी भी रत्नाधिक की आशातना करने से ज्ञान आदि गुणों का नाश हो जाता है ॥३॥

फिर भी बाल (अल्पवयवाले) रत्नाधिक के अविनय के दोष बताते हैं—'जेयावि' इत्यादि।

जैसे कोई व्यक्ति "यह छोटा है" ऐसा समझ कर दण्ड आदि से साँपको छेड़ता

સદ્‌ગુણોનો નાશ થઈ જાય છે. જેવી રીતે અગ્નિમાં લાકડાં (કાષ્ઠ) પડતા તે ભસ્મ થઇ જાય છે. તેવીજ રીતે-કોઇપણ રત્નાધિકની આશાતના કરવાથી જ્ઞાન આદિ ગુણોનો નાશ થઇ જાય છે (૩)

ફરીથી પણ બાલ (અલ્પવય વાળા) રત્નાધિકના અવિનયથી થતા દોષોને બતાવે છે:— 'જેયાવિ' ઇત્યાદિ.

જેવી રીતે કે જે કોઇ વ્યકિત "આ નાન્હો છે" એ પ્રમાણે સમજીને

आशातना, से=तस्य=अपराधकर्तुः, अहिताय=जीवितनाशाय भवति 'एव' एवम्=अनेनैव प्रकारेण डहरवृद्धेत्यर्थः आचार्यमपि=आचार्य-पदाधिष्ठितमपि योग्यमुनेरभावेऽल्पवयस्कमप्याचार्यपदे नियुक्तमित्यर्थः अपिशब्दाद् रत्नाधिकं हीलयन्=तिरस्कुर्वन् मन्दः=जिनवचनमर्मानभिज्ञः खलु=निश्चयेन जातिपथं=जन्ममार्गं संसारमिति यावत् नियच्छति=पुनः पुनः प्राप्नोति संसारे परिभ्रमन्त्येवेत्यर्थः ॥४॥

(मूलम्)

आसीविसो वा वि परं सुरुट्ठो, किं जीवनासाउ परं नु कुज्जा।
आयरियपाया पुण अप्पसन्ना, अबोहि आसायण नत्थि मुक्खो ॥५॥

॥ छाया ॥

आशीविषो वाऽपि परं सुरुष्टः किं जीवनाशात् परं नु कुर्यात्।
आचार्यपादाः पुनरप्रसन्नाः अबोधिः आशातना नास्ति मोक्षः ॥५॥

॥ टीका ॥

'आसीविसो' इत्यादि।

परम्=अतिशयेन सुरुष्टोऽपि=सर्वथा क्रुद्धोऽपि आशीविषो विषधरः,

है, यह छेड़ना उस छेड़ने वाले का अहित—जीवन का नाश करने वाला होता है उसी प्रकार कदाचित् योग्य मुनि के अभाव में आचार्य पद पर प्रतिष्ठित अल्पवयस्क भी आचार्य को बालक समझ कर उनका तिरस्कार करने वाला जिन मार्ग का अनजान, निश्चय ही संसार में परिभ्रमण करता है ॥४॥

'आसीविसो' इत्यादि।

अत्यन्त क्रुद्ध विषधर जीवन का अन्त कर सकता है इस से अधिक और कुछ भी

દંશ-ડાઢકી આદિ વડે કરી સર્પને છંછેડે છે, તો તે પોતાનાં જીવનનો નાશ કરનારું હોય છે તે પ્રમાણે કદાચિત્ યોગ્ય મુનિના અભાવમાં આચાર્ય પદ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત નાની ઉમરના આચાર્યને બાળક સમજીને તેનો તિરસ્કાર કરવા વાળા, જિન માર્ગના અજાણ, નક્કી સંસારમાં જ પરિભ્રમણ કરે છે (૪)

"આસીવિસો" ઇત્યાદિ એકદમ ક્રોધાયમાન થયેલો સર્પ જીવનનો નાશ

जीवननाशान्=प्राणोपघातान्, परम्=अधिकं, किं नु वा कुर्यात्? न किमपीत्यर्थः। आचार्यपादाः=पूज्यचरणाः पुनरप्रसन्नाः=विनयाभावेन अनाराधिताश्चेद् भवन्ति, तदा आशातना=विनयादिगुणनाशो भवति, ततः अबोधिः=जिनधर्माप्राप्तिः, तथा च नास्ति मोक्षो=मुक्तिर्नास्ति=न भवति। सर्पदष्टाः सकृदेव म्रियन्ते, आशातनाकर्तारस्त्वनन्तवारं म्रियन्ते, मोक्षाभावेन पुनः पुनर्जन्म-मरणरूपसंसार-परिभ्रमणसत्त्वादिति भावः ॥५॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
जो पावगं जलियमवक्कमिज्जा, आसीविसं वावि हु कोवइज्जा।
९ ८ ११ १२ १० १३ १४ १६ १५
जो वा विसं खायइ जीवियट्ठी, एसोवमाऽऽसायणया गुरूणं ॥६॥

नहीं बिगाड सकता। किन्तु पूज्यपाद आचार्य महाराज, यदि भली भाँति विनय-पूर्वक आराधित न किये जावें तो उनकी आशातना रूप अबोधि–मिथ्यात्व से मुनि को मुक्ति नहीं मिल सकती, अर्थात् आचार्य की आशातना से बोधि-सम्यक्त्व का अभाव हो जाता है और बोधिका अभाव होने से चतुर्गतिक संसार सागर के जन्ममरणादि विविध विकराल आवर्तो (चक्रों) में घूमते घूमते जन्म जन्मान्तर तक दुःख भोगने पडते हैं, यह आशय है कि सांप के काटने से एक ही वार मृत्यु होती है किन्तु गुरु की आशातना करने से वारंवार जन्म मरण के दुःख भोगने पडते हैं, क्योंकि उन्हें मोक्ष की प्राप्ति नहीं होती ॥५॥

करी शके छे. तेथी वधारे बीजुं कशुंय बगाडी शकतो नथी, परन्तु पूज्यपाद आचार्य महाराजनी रूडा प्रकारे जो आराधना विनयपूर्वक करवामां आवे नही, तो तेमनी अशातना रूप अबोधि–मिथ्यात्वथी मुनिने मुक्ति मळी शकती नथी अर्थात् आचार्यनी अशातनाथी. बोधिबीज-सम्यक्त्वनो अभाव थई जाय छे, अने बोधिनो अभाव थवाथी चार गतिरूप संसार सागरना जन्म–मरणादि विविध विकराळ चक्रोमां भटकतां–भटकतां जन्म जन्मांतर सुधी दुःख भोगववां पडे छे. आशय ए छे के– सर्पना डंशथी एकज वार मृत्यु थाय छे, परन्तु गुरुनी अशातना करवाथी वारंवार जन्म–मरणना दुःखो भोगववां पडे छे. कारणके तेने मोक्षनी प्राप्ति थती नथी. (५)

॥ छाया ॥

यथाऽऽहिताग्निर्ज्वलनं नमस्यति, नानाहुतिमन्त्रपदाभिषिक्तम्।
एवमाचार्यमुपतिष्ठेत, अनन्तज्ञानोपगतोऽपि सन् ॥११॥

॥ टीका ॥

'जहा' इत्यादि।

यथा=येन प्रकारेण आहिताग्निः=अग्निहोत्री द्विजः नानाऽऽहुतिमन्त्रपदाभिषिक्तं=नानाऽऽहुतयः=आज्यादिप्रक्षेपाः मन्त्रपदानि='अग्नये स्वाहा' इत्यादीनि, तैरभिषिक्तं=संस्कृतं ज्वलनं=वह्निं नमस्यति=पूजयति। एवम्=अनेन प्रकारेण शिष्यः अनन्तज्ञानोपगतः=केवलज्ञानसंपन्नोऽपि सन् आचार्यं=गुरुम् उपतिष्ठेत=विनयादिना सेवेत ॥११॥

गुरुः शिष्यं प्रति संबोध्याह— 'जस्संतिए' इत्यादि।

(मूलम्)

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९
जस्संतिए धम्मपयाइ सिक्खे, तस्संतिए वेणइयं पउंजे।
१६ १० ११ १२ १ १३ १४ १५
सक्कारए सिरसा पंजलीओ, कायग्गिरा भो मणसा य निच्चं ॥१२॥

॥ छाया ॥

यस्यान्तिके धर्मपदानि शिक्षेत, तस्यान्तिके वैनयिकं प्रयुञ्जीत।
सत्कारयेत् शिरसा प्राञ्जलिकः, कायगिरा भो मनसा च नित्यम् ॥१२॥

'जहाहिअग्गी' इत्यादि। जैसे अग्निहोत्री ब्राह्मण, घृत आदि की अनेक आहुतियों से "अग्नये स्वाहा" इत्यादि मन्त्रों द्वारा संस्कार की हुई अग्नि को नमस्कार करता है उसी प्रकार शिष्य अनन्तज्ञान (केवलज्ञान) से युक्त होकर भी गुरु (आचार्य) का विनय करे ॥११॥

'जहाहिअग्गी' ઇત્યાદિ જેમ અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ ઘૃત-ઘી આદિની અનેક આહુતિઓથી 'અગ્નયે સ્વાહા' ઇત્યાદિ મન્ત્રદ્વારા સંસ્કાર કરેલી અગ્નિને નમસ્કાર કરે છે, તે પ્રમાણે શિષ્ય અનન્તજ્ઞાન (કેવલજ્ઞાન)થી યુક્ત હોય તો પણ ગુરુ-(આચાર્ય) નો વિનય કરે. (૧૧)

॥ टीका ॥

भोशिष्य ! (साधुः) यस्य=आचार्यादेः अन्तिके=समीपे, धर्मपदानि=धर्मप्रधानपदानि शास्त्राणीत्यर्थः, शिक्षेत=अधीयीत, तस्य आचार्यादेः=अन्तिके=संनिधौ वैनयिकं=विनयव्यवहारं, प्रयुञ्जीत=कुर्यात्। केन प्रकारेण विनयं कुर्याद्? इत्याह- शिरसा=मस्तकेन सह प्राञ्जलिकः=बद्धकरपुटः शिरःसंलग्नबद्धकरपुटः सन्नित्यर्थः, कायगिरा=कायेन=शरीरेण गिरा=वाचा कायेन नम्रीभूय "मत्थएण वंदामि" इति भाषमाणः, मनसा च विशुद्धभावेन नित्यं=निरन्तरं यावज्जीवमित्यर्थः सत्कारयेत्=अभ्युत्थानवन्दनादिना संमानयेत्, नत्वध्ययनकाल एव स्वार्थपरायणतयेति भावः ॥१२॥

गुरु, शिष्य के प्रति कहते हैं—'जस्संतिए' इत्यादि।

हे शिष्य ! विनीत शिष्य का यह कर्तव्य है कि जिन आचार्य आदि के समीप शास्त्रों का अध्ययन करे उन के समीप विनय भाव अवश्य दिखलावे। विनय किस विधिसे करे? सो कहते हैं—दोनों हाथ जोडकर और जोडे हुए हाथों को मस्तक से लगाकर शरीर से नम्र होकर "मत्थएण वंदामि" (मस्तक से प्रणाम करता हूँ) इन वचनों का उच्चारण करता हुआ विशुद्ध मनसे निरन्तर (यावज्जीव) गुरु का सम्मान करे।

तात्पर्य यह है कि स्वार्थ साधने के लिए केवल अध्ययन करते समय ही नहीं किन्तु गुरु का सदा सम्मान करना चाहिए ॥१२॥

ગુરુ, શિષ્ય પ્રતિ કહે છે—'जस्संतिए' ઇત્યાદિ.

હે શિષ્ય! વિનીત શિષ્યનું એ કર્તવ્ય છે કે જે આચાર્ય આદિની પાસે શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે, અભ્યાસ કરે, તેમના સમીપ અવશ્ય વિનય-ભાવ બતાવે. વિનય કેવી રીતે કરે? તે કહે છે-બે હાથ જોડીને તે જોડેલા હાથોને માથા સુધી લઈને શરીર વડે નમ્રતા બતાવી—મત્થएण वंदामि (મસ્તક વડે કરી પ્રણામ કરૂં છું) આ શબ્દો બોલીને વિશુદ્ધ મનથી નિરન્તર (યાવતજીવન) ગુરુનું સન્માન કરે.

તાત્પર્ય એ છે કે:—સ્વાર્થ સાધવા માટે કેવળ અધ્યયન-અભ્યાસ કરતા સમયેજ નહીં, પરન્તુ ગુરુનું સદાય સન્માન કરવું જોઈએ (૧૨)

विनयी शिष्यः कीदृशं चिन्तयेदित्याह—'लज्जादया' इत्यादि।

(मूलम्)

लज्जादयासंजमबंभचेरं कल्लाणभागिस्स विसोहिठाणं।
जे मे गुरू सययमणुसासयंति, ते हं गुरू सययं पूययामि ॥१३॥

॥ छाया ॥

लज्जा दया संयम ब्रह्मचर्यं, कल्याणभागिनो विशोधिस्थानम्।
ये मां गुरवः सततमनुशासयन्ति, तान् अहं गुरून् सततं पूजयामि ॥१३॥

॥ टीका ॥

कल्याणभागिनः=मोक्षाधिकारिणः शुभमार्गगामिन इत्यर्थः लज्जादया संयम-ब्रह्मचर्यम्=लज्जा च दया च संयमश्च ब्रह्मचर्यं चेत्येषां समाहारद्वन्द्वः, तत्र लज्जा=असंयममार्गाद्भयं, दया=परदुःखदूरीकरणेच्छा, संयमः=सावद्ययोगविरति-लक्षणः सप्तदशविधः, ब्रह्मचर्यं=मैथुनविरतिः, एतच्चतुष्टयं विशोधिस्थानं कर्मकर्दम-प्रक्षालनस्थानं ये गुरवो मां सततमनुशासयन्ति=लज्जादयादिकं शिक्षयन्ति तान् गुरून् सततं=निरन्तरमहं पूजयामि=विनयादिनाऽऽराधयामि। 'लज्जादयादि'

विनयवान् शिष्य कैसा विचार करे? सो बताते हैं—'लज्जा दया' इत्यादि।

मोक्ष मार्ग में गमन करनेवाले जो गुरु, असंयम मार्ग का भय रूप लज्जा, अन्य प्राणियों के दुःख को दूर करने रूप दया, सावद्य व्यापार से विरत होने रूप सतरह प्रकार का संयम तथा ब्रह्मचर्य, इन की सदा शिक्षा देते हैं, उन गुरु महाराज की मैं सदा विनय आदि से आराधना करूं।

વિનયવાન શિષ્ય કેવો વિચાર કરે? તે બતાવે છે—લજ્જાદયા૦ ઇત્યાદિ.

મોક્ષ માર્ગમાં ગમન કરવાવાળા જે ગુરૂ અસંયમ માર્ગના ભયરૂપ લજ્જા, અન્ય પ્રાણીઓના દુઃખને દૂર કરવા રૂપ દયા, સાવદ્ય વ્યાપારથી નિવૃત્ત થવા રૂપ સત્તર પ્રકારનો સંયમ, તથા બ્રહ્મચર્યની હમેશા શિક્ષા આપે છે-શિક્ષણ આપે છે-તે ગુરૂ મહારાજની હું વિનયથી હમેશાં આરાધના કરું

धर्मोपदेशेन कल्याणपदाधिकारदायिने गुरवे यावज्जीवमपि, इयता विनयादिलक्षणाराधनेन, मया तदीयनिष्कृति नैव शक्यते कर्तुमिति चिन्तयन् विशुद्धचेतसा सततं गुरुपदाराधनतत्परो भवेदिति भावः ॥१३॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
जहा निसंते तवण च्चिमाली, पभासइ केवल भारहं तु ।
८ ९ १० १४ ११ १३ १२
एवायरिओ सुअसीलबुद्धिए, विरायइ, सुरमज्झे व इंदो ॥१४॥

॥ छाया ॥

यथा निशान्ते तपनोऽर्चिर्माली प्रभासयति केवलं भारतं तु
एवमाचार्यः श्रुतशीलबुद्ध्या विराजते सुरमध्ये इव इन्द्रः ॥१४॥

॥ टीका ॥

'जहानिसंते' इत्यादि। यथा=येन प्रकारेण, निशान्ते=रजन्यवसाने, अर्चिर्माली=अर्चिषां किरणानां माला=अर्चिर्माला साऽस्यास्तीति अर्चिमाली तपनः=

तात्पर्य यह है कि लज्जा दया संयम और ब्रह्मचर्य का उपदेश देकर कल्याण करनेवाले गुरु महाराज का बदला मैं ऐसी विनय-भक्ति करके भी यावज्जीव नहीं चुका सकता हूँ। ऐसा विचार कर शुद्ध चित्त से सदैव गुरु महाराज की आराधना करने में तत्पर रहे ॥१३॥

'जहा निसंते' इत्यादि। रात्रि का अन्त होने पर जैसे सूर्य, संपूर्ण भरत क्षेत्र को प्रकाशित करता है उसी प्रकार आगम और आचार में तत्पर आचार्य महाराज अर्थागम का

તાત્પર્ય એ છે કે:—લજ્જા, દયા, સંયમ અને બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ આપીને કલ્યાણ કરવાવાળા ગુરુ મહારાજનો બદલો હું એવી વિનય-ભક્તિ યાવત જીવન કરું તો પણ ચૂકાવી શકું તેમ નથી. અર્થાત ગુરુનું ઋણ વિનય ભક્તિ જીંદગી ભર કરતા છતા ચૂકાવી શકાય તેમ નથી. એવો વિચાર કરીને શુદ્ધ ચિત્તથી ગુરુ મહારાજની આરાધના કરવા તત્પર રહે (૧૩)

"जहा निसंते" ઇત્યાદિ. રાત્રી પૂરી થયા પછી જેવી રીતે સૂર્ય, સંપૂર્ણ ભરત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે-અર્થાત્ પ્રકાશ આપે છે તે પ્રમાણે, આગમ અને

सूर्यः केवलं=संपूर्णं 'द्युमणिमण्डलं तपस्' भारतं=भरतक्षेत्रं प्रभासयति =स्वकिरणकलापैः प्रकाशयति, एवम्=अनेन प्रकारेण, आचार्यः=गणी, श्रुतशील-बुद्धया=श्रुतं च शीलं चेति द्वन्द्वः श्रुतशीले तयोर्बुद्धिः श्रुतशीलबुद्धिस्तया, तत्र श्रुतं=सिद्धान्तः शीलं=सकलप्राणिनिकरकल्याणाऽऽकलनं तद्विषयिण्या धियेत्यर्थः प्रभासयति मोक्षमार्गमिति शेषः, यद्वा भारतम्-भारम्-अर्थागमलक्षणमागममां तनोतीति भारतं=शब्दागमस्वरूपं, तद् प्रभासयति=भव्येषु प्रकाशयति भगवद्भाषितार्थानुसारेण गणधररचितं शब्दागमं शब्दतोऽर्थतश्च भव्यान् बोधयतीति भावः। सुरमध्ये=देवगणमध्ये 'इंदोव' इन्द्र इव=देवराज इव मुनिमण्डलमध्ये विराजते= संशोभते इत्यर्थः ॥१४॥

॥ मूलम् ॥

जहा ससी कोमुइजोगजुत्तो, नक्खत्ततारागणपरिवुडप्पा ।
खे सोहइ विमले अब्भमुक्के, एवं गणी सोहइ भिक्खुमज्झे ॥१५॥

॥ छाया ॥

यथा शशी कौमुदीयोगयुक्तः नक्षत्रतारागणपरिवृतात्मा ।
खे शोभते विमलेऽभ्रमुक्ते, एवं गणी शोभते भिक्षुमध्ये ॥१५॥

॥ टीका ॥

'जहा ससी' इत्यादि ।

यथा=येन प्रकारेण, कौमुदीयोगयुक्तः-कौमुदस्य=कार्तिकमासस्येयं कौमुदी= कार्तिकी पूर्णिमा, अथवा कौमुदी=आश्विनी पूर्णिमा, तस्या योगः=सम्बन्धस्तेन

प्रतिपादन करनेवाले शब्दरूप प्रवचन के तत्त्व को प्रकाशित करते हैं। अतएव वे मुनि मण्डल के मध्य में इस प्रकार शोभित होते हैं, जैसे देवों में इन्द्र ॥१४॥

આચારમાં તત્પર આચાર્ય મહારાજ અર્થાગમોના પ્રતિપાદન કરવાવાળા શબ્દરૂપ પ્રવચનના તત્ત્વોને પ્રકાશિત કરે છે. એટલા માટે-તે મુનિમંડળના મધ્યમાં દેવોની સભામાં જેમ ઇંદ્ર મહારાજ શોભે છે. તેવી રીતે શોભે છે (૧૪)

युक्तः, यथा कौमुदी=चन्द्रिका, तस्या योगः=चन्द्रिकासम्बन्धस्तेन युक्तः= पूर्ण इत्यर्थः सर्वथाऽऽवरणवर्जित इति भावः, नक्षत्रतारागणपरिवृतात्मा=नक्षत्र-तारागणपरिवेष्टितस्वरूपः शशी=चन्द्रः विमले=धूलिधूमध्वान्तादिकृतमालिन्य-रहिते, अभ्रमुक्ते=मेघपटलशून्ये, खे=आकाशे, सोहते=शोभते, एवम्=अनेन प्रकारेण गणी-आचार्यः भिक्षुमध्ये=साधुवृन्दमध्ये शोभते ॥१५॥

॥ मूलम् ॥

महागरा आयरिया महेसी, समाहिजोगे सुयसीलबुद्धिए।
संपाविउकामे अणुत्तराइं, आराहए तोसइ धम्मकामी ॥१६॥

॥ छाया ॥

महाकरान् आचार्यान् महर्षिणः समाधियोगान् श्रुतशीलबुद्ध्या।
संप्राप्तुकामोऽनुत्तराणि आराधयेत् तोषयेत् धर्मकामी ॥ १६॥

॥ टीका ॥

'महागरा' इत्यादि। अनुत्तराणि=न विद्यते उत्तरम्=उत्कृष्टं येभ्यस्तानि ज्ञानादिरत्नानीत्यर्थः, संप्राप्तुकामः=लब्धुकामः, धर्मकामी=कर्मनिर्जरार्थी, मुनिः

'जहा ससी' इत्यादि। जिस प्रकार नक्षत्र और ताराओं से वेष्टित शरद ऋतु की पूर्णिमासी का चन्द्र मेघ आदि रहित निर्मल आकाश में शोभा पाता है, उसी प्रकार आचार्य महाराज, साधुओं के समूह में शोभित होते हैं ॥१५॥

'महागरा' इत्यादि। सर्वोत्कृष्ट सम्यग्ज्ञान आदि रत्नत्रय के अभिलाषी तथा कर्मों की निर्जरा चाहने वाले मुनि, रत्नत्रय के परम स्थान, महर्षि, अर्थात् महान् आनन्द के

"जहा ससी" જેવી રીતે નક્ષત્ર અને તારા મંડળથી વેષ્ટિત શરદ ઋતુની પૂર્ણિમા-પૂનમનો ચન્દ્ર મેઘ રહિત નિર્મલ આકાશમાં શોભા પામે છે. તે પ્રમાણે આચાર્ય મહારાજ સાધુઓના સમૂહમાં શોભી રહે છે. (૧૫)

"महागरा" ઇત્યાદિ- સર્વોત્કૃષ્ટ સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ રત્નત્રયના અભિલાષી તથા કર્મોની નિર્જરાની ઇચ્છા રાખવાવાળા મુનિ રત્નત્રયના પરમ સ્થાન, મહર્ષિ, અર્થાત

अथ द्वितीयोद्देशः ।

पुनरपि विनयमहिमानमभिधातुं द्वितीयोद्देशः प्रस्तूयते— 'मूलाउ' इत्यादि

॥ मूलम् ॥

२ ३ १ ५ ४ ७ ६
मूलाउ खंधप्पभवो दुमस्स, खंधाउ पच्छा समुविंति साहा ।
८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८
साहप्पसाहा विरुहंति पत्ता, तओ से पुप्फं च फलं रसो य ॥१॥

॥ छाया ॥

मूलात् स्कन्धप्रभवो द्रुमस्य, स्कन्धात् पश्चात् समुपयान्ति शाखाः ।
शाखाभ्यः प्रशाखा विरोहन्ति पत्राणि, ततस्तस्य पुष्पं च फलं रसश्च ॥१॥

॥ टीका ॥

द्रुमस्य=वृक्षस्य, मूलात्=भूमिष्ठभागविशेषात् स्कन्धप्रभवः=स्कन्धोत्पत्तिः, पश्चात्=तदनु, स्कन्धात् शाखाः समुपयान्ति=उद्भवन्ति, शाखाभ्यः= 'साहा' इति मूले लुप्तपञ्चम्यन्त पदम्, प्रशाखाः=लघुशाखाः, विरोहन्ति = समुत्पद्यन्ते, प्रशाखातः पत्राणि विरोहन्तीत्यत्रापि संबन्धः। ततः=तदनन्तरं, तस्य=वृक्षस्य, पुष्पं फलं च, रसश्च, भवतीत्यर्थः ॥१॥

। दूसरा उद्देश ।

फिर भी विनय की महिमा कहने के लिए दूसरे उद्देश का प्रारम्भ करते हैं— 'मूलाउ' इत्यादि।

जैसे वृक्ष के मूल से स्कन्ध की उत्पत्ति होती है, स्कन्ध से शाखाएँ, शाखाओं से प्रशाखाएँ, तथा प्रशाखाओं से पत्ते उत्पन्न होते हैं। इसके-अनन्तर उस वृक्ष में फूल, फल और फल में रस आता है ॥१॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશઃ

ફરી વિનયનો મહિમા કહેવા માટે બીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ કરે છે:— "મૂલાઉ" ઇત્યાદિ—

જેમ વૃક્ષના મૂળથકી સ્કન્ધની ઉત્પત્તિ થાય છે સ્કંધથી શાખાઓ, શાખાઓથી પ્રશાખાઓ, તથા પ્રશાખાઓથી પત્તા-પાંદડા ઉત્પન્ન થાય છે. તે પછી એ વૃક્ષમાં ફૂલ-ફળ અને ફળમાં રસ આવે છે (૧)

दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—'एवं' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ ३ २ ४ ६ ५ ७
एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मुक्खो।
८ ९ ११ १० १२ १३
जेण किर्त्ति सुअं सिग्घं, नीसेसं चाभिगच्छइ ॥२॥

॥ छाया ॥

एवं धर्मस्य विनयो मूलं, परमस्तस्य मोक्षः।
येन कीर्तिं श्रुतं श्लाघ्यं निःशेषं चाभिगच्छति ॥२॥

॥ टीका ॥

एवं=महीरुहमूलवत् विनयः=विनयति दूरीकरोति चतुर्गतिपरिभ्रमण-क्लेशविधायकं ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्मेति विनयः=गुरुजनाभ्युत्थानाभिवादन-तदादेशकरणादि-तन्मनोऽनुकूलाचरणलक्षणाराधनरूपः, धर्मस्य मूलं=मूलकारणम्, तस्य=विनयस्य, परमः=सर्वोत्कृष्टफलं मोक्षो भवति। येन मूललक्षणेन विनयेन

दृष्टान्त बताकर अब दार्ष्टान्तिक योजना कहते हैं—'एव धम्मस्स' इत्यादि।

चार गतियों में भ्रमण रूप क्लेश को उत्पन्न करनेवाले ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों को जो दूर करता है उसे विनय कहते हैं। गुरुजन के आनेपर खडा हो जाना, अभिवादन (वंदना) करना, उनकी आज्ञा पालना तथा उनके मन के अनुकूल आचरण करके उनकी आराधना करना, यह सब विनय हैं। जसे वृक्ष का मूल उस की जड है वैसे ही विनय, धर्म का मूल है विनय का सर्वोत्कृष्ट फल मोक्ष है, इस धर्ममूल विनय से

દૃષ્ટાન્ત કહીને હવે દાર્ષ્ટાન્તિક યોજના કહે છે:—"एवं धम्मस्स" ઇત્યાદિ— ચાર ગતિઓમાં ભ્રમણ કરવા રૂપ કલેશને ઉત્પન્ન કરવા વાળા જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોને જે દૂર કરે છે. તેને વિનય કહે છે. ગુરુજન આવતાં ઉભા થઈ જવું, વંદના કરવી, તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું, તથા તેમની ઇચ્છાને અનુકૂલ આચરણ કરવું, તેમની આરાધ
આ સર્વ વિનય તે ધર્મનું મૂલ છે વિનયનું-સર્વોત્કૃષ્ટ ફલ મોક્ષ છે

साधुः कीर्ति-शुभप्रवादलक्षणां तथा श्लाघ्यंश्रुतं=सम्यक्शास्त्रं द्वादशाङ्गात्मकं, निःशेषम्-अशेषं समग्रमिति यावत्, अभिगच्छति=प्राप्नोति। यथा वृक्षस्य मूलं स्कन्धादिरसपर्यन्तनिमित्तं तथा धर्मस्य मूलं विनयः-कीर्त्यादिमोक्षपर्यन्तनिमित्तमिति भावः ॥

अथवा-अष्टविधदृष्टान्तसदङ्कपूर्वगाथानुरोधेनैतद्गाथायां, स्कन्ध-शाखा-प्रशाखारूपदृष्टान्तत्रयानुरूपानुक्तदार्ष्टान्तिकत्रयमध्याहरणीयम्, एवं च विनयेन सह क्रमिककार्यकारणभावानुरोधेन ज्ञानं, महाव्रतं, समित्यादि चाध्याहियन्ते, एतैर्विना कीर्तिपदोपलक्ष्यसंयमादिसिद्धिर्न जातु जनितुं प्रभवति। तथा च-

---

साधु को कीर्ति तथा समस्त द्वादशाङ्ग की सम्यक् प्राप्ति होती है। आशय यह है कि जैसे वृक्ष का मूल वृक्ष के स्कन्ध से लेकर रस तक का कारण होता है उसी प्रकार विनय, कीर्ति से लगाकर मोक्ष पर्यन्त का कारण है।

अथवा-पहली गाथा में वृक्ष के आठ अङ्गों को लेकर दृष्टान्त बताये हैं। पूर्व गाथा के अनुरोध से-स्कन्ध, शाखा, प्रशाखा, इन तीन दृष्टान्तों के तीन दार्ष्टान्तिक इस गाथा में समझ लेना चाहिए। इस प्रकार विनय के साथ क्रमशः कार्यकारण भाव होने से ज्ञान, महाव्रत और समिति आदिका भी अध्याहार करना चाहिए। इसके बिना संयम आदि की सिद्धि नहीं हो सकती। दृष्टान्त इस प्रकार घटाना—(१) वृक्ष के मूल की

મૂળરૂપ એ વિનયથી સાધુ-મુનિઓને કીર્તિ તથા સમસ્ત દ્વાદશાંગની સમ્યક્ પ્રાપ્તિ થાય છે. આશય એ છે કે :—એવી રીતે વૃક્ષનું મૂલ-વૃક્ષના સ્કન્ધથી લઇને રસ સુધીનું કારણ હોય છે તે પ્રમાણે વિનય કીર્તિથી આરંભીને મોક્ષ સુધીનું કારણ છે

અથવા—પહેલી ગાથામાં વૃક્ષના આઠ અંગો સહિત દૃષ્ટાંત બતાવ્યું છે. પૂર્વની ગાથાના અનુરોધથી—'સ્કન્ધ, શાખા, પ્રશાખા, એ ત્રણ દૃષ્ટાન્તોના ત્રણ દાર્ષ્ટાન્તિક આ ગાથામાં સમજી લેવું જોઇએ' આ પ્રમાણે વિનયની સાથે ક્રમથી કાર્ય-કારણ ભાવ હોવાથી. જ્ઞાન, મહાવ્રત, અને સમિતિ આદિનો પણ અધ્યાહાર કરવો જોઇએ. તેના વિના સંયમ આદિની સિદ્ધિ થઇ શકતી નથી. દૃષ્ટાન્ત આ

महीरुहमूलवद् धर्मस्य मूलं विनयः (१), विनयात्प्रशस्तभावः स्कन्धवत् (२), ततो महाव्रतं शाखावत् (३), तस्मात्समितिगुप्ती प्रशाखावत् (४), ताभ्यां कीर्तिः, अनेन-कीर्तिकारणीभूता इन्द्रियनिग्रहादयः पत्रतुल्या उपलक्ष्यन्ते(५), ततः श्रुतं च द्वादशाङ्गम्, अनेन पुष्पोपमानि पञ्चविधस्वाध्याय-तज्जनितक्षमातपोध्यानानि लक्ष्यन्ते (६), ततः श्लाघ्यं=श्लाघनीयम् उत्कृष्टम्, अनेन कृत्स्नकर्मविप्रमोक्षो मोक्षःफलतुल्यः (७), मोक्षजनितमनन्तमव्याबाधं सिद्धसुखं च फलरससदृशं व्यज्यते। एवं मूलाद्यष्ट-विधवृक्षाङ्गदृष्टान्तो विनयाद्यष्टासु धर्माङ्गेषु क्रमशः समन्वेतीति गाथाशयः ॥२॥

तरह विनय, धर्म का मूल है, (२) जैसे वृक्ष के मूल से स्कन्ध होता है वैसे ही विनय से प्रशस्त भाव होता है, (३) स्कन्ध के समान प्रशस्त भाव से शाखा के समान महाव्रत होते हैं (४) महाव्रत से प्रशाखाओं के समान समिति गुप्ति होती हैं, (५) समिति गुप्ति से पत्र के समान कीर्ति के कारण इन्द्रियनिग्रह आदि उत्पन्न होते हैं; (६) इन से पुष्पों के सदृश पांच प्रकार के स्वाध्याय तथा स्वाध्यायजनित क्षमा, ध्यान तथा तप की प्राप्ति होती है; (७) इन से वृक्ष के फल के समान सब कर्मों का सर्वथा छूट जाना रूपी मोक्ष प्राप्त होता है; (८) मोक्ष प्राप्त होनेसे फल के रस के सदृश अनन्त अव्याबाध सुख प्राप्त होता है। इस प्रकार वृक्ष के मूल (जड) आदि अङ्गों के दृष्टान्त, धर्म के विनय आदि आठ अङ्गों में क्रम से जोडे जाते हैं ॥२॥

પ્રમાણે ઘટાવવું—(૧) વૃક્ષના મૂળ પ્રમાણે વિનય, ધર્મનું મૂળ છે. (૨) જેવી રીતે વૃક્ષના મૂળથી સ્કન્ધ થાય છે, તેવી રીતે વિનયથી પ્રશસ્ત ભાવ થાય છે. (૩) સ્કન્ધના સમાન પ્રશસ્ત ભાવથી શાખાની સમાન મહાવ્રત થાય છે. (૪) મહા વ્રતથી પ્રશાખાઓની સમાન સમિતિ–ગુપ્તિ થાય છે, (૫) સમિતિગુપ્તિથી પત્ર–પાંદડાંની સમાન કીર્તિના કારણ રૂપ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) તેનાંથી પુષ્પોના સમાન પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય તથા સ્વાધ્યાયથી ઉત્પન્ન ક્ષમા, ધ્યાન તથા તપની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૭) તેનાંથી વૃક્ષના ફળ સમાન સર્વ કર્મોનું સર્વથા છુટી જવા રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. (૮) મોક્ષ પ્રાપ્ત હોવાથી ફળના રસ સમાન અનન્ત અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે વૃક્ષના મૂળ આદિ અંગોના દૃષ્ટાન્ત, ધર્મના વિનય આદિ આઠ અંગોમાં ક્રમથી જોડવામાં આવે છે. (૨)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८
जे य चंडे मिए थद्धे, दुव्वाई नियडी सढे।
१४ ९ १० १३ १२ ११
वुज्झइ से अविणीअप्पा, कट्ठं सोयगयं जहा ॥३॥

॥ छाया ॥

यश्च चण्डो मृगः स्तब्धो दुर्वादी निकृतिः शठः।
उह्यते स अविनीतात्मा काष्ठं स्रोतोगतं यथ ॥३॥

॥ टीका ॥

'जे य' इत्यादि।

यश्च मनुष्यः चण्डः=क्रोधनिध्मातमनाः, तथा मृगः =मृगसदृशत्वान्मृगः पशुरवः विवेकशून्यः भीरुर्वा केनचित् भयहेतुना प्रवचनमच्युत इत्यर्थः, यः स्तब्धः=अभिमानी, दुर्वादी=परुषाहितभाषी. निकृतिः=कपटी, शठः=धूर्तो भवति, सोऽविनीतात्मा = सकलसुखसाधनविनयविनिर्मुक्तः क्रोधाविवेकायपरित्यागा-दित्यर्थः। यथा=येन प्रकारेण स्रोतोगतं=वारिप्रवाहपतितं काष्ठं=शुष्कं दारु उह्यते प्रवाहेणेतिभावः, तथा उह्यते अनादिचतुर्गतिलक्षणसंसारप्रवाहेणेत्यर्थः ॥३॥

'जेय' इत्यादि। जो मनुष्य क्रोधी और अविवेकी होता है, तथा भय के कारण उपस्थित होनेपर प्रवचन से च्युत हाजाता है; अभिमानी कठोरभाषी कपटी और धूर्त होता है वह अविनीत, चतुर्गतिक संसार के प्रवाह में इसी प्रकार बहता रहता है, जैसे जल के पूर में पडा हुआ सूखा काष्ठ सदैव बहता रहता है। ॥३॥

"जेय" ઇત્યાદિ— જે મનુષ્ય ક્રોધી અને અવિવેકી હોય છે તથા ભયનું કારણ ઉભું થતાં પ્રવચનથી ચ્યુત થઈ જાય છે, અભિમાની, કઠોર ભાષણ કરનાર, કપટી અને ધૂર્ત હોય છે તે અવિનીત ચાર ગતિરૂપ સંસાર પ્રવાહમાં આ પ્રમાણે વહેતો રહે છે. જેવી રીતે જલના પ્રવાહમાં પડેલું સૂકું કાષ્ઠ હંમેશાં વહેતું રહે છે.-તણાતું જ રહે છે. (૩)

(मूलम्)

३ २ ४ ५ १

विणयंमि उवाएणं, चोइओ कुप्पई नरो।

८ ६ ९ ७ १० ११

दिव्वं सो सिरिमिज्जंति, दंडेण पडिसेहए ॥४॥

॥ छाया ॥

विनये यः उपायेन चोदितः कुप्यति नरः।
दिव्यां सः श्रियम् आयन्तीं दण्डेन प्रतिषेधयति ॥४॥

॥ टीका ॥

'विणयंमि' इत्यादि।

यो नरः उपायेन=प्रियवचनेन आचार्यादिना विनये=विनयधारणविषये चोदितः=प्रेरितः उपदिष्टः सन् कुप्यति = क्रोधाविष्टो भवति, 'किमहं मूर्खोऽस्मि यन्मामयमुपदिशती' त्यादिदुर्भावनावशादित्यर्थः, आयन्तीं=आगच्छन्तीं दिव्याम्= अलौकिकीं श्रियं=लक्ष्मीं स्वयं दण्डेन=लकुटेन प्रतिषेधयति=निवारयति ॥४॥

१ 'आ' इत्युपसर्गसहितस्य 'इण गतौ' इत्यस्य रूपम्।

'विणयम्मि' इत्यादि। आचार्य महाराज का प्रियवचनों से दिया हुआ विनय आदि का उपदेश सुनकर जो कुपित हो जाता है, अर्थात् "मैं क्या मूर्ख हूँ जो यह मुझे उपदेश देते हैं" इस प्रकार की दुर्भावना से क्रोधित हो जाता है वह व्यक्ति, आतीहुई अलौकिक लक्ष्मी को डंडा मारकर खुद रोक देता है ॥४॥

"विणयम्मि, ઇત્યાદિ— પ્રિય વચનોથી આપેલો આચાર્ય મહારાજનો વિનય વિગેરેનો જે ઉપદેશ તેને સાંભળીને જે કોપાયમાન થઇ જાય છે. અર્થાત "શું હું મૂર્ખ છું કે જે મને આ ઉપદેશ આપે છે" આ પ્રકારની દુર્ભાવનાથી ક્રોધિત થઇ જાય છે. તે વ્યક્તિ–માણસ, સામે ચાલીને આવેલી અલૌકિક લક્ષ્મીને ડંડા મારીને ખુદ પોતેજ રોકી દે છે. (૪)

अविनयदोषमाह—'तहेव' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१० ४ १ २ ३
तहेव अविणीअप्पा, उववज्झा हया गया।
९ ७ ८ ५ ६
दीसंति दुहमेहंता, आभिओगमुवट्ठिया ॥५॥

॥ छाया ॥

तथैव अविनीतात्मानः औपवाह्या हया गजाः।
दृश्यन्ते दुःखमेधमाना आभियोग्यमुपस्थिताः ॥५॥

॥ टीका ॥

यथा औपवाह्याः=राज्ञां राजप्रियाणां चोपवाहनयोग्याः, हयाः=अश्वाः गजाः=हस्तिनः अविनीतात्मानः=शिक्षामतिक्रम्यप्रवृत्तिमन्तः, 'सन्तः' आभियोग्यमुपस्थिताः- आभिमुख्येन युज्यन्ते=भारवहनकर्मसु व्यापार्यन्ते इत्यभियोगास्तेषां भावः आभियोग्यं=भारवहनकर्मकरत्वं भारवाहित्वमित्यर्थः उपस्थिताः=प्राप्ताः दुःखम् एधमानाः=धातूनामनेकार्थत्वाद् अनुभवन्तः स्वाभीष्टपुष्टिकारकतृणकाद्याहारप्रतिरोधेन निरन्तरिकभारवाहित्वेन च सततं खिद्यन्तो, दृश्यन्ते, तथैव=तद्वदेव अविनीतात्मानः साधव उभयलोकदुःखानुभविनो भवन्तीत्यर्थः ॥५॥

अविनय के दोष दिखाते हैं—'तहेव' इत्यादि।

राजाओं की या राजा के प्रियजनों की सवारी के काम आने वाले जो घोड़े या हाथी अविनीत होते हैं वे केवल बोझा ढोनेवाले होकर दुःख को प्राप्त होते हैं, अर्थात् अपनी अभीष्ट खुराक न पाकर अधिक दुःख भोगते हैं, यह बात लोक में प्रत्यक्ष देखी जाती है। इसी प्रकार अविनीत साधु इहलोक-परलोक में दुःख के भागी होते हैं ॥५॥

અવિનયના દોષ બતાવે છે:—"તહેવ" ઇત્યાદિ-રાજાઓની અથવા રાજાઓના પ્રિયજનોની સ્વારીમાં કામમાં-ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા ઘોડા અથવા હાથી અવિનીત જો થઈ જાય છે અર્થાત્ નિરંકુશ બની જાય છે તો કેવલ બોજો ઉપાડવાના કામ માટે થઈ જાય છે. અને દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે, અર્થાત્ પોતાનો ઇચ્છિત પોષક તેને મળતો નથી અને અધિક દુઃખ ભોગવે છે. આ વાત લોકમાં-જગતમાં પણ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે-અવિનીત સાધુ આ લોકમાં અને પરલોકમાં દુઃખને પ્રાપ્ત કરે છે (૫)

॥ मूलम् ॥

११ ४ १ २ ३
तहेव सुविणीअप्पा, उववज्झा हया गया।
१० ८ ९ ६ ७ ५
दीसंति सुहमेहंता इड्ढिपत्ता महायसा ॥६॥

॥ छाया ॥

तथैव सुविनीतात्मानः औपवाह्या हया गजाः।
दृश्यन्ते सुखमेधमाना ऋद्धिमाप्ता महायशसः ॥६॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि।

यथा औपवाह्याः=राजवाहनयोग्याः हयाः गजाः सुविनीतात्मानः=शासनानुसारिप्रवृत्तिमन्तः सन्तः महायशसः=भद्रभावेन ख्यातिमापन्नाः, ऋद्धिमाप्ताः नानाविधभूषणभूषितशरीराः सुखमेधमानाः=सुखमनुभवन्तो दृश्यन्ते, तथैव=तद्वदेव सुविनीतात्मानः=गुरुमनोऽनुगामिप्रवृत्तिमन्तः साधवोऽपि विनयाराधनेन चतुर्विधसंघश्लाघ्यमाना ज्ञानादिरत्नत्रयऋद्धिसमृद्धाः मोक्षसुखमनुभवन्तो दृश्यन्त इत्यर्थः ॥६॥

'तहेव सुविणीअप्पा' इत्यादि। जैसे हाथी अथवा घोड़ा विनीत अर्थात् शिक्षा के अनुसार चलनेवाले होकर महान् यश पाते हैं, भद्र कहलाते हैं और नाना प्रकार के आभूषणों से भूषित होकर अभीष्ट खुराक खाकर सुखी देखे जाते है, वैसे ही गुरु महाराज की शिक्षा के अनुकूल चलनेवाले सुविनीत साधु, चतुर्विध संघमें कीर्ति पाते हैं तथा ज्ञानादि रत्न रूप ऋद्धि से समृद्ध होकर मोक्ष के सुखका अनुभव करते हैं ॥६॥

"तहेव सुविणीअप्पा" ઇત્યાદિ-જેવી રીતે હાથી અથવા ઘોડા વિનીત અર્થાત્ આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવા વાળા હોઇને મહાન્ યશ પામે છે, સારા કહેવાય છે. અને અનેક પ્રકારના આભૂષણોથી શણગારીને ઇચ્છિત અનુકૂળ ખોરાક ખાઇને સુખી જોવામાં આવે છે. તેવીજ રીતે ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાને અનુકૂળ રહીને ચાલવા વાળા સુવિનીત સાધુ, ચતુર્વિધ સંઘમાં કીર્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. તથા જ્ઞાનાદિરત્નરુપ ઋદ્ધિથી સમૃદ્ધ બનીને મોક્ષ સુખનો અનુભવ કરે છે. (૬)

विनीताऽविनीतपशुदृष्टान्तेन विनयाविनयफलं स्फुटीकृत्याविनीत-मनुष्यदृष्टान्तेनाऽविनयफलमाह—'तहेव अविणीअप्पा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

तहेव अविणीअप्पा, लोगंमि नरनारिओ।

दीसंति दुहमेहंता, छाया ते विगलिंदिया ॥७॥

॥ छाया ॥

तथैव अविनीतात्मानः लोके नरनार्यः

दृश्यन्ते दुःखमेधमाना-श्छाताश्ते विकलेन्द्रियाः ॥७॥

॥ टीका ॥

लोके=मनुष्यलोके या नरनार्यः=पुरुषाः स्त्रियश्च, अविनीतात्मानः= चौर्यसाहसव्यभिचाराचरणपरायणाः भवन्ति, ते=ते च ताश्चेत्येकशेषः, दुष्कर्म-कारकाः छाताः=कशापातादिना क्षतशरीराः विकलेन्द्रियाः = हस्तादिच्छेदेन उपहतेन्द्रियाः दुःखमेधमानाः=क्लेशमनुभवन्तो यथा दृश्यन्ते, तथैव=तद्वदेव अवि-नीतात्मानः साधवोऽपीत्यर्थः ॥७॥

विनीत और अविनीत पशुका दृष्टान्त देकर विनय और अविनय का फल स्पष्ट करके अविनीत मनुष्य के दृष्टान्त से अविनय का फल बताते हैं—'तहेव अविणीयप्पा' इत्यादि।

लोकमें जो अविनयी नर और नारी, चोरी; साहस तथा व्यभिचार आदि कुकर्मों में तत्पर रहते हैं उन सब दुष्कर्म करने वाले का शरीर कोडो से उधेडा जाता है, वे हाथ पैर आदि अङ्ग काट लेने से विकलाङ्ग होजाते हैं और अनेक प्रकार के दुःख भोगते देखे जाते हैं, इसी प्रकार अविनयी साधु भी दुःख के भागी होते हैं ॥७॥

વિનીત અને અવિનીત પશુનું દૃષ્ટાંત આપીને વિનય અને અવિનયનું ફળ સ્પષ્ટ કરીને અવિનીત મનુષ્યના દૃષ્ટાન્તથી અવિનયનું ફળ બતાવે છે:— "तहेव अविणीयप्पा" ઇત્યાદિ—લોકમાં-જગતમાં અવિનયી પુરુષ અને સ્ત્રી ચોરી, સાહસ તથા વ્યભિચાર આદિ કુકર્મોમાં તત્પર રહે છે તે દુષ્કર્મ કરવા વાળા સર્વના શરીર પર કોરડાઓનો માર પડે છે. તેના હાથ-પગ આદિ કાપી લેવાથી વિકલાંગ થઇ જાય છે અને અનેક પ્રકારના દુઃખને ભોગવતાં જોવામાં આવે છે એ પ્રમાણે અવિનયી સાધુ પણ દુઃખના ભાગી થાય છે (૭)

अपिच–अविनीतात्मानो नरनार्यः एवंविधा भवन्तीत्याह—'दंडसत्थ०' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

दंडसत्थपरिज्जुन्ना, असब्भवयणेहि अ।
कलुणा विवन्नच्छंदा, खुप्पिवासपरिग्गया ॥८॥

॥ छाया ॥

दण्डशस्त्रैः परीजीर्णाः असभ्यवचनैश्च।
करुणाव्यापन्नच्छन्दाः क्षुत्पिपासापरिगताः ॥८॥

॥ टीका ॥

अविनीतात्मानो नरनार्यः दण्डशस्त्रैः=मूले–"दंडसत्थ" इति पदं लुप्ततृतीयान्तम्.=दण्डैः=वेत्रलकुटादिभिः, शस्त्रैः=भल्लादिभिः, परिजीर्णाः दण्डादिप्रहारदुःखेनातिकृशाः. च=पुनः असभ्यवचनैः=मर्मच्छेदिपरुषादिवचनैः, प॰-र्जीर्णाः=खिद्यन्तः वाग्बाणव्यथितहृदयत्वेन दीना इत्यर्थः, तथा करुणाः=करुणोत्पादकत्वाद् दयनीयाः, तदीयदुर्दशामालोक्यान्येषां दयोत्पत्तेरित्यर्थः. तथा व्याप-

अविनयी नर नारी किस प्रकार के होते हैं सो फिर बताते हैं–'दंडसत्थ०' इत्यादि ।

अविनयी नर और नारी डंडा, बेत, लकडी तथा भाला आदि शस्त्र के प्रहार से दुर्बल बनादिये जाते हैं। मर्मभेदी कठोर वचनों से उनके दिलपर चोट पहुंचाई जाती है।

અવિનયી પુરુષ અને સ્ત્રી કેવા પ્રકારના હોય છે. તે ફરીને બતાવે છે:– "દંડસત્થ૦" ઈત્યાદિ–

અવિનયી નર- અને નારી. ડંડા, સોટી, લાકડી તથા ભાલાં આદિ શસ્ત્રોના પ્રહારથી દુર્બલ બનાવવામાં આવે છે. મર્મભેદી કઠોર વચનોથી તેમનાં

च्छन्दाः=व्यापन्नः=नष्टः छन्दः=अभिप्रायो येषां ते तथाभूताः पराधीनतया स्वकीयाभिप्रायेण किमपि कार्यं कर्तुमशक्ता इत्यर्थः, तथा क्षुत्पिपासापरिगताः= बुभुक्षापिपासाभ्यां व्याप्ताः अशनपाननिरोधेन असंमानपूर्वकाल्पादिलाभेन वा यथेष्टा-हाराभावादित्यर्थः, यथा दृश्यन्ते=विलोक्यन्ते लोके उपलभ्यन्ते तथैवाविनीता-त्मानः शिष्या अपि दुःखिनो भवन्ति ॥८॥

विनीतमनुष्यदृष्टान्तेन विनयफलमाह—'तहेव सुविणीअप्पा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१० ३ १ २
तहेव सुविणीअप्पा, लोगंसि नरनारिओ।
९ ७ ८ ५ ६ ४
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिपत्ता महायसा ॥९॥

॥ छाया ॥

तथैव सुविनीतात्मानः लोके नरनार्यः।
दृश्यन्ते सुखमेधमाना ऋद्धिप्राप्ता महायशसः ॥९॥

उनकी ऐसी दुर्दशा होजाती है कि उन्हें देखकर दूसरों को दया आजाती है। पराधीन होने के कारण उनकी स्वतन्त्र इच्छाएँ नष्ट हो जाती हैं।

वे भोजन-पान न मिलने से अथवा अनादरपूर्वक थोडासा भोजन-पान मिलने से भूख प्यास के दारुण दुःखों को उठाते हैं। ये सब बातें लोकमें प्रत्यक्ष देखी जाती हैं, अविनीत शिष्य भी इसी प्रकार दुःख भोगते हैं ॥८॥

હૃદયને ધક્કો પહોંચાડવામાં આવે છે તેમની એવી દુર્દશા થઇ જાય છે કે :- તેને જોઇને બીજાઓને દયા આવી જાય છે પરાધીન હોવાના કારણે તેમની સ્વતંત્ર ઇચ્છાઓ નાશ થઇ જાય છે. તેને ભોજન-પાન નહી મળવાથી અથવા અનાદર પૂર્વક થોડું ભોજન-પાન મળવાથી ભૂખ તરસના દારુણ દુઃખને ઉઠાવે છે. આ સર્વ વાત જગતમાં પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. અવિનીત શિષ્ય પણ આ પ્રમાણે દુઃખ ભોગવે છે. (૮)

॥ टीका ॥

तथैव=सुविनीतहयगजवत् लोके=मनुष्यलोके नरनार्यः=पुरुषाः स्त्रियश्च, सुविनीतात्मानः=समाराधितमातापितृश्वश्रूश्वशुरादिगुरुजनाः, महायशसः=विततकीर्तियुक्ताः, ऋद्धिम्=ऐश्वर्यं प्राप्ताः, सुखमेधमानाः=सुखं लभमानाः दृश्यन्ते=विलोक्यन्ते। तथैव सुविनीतात्मानः शिष्याः सुखिनो भवन्तीत्यर्थः ॥९॥

देवदृष्टान्तेनाविनयविपाकमाह–'तहेव अविणीअप्पा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

तहेव अविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा।
दीसंति दुहमेहंता, आभिओगमुवट्ठिया ॥१०॥

॥ छाया ॥

तथैव अविनीतात्मानः देवा यक्षाश्च गुह्यकाः।
दृश्यन्ते दुःखमेधमानाः आभियोग्यमुपस्थिताः ॥१०॥

॥ टीका ॥

तथैव=अविनीतनरनारीवत् अविनीतात्मानः=विनयाचरणरहिताः, देवाः

विनीत मनुष्य के दृष्टान्त से विनय का विपाक (फल) बताते हैं—'तहेव सुविणीअप्पा' इत्यादि। विनीत घोड़े और हाथी की तरह लोकमें माता पिता सासू श्वशुर आदि बड़ों में विनय रखनेवाले पुरुष और स्त्री भी कीर्ति तथा ऐश्वर्य पाकर सुखी देखे जाते हैं वैसे ही विनयवान् शिष्य सुखी होते हैं ॥९॥

देवों के दृष्टान्त से अविनय का फल दिखाते हैं—'तहेव अविणीअप्पा' इत्यादि।

अविनीत मनुष्य की तरह ज्योतिषी वैमानिक तथा यक्ष राक्षस आदि व्यन्तर

વિનીત મનુષ્યના દૃષ્ટાન્તથી વિનયનું ફળ બતાવે છેઃ– "तहेव सुविणीअप्पा" ઇત્યાદિ– સુવિનીત ઘોડા હાથીની પેઠે લોકમાં–જગતમાં માતા-પિતા તથા સાસુ, સસરા આદિ વડિલો પ્રત્યે વિનયવાન્ પુરુષ અથવા સ્ત્રી કીર્તિ તથા ઐશ્વર્ય પામીને સુખી જોવામાં આવે છે. તેવીજ રીતે વિનયવાન્ શિષ્ય સુખી થાય છે. (૯)

દેવોના દૃષ્ટાન્તથી અવિનયનું ફળ બતાવે છેઃ—"तहेव अविणीअप्पा" ઇત્યાદિ– અવિનીત મનુષ્યનાં પ્રમાણે જ્યોતિષી, વૈમાનિક તથા યક્ષ-રાક્ષસ આદિ

=ज्योतिष्का वैमानिकाश्च, यक्षाः=व्यन्तराः, गुह्यकाः=भवनवासिनः, पुण्यकर्मयोगेन देवत्वादिकं प्राप्ता अपि आभियोग्यमुपस्थिताः=अन्यदेवानां किङ्करत्वमुपगताः, दुःखमेधमानाः=दुःखमनुभवन्तो दृश्यन्ते शास्त्रे श्रूयन्त इत्यर्थः। एवमविनीताः शिष्या अपि दुःखमनुभवन्तीति भावः ॥१०॥

विनीतदेवदृष्टान्तेन विनयफलमाह—'तहेव सुविणीअप्पा' इत्यादि।

(मूलम्)

१ २ ३ ४ ६ ५
तहेव सुविणीअप्पा, देवा जक्खा य गुज्झगा।
११ १० ८ ९ ७
दीसंति सुहमेहंता, इड्ढिपत्ता महाजसा ॥११॥

॥ छाया ॥

तथैव सुविनीतात्मानः देवा यक्षाश्च गुह्यकाः।
दृश्यन्ते सुखमेधमानाः ऋद्धिप्राप्ता महायशसः ॥११॥

॥ टीका ॥

तथैव=सुविनीतनरनारीवत्, सुविनीतात्मानः=विनयाचरणसंपन्नाः, देवा यक्षा गुह्यकाश्च महायशसः=विस्तृतकीर्तिमन्तः, ऋद्धिप्राप्ताः=ऐश्वर्यविकुर्वराः, सुखमेधमानाः=स्वाधीनतालक्षणसुखमनुभवन्तो दृश्यन्ते=विलोक्यन्ते। ११॥

अथवा भवनवासी देव होकर भी अविनीत होने से दूसरे देवों के दास बनकर दुःख भोगते हैं, ऐसा शास्त्रों में सुना जाता हैं, इसी प्रकार अविनीत शिष्य भी दुःख भोगते हैं ॥१०॥

'तहेव सुविणीअप्पा' इत्यादि। सुविनीत नरनारी की तरह जो देव (ज्योतिषिक–वैमानिक) यक्ष (व्यन्तर) और गुह्यक (भवनवासी) विनयवान् होते हैं वे महान् यशस्वी तथा ऐश्वर्यवान् होकर सुख से परिपूर्ण देखे जाते हैं ॥११॥

વ્યન્તર અથવા ભવનવાસી દેવ થઈને પણ અવિનીત હોવાથી બીજા દેવોના દાસ બનીને દુઃખ ભોગવે છે. એ પ્રમાણે શાસ્ત્રોદ્વારા સાંભળવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અવિનીત શિષ્ય પણ દુઃખ ભોગવે છે. (૧૦)

"તહેવ સુવિણીઅપ્પા" ઇત્યાદિ-સુવિનીત નર નારીની પ્રમાણે જે દેવ (જ્યોતિષી, વૈમાનિક) યક્ષ (વ્યન્તર) અને ગુહ્યક (ભવનવાસી) વિનયવાન્ હોય છે તે મહાન્ યશસ્વી તથા ઐશ્વર્યવાન્ થઈને સુખથી પરિપૂર્ણ જોવામાં આવે છે. (૧૧)

लोकोत्तरविनयाराधनफलमुपदर्शयति-'जे आयरिय०' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

जे आयरिय-उवज्झायाणं, सुस्सूसावयणंकरा ।
तेसिं सिक्खा पवड्ढंति, जलसित्ता इव पायवा ॥१२॥

॥ छाया ॥

ये आचार्योपाध्यायानां शुश्रूषावचनकराः ।
तेषां शिक्षाः प्रवर्धन्ते जलसिक्ता इव पादपाः ॥१२॥

॥ टीका ॥

ये आचार्योपाध्यायानां शुश्रूषावचनकराः=सेवानिदेशतत्पराः शिष्याः भवन्ति, तेषां जलसिक्ताः पादपाः=वृक्षा इव, शिक्षाः=ग्रहणासेवनलक्षणाः प्रवर्धन्ते= वृद्धिं गच्छन्ति । गुर्वादिसेवानिदेशतत्पराणां शिष्याणां मूलोत्तरगुणा उत्कर्षमुपयान्तीति भावः ॥१२॥

वक्ष्यमाणविषयमपि विचार्य विनयः करणीयः, इत्याह—'अप्पणट्ठा' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

अप्पणट्ठा परट्ठा वा, सिप्पा णेउणियाणि य ।
गिहिणो उवभोगट्ठा, इहलोगस्स कारणा ॥१३॥

'जे आयरिय०' इत्यादि । जैसे जल सींचने से वृक्ष बढते हैं उसी प्रकार जो शिष्य, आचार्य और उपाध्याय की सेवा तथा आज्ञा में तत्पर रहते हैं वे भी ज्ञानवृद्धि को प्राप्त होते हैं अर्थात् उनके ज्ञान आदि गुण खूब बढते हैं ॥१२॥

'जे आयरिय०' ઇત્યાદિ— જેવી રીતે જલનું સિંચન કરવાથી વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામે છે. તે પ્રમાણે જે શિષ્ય આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયની સેવા તથા આજ્ઞામાં તત્પર રહે છે, તે પણ વૃદ્ધિ પામે છે. અર્થાત્ તેના જ્ઞાન આદિ ગુણો ખૂબ વધે છે. (૧૨)

॥ टीका ॥

'जेण' इत्यादि।

येन = शिल्पादिहेतुना युक्ताः = नियुक्ताः कलाशिक्षणार्थं शिक्षकाय समर्पिताः, ललितेन्द्रियाः = सुन्दरसकलेन्द्रियाः सुकुमारा राजकुमारा इत्यर्थः, ते शिक्षमाणाः = कलाशिक्षां प्राप्नुवन्तः, घोरं = कठोरं, बन्धं = शृङ्खलादिबन्धनं, तथा घोरं वधं = वेत्रदण्डवेत्रादिना तीव्रताडनलक्षणं, च = पुनः, दारुणं = दुस्सहं, परितापं = भर्त्सनजन्यदुःखं नियच्छन्ति = प्राप्नुवन्ति ॥१४॥

॥ मूलम् ॥

ते वि तं गुरु पूयंति, तस्स सिप्पस्स कारणा।
सक्कारंति नमसंति, तुट्ठा निद्देसवत्तिणो ॥१५॥

॥ छाया ॥

तेऽपि तं गुरुं पूजयन्ति, तस्य शिल्पस्य कारणम्।
सत्कारयन्ति नमस्यन्ति, तुष्टा निर्देशवर्तिनः ॥१५॥

॥ टीका ॥

'तेवि' इत्यादि।

ते = सुकुमारशरीरा राजकुमारादयोऽपि तीव्रबन्धनताडनादिकं प्राप्ता

'जेण बंधं' इत्यादि। शिल्पकला आदि सीखने के लिए शिक्षक को सोंपे हुए सुकुमार भी राजपुत्र आदि, सीखते समय साँकल आदि का बन्धन, बेत, डंडे आदि की मार तथा तीव्र भर्त्सना आदि के दुःख सहते हैं ॥१४॥

'तेवि तं' इत्यादि। वे सुकुमार राजकुमार आदि, पूर्वोक्त तीव्र ताडना को प्राप्त होने पर भी प्रसन्नतापूर्वक गुरु की आज्ञा शिरोधार्य करते हैं अर्थात् शिल्पकला आदि सीखने

'जेण बंधं' ઇત્યાદિ– શિલ્પકલા આદિ શિખવા માટે શિક્ષકને સોંપવામાં આવેલા સુકુમાર રાજપુત્ર આદિ શિખવા સમયે સાંકળ આદિનું બંધન, સોટી લાકડી વગેરેનો માર તથા તીવ્ર તિરસ્કાર આદિ દુઃખને સહન કરે છે. (૧૪)

'तेवि तं' ઇત્યાદિ– તે સુકુમાર-સુકોમળ રાજપુત્ર આદિ આગળ કહેવા પ્રમાણે તીવ્ર તાડ-માર ખાવા છતાંય પણ પ્રસન્નતાપૂર્વક ગુરુની આજ્ઞાને

भिकाङ्क्षी श्रुतग्राही=जिनेन्द्रागमगूढतत्त्वज्ञानाभिलाषी, तेन तु गुरवः सदैव संसेव्या इति भावः। तस्माद् हेतोः आचार्याः=गुरवो यद् वदन्ति=आदिशन्ति, भिक्षुः= साधुस्तन्नातिवर्तेत=न तदुल्लङ्घनं कुर्यात्।

यद्वा-'जे सुअग्गाही अणंतहियकामुए' इत्यस्य पदसमुदायस्य 'ये श्रुतग्राहिणः अनन्तहितकामुकाः' इति छाया. तथा चैतानि-आचार्यविशेषणपदानि। लौकिकफलमात्रसाधनशिक्षादायिनो गुरवो यदि ताडितैरपि नृपकुमारैः सेव्यन्ते तदा किं पुनर्ये श्रुतग्राहिणः=आगमरहस्यं ग्राहयितारः, अनन्तहितकामुकाः= शिष्याय-अनन्तहितं=मोक्षं कामयन्ते-इत्येवंशीला आचार्याः, ते तु अवश्यं संसेवनीयाः, शिल्पविद्याजन्यलौकिकफलापेक्षयोत्कृष्टतरमोक्षफलावाप्तिकारयितृत्वादित्यर्थः ॥१६॥

की अभिलाषा करते हैं जिन भगवान् द्वारा उपदिष्ट आगम के मर्म के जिज्ञासु हैं उनका तो कहना ही क्या! अर्थात् उन्हें तो गुरु महाराज की सेवा अवश्य करनी चाहिए। अतः आचार्य (गुरु) महाराज जो आदेश देवें उसका उल्लङ्घन शिष्य कदापि न करें।

अथवा—जब राजकुमार आदि केवल इस लोकमें सुख देने वाली शिल्पकला आदि के शिक्षक–गुरुकी सेवा करते हैं तो आगमरहस्य के दाता, शिष्य के अनन्त हित की अभिलाषा करने वाले आचार्य महाराज का तो बात ही क्या है! अर्थात् उनकी सेवा तो शिष्य को अवश्य ही करनी चाहिए, क्यों कि वे इस लोकमें फल देने वाली शिल्प आदि कलाओं के शिक्षक की अपेक्षा अत्यन्त उत्कृष्ट फल स्वरूप मोक्ष की प्राप्ति कराने वाले हैं ॥१६॥

સાધુ અનન્તહિતકારક મોક્ષની અભિલાષા-કરે છે જિન ભગવાન દ્વારા ઉપદેશ કરાએલા આગમના મર્મના જીજ્ઞાસુ છે. તેમના માટે તો કહેવાનુંજ શું હોય? અર્થાત્-ઉપરના લૌકિક ન્યાયને જોતાં તો વિનીત શિષ્યે ગુરૂ મહારાજની સેવા અવશ્ય કરવી જોઈએ એ કારણથી આચાર્ય-ગુરૂ મહારાજ જે કાંઈ આજ્ઞા કરે તેનું ઉલ્લંઘન શિષ્ય કદાપિ પણ કરી શકે નહિ

અથવા— જ્યારે રાજકુમાર આદિ, કેવલ આ લોકમાં સુખ આપવા વાળી શિલ્પ કલા આદિના શિક્ષક-ગુરૂની સેવા કરે છે તો આગમરહસ્યનું જ્ઞાન આપનારા, શિષ્યના અનન્ત હિતની અભિલાષા કરવાવાળા આચાર્ય ગુરૂ મહારાજની તો વાત જ શું? અર્થાત્-તેમની સેવા તો શિષ્યે અવશ્ય કરવીજ જોઈએ. કારણકે તે આ લોકમાં ફળ આપવાવાળી શિલ્પ આદિ કલાઓના શિક્ષકની અપેક્ષા અત્યન્ત ઉત્કૃષ્ટ ફલ સ્વરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવવા વાળા છે. (૧૬)

दुर्बुद्धिशिष्यस्य विनयप्रकारमाह—'दुग्गाओ वा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

दुग्गाओ वा पओएणं, चोइओ वहइ रहं।
एवं दुब्बुद्धि किच्चाणं, वुत्तो वुत्तो पकुव्वइ ॥१९॥

॥ छाया ॥

दुर्गौरिव प्रतोदेन चोदितः वहति रथम्।
एवं दुर्बुद्धिः कृत्यानाम् उक्तः उक्तः प्रकरोति ॥१९॥

॥ टीका ॥

प्रतोदेन=दण्डादिना, चोदितः=प्रेरितः पुनःपुनर्भर्त्सितः, दुर्गौः=गलिबलीवर्दः, इव=यथा, रथं=शकटं, वहति=नयति, एवम्=अनेन प्रकारेण, दुर्बुद्धिः=अविनीतः, शिष्यः, उक्त उक्तः=पुनः पुनः प्रेरितः, सन् कृत्यानाम्=आचार्यादीनां कार्यं प्रकरोति=निष्पादयति ॥१९॥

दृष्टान्तद्वारा दुर्बुद्धि शिष्य का विनय बताते हैं—'दुग्गाओ वा' इत्यादि।

जैसे गली (गलियार) बैल बारबार लकड़ी या बेंत की मार खा खा कर गाडी खींचता है, वैसे ही अविनीत शिष्य, बार-बार प्रेरणा करने पर आचार्य आदि का कार्य करता है ॥१९॥

દૃષ્ટાન્ત વડે દુર્બુદ્ધિ શિષ્યનો વિષય બતાવે છે:- 'दुग्गाओवा' ઇત્યાદિ-

જેવી રીતે ગળીઓ બળદ વારંવાર લાકડીનો માર ખાઈને ગાડી ખેંચે છે, તેવી જ રીતે અવિનીત શિષ્ય વારંવાર પ્રેરણા કરવાથી આચાર્ય આદિનું કાર્ય કરે છે. (૧૯)

सम्प्रति सुबुद्धिशिष्यस्य विनयप्रकारमाह–'आलवंते' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

आलवंते लवंते वा, न निसिज्जाइ पडिस्सुणे ।
मुत्तूण आसणं धीरो, सुस्सूसाए पडिस्सुणे ॥२०॥

॥ छाया ॥

आलपन्ति लपन्ति वा न निषद्यायां प्रतिशृणुयात्
मुक्त्वाऽऽसनं धीरः शुश्रूषया प्रतिशृणुयात् ॥२०॥

॥ टीका ॥

रत्नाधिकाः आलपन्ति=शिष्यं संबोध्य सकृदाकारयन्ति, वा=अथवा लपन्ति = असकृदाकारयन्ति, किंचित् कथयितुं समक्षमागच्छन्ति वा चेत्, तदा धीरः=स्थिरस्वभावो विनीत इत्यर्थः शिष्यः निषद्यायाम्=आसने, आसने स्थित एवेत्यर्थः न प्रतिशृणुयात्=नाकर्णयेत् किन्तु-आसनं मुक्त्वा=परित्यज्य, शुश्रूषया= रत्नाधिकवाक्यश्रवणेच्छया प्राञ्जलिपूर्वकं विनयभावेन वा प्रतिशृणुयात् = आकर्णयेत् ॥२०॥

अब सुबुद्धि शिष्य के विनय का प्रकार कहते हैं—'आलवंते' इत्यादि ।

रत्नाधिक, यदि शिष्य को संबोधन करके एक वार या वारम्वार बुलावें अथवा कुछ कहने के लिए सामने आवें तो विनयवान् धीर शिष्य, आसन पर बैठा बैठा न सुने किन्तु आसन त्यागकर आदर के साथ सुने ॥२०॥

હવે સુબુદ્ધિ શિષ્યના વિનયના પ્રકાર કહે છેઃ–'આલવંતે' ઇત્યાદિ–
રત્નાધિક, જે શિષ્યને સંબોધન કરીને એકવાર અથવા વારંવાર બોલાવે અથવા કાંઇ કહેવાને માટે સામે આવે તો તે વિનયવાન્ ધીર શિષ્ય, આસન પર બેઠાં-બેઠાં સાંભળે નહિ, પરન્તુ આસન ઉપરથી ઉભા થઇ એટલે કે આસનનો ત્યાગ કરી આદર સહિત સાંભળે (૨૦)

॥ टीका ॥

'जे आवि' इत्यादि।

यथापि नरः चण्डः=क्रोधनिध्मातहृदयः, मतिऋद्धिगौरवः=बुद्धिसमृद्धयभिमानी, पिशुनः=परगुणासहिष्णुतया प्रीतिं शून्यां करोतीति निरुक्त्या पिशुनः=प्रीतिभेदकः परनिन्दक इत्यर्थः, साहसिकः=अविमृश्यकारी, हीनप्रेषणः=हीनप्रनिदेशः=गुर्वादिनिदेशबहिर्वर्ती, अदृष्टधर्मा = अज्ञातप्रवचनधर्मा, विनयेऽकोविदः = विनयगुणानभिज्ञः, असंविभागी = आनीतं प्रशस्तमन्नादिकमसंविभज्य=अन्यस्मै साधवे अदत्त्वा स्वयं तदुपभोगशीलः, तस्य क्रोधादिदुर्गुणयुक्तस्य ध्रुवं=निश्चयेन मोक्षो नास्ति=न भवति। 'चंडे' इति पदेन "खरतरकरनिकरकृशानुकीलानिशुष्ककेदारे शाल्यादिबीजवत् क्रोधकृशानुसंतप्तहृदये विनयादिगुणबीजं न प्ररोहति," इति सूचितम्

अविनीत का फल कहते हैं—'जे यावि' इत्यादि।

जो शिष्य क्रोधी, बुद्धिका अहङ्कार तथा पराई निन्दा करने वाला, बिना सोचे विचारे कार्य करने वाला, गुरु आदि की आज्ञासे बाहर; जिनप्रवचन से अनजान, विनय से अनभिज्ञ तथा असंविभागी, अर्थात् लाया हुआ आहार आदि अन्य मुनियों को यथासंविभाग करके नहीं देने वाला है उस दुर्गुणी शिष्य को निश्चय ही मोक्ष नहीं प्राप्त होता।

'चंडे' पदसे यह सूचित किया है कि जैसे मार्तण्ड (सूर्य) की प्रचण्ड किरणों से सर्वथा सूखी हुई क्यारी में बीज अंकुरित नहीं हो सकता, उसी प्रकार क्रोधाग्नि से संतप्त हृदय में विनय आदि गुण उत्पन्न नहीं हो सकते।

અવિનીતનું ફળ કહે છે:—'जेयावि' ઇત્યાદિ-જે શિષ્ય ક્રોધી, બુદ્ધિનો અહંકાર તથા પારકી નિન્દા કરવાવાળા, પૂરો વિચાર કર્યા વિના કામ કરવાવાળા, ગુરુ આદિની આજ્ઞાથી બહાર, જિન પ્રવચનના અજાણ, વિનય ધર્મના અજાણ તથા અસંવિભાગી, અર્થાત્-આહાર આદિ જે લાવ્યા હોય તેમાંથી અન્ય મુનિઓને યથાસંવિભાગ કરીને નહીં આપવાવાળા એવા દુર્ગુણી શિષ્યને નિશ્ચયથી (નક્કી) મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી.

'चंडे' પદથી એ સૂચના કરી છે કે:—જેવી રીતે સૂર્યના પ્રચંડ કિરણોથી એકદમ સૂકાઈ ગયેલી ક્યારીમાં પડેલું બીજ અંકુરિત થઈ શકતું નથી, તે પ્રમાણે ક્રોધાગ્નિથી સંતપ્ત હૃદયમાં વિનય આદિ ગુણ ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી.

'महड्ढिगारवे' इति पदेन मानान्धानां मुक्तिमार्गगमनानधिकारित्वं ध्वनितम्। 'पिसुणे' इति पदेन द्वितीयमहाव्रतभङ्गः सूचितः। 'साहस' इति पदेन विवेकवैधुर्यं, 'हीणपेसणे'-इत्यनेनाश्रुतप्रवचनत्वं, 'विणए अकोविए' इत्यनेन अधीतेऽपि सकलशास्त्रे विनयमन्तरेण आत्मकल्याणानवाप्तिमत्त्वम्, 'असंविभागी, इत्यनेन च रसलोलुपत्वमावेदितम् ॥२३॥

पूर्वोक्तार्थमुपसंहरन् विनयफलं कथयति—'निद्देसवित्ती' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

निद्देसवित्ती पुण जे गुरूणं, सुअत्थधम्मा विणयंमि कोविआ,
तरित्तु ते ओघमिणं दुरुत्तरं, खवित्तु कम्मं गइमुत्तमं गय-त्तिबेमि ॥२४॥

॥ छाया ॥

निर्देशवर्तिनः पुनर्ये गुरूणां श्रुतार्थधर्माः विनये कोविदाः।
तीर्त्वा ते ओघमिदं दुरुत्तरं क्षपयित्वा कर्म गतिमुत्तमां गताः, इति ब्रवीमि ॥२४॥

"महड्ढिगारवे"—पदसे यह प्रगट किया है कि अहंकारी नर, मोक्षमार्ग में गमन करने का अधिकारी नहीं होता। "पिसुणे"—पदसे सत्य महाव्रत का भंग, "साहस" पदसे विवेक की विकलता, "हीणपेसणे"—पदसे उच्छृंखलता "अदिट्ठधम्मे" पदसे प्रवचन का मनन न करना, "विणए अकोविए" पदसे सकल शास्त्र पढ लेने पर भी विनय के बिना आत्मकल्याण की अप्राप्ति, और "असंविभागी" पदसे रसमें लोलुपता प्रगट की है ॥२३॥

'महड्ढिगारवे' पदथी जे प्रगट कर्युं छे के:—अहंकारी माणुस मोक्ष मार्गमां गमन करवाना अधिकारी थता नथी. 'पिसुणे'-पदथी सत्य महाव्रतनो भंग, 'साहस' पदथी विवेकनी विकलता 'हीणपेसणे' आ पदथी उच्छृंखलता, 'अदिट्ठधम्मे' पदथी प्रवचननुं मनन नही करवुं ते, 'विणए अकोविए' पदथी सकल शास्त्रनो अभ्यास करी चाले तो पण विनय विना आत्मकल्याणनी अप्राप्ति अने 'असंविभागी' पदथी रसमां लोलुपता प्रगट करी छे. (२३)

॥ टीका ॥

ये पुनर्गुरूणाम्=आचार्यादीनां निर्देशवर्तिनः=आज्ञाप्रमाणकाः, श्रुतार्थधर्माः= गीतार्थाः, विनये कोविदाः = विनयकर्मणि कुशलाः, ते साधवः इदं = प्रत्यक्षतया दृश्यमानं दुरुत्तरं=दुःसाध्यतरणम्, ओघं=संसारसमुद्रवेगं तीर्त्वा=उत्तीर्य, कर्म= ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं क्षपयित्वा=क्षयं नीत्वा उत्तमां-सर्वोत्कृष्टां, गतिं=सिद्धिनाम्नीं, गताः=प्राप्ता भवन्तीत्यध्याहरणीयम् । 'निद्देसवित्ती' इतिपदेन भ्रूचालनश्वासोच्छ्वा- सादिस्वाभाविकक्रियाम्मेः विरायाम्यसकलकार्ये गुरुनिर्देशस्य प्रधानत्वमावेदितम् । 'सुअत्थधम्मा' इत्यनेन गीतार्था एव सकलविनयाचारसंपन्ना भवन्तीति सूचितम् ।

पूर्वोक्त अर्थ का उपसंहार करते हुए विनय का फल कहते हैं—'निद्देसवित्ती' इत्यादि। जो शिष्य आचार्य आदि की आज्ञा में चलने वाले, गीतार्थ, तथा विनय करने में निपुण होते हैं वे इस दुस्तर संसार समुद्र को तैरकर ज्ञानावरण आदि आठों कर्मों का क्षय कर के सर्वोत्कृष्ट सिद्धिगति को प्राप्त होते हैं।

"निद्देसवित्ती"—पदसे यह सूचित किया है कि-भौंह चलाने, श्वासोच्छ्वास लेने आदि सिवाय अन्य सब कार्य गुरु की आज्ञापूर्वक ही करने चाहिए।

"सुअत्थधम्मा"—पदसे यह प्रगट होता है कि गीतार्थ साधु ही समस्त विनयाचार से सुसंपन्न होता है।

પૂર્વોક્ત અર્થનો ઉપસંહાર કરીને વિનયનું ફળ કહે છે:- 'निद्देसवित्ती' ઇત્યાદિ- જે શિષ્ય આચાર્ય આદિની આજ્ઞાપૂર્વક ચાલવા વાળા, ગીતાર્થ તથા વિનય કરવામાં. નિપુણ હોય છે તે આ દુસ્તર સંસાર સમુદ્રને તરીને જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોનો ક્ષય કરીને સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધ ગતિને પામે છે

'निद्देसवित्ती' પદથી એ સૂચિત કર્યું છે કે-નેત્રનું સ્ફુરણ તથા શ્વાસો- ચ્છ્વાસ લેવો તે સિવાય બીજા તમામ કામ ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે જ કરવાં જોઇએ.

'सुअत्थधम्मा' પદથી એ પ્રગટ થાય છે કે-ગીતાર્થ સાધુ જ સમસ્ત વિનયાચારથી સુસંપન્ન હોય છે.

'विणयंमि कोविआ' इत्यनेन विज्ञातविनयगुणमहिमामेव जिनवचनमर्मज्ञताऽऽवेदिता। 'इति ब्रवीमि' पूर्ववत् ॥२४॥

॥इति विनयसमाधिनामनवमाध्ययने द्वितीयोद्देशः समाप्तः ॥९-२॥

"विणयम्मि कोविआ"-पदसे यह द्योतित होता है कि-जो विनयगुण की महिमा जान लेता है वही जिनप्रवचन का मर्म समझ सकता है।

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं-हे जम्बू ! भगवान् महावीर स्वामीने जैसा कहा है वैसा ही मैं तुमसे कहता हूँ॥ २४॥

। इति विनयसमाधि-नामक नववां अध्ययन का दूसरा उद्देशक समाप्त ॥।९-२॥

'विणयम्मि कोविआ' પદથી એ જણાય છે કે :—જે વિનયગુણનો મહિમા જાણી લે છે. તે જ જિન પ્રવચનના મર્મને સમજી શકે છે.

શ્રી સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે. હે જમ્બૂ! ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ જે પ્રમાણે કહ્યું છે એ પ્રમાણે જ હું તમને કહું છું. (૨૪)

આ વિનયસમાધિ નામક નવમા અધ્યયનનો
બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો. (૯-૨)

अथ तृतीयोद्देशः ।

विनयाद्याचरणेन मुनिः पूज्यो भवतीति प्रदर्शयन् तृतीयोद्देशमाह—'आयरिय' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

आयरिय अग्गिमिवाहिअग्गी, सुस्सूसमाणो पडिजागरिज्जा,
आलोइअं इंगिअमेव नच्चा, जो छंदमाराहयई स पुज्जो ॥१॥

॥ छाया ॥

आचार्यम् अग्निमिवाहिताग्निः शुश्रूषमाणः प्रतिजागृयात् ।
आलोकितम् इङ्गितमेव ज्ञात्वा, यश्छन्दमाराधयति स पूज्यः ॥१॥

॥ टीका ॥

अहिताग्निः=अग्निहोत्री द्विजःमाऽग्निमिव=अग्निं सेवमानो यथा सावधानस्तथा यः शिष्यः आचार्य=गणिनं रत्नाधिकं वा शुश्रूषमाणः=सम्यक् सेवमानः

अथ तृतीयोद्देश.

'आयरिय' इत्यादि। जैसे अग्निहोत्री ब्राह्मण, अग्नि की आराधना करने में सावधान रहता है वैसे ही जो शिष्य, आचार्य की सेवा परिचर्या में मन को सावधान रखता है, तथा आचार्य आदि की आलोकित (दृष्टि) या इंगित (इशारा) को समझकर, उस अभिप्राय की आराधना करने में सदा तैयार रहता है, अर्थात् —जिस जिस प्रकार आचार्य आदि का

અથ તૃતીયોદ્દેશ

આયરિય–ઇત્યાદિ–જેવી રીતે અગ્નિહોત્રી બ્રાહ્મણ, અગ્નિની આરાધના કરવામાં સાવધાન રહે છે, તેવીજ રીતે જે શિષ્ય આચાર્યની સેવા–પરિચર્યા કરવામાં મનને સાવધાન રાખે છે, તથા આચાર્ય આદિ દૃષ્ટિ તથા ઇશારો કરે તેને સમજીને તેમના અભિપ્રાય પ્રમાણે વ્યવહાર કરવામાં હમેશા તૈયાર રહે છે અર્થાત્ જેવી રીતે આચાર્ય આદિનો અભિપ્રાય હોય તે પ્રમાણે તેમની સેવામાં

मनिजानुयात्=गुर्वादिपरिचर्यां कर्तुं सावधानमना भवेत् तथ -आचार्यादीनाम् आलोकितं=वीक्षणम् इङ्गितम् = कम्पशिरणादिप्रवृत्तिनिवृत्तिज्ञापकमीषद्भ्रूशिरश्चालनम्। उपलक्षणं चैतद् आकारादीनामपि. तथा चोक्तम्—

"आकारैरिङ्गितैर्गत्या, चेष्टया भाषणेन च।
नेत्रवक्त्रविकारैश्च, ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः" ॥१॥ इति।

विज्ञाय छन्दम्=तदभिप्रायम् आराधयति. यथा यथा तेषामभिप्रायस्तथा तथा तत्सेवनपरो भवति स शिष्यः पूज्यो=लोकेऽर्चनीयो भवति। शीतागमे प्रावरणं

अभिप्राय हो उस उस प्रकार से उनकी सेवामें तत्पर रहता है वह शिष्य लोकमें पूजनीय होता है, इस गाथामें 'आलोइयं' और 'इंगियं' ये दोनों पद आकार आदिका भी उपलक्षण है। कहा भी है—

आकार (अंगविकृतिरूप आकृतिविशेष मुखरागादि), इंगित (सूक्ष्म बुद्धिके गम्य प्रवृत्ति निवृत्ति का बोधक जो थोडा थोडा भौंह आदि का चलाना) गति-(गमन), चेष्टा (हस्तादिव्यापार) भाषण (कथन) नेत्रविकार (दृष्टिपातका ढंग) और वक्त्रविकार (मुंहका इशारा) इन के द्वारा हृदय का भाव जाना जाता है ॥१॥

अर्थात् उक्त प्रकार से उनका अभिप्राय जानकर गुरु की सेवा करने वाला शिष्य, पूज्य-लोकमान्य होता है। तात्पर्य यह है कि-शीत होने पर आचार्य, यदि प्रावरण-चद्दर

તત્પર રહે છે તે શિષ્ય જગતમાં પૂજનીય થાય છે. આ ગાથામાં 'आलोइयं' અને 'इंगियं' આ બન્ને પદ આવવાથી તે આકાર આદિનું પણ ઉપલક્ષણ થાય છે. કહ્યું છે કે:-

આકાર-(અંગ વિકૃતિ રુપ આકૃતિવિશેષ મુખરાગાદિ) ઇંગિત. (સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિનું બોધક જે જે થોડી-થોડી મુખની ઇશારત) ગતિ, (ગમન) ચેષ્ટા, (હસ્તાદિ વ્યાપાર) ભાષણ, (કથન) નેત્રવિકાર, (દૃષ્ટિપાતનો ઢંગ) અને વક્ત્રવિકાર (મુખનો ઇશારો) આ તમામ સંજ્ઞા વડે હૃદયનો ભાવ જાણી શકાય છે. (૧)

અર્થાત-ઉપર કહેવા પ્રમાણે ગુરુના અભિપ્રાયને જાણીને ગુરુની સેવા કરવાવાળો શિષ્ય લોકમાન્ય થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કે શીત-ઠંડી હોય તો આચાર્ય જો પાવરણ પર દૃષ્ટિ કરે તો તરત જ તે લાવીને તેમને અર્પણ કરે.

रत्नाधिकेषु-ज्ञानादिभावरत्नत्रयप्राप्तिकालाधिक्येन स्वापेक्षयाऽधिकेषु प्राप्तेषु विनयम् = अभ्युत्थानाभिवादनादिलक्षणं प्रयुङ्क्ते = करोति विनयमेव प्रदर्शयति, तथा नीचैर्वर्तते = पर्यायाधिकान् प्रति आसनादिना निम्नभावमाश्रयते, सत्यवादी = प्रियहितमितभाषणशीलः तथा-अवपातवान् = वन्दनशीलः, तथा वाक्यकरः=आज्ञाप्रमाणकः भवेत् स साधुः पूज्यो भवति।

'नीयत्तणे वट्टइ' इत्यनेन निरभिमानत्वं, 'सच्चवाई' इत्यनेन माया-परिहारित्वम्, 'ओवायवं' इत्यनेन गुरौ सदा नम्रभावः, 'वक्ककरे' इत्यनेन स्वच्छन्दाचारपरिहारशीलत्वं सूचितम् ॥३॥

॥ मूलम् ॥

अन्नाय उञ्छं चरई विसुद्धं, जवणट्ठया समुयाणं च निच्चं।
अलद्धुयं नो परिदेवएज्जा, लद्धुं न विकत्थइ स पुज्जो ॥४॥

बड़े होने से बड़ी उम्र वालों की अपेक्षा श्रेष्ठ हैं, जो उन रत्नाधिकों के प्रति, उनका आगमन होने पर खड़ा हो जाना आदि विनयभाव प्रदर्शित करता है; उनके आसन से अपना आसन नीचा रखता है; हितमित और प्रिय भाषा बोलता है; वन्दना करता है और आज्ञा पालन करता है वह शिष्य पूजनीय होता है। 'नीयत्तणे वट्टइ' इस पदसे निरभिमानता, 'सच्चवाई' पदसे मायाचाररहितता, 'ओवायवं' पदसे गुरु के प्रति नम्रता और 'वक्ककरे' पदसे स्वच्छन्द आचरण का निषेध सूचित किया है ॥३॥

એટલે રત્નાધિક-દીક્ષામાં મોટા હોય તે મુનિનું આવવું થતાં વિનય ભાવ બતાવવા માટે ઉભા થઈ જવું જોઈએ, અને તેમના આસનથી પોતાનું આસન નીચે રાખે છે. હિત અને મિતકારી ભાષા બોલે છે, વંદન કરે છે, અને આજ્ઞા પાલન કરે છે. તે શિષ્ય પૂજનીય હોય છે 'નીયત્તણે વટ્ટઈ' આ પદથી નિરભિમાનપણું, "સચ્ચવાઈ" પદથી માયાચારરહિતપણું. 'ઓવાયવં' પદથી ગુરુપ્રતિ નમ્રતા અને 'વક્કકરે' પદથી સ્વચ્છન્દ આચરણનો નિષેધ સૂચિત કર્યો છે (૩)

॥ छाया ॥

अज्ञात उञ्छं चरति विशुद्धं, यापनार्थं समुदानं च नित्यम्।
अलब्ध्वा न परिदेवयेत, लब्ध्वा वा न विकत्थते स पूज्यः ॥४॥

॥ टीका ॥

'अन्नाय' इत्यादि।

(यः मुनिः) नित्यं=सर्वदा, अज्ञातः=अपरिचितः, गृहस्थैः सह परिचयमकुर्वन् यापनार्थे=संयमयात्रानिर्वाहार्थं, विशुद्धम्=आधाकर्मादिसकलदोषवर्जितं, च=तथा समुदानम्=उच्चावचकुलेभ्यो भिक्षया लब्धम्, उञ्छं=स्वभोजनपात्रे गृहस्थैः समुद्धृतम् अशनादिकं चरति=गृह्णन् विहरति। एतद्विषये मुनीनामभिग्रहः सूचितः। अलब्ध्वा=अप्राप्य अशनादिकं न परिदेवयेत्=न विषीदेत्-'हतभाग्योऽहं यतो न मया किञ्चिल्लब्ध'मिति, यद्वा 'कीदृशोऽयं दरिद्रो देशो यत्र भिक्षाऽपि न लभ्यते' इति खेदं न कुर्यादित्यर्थः। वा=अथवा, लब्ध्वा=प्राप्य न विकत्थते=न श्लाघां करोति 'अहो! अहमस्मि लब्धिमान, दाताऽप्यसौ परमोदारः, धन्योऽयं देश यत्रेदृशं

'अन्नाय' इत्यादि। जो मुनि सदा गृहस्थों से परिचय न रखता हुआ संयम मार्ग में विचरता है, तथा संयमयात्रा के निर्वाह के लिए आधाकर्म आदि समस्त दोषों से रहित और अनेक प्रकार के कुलों से प्राप्त, 'हंडी आदि से गृहस्थ द्वारा अपने भाजन-पात्र में निकाला हुआ ओदनादि लूंगा; अन्यथा नहीं' इत्यादि प्रकार के अभिग्रह से मिले हुए अशनादि को न पाकर विषाद भी न करे अर्थात् 'हाय मैं कैसा अभागा हूँ जो मुझे भिक्षा नहीं मिली, यह देश कैसा दरिद्र है, जहां भिक्षा तक नहीं मिलती' इत्यादिरूप से खेद न करे, अथवा (उक्त प्रकार की भिक्षा को) पाकर प्रशंसा भी न करे, अर्थात् 'अहो! मैं

'अन्नाय' ઇત્યાદિ—જે મુનિ હમેશાં ગૃહસ્થાશ્રમીઓનો પરિચય રાખતા નથી, અને સંયમ માર્ગમાં વિચરે છે; તથા સંયમ યાત્રાના પાલન માટે આધાકર્મ આદિ તમામ પ્રકારના દોષોથી રહિત અને અનેક પ્રકારના કુળમાંથી પ્રાપ્ત 'હાંડી આદિથી ગૃહસ્થ દ્વારા પોતાના ભોજન પાત્રમાં કાઢેલા ઓદન આદિ હું લઈશ, બીજું લઈશ (વહોરીશ) નહિ.'—ઇત્યાદિ પ્રકારના અભિગ્રહ પ્રમાણે ભોજન નહિ પામવાથી વિષાદ-શોક પણ કરે નહી. અર્થાત્—હાય! હું કેવો અભાગ્યવાન્ છું. કે મને ભિક્ષા મળી નહિ. આ દેશ કેવો દરિદ્ર છે? કે જ્યાં ભિક્ષા પણ મળતી નથી, ઇત્યાદિ પ્રકારે ખેદ કરે નહિ, અથવા તો પોતાની ઉપર કહેલી ઇચ્છા પ્રમાણેની ભિક્ષાને પામીને પ્રશંસા-વખાણ પણ કરે નહિ, અર્થાત્ '...

विकारमादधीत, किन्तु सहजमसादमासादयता मानसेन भावयेदिति भावः स साधुः पूज्यो भवति ॥६॥

एतदेव स्पष्टयति-'मुहुत्त०' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

मुहुत्तदुक्खा उ हवंति कंटया, अओमया तेवि तओ सुउद्धरा।
वायादुरुत्ताणि दुरुद्धराणि, वेराणुबंधाणि महब्भयाणि ॥७॥

॥ छाया ॥

मुहूर्तदुःखास्तु भवन्ति कण्टकाः, अयोमयास्तेऽपि ततः सूद्धराः।
वाग्दुरुक्तानि दुरुद्धराणि, वैरानुबन्धानि महाभयानि ॥७॥

॥ टीका ॥

अयोमयाः=लोहनिर्मिताः कण्टकास्तु मुहूर्तदुःखाः,=अल्पकालिकक्लेशकारकाः, वेधसमय एव प्रायेण वेदनोद्भवात्। तेऽपि=लोहमया अपि कण्टकाः ततः शरीराद् सूद्धराः=सुखेनोद्धर्तुं=बहिर्निःसारयितुं शक्या भवन्ति, परन्तु वैरानुबन्धानि=वैरस्य-द्वेषस्यानुबन्धः=संबन्धो यत्र तानि इहलोके परद्वेषोत्पादकानि,

तनिक भी विचलित नहीं करता, उसी प्रकार जो साधु, कानों में बाणों के समान चुभने वाले मनोवेदनाजनक वचनों को निःस्पृह होकर सह लेता है, उनसे मनमें तनिक भी खिन्नता नहीं आने देता वही पूजनीय होता है ॥६॥

'मुहुत्तदुक्खा' इत्यादि। लोहे के कांटे, थोड़े समय तक ही दुःखदायी होते हैं, क्योंकि, जब वे चुभते हैं तभी प्रायः वेदना होती है, फिर भी वे सरलता से शरीर से निकालकर अलग किये जा सकते हैं परंतु इस लोकमें वैर का अनुबन्ध करने वाले और

લાગે; અને મનમાં પીડા ઉત્પન્ન કરે તેવા વચનોને પણ નિઃસ્પૃહ થઈને સહન કરી લે છે અને પોતાના મનમાં જરાય પણ ખેદ પામતા નથી તેજ પૂજનીય થાય છે (૬)

'મુહુત્તદુક્ખા' ઇત્યાદિ—લોઢાના કાંટા થોડા સમય સુધી પણ દુઃખરૂપ થાય છે, જ્યારે તે લાગે છે ત્યારેજ ઘણું કરી દુઃખ થાય છે, તો પણ તે કાંટાને સરલતાથી શરીર બહારથી કાઢી જૂદાં કરવામાં આવે છે, પરન્તુ આ લોકમાં વેરનો

अत एव महाभयानि=परलोके नरकपातादिमहाभयनिदानस्वरूपाणि, वाग्-दुष्कानि=कठोरवचनकण्टकानि, दुरुद्धराणि=दुःसाध्यनिःसारणानि भवन्ति, हृदयमर्मनिखातस्य वाक्कण्टकस्य निस्सारणं दुष्करमिति भावः ॥७॥

॥ मूलम् ॥

समावयंता वयणाभिघाया, कन्नंगया दुम्मणिअं जणंति ।
धम्मत्ति किच्चा परमग्गसूरे, जिइंदिए जो सहई स पुज्जो ॥८॥

॥ छाया ॥

समापतन्त वचनाभिघाताः कर्णगताः दौर्मनस्यं जनयन्ति ।
धर्म इति कृत्वा परमाग्रशूरः जितेन्द्रियो यः सहते स पूज्यः ॥८॥

॥ टीका ॥

'समावयंता' इत्यादि ।

वचनाभिघाताः=वाग्बाणप्रहाराः कर्णगताः=कर्णमार्गप्रविष्टाः समापतन्तः संघीभूय हृदयाभिमुखमायान्त एव दौर्मनस्यं=मनोमालिन्यं जनयन्ति=उत्पादयन्ति प्राणिनामितिशेषः । यस्तु जितेन्द्रियः=वशीकृतेन्द्रियगणः परमाग्रशूरः=अद्वितीय-

---

परलोकमें नरक आदि कुगतियों में लेजाने वाले महाभयंकर कठोर वचनरूपी कांटों का निकलना बहुत कठिन अर्थात् मर्मस्थान में छिदे हुए वचनरूपी कांटों का निकालना अत्यन्त दुष्कर है ॥७॥

'समावयंता' इत्यादि। ये दुर्वचनरूपी प्रहार, कानों में प्रविष्ट होकर ज्योंही हृदय की ओर आते हैं, त्योंही मनमें दुष्ट विचारों को उत्पन्न कर देते हैं। किंतु जो साधु

અનુબંધ (સંબંધ) કરવાવાળા અને પરલોકમાં નરક આદિ કુગતિઓમાં લઇ જવાવાળા મહા ભયંકર કઠોર વચન રુપી કાંટો નીકળવો તે બહુ કઠિન છે; અર્થાત્ મર્મ સ્થાનમાં ઘા કરેલો વચન રૂપી કાંટો નીકળવો અત્યંત કઠિન છે. (૭)

'સમાવયંતા' ઇત્યાદિ— જે દુર્વચન–ખરાબ વચનો રૂપી પ્રહાર, કાનમાં પ્રવેશીને સમુદિત થઇને હૃદયની તરફ આવે છે, તે વખતેજ મનમાં દુષ્ટ વિચારો ઉત્પન્ન કરે છે. પરન્તુ જે સાધુ જિતેન્દ્રિય હોય છે, અદ્વિતીય શૂરવીર હોય છે.

वीरः धर्म इति कृत्वा='समाकरणं मम साधोर्धर्मः' इति मत्वा तान्=वचनाभिघातान् सहते=क्षमते, तादृशवचनाभिघातेन न ग्लायतीत्यर्थः स पूज्यो=जगति माननीयो भवति। वचनबाणाभिघातसहने तस्य न किंचिदर्थलिप्सादिकं हेतुः किन्तु शिशूनां जननीव सहनशीलतैव साधोः सकलश्रेयसां साधनमिति मत्वा मुनिर्माननीयो भवतीति भावः।

'परमग्गसूरे'—इत्यनेनान्तरङ्गरिपुविजयशील एव शूरप्रवरो नान्यः, मोक्षसाम्राज्याधिकारित्वादिति सूचितम्।

'जिइंदिये'—इत्यनेन वाग्विषमपि सुधाकारेण परिणमयितुं मुनेः शक्तिर्व्यज्यते ॥८॥

जितेन्द्रिय होता है अद्वितीय शूरवीर होता है तथा क्षमा करना अपना धर्म समझता है, ऐसे वचन सुनकर खेद नहीं करता, वही संसारमें पूजनीय होता है।

भाव यह है कि वचनबाणों का सहन करने में मुनिको किसी प्रकार की लिप्सा नहीं है, "जैसे माता ही शिशुका कल्याण करती है उसी प्रकार क्षमा ही साधुके सब प्रकार के कल्याण का कारण है" ऐसा समझ कर जो क्षमा करता है वही मुनि पूजनीय होता है।

'परमग्गसूरे' इस पदसे यह प्रगट किया है कि जो अन्तरंग रिपुओं पर विजय प्राप्त करता है वही वीरवर हो सकता है, क्योंकि, वही मोक्षसाम्राज्य का अधिकारी होता है अन्य नहीं। 'जिइंदिये'—पदसे यह प्रगट होता है कि विष के समान कटुक वचनोंको भी साधु, सुधा (अमृत) के सदृश मधुर कर लेता है ॥८॥

तथा क्षमा करवी ते पोताना धर्म समजे छे, ते एवा वचनो सांभळीने खेद करता नथी, ते संसारमां पूजनीय थाय छे

भाव ए छे के -वाग्बाण (वचनरूपी बाण) सहन करवामां मुनिने कोई प्रकारनी इच्छा (लिप्सा) नथी "जेवी रीते माताज पोताना बाळकनुं कल्याण करे छे, ते प्रमाणे क्षमा ज साधुनुं सर्व प्रकारे कल्याण करी शके छे." एवुं समजीने जे क्षमा करे छे तेज मुनि पूजनीय थाय छे.

'परमग्गसूरे' आ पदथी ए बताववामां आव्युं छे के:—जे अन्तरंग शत्रुओ पर विजय प्राप्त करे छे तेज वीर पुरुषोमां श्रेष्ठ थई शके छे केमके तेज मोक्षरूपी साम्राज्यना अधिकारी थाय छे अन्य नहि. 'जिइंदिये' पदथी ए प्रगट थाय छे के:- झेर जेवां कटुक वचनोने पण साधु, अमृत समान मीठां करी लेछे (८)

॥ मूलम् ॥

अवण्णवायं च परम्मुहस्स, पच्चक्खओ पडिणीअं च भासं ।
ओहारणिं अप्पियकारणिं च, भासं न भासिज्ज सया स पुज्जो ॥९॥

॥ छाया ॥

अवर्णवादं च पराङ्मुखस्य प्रत्यक्षतः प्रत्यनीकां च भाषाम् ।
अवधारणीमप्रियकारिणीं च भाषां न भाषेत सदा स पूज्यः ॥९॥

॥ टीका ॥

'अवण्णवायं' इत्यादि ।

यः साधुः पराङ्मुखस्य=अनभिमुखस्य परोक्षस्थितस्येत्यर्थः, प्रत्यक्षतः=समक्षस्थितस्य च अवर्णवादम्=अप्रशंसागमनं निन्दावचनमित्यर्थः यथा–'स दुःशीलः' इत्यादि, च=पुनः प्रत्यनीकाम्=अपकारिणीं भाषां यथा–'दण्डनीयोऽयं मम शत्रु'-रित्यादि न भाषेत=न वदेत्, तथा अवधारणीं=निश्चयबोधिकां यथा 'श्वस्तत्रावश्यं गन्तास्मी'त्यादि, अप्रियकारिणीं=दुःखोत्पादिकां यथा 'म्रियतां तव पुत्रः' इत्यादिकां भाषां सदा न भाषेत स पूज्यो भवति । निरवद्यभाषाभाषणतत्पर एव जगन्माननीयो भवतीति भावः ॥९॥

'अवण्णवायं च' इत्यादि । जो साधु, परोक्षमें या प्रत्यक्षमें किसीकी निन्दा नहीं करता अर्थात् किसीको दुराचारी आदि अपशब्द नहीं कहता, तथा अन्य का अपकार करने वाली भाषा नहीं बोलता, जैसे कि-"यह दण्डनीय है" इत्यादि, तथा "कल वहां अवश्य जाऊंगा" इत्यादि प्रकार का निश्चयकारी भाषा नहीं बोलता, तथा "तेरा बेटा मरजाय" इत्यादि दुःख जनक भाषा नहीं बोलता वह पूजनीय होता है ।

तात्पर्य यह है कि निरवद्य भाषा बोलने वाला ही संसार में पूजनीय होता है ॥९॥

'अवण्णवायं च' ઇત્યાદિ–જે સાધુ, પરોક્ષમાં અથવા પ્રત્યક્ષમાં કોઇની નિન્દા કરતા નથી. અર્થાત્ કોઇને દુરાચારી આદિ અપશબ્દ કહેતા નથી. તથા અન્યનો અપકાર કરનારી ભાષા બોલતા નથી જેમકે "આ દંડ યોગ્ય છે." ઇત્યાદિ, તથા "હું કાલે ત્યાં અવશ્ય જઇશ" ઇત્યાદિ પ્રકારની નિશ્ચયકારી ભાષા બોલતા નથી. તથા "તારો પુત્ર મરી જાયે" આવી દુઃખ ઉત્પન્ન કરાવનારી ભાષા બોલતા નથી તે જ પૂજનીય થાય છે. તાત્પર્ય એ છે કેઃ–નિરવદ્ય ભાષા બોલવાવાળા જ સંસારમાં પૂજનીય થાય છે. (૯)

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ६ ५ ७
अलोलुए अकुहए अमाई, अपिसुणे यावि अदीणवित्ती।
८ ९ १२ १० ११ १५ १३ १४ १६ १७
नो भावए नोवि य भाविअप्पा, अकोउहल्ले य सया स पुज्जो ॥१०॥

॥ छाया ॥

अलोलुपः अकुहकः अमायी, अपिशुनः चापि अदीनवृत्तिः।
नो भावयेत् नापि च भावितात्मा, अकौतूहलश्च सदा स पूज्यः ॥१०॥

॥ टीका ॥

'अलोलुए' इत्यादि।

अलोलुपः = सरसाहारलोभशून्यः, अकुहकः=इन्द्रजालादिक्रियाविवर्जितः, अमायी=निष्कपटः, अपिशुनः = विद्वेषोत्पादकवृत्तिनिवेदनरहितः, अपिच अदीनवृत्तिः=भिक्षाद्यलाभेऽपि दैन्यभावशून्यः, यः साधुः नो भावयेत्=अन्यद्वारा स्वप्रशंसां न कारयेत्, अपिच भावितात्मा=भावितः=प्रशंसितः आत्मा येन स तथाविधः= आत्मश्लाघी न भवेत्, च=पुनः अकौतुहलः=नटनाटकादिदर्शनोत्कण्ठारहितो भवेत् स पूज्यो भवति।

'अलोलुए' इत्यादि। सरस आहार आदि में लोलुपता न करने वाला, इन्द्रजाल आदि क्रियाओं का त्यागी, निष्कपट, चुगली न खानेवाला अर्थात् इधर की बात उधर भिडाकर किसी को क्लेश न पहुँचाने वाला और भिक्षाका लाभ न होने पर भी दीनता न धारण करने वाला होता है, दूसरों से अपनी प्रशंसा नहीं कराता, स्वयं अपनी प्रशंसा नहीं करता, तथा नाटक आदि खेल देखने की उत्कण्ठा नहीं रखता वह पूजनीय होता है।

'अलोलुए' ઇત્યાદિ-સરસ આહાર આદિમાં લોલુપતા નહિ કરવાવાળા ઇન્દ્રજાલ આદિ ક્રિયાઓના ત્યાગી, નિષ્કપટ, ચાડી નહિ ખાનારા, અર્થાત્ એકની વાત બીજાને અવળી સમજાવી દેઇને ક્લેશ નહિ પહોંચાડવાવાળા અને ભિક્ષાનો લાભ ન મળે તો પણ દીનતા નહિ ધારણ કરવાવાળા હોય છે બીજા પાસે પોતાની પ્રશંસા કરાવતા નથી તેમજ પોતે પણ પોતાની પ્રશંસા કરતા નથી; તથા નાટક વગેરે ખેલ જોવાની ઉત્કંઠા રાખતા નથી. તે પૂજનીય થાય છે

'अलोलुए' इत्यनेन रसनेन्द्रियविजेतृत्वम्, 'अकुहए' इत्यनेन अवञ्चकत्वम्, "अमाई" इत्यनेन स्फटिकमणिविमलमानसत्वम्, "अपिसुणे" इत्यनेन समदर्शित्वम्, "अदीणवित्ती" इत्यनेन यथालाभसन्तोषित्वं, प्रवचनमहिमवेत्तृत्वं च, 'अकोउहल्ले' इत्यनेन च कर्मनाटकचिन्तनेन लौकिकनाटकदर्शनोत्कण्ठाविरसत्वं चावेदितम् ॥१०॥

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ६ ५ ८ ७

गुणेहिं साहू अगुणेहिऽसाहू, गिण्हाहि साहूगुण मुंचऽसाहू ।

११ १० ९ १२ १३ १४ १५ १६

वियाणिया अप्पगमप्पएणं, जो रागदोसेहिं समो स पुज्जो ॥११॥

॥ छाया ॥

गुणैः साधुः अगुणैः असाधुः, गृहाण साधुगुणान् मुञ्च असाधून्,
विज्ञाय आत्मानमात्मना, यो रागद्वेषयोः समः स पूज्यः ॥११॥

॥ टीका ॥

'गुणेहिं' इत्यादि।

गुणैः=विनयादिभिः सप्तविंशत्यनगारगुणैश्च साधुर्भवति, अगुणैरविनया-

---

"अलोलुए" पदसे रसना इन्द्रिय का विजय, 'अकुहए' पदसे धूर्तता-ठगाई नहीं करना, 'अमाई' पदसे स्फटिक के समान अन्तःकरण की स्वच्छता, 'अपिसुणे' पदसे समता, 'अदीणवित्ती' पदसे संतोष और प्रवचन की महिमा का ज्ञान, 'अकोउहल्ले' पदसे कर्म रूपी नाटक का विचार करके लौकिक नाटक देखने की इच्छा का परित्याग सूचित किया है ॥१०॥

'અલોલુએ' પદથી રસના ઇન્દ્રિયનો વિજય, 'અકુહએ' પદથી ધૂર્તતા કપટ નહીં કરવી તે. અમાઈ પદથી સ્ફટિકના મણિ જેવું અન્તઃકરણની સ્વચ્છતા 'અપિસુણે' પદથી સમતા. 'અદીણવિત્તી' પદથી સંતોષ અને પ્રવચનના મહિમાનું જ્ઞાન 'અકોઉહલ્લે' પદથી કર્મરૂપી નાટકનો વિચાર કરીને લૌકિક નાટક જોવાનું કૌતુકનો પરિત્યાગ સૂચવ્યો છે. (૧૦)

दिभिरसाधुः=साधुत्वरहितो भवति, अतो हे शिष्य! साधुगुणान्=विनयादीन्, गृहाण, असाधून्=असाधुगुणान् असाधुत्वकारकान् अविनयादीन्, मुञ्च=परित्यज। यद्वा–"गुणैः साधुः, अगुणैः साधुः, गृहाण साधो! गुणान् मुञ्च साधो!" इति च्छाया। तत्र–गुणैः=विनयादिभिः साधुर्भवति, अगुणैः=शब्दादिकामगुणवर्जनैश्च साधुर्भवति, अतः हे साधो! गुणान्=विनयादीन् गृहाण, तथा हे साधो! मुञ्च च शब्दादिकामगुणानिति भावः। इत्येवं तीर्थंकरादीनामुपदेशेन आत्मना=स्वयम् आत्मानं विनयादिगुणयुक्तं विज्ञाप्य=विधाय, यः साधुः–रागद्वेषयोः सम=राग द्वेषसाधनसमवधाने रागद्वेषराहित्येन निर्विकार स्तिष्ठेत् स पूज्यो भवति। गुर्वादि-विनयेनैव रागद्वेषविजयो जायते, तद्विजयेन च पूजनीयतेति भावः ॥११॥

'गुणेहिं' इत्यादि। विनय आदि सद्गुणों से साधु होता है और अविनय आदि दुर्गुणों से असाधु (साधुपनसे रहित) हो जाता है, इसलिए हे शिष्य! विनय आदि गुणों को ग्रहण करो और असाधु बनाने वाले अविनय आदि दुर्गुणों को दूर करो। अथवा विनयादि गुणों के ग्रहण से और शब्दादि कामगुणों के वर्जन से साधु कहलाता है, इसलिये हे साधु! विनयादि गुणों को ग्रहण करो और शब्दादि कामगुणों का त्याग करो। तीर्थंकर और गणधर भगवान् का ऐसा उपदेश सुनकर जो साधु, अपने को विनय आदि गुणों से संपन्न बना लेता है और रागद्वेष के कारण उपस्थित रहने पर भी समताभाव रखता है वही संसार में पूजनीय होता है। आशय यह है कि गुरु आदि का विनय करने से ही रागद्वेष पर विजय प्राप्त होता है ॥११॥

'ગુણેહિં' ઇત્યાદિ-વિનય આદિ સદ્ગુણોથી સાધુ હોય છે; અને અવિનય આદિ દુર્ગુણોથી અસાધુ (સાધુપણાથી રહિત) થઇ જાય છે એ માટે હે શિષ્ય! વિનય આદિ ગુણોને ગ્રહણ કરો, અને અસાધુ બનાવવા વાળા અવિનય આદિ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરો. અથવા વિનયાદિ ગુણોના ગ્રહણથી અને શબ્દાદિ કામ ગુણોના વર્જનથી સાધુ કહેવાય છે માટે હે મુનિ! તમો વિનયાદિ ગુણોને ગ્રહણ કરો અને કામાદિ ગુણોને મુકો. તીર્થંકર અને ગણધર ભગવાનનો એવો ઉપદેશ સાંભળીને જે સાધુ પોતાને વિનય આદિ ગુણોથી સંપન્ન બનાવી લે છે. અને રાગ-દ્વેષ થવાનું કોઇ કારણ ઉભું થાય તો પણ સમતા ભાવ રાખે છે. તે સંસારમાં પૂજનીય થાય છે આશય એ છે કે:-ગુરુ આદિનો વિનય કરવાથી રાગ-દ્વેષ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે (૧૧)

॥ मूलम् ॥

तहेव डहरं व महल्लगं वा, इत्थी पुमं पव्वइयं गिहिं वा।
नो हीलए नो वि य खिंसइज्जा, थंभं च कोहं च चए स पुज्जो ॥१२॥

॥ छाया ॥

तथैव डहरं च महल्लकं वा, स्त्रियं पुमांसं प्रव्रजितं गृहिणं वा,
नो हीलयति नापि च खिंसयति, स्तम्भं च क्रोधं च त्यजति, स पूज्यः ॥१२॥

॥ टीका ॥

'तहेव' इत्यादि।

तथैव=पूर्वोक्तप्रकारेण, डहरं=बालं, महल्लकं=वृद्धं वा, 'महल्लकं' इति देशी शब्दः, स्त्रियं, पुमांसं, प्रव्रजितं=संयतं, गृहिणम्=असंयतम् वा न हीलयति=नावमानयति; न खिंसयति=न कोपयति साक्षेपवादादिना, स्तम्भम्=अभिमानं, क्रोधं च त्यजति=न करोति स पूज्यः=पूजनीयो भवति ॥१२॥

॥ मूलम् ॥

जे माणिया सययं माणयंति, जत्तेण कन्नं व निवेसयंति।
ते माणए माणरिहे तवस्सी, जिइंदिए सचरए स पुज्जो ॥१३॥

'तहेव' इत्यादि। इसी प्रकार जो साधु छटा, बडा, स्त्री, पुरुष, संयत, असंयत, इनमें से किसी की भी अवहेलना (तिरस्कार) नहीं करता, किसी को कोपित नहीं करता, अहंकार और क्रोध का त्याग करता है वह पूजनीय होता है ॥१२॥

'तहेव' ઇત્યાદિ જે સાધુ નાના-મોટા, સ્ત્રી, પુરુષ, સંયત, અસંયત, એ સર્વ પૈકી કોઇની પણ અવહેલના-તિરસ્કાર કરતા નથી, કોઇને ક્રોધિત કરતા નથી, અહંકાર અને ક્રોધનો ત્યાગ કરે છે તે પૂજનીય હોય છે. (૧૨)

॥ छाया ॥

ये मानिताः सततं मानयंति, यत्नेन कन्यामिव निवेशयन्ति।
तान् मानयति मानार्हान् तपस्वी, जितेन्द्रियः सत्यरतः स पूज्यः ॥१३॥

॥ टीका ॥

'जे माणिया' इत्यादि।

ये आचार्यादयः अभ्युत्थानाभिवादनादिनाऽन्तेवासिना मानिताः=सत्कृताः सन्तः सततं=निरन्तरम् अन्तेवासिनं मानयन्ति=सत्कुर्वन्ति सद्गुणशिक्षया वर्द्धयन्तीत्यर्थः। तथा मातापितरौ कन्यामिव तं शिष्यं गुरवः यत्नेन=प्रयत्नेन निवेशयन्ति=आचार्यादिपदे स्थापयन्ति। यथा मातापितरौ कन्यां वयसा गुणैश्च संवर्ध्य विविधवसनाभरणयानादिभिः सह प्रशस्तसमनि सुकृतशीले योग्ये भर्त्तरि स्थापयतः, तथैव गुरवोऽपि वयसा मूलोत्तरगुणैश्च संवर्ध्य लज्जावसनक्षमार्जवविनयसंतोषादिभूषणगणेन ज्ञानादिरत्नैश्च मानयित्वाऽऽचार्यपदे स्थापयन्ति। तान् मानार्हान्=पूजनीयानाचार्यादीन् यः शिष्यः तपस्वी=तपश्चर्यारतः जितेन्द्रियो=वशीकृतेन्द्रियगणः, सत्यरतः=सत्यमहाव्रतपालनपरायणः मानयति=आचार्यपदलाभेऽपि पूर्व-

---

'जे माणिया' इत्यादि। शिष्य, जिन आचार्य आदि बडों, का विनय सत्कार करता है, वे आचार्यादिक, शिष्य का भी सम्मानित करते हैं—अर्थात् उसे सद्गुणों की शिक्षा देकर उन्नत बनाते हैं। जैसे माता पिता कन्याको गुणों से और अवस्थामें बढाकर वस्त्र अलङ्कार सवारी आदि के साथ धर्मपरायण प्रशंसनीय घरमें योग्य पति के साथ स्थापित कर देते हैं, वैसे ही गुरु भी, वय और मूलोत्तर गुणों से बढाकर लज्जारूपी वस्त्र से तथा क्षमा, आर्जव, विनय, सन्तोष आदि भूषणों से, ज्ञान आदि रत्नों से सम्मानित करके आचार्यपद पर

જે 'માણિયા' ઇત્યાદિ- શિષ્ય, જે આચાર્ય આદિ મોટાનો વિનય-સત્કાર કરે છે, તે આચાર્ય આદિ, શિષ્યનું સન્માન કરે છે અર્થાત્—તેને સદ્ગુણોનું શિક્ષણ આપીને ઉન્નત-ઉચ્ચ બનાવે છે જેવી રીતે માતા-પિતા પોતાની પુત્રીઓને (કન્યાઓને) ગુણ અને વયમાં વધારીને મોટાં થતાં વસ્ત્ર ઘરેણાં અને વાહન સાથે ધર્મપરાયણ વખાણવા લાયક ઘરમાં યોગ્ય પતિને સોંપે છે. તેવીજ રીતે ગુરુ પણ, વય અને મૂલોત્તર ગુણથી વધારીને લજ્જારૂપી વસ્ત્ર તથા ક્ષમા, આર્જવ, વિનય, સંતોષ, આદિ ઘરેણાંથી, જ્ઞાનઆદિ રત્નોથી સન્માન કરીને આચાર્ય પદ પર

स्वस्मादधिकवयस्कानित्यर्थः पूजयति स पूज्यो=सन्माननीयो भवति ॥१३॥

॥ मूलम् ॥

तेसिं गुरूणं गुणसागराणं, सोच्चाण मेहावि सुभासियाइं।
चरे मुणी पंचरए तिगुत्तो, चउक्कसायावगए स पुज्जो ॥१४॥

॥ छाया ॥

तेषां गुरूणां गुणसागराणां श्रुत्वा मेधावी सुभाषितानि।
चरेन्मुनिः पञ्चरतः त्रिगुप्तः चतुष्कषायापगतः स पूज्यः ॥१४॥

॥ टीका ॥

'तेसिं' इत्यादि।

यः मेधावी=विशिष्टबुद्धिशाली मुनिः=साधुः तेषां=प्राक्प्रतिपादितानां, गुणसागराणां, गुरूणाम्=आचार्याणां रत्नाधिकानां वा, सुभाषितानि=धर्मोपदेशवाक्यानि, श्रुत्वा=निशम्य, पञ्चरतः=पञ्चमहाव्रतपालनपरः, त्रिगुप्तः=मनोगुप्तिवाग्गुप्तिकायगुप्तियुक्तः, चतुष्कषायापगतः=क्रोधादिरहितः सन्, चरेत्=विचरेत्

प्रतिष्ठित कर देते हैं। जो तपस्वी, जितेन्द्रिय तथा सत्यपालक शिष्य, पूज्य आचार्य और अपने से बड़ों का सन्मान करता है, वही पूजनीय होता है ॥१३॥

'तेसिं' इत्यादि। जो साधु, उन-गुणों के समुद्र आचार्य तथा रत्नाधिक के धर्मोपदेश वाक्य सुन कर पञ्चमहाव्रत के पालन में सावधान, मन वचन और काय, इन तीन गुप्तियों का आराधक, तथा क्रोध आदि चारों कषायों से रहित होता है वह पूजनीय होता है।

પ્રતિષ્ઠિત કરે છે. જે તપસ્વી, જિતેન્દ્રિય, તથા સત્યપાલક શિષ્ય, પૂજ્ય આચાર્ય અને પોતાથી દીક્ષામાં મોટાનું સન્માન કરે છે—તેજ પૂજનીય થાય છે. (૧૩)

તેસિં' ઇત્યાદિ— જે સાધુ તે ગુણોના સમુદ્ર આચાર્ય તથા રત્નાધિકના ધર્મોપદેશવાળાં વાક્યો સાંભળીને પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવામાં સાવધાન, મન, વચન અને કાય આ ત્રણ ગુપ્તિઓના આરાધક તથા

स पूज्यो भवति। 'गुणसागराणं' इति विशेषणपदेन तदीयस्योपदेशस्य सकल-सद्गुणप्रकाशकत्वमिति, तदुपदेशश्रवणमात्मकल्याणकरमिति च सूचितम्। 'मेहावि' इत्यनेन 'धारणाशक्तिसम्पन्न एव उपदेशश्रवणसाफल्यं भवे' इत्यावेदितम्। 'मुणी' इतिपदेन गुर्वाज्ञाप्रमाणत्वं, 'पंचरए'— इत्यनेन सावद्यक्रियाभीरुत्वं, 'तिगुत्तो' इतिपदेन आत्मनो विशुद्धाध्यवसायवत्त्वं, 'चउक्कसायावगए' इतिपदेन च आस्रवनिरोधित्वं ध्वनितम् ॥१४॥

उद्देशार्थमुपसंहरन्नाह—'गुरुमिह' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

१ २ ४ ५ ३ ६ ७
गुरुमिह सययं पडियरिय मुणी, जिणमयनिउणे अभिगमकुसले।
१० ९ ८ १२ ११ १३ १४ १५ १६
धुणिय रयमलं पुरेकडं, भासुरमउलं गइं गय ॥१५॥ त्तिबेमि॥

॥ छाया ॥

गुरुम् इह सततं परिचर्य मुनिः जिनमतनिपुणोऽभिगमकुशलः।
विधूय रजोमलं पुराकृतं भास्वरामतुलां गतिं गतः ॥१५॥ इति ब्रवीमि॥

"गुणसागराणं"—इस विशेषण से यह प्रगट किया है कि उनका उपदेश, समस्त सद्गुणों का प्रकाशक तथा आत्मा के लिए परम कल्याण कारी है। "मुणी"—पदसे गुरु की आज्ञाका मानना; "पंचरए" पदसे सावद्य क्रिया से भय रखना "तिगुत्तो" पदसे आत्माका विशुद्ध अध्यवसाय, और "चउकसायावगए" पदसे आस्रवका निरोध प्रगट किया है ॥१४॥

रहित હોય છે તે પૂજનીય થાય છે. 'गुणसागराणं' આ વિશેષણથી એ પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે કે તેમનો ઉપદેશ સમસ્ત સદ્ગુણોનો પ્રકાશક, તથા આત્માને પરમ કલ્યાણકારી છે, 'मुणी' પદથી ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન, पंचरए' પદથી સાવદ્ય ક્રિયાથી ભય રાખવો 'तिगुत्तो' પદથી આત્માનો વિશુદ્ધ અધ્યવસાય અને 'चउकसायावगए' પદથી આશ્રવનો નિરોધ પ્રગટ કર્યો છે (૧૪)

॥ टीका ॥

मुनिः=विनयवान् साधुः, इह=लोके, गुरुम्=आचार्यं रत्नाधिकं वा, सततं परिचर्य=विनयादिना निरन्तरं संसेव्य, जिनमतनिपुणः=निर्ग्रन्थप्रवचनतत्त्वाभिज्ञः, गुरुपरिचर्यैव शास्त्ररहस्यविज्ञानमूलमिति भावः. तथा अभिगमकुशलः=प्राघुणिकसाधुपादसेवाप्रवीणः सन् पुराकृतं=पूर्वभवोपार्जितं, रजोमलं=ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्म, विधूय=क्षयं नीत्वा, अतुलाम्=अनुपमां, भास्वरां=देदीप्यमानाम् अनन्तज्ञानादितेजःपुञ्जरूपत्वात्, गतिं=सिद्धिं, गतः=प्राप्तो भवति। "अभिगमकुसले"–इत्यनेन उत्कृष्टविनयित्वं सूचितम्। इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥१५॥

॥ इति विनयसमाधिनामनवमाध्ययने तृतीयोद्देशः समाप्तः ॥९–३॥

उपसंहार करते हुए कहते हैं—'गुरुमिह' इत्यादि। मुनि, गुरु (आचार्य) तथा रत्नाधिक की सतत सेवा करके निर्ग्रन्थ प्रवचन का रहस्य समझकर अतिथिरूप से आयेहुए साधुओं की परिचर्या (सेवा) में प्रवीण होता हुआ पूर्व भव में उपार्जित ज्ञानावरण आदि आठ कर्मों का क्षय करके अनुपम, प्रकाशवान, अर्थात् अनन्त केवल ज्ञान रूपी तेज से दीप्त सिद्धगति को प्राप्त करता है। "अभिगमकुसले" पदसे उत्कृष्ट विनय सूचित किया है ॥१५॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं–हे जम्बू! भगवान् महावीरने जैसा कहा है वैसा ही मैंने तुमसे कहा है ॥

॥ इति विनयसमाधि–नामक नववां अध्ययन का तीसरा उद्देशक समाप्त ॥९–३॥

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે :—

'ગુરુમિહ'– ઇત્યાદિ–મુનિ, ગુરુ–આચાર્ય તથા રત્નાધિકની સતત સેવા કરીને નિર્ગ્રન્થ પ્રવચનનું રહસ્ય સમજીને અતિથિરૂપથી આવેલા સાધુઓની પરિચર્યા–સેવામાં પ્રવીણ થઈને પૂર્વભવમાં ઉપાર્જિત જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોનો ક્ષય કરીને અનુપમ પ્રકાશમાન અર્થાત્ અનન્ત કેવલજ્ઞાન રૂપી તેજથી પ્રકાશિત સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. 'અભિગમકુસલે' પદથી ઉત્કૃષ્ટ વિનય સૂચિત કર્યો છે. (૧૫)

સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે–હે જમ્બૂ! ભગવાન મહાવીરે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તેવી રીતે મેં તમને કહ્યું છે.

ઇતિ વિનય સમાધિ નામક નવમા અધ્યયનનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

अथ चतुर्थोद्देशः।

अथ चतुर्थोद्देशे विशेषरूपेण विनयमुपदर्शयन्नाह—'सुयंमे' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

७ ६ १ २ ३ ४ ५ १ २ ४ ३ ७
सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं इह खलु थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि
५ ६ १ २ ३ ५ ४ ६ ७
विणयसमाहिट्ठाणा पन्नत्ता। कयरे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणय-
८ १ २ ३ ५ ४ ६ ७ ८
समाहिट्ठाणा पन्नत्ता। इमे खलु ते थेरेहिं भगवंतेहिं चत्तारि विणयसमाहिट्ठाणा
९ १ २ ३ ४ ५
पन्नत्ता। तंजहा-विणयसमाही, सुयसमाही, तवसमाही, आयारसमाही ॥१॥

॥ छाया ॥

श्रुतं मया आयुष्मन्! तेन भगवता एवमाख्यातम्। इह खलु स्थविरैर्भगव-द्भिश्चत्वारि विनयसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि। कतमानि खलु तानि स्थविरैर्भगव-द्भिश्चत्वारि विनयसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि? इमानि खलु तानि स्थविरैर्भगवद्भिश्च-त्वारि विनयसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि। तद् यथा-विनयसमाधिः, श्रुतसमाधिः, तपःसमाधिः, आचारसमाधिः ॥१॥

॥ टीका ॥

हे आयुष्मन् जम्बूः! तेन=लोकत्रयप्रसिद्धेन, भगवता=वर्द्धमानस्वा-मिनाऽन्तिमतीर्थकरेण, एवं=वक्ष्यमाणरीत्या, आख्यातं=कथितं तन्मया

। चौथा उद्देश।

चौथे उद्देशकमें विनय का विशेष स्वरूप कहते हैं-'सुयं मे' इत्यादि।

सुधर्मास्वामी जम्बू स्वामी से कहते हैं। हे आयुष्मन्! जम्बू! उन तीनलोकप्रसिद्ध अंतिम तीर्थंकर भगवान् वर्द्धमान स्वामीने ऐसा कहा है वह मैंने सुना है। इस

ચોથો ઉદ્દેશક

'सुयं मे' ઇત્યાદિ— સુધર્મા સ્વામી જમ્બૂ સ્વામીને કહે છે-હે આયુષ્મન્! ત્રણ લોક પ્રસિદ્ધ અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન્ વર્દ્ધમાન સ્વામીએ આ પ્રમાણે કહ્યું

श्रुतम्। इह=प्रवचने, खलु=निश्चयेन, भगवद्भिः=चतुर्ज्ञानचतुर्दशपूर्वरूपैश्वर्यादिगुणयुक्तैः स्थविरैः चत्वारि विनयसमाधिस्थानानि प्रज्ञप्तानि=निरूपितानि, अय भावः—भगवतः सकाशाद् विनयसमाधिस्थानानि यथा मया श्रुतानि तथैवापरतीर्थङ्करेभ्यः श्रुत्वा तनद्गणधरा अपि चत्वारि विनयसमाधिस्थानानि तत्तच्छासने प्रणीतवन्त इति। शिष्यः पृच्छति—कतराणि खलु तानीति?

आचार्यः समाधत्ते-इमानि खलु तानीति, तद् यथा—

विनयसमाधिरिति, विनयति = नाशयति चतुर्गतिपरिभ्रमणहेतुज्ञानावरणीयाद्यष्टविधं कर्म यः स विनयः=गुर्वाराधनालक्षणः अभ्युत्थानाभिवादन-

---

प्रवचन में परमऐश्वर्यवान् गुण-गण-गरिष्ठ स्थविर भगवानने विनयसमाधि के चार स्थान निरूपण किये है, अर्थात् भगवान् के बताये हुए चार विनयसमाधिके स्थान जैसे सुने थे वैसे ही गणधर भगवान ने निरूपण किये हैं।

शिष्य-हे भदन्त! स्थविर भगवान् द्वारा निरूपित विनयसमाधि के चार स्थान कौन कौन है?

आचार्य —हे शिष्य! स्थविर भगवान् द्वारा निरूपित विनय समाधि के चार स्थान ये हैं—(१) विनयसमाधि, (२) श्रुतसमाधि, (३) तपसमाधि, (४) आचारसमाधि।

छे मे भगवान पासे जे सांभळ्युं छे जे प्रवचनमां परमऐश्वर्यवान् गुण-गण-गरिष्ठ स्थविर भगवाने-विनयसमाधिना चार स्थान निरूपण करेलां छे. अर्थात् भगवानना बतावेला विनयसमाधिना चार स्थान जेवी रीते सांभळ्यां छे. तेवीज रीते गणधर भगवाने निरूपण कर्यां छे

शिष्य—हे भदन्त! स्थविर भगवान द्वारा निरूपित विनयसमाधिना चार स्थान कया-कया छे?

आचार्य—हे शिष्य! स्थविर भगवान द्वारा निरूपित विनयसमाधिना चार स्थान आ प्रमाणे छे (१) विनयसमाधि, (२) श्रुतसमाधि, (३) तपसमाधि, (४) आचारसमाधि

तन्मनोऽनुकूलमवृत्तितदाज्ञापुरस्सराहारविहारादिसकलकृत्याचरणलक्षण इत्यर्थः, समाधिः=चित्तस्वास्थ्यं, सुखमित्यर्थः, चित्तैकाग्रता वा, विनये, विनयाद् वा समाधिर्विनयसमाधिरिति विग्रहः, विनयजनितानन्दविशेष इत्यर्थः १।

श्रुतसमाधिरिति-श्रूयते यत्तत् श्रुतं, भव्यहिताय भगवतोपदिष्टं, गणधरैः श्रवणविषयीकृतम् आचाराद्यङ्गोपाङ्गादिलक्षणम्, श्रुते श्रुताद्वा समाधिः श्रुतसमाधिरिति विग्रहः, श्रुतजनिताऽऽनन्दविशेष इत्यर्थः २।

'विणए' इत्यादि। (१) चतुर्गति में परिभ्रमण कराने वाले ज्ञानावरणीय आठ कर्मों का जिससे नाश होता है, उसे विनय कहते हैं; गुरु की आराधना करना-अर्थात् उनके सम्मुख आने पर खड़ा हो जाना, अभिवादन (वन्दना) करना, उनके मनके अनुकूल प्रवृत्ति करना और उनकी आज्ञा के अनुसार आहार विहार आदि समस्त कार्य करना विनयका लक्षण है। चित्त की समता या एकाग्रता को समाधि कहते हैं। विनय से चित्त की समाधि (विनय से या विनय में होने वाले आनन्द) को विनय समाधि कहते हैं।

(२) भव्य जीवों के हित के लिए भगवान तीर्थंकर द्वारा उपदेश किये हुए और गणधर महाराज द्वारा सुने हुए आचाराङ्ग आदि अङ्ग उपाङ्ग श्रुत है। श्रुतसे या श्रुत में होने वाली समाधि को श्रुतसमाधि कहते हैं।

'विणए' ઇત્યાદિ-(૧) ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર જ્ઞાનાવરણી આદિ આઠ કર્મોનો જેના વડે નાશ થાય છે તેને વિનય કહે છે ગુરુની આરાધના કરવી અર્થાત્-સામેથી ગુરુને આવતા જોઈને ઉભા થઈ જવું, વંદના કરવી, તેમના મનને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ કરવી અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે આહાર વિહાર આદિ સમસ્ત કાર્યો કરવા તે વિનયનું લક્ષણ છે ચિત્તની સમતા અથવા એકાગ્રતાને સમાધિ કહે છે વિનયથી ચિત્તની સમાધિ (વિનયથી અથવા વિનયમાં જે આનંદ થાય છે તે આનંદ)ને વિનયસમાધિ કહે છે.

(૨) ભવ્ય જીવોના હિત માટે ભગવાન તીર્થંકર દ્વારા ઉપદેશ કરાએલા અને ગણધર મહારાજ દ્વારા સાંભળેલાં આચારાંગ આદિ અંગ ઉપાંગ તે શ્રુત છે શ્રુતથી અથવા શ્રુતમાં થવા વાળી સમાધિને શ્રુતસમાધિ કહે છે

[illegible] अष्टविधं कर्माणि तपः, तदे-[illegible] [illegible] तपसि तपसो वा [illegible] इत्यर्थः ३।

[illegible]—आचारः, आ=मर्यादया चारः-प्रवृत्तिः—आचारः= शास्त्रमर्यादया [illegible]—अनुष्ठानम्. [illegible] [illegible] आचारात् आचारे वा समाधिः = आचारसमाधिः, आचार[illegible] इत्यर्थः ४। सू० १॥

विनयादीनां फलमाह—'विणए' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

विणए सुए य तवे, आयारे निच्च पंडिया।
अभिरामयंति अप्पाणं, जे भवंति जिइंदिया ॥१॥

॥ छाया ॥

विनये श्रुते च तपसि, आचारे नित्यं पण्डिताः।
अभिरमयन्ति आत्मानं, ये भवन्ति जितेन्द्रियाः ॥१॥

(३) जो आठ कर्मों को भस्म करे सो तप है, उसके अनशन आदि बारह भेद है। तपसे या तपमें होने वाली समाधि को तपसमाधि कहते हैं।

(४) शास्त्रों की मर्यादा के अनुसार किये जाने वाले अनुष्ठान (कार्य) को आचार कहते हैं आचार से या आचार में होने वाली समाधि को आचारसमाधि कहते हैं ॥सू. १॥

(૩) જે આઠ કર્મોને ભસ્મ કરે તે તપ છે. તેના અનશન આદિ બાર ભેદ છે. તપથી અથવા તપમાં થવાવાળી સમાધિને તપસમાધિ કહે છે

(૪) શાસ્ત્રોની મર્યાદા પ્રમાણે કરવામાં આવતું જે અનુષ્ઠાન-કાર્ય તેને આચાર કહે છે. આચારથી અથવા આચારમાં થવાવાળી સમાધિને આચારસમાધિ કહે છે. (સૂ. ૧)

॥ टीका ॥

ये साधवो जितेन्द्रियाः=वशीकृतेन्द्रियगणाः पण्डिताः=सदसद्विवेकज्ञान-सफलीकृतजीवना भवन्ति ते विनये=गुर्वाराधनालक्षणे, श्रुते = तीर्थकरगणधर-भाषिते शास्त्रे, तपसि=ऊनोदर्यादिद्वादशविधे, च=पुनः, आचारे = शास्त्रमर्यादा-नुलङ्घनपूर्वकाहारविहारादिकरणलक्षणे, निच्चं=निरन्तरम्, आत्मानं = स्वकीयं परकीयं वा, अभिरमयन्ति=प्रवर्तयन्ति विनयाद्यनुष्ठानेन प्रमादयन्तीत्यर्थः।

'जिइंदिया'-इत्यनेन विनयाद्यनुष्ठानेऽखिद्यमाना एव तत्साधयितुं शक्नुवन्तीति सूचितम्, 'पंडिया' इत्यनेन पापभीरुत्वमावेदितम् ॥१॥

विनयसमाधेर्भेदाननुपदर्शयन् प्रथमं भेदमाह-'चउव्विहा' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

चउव्विहा[१] खलु[२] विणयसमाही[३] हवइ[४], तंजहा[५]-अणुसासिज्जंतो[६] सुस्सूसइ[७] १,

---

विनयादि का फल कहते हैं—'विणए' इत्यादि।

जो साधु जितेन्द्रिय-इन्द्रियों को वशमें करने वाले होते हैं, पण्डित—जिन्होंने सदसद्विवेक ज्ञान से अपने जीवन को सफल कर लिया है वे विनय, श्रुत, तप और आचार में स्व-पर को निरन्तर लगाया करते हैं अर्थात् विनय आदि का आचरण करके स्व पर को सुखी बनाते हैं।

"जिइंदिए" पदसे यह सूचित किया है कि जो विनय आदि के आचरणमें खिन्न नहीं होते वेही उसका पालन कर सकते हैं। "पंडिया" पदसे पापभीरुता प्रगट की है ॥१॥

'विणए' ईत्यादि-જે સાધુ ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાવાળા છે. તે વિનય, શ્રુત, તપ અને આચારમાં સ્વ-પરને નિરન્તર લગાડયા કરે છે અર્થાત વિનય આદિનું આચરણ કરીને સ્વ-પરને સુખી બનાવે છે એટલા માટે તે પંડિત એટલે સત અને અસતના વિવેકી છે, અને તે પોતાના મનુષ્ય ભવને સફલ કરે છે.

'जिइंदिए' પદથી એ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે :- જે વિનય આદિ આચરવામાં ખિન્ન થતા નથી તે જ એનું પાલન કરી શકે છે.

'पंडिया' પદથી પાપભીરુતા પ્રગટ કરી છે (૧)

९ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६
सम्मं पडिवज्जइ, २. वेयमाराहइ, ३. न य भवइ अत्तसंपग्गहिए. ४. चउत्थं पयं
१७ २१ १९ १८ २०
भवइ। भवइ य इत्थ सिलोगो॥ सू० २॥

॥ छाया ॥

चतुर्विधः खलु विनयसमाधिर्भवति, तद्यथा-अनुशास्यमानः शुश्रूषते १, सम्यक् प्रतिपद्यते २. वेदमाराधयति ३. न च भवति आत्मसंप्रगृहीतः ४, चतुर्थं पदं भवति. भवति च अत्र श्लोकः॥ सू० २॥

॥ टीका ॥

चत्वारि विनयसमाधिस्थानानि पूर्वं प्रतिपादितानि; तत्र प्रथमं विनयसमाधिनामकं स्थानं चतुर्विधम्। तत्र क्रमेण दर्शयति-"तद्यथा-(१) अनुशास्यमानः शुश्रूषते इति, गुरुणा यस्मिन् कस्मिंश्चित् कार्ये मृदुकर्कशवचनादिनाऽऽदिश्यमानः सत्तद्वचनं सादरं श्रोतुमिच्छतीत्यर्थः।

द्वितीयं विनयसमाधिं दर्शयति-(२) सम्यक् प्रतिपद्यते इति, गुरुणा

विनयसमाधि के चार स्थानों में प्रथम विनयसमाधि के भेद दिखाते हैं—"चउव्विहा" इत्यादि।

विनयसमाधि चार प्रकार की है। वह इस प्रकार- (१) गुरु, किसी भी कार्य के लिए कोमल या कर्कश वाक्यों से आदेश देवें तो उनके वचनों का आदर के साथ सुनने की इच्छा करना। (२) गुरुमहाराज जैसी आज्ञा देवें वैसा ही कार्य, प्रसन्नतापूर्वक करना।

વિનય સમાધિના ચાર સ્થાનોમાં પ્રથમ વિનયસમાધિના ભેદ બતાવે છે. 'चउव्विहा' ઇત્યાદિ.

વિનય સમાધિ ચાર પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે છે. (૧) કોઇપણ કાર્ય માટે ગુરુ મીઠા શબ્દો અથવા તો કટુ-અપ્રિય શબ્દોથી કોઇ પણ આજ્ઞા કરે તો તેમની આજ્ઞાના વચનોને આદરપૂર્વક સાંભળવાની ઇચ્છા કરવી, (૨) ગુરુ

यथाऽऽदिष्टो भवति तथैव कर्तुमनुमन्यते-इत्यर्थः। तृतीयं प्रदर्शयति-(३) वेदमाराधयतीति, वेत्त्यस्माद्-हेयोपादेयपदार्थसार्थमिति वेदः=श्रुतज्ञानम् तमाराधयति, प्रवचनविहितक्रियानुष्ठानेन श्रुतज्ञानं सफलयतीत्यर्थः। चतुर्थमाह-(४)-न च भवति आत्मसंप्रगृहीतः-आत्मैव सम्यक् प्रकर्षेण गृहीतो येन स तथोक्तः, 'अहमेवोत्कृष्टोऽस्मि, विनीतोऽस्मि, इत्यादिभावेनात्मश्लाघी न भवति, चतुर्थं पदं भवति=इदमत्र चतुर्थं पदं विनयसमाधिस्थानं भवतीत्यर्थः। च=पुनः, अत्र श्लोकः-'पेहेइ' इत्यादिचतुश्चरणात्मकः पद्यविशेषो भवति=अस्तीत्यर्थः ॥ सू० २॥

श्लोकमाह—'पेहेइ' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

७ ३ ४ ६ ५ ८ ९
पेहेइ हियाणुसासणं, सुस्सूसइ तं च पुणो अहिट्ठए।
१२ ११ १० १३ १ २
न य माणमएण मज्जइ, विणयसमाहि आययट्ठिए ॥२॥

॥ छाया ॥

प्रेक्षते हितानुशासनं शुश्रूषते तच्च पुनः अधितिष्ठति।
न च मानमदेन माद्यति विनयसमाधौ आयतार्थिकः ॥२॥

(३) हिताहित का वेद (ज्ञान) कराने वाले श्रुतज्ञान की आराधना करना, अर्थात् शास्त्रविहित आचरण करके श्रुतज्ञान को सफल करना। (४) "मैं ही उत्कृष्ट हूँ विनीत हूँ" इस प्रकार की आत्मप्रशंसा न करना, यही विनयसमाधिका चौथा स्थान (भेद) होता है। इसी विषयमें 'पेहेइ' इत्यादि श्लोक है ॥ सू. ॥२॥

મહારાજ, જેવી આજ્ઞા કરે તેવુંજ કાર્ય, પ્રસન્નતાપૂર્વક કરવું, (૩) હિત-અહિતનું જ્ઞાન કરાવનારા શ્રુત જ્ઞાનની આરાધના કરવી, અર્થાત્ શાસ્ત્રવિહિત આચરણ કરીને શ્રુત જ્ઞાનને સફળ કરવું (૪) હું જ ઉત્કૃષ્ટ છું, વિનીત છું, એ પ્રમાણે પોતાની આત્મશ્લાઘા-પ્રશંસા કરવી નહિ, એ વિનય સમાધિનો ચોથો ભેદ છે. તે વિષયમાં 'પેહેઇ' ઇત્યાદિ ગાથા છે (સૂ. ૨)

अथ द्वितीयं श्रुतसमाधिं दर्शयति–'चउव्विहा खलु सुयसमाही' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

३ २ १ ४ ५ ७ ६ ८ ९

चउव्विहा खलु सुयसमाही भवइ, तंजहा–सुयं मे भविस्सइत्ति अज्झाइअव्वं भवइ। एगग्गचित्तो भविस्सामित्ति अज्झाइअव्वयं भवइ। अप्पाणं ठावइस्सामित्ति अज्झाइअव्वयं भवइ। ठिओ परं ठावइस्सामित्ति अज्झाइअव्वयं भवइ, चउत्थं पयं

४ २ १ ३

भवइ। भवइ अ इत्थ सिलोगो ॥ सू० ३॥

॥ छाया ॥

चतुर्विधः खलु श्रुतसमाधिर्भवति, तद्यथा-(१) श्रुतं मे भविष्यतीति अध्येतव्यं भवति। (२) एकाग्रचित्तो भविष्यामीति अध्येतव्यं भवति। (३) आत्मानं स्थापयिष्यामीति अध्येतव्यं भवति। (४) स्थितः परं स्थापयिष्यामीति अध्येतव्यं भवति–चतुर्थं पदं भवति। भवति चात्र श्लोकः ॥ सू० ३ ॥

॥ टीका ॥

श्रुतसमाधिः=चतुर्विधविनयसमाधिस्थानान्तर्गतो द्वितीयो विनयसमाधिः खलु=निश्चयेन चतुर्विधः=चतुष्प्रकारो भवति=अस्तीत्यर्थः, तद्यथा–श्रुतं मे भविष्यति, आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गं श्रुतं, तन्मम भविष्यति=प्राप्तं भविष्यति, इति हेतोः, अध्येतव्यं=पठितव्यम् अभ्यसनीयं भवति=अस्तीत्यर्थः। अनेन–प्रथमः श्रुतसमाधिरुक्तः (१)॥ एकाग्रचित्तो भविष्यामि=स्थिरचित्तो भविष्यामि, न तु विक्षिप्तचित्त इति अध्येतव्यं भवतीति पूर्ववत्, अनेन द्वितीयः श्रुतसमाधिरुक्तः (२)॥

अब दूसरी श्रुतसमाधि कहते हैं –'चउव्विहा' इत्यादि।

विनय समाधि के चार भेदों में से दूसरी श्रुतसमाधि चार प्रकार की है — (१) आचाराङ्ग आदि शास्त्र मुझे प्राप्त होंगे, इसलिए उनका अध्ययन करना चाहिए। (२) मैं

हवे बीजी श्रुतसमाधि कहे छे–

'चउव्विहा' इत्यादि-विनयसमाधिना चार भेदोमां जे बीजी श्रुतसमाधि ते चार प्रकारनी छे. (१) आचारांग आदि शास्त्र मने प्राप्त थशे, एटला माटे तेनुं अध्ययन करवुं जोइए. (२) हुं एकाग्र-स्थिर चित्त वाळो थइश, मारुं मन

आत्मानं स्थापयिष्यामि = अध्ययनं कृत्वा विज्ञातशास्त्ररहस्यः सन् संयममार्गे आत्मानं स्थिरीकरिष्यामि, इति हेतोः अध्येतव्यं भवतीति पूर्ववत्। अनेन तृतीयः श्रुतसमाधिरुक्तः।३।। अथ चतुर्थमाह स्थितः=संयममार्गे दृढः सन्, परम्= अन्यं स्थापयिष्यामि= स्थिरीकरिष्यामि, इतिहेतोः अध्येतव्यं भवतीति पूर्ववत्। इदं चतुर्थं पदं=श्रुतसमाधिस्थानं भवति=अस्तीत्यर्थः ४।। भवति चात्र श्लोक इति= एतद्वयनिगदितार्थविषये 'नाण' इत्यादि पद्यमप्यत्र विद्यते इत्यर्थः ॥ सू० ३॥

श्लोकमाह-'नाण' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

नाणमेगग्गचित्तो य, ठिओ य ठावई परं ॥
सुयाणि य अहिज्जित्ता, रओ सुयसमाहिए ॥३॥

॥ छाया ॥

ज्ञानमेकाग्रचित्तश्च स्थितश्च स्थापयति परम्।
श्रुतानि चाधीत्य, रतः श्रुतसमाधौ ॥३॥

एकाग्र (स्थिर) चित्तवाला होऊंगा, मेरा मन इधर उधर नहीं जायगा, इसलिए शास्त्रों का अभ्यास करना चाहिए। (३) शास्त्रों का अध्ययन करके उन का रहस्य समझ कर आत्मा को मोक्षमार्ग में स्थापित करूंगा, इसलिए शास्त्रों का अभ्यास करना चाहिए। (४) मैं संयम मार्ग मे स्थिर रह कर दूसरों को भी स्थिर करूंगा, इसलिए अध्ययन करना चाहिए। यह श्रुतसमाधि का चौथा पद (भेद) होता है। इसी विषय में श्लोक है ॥सू. ३॥

ज्यां-त्यां जशे नहि, ए माटे शास्त्रोनो अभ्यास करवो जोइए. (३) शास्त्रोनुं अध्ययन करी तेनुं रहस्य समजीने आत्माने मोक्ष मार्गमां स्थापित करीश, ए माटे शास्त्रोनो अभ्यास करवो जोइए. (४) हुं संयम मार्गमां स्थिर रहीने बीजाने पण स्थिर करीश, ए माटे अध्ययन करवुं जोइए. आ श्रुतसमाधिनो चोथो भेद छे. आ विषयमां गाथा छे. (सू. ३)

॥ टीका ॥

यः श्रुतानि=आचाराङ्गादीनि अधीत्य=पठित्वा श्रुतसमाधौ श्रुतज्ञानजनिता-नन्दविशेषे रतो=निमग्नो भवति, तस्य ज्ञानं भवति (१) स च स्वयमेकाग्रचित्तः=स्थिरचित्तः (२)। तथा स्थितो=दृढव्रतश्च भवति (३)। परम् अन्यं श्रुतमार्गे स्थापयति=स्थिरीकरोति चेत्यर्थः (४) ॥३॥

तृतीयं तपःसमाधिमाह-'चउव्विहा खलु तवसमाही' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

चउव्विहा खलु तवसमाही भवइ, तंजहा-नो इहलोगट्ठयाए तव-महिट्ठिज्जा । नो परलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा । नो कित्तिवण्णसद्दसिलोगट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा । नन्नत्थ निज्जरट्ठयाए तवमहिट्ठिज्जा, चउत्थं पयं भवइ । भवइ य इत्थ सिलोगो ॥ ४ ॥ सू० ॥

श्रुतसमाधि के विषयमें श्लोक कहते हैं—'नाण' इत्यादि ।

(१) जो मुनि, आचाराङ्ग आदि शास्त्रों का अध्ययन करके श्रुतसमाधि में लीन हो जाता है उसे सम्यग् ज्ञान की प्राप्ति होती है। (२) उसका मन एकाग्र (स्थिर) हो जाता है। (३) वह अपनी आत्मा को संयम मार्ग में स्थिर करता है। (४) अन्य भव्य जीवों को धर्म मार्ग में स्थापित करता है ॥३॥

श्रुतसमाधि विषयनी गाथा—'नाणमेगग्गचित्तोय' इत्यादि— (१) जे मुनि आचाराङ्ग आदि शास्त्रोनुं अध्ययन करीने श्रुतसमाधिमां लीन थई जाय छे, तेने सम्यग्ज्ञाननी प्राप्ति थाय छे (२) तेनुं मन एकाग्र-स्थिर थई जाय छे (३) ते पोताना आत्माने संयम मार्गमां स्थिर करे छे (४) अने बीजा भव्य जीवोने धर्म मार्गमां स्थापित करे छे. (३)

॥ मूलम् ॥

चतुर्विधः खलु तपःसमाधिर्भवति। तद्यथा—नेहलोकार्थतायै तपोऽधि-तिष्ठेत्। न परलोकार्थतायै तपोऽधितिष्ठेत्। नो कीर्ति–वर्ण–शब्द–श्लोकार्थतायै तपोऽधितिष्ठेत्। नान्यत्र निर्जरार्थतायाः तपोऽधितिष्ठेत्, चतुर्थं पदं भवति। भवति चात्र श्लोकः ॥ सू० ४ ॥

॥ टीका ॥

तपःसमाधिः= विनयसमाधेस्तृतीयो भेदः खलु=निश्चयेन चतुर्विधो भवतीत्यन्वयः। तद्यथा—'नेहलोकार्थतायै' इत्यादिषु सर्वत्र स्वार्थे तल्। इह लोकार्थ-तायै=लब्ध्यादिप्राप्त्यर्थं तपः=अनशनादिलक्षणं, नाधितिष्ठेत्=न कुर्यात्, अनेन प्रथमस्तपःसमाधिरुक्तः। परलोकार्थतायै=भवान्तरे देवादिसुखप्राप्त्यर्थं तपो न कुर्यादिति द्वितीयस्तपःसमाधिः। कीर्तिः=' अहो अयं पुण्यभागी '-त्यादि-सर्वव्यापिसाधुवादः, वर्णः=एकदिग्व्यापिसाधुवादः, शब्दः=अर्धदिग्व्यापि-साधुवादः, श्लोकः=तत्रैव गुणवर्णनम्, एवं च कीर्त्यादिकामनया तपो नाधि-तिष्ठेत्=न कुर्यात्, इति तृतीयस्तपःसमाधिः। अथ चतुर्थमाह–'नान्यत्रे' त्यादि। निर्जरार्थतायाः अन्यत्र=निर्जरानिमित्तं मुक्त्वा अन्यनिमित्तमधिकृत्य तपो नाधिति-

---

तीसरी तपसमाधि कहते हैं—'चउव्विहा' इत्यादि।

विनयसमाधि का तीसरा भेद तपसमाधि है। उसके चार भेद हैं—(१) इहलोक सम्बन्धी लब्धि आदि की प्राप्ति की इच्छा से तप न करे। (२) परलोकमें स्वर्ग आदि के काम भोगों की वांछा से तप न करे। (३) 'अहो! यह बडा पुण्यात्मा है' इस प्रकार सर्वत्र फैलने वाले यश को कीर्ति कहते हैं; एक दिशामें फैले हुए यश को वर्ण कहते हैं; आधी दिशामें फैले हुए यश को शब्द कहते हैं, तथा जहां रहे वहीं प्रशंसा होने को श्लोक

'चउव्विहा' इत्यादि-विनयसमाधिनो त्रीजो भेद तपसमाधि छे. तेना चार भेद छे. (१) आ लोक सम्बन्धी लब्धि वगेरे प्राप्तिनी इच्छाथी तप करे नहि. (२) परलोकनां स्वर्ग आदिना कामभोगोनी वांछनाथी तप करे नहि. (३) अहो! आ महान् पुण्यात्मा छे; आ प्रमाणे सर्वत्र फेलाइ जवा वाळा यशने कीर्ति कहे छे; एकज दिशामां फेलाएला यशने वर्ण कहे छे; अर्धी दिशामां फेलाएला यशने शब्द कहे छे; तथा ज्यां रहे छे. त्यांज थाय तेने श्लोक कहे छे. आ सर्वनी

प्येत्, इति चतुर्थं पदं भवति, इदं चतुर्थं स्थानं तपःसमाधेर्भवतीत्यर्थः। 'भवति चात्रे'-ति अत्रार्थे श्लोकः='विविहगुणे'-त्यादि पद्यं च भवति=अस्तीत्यर्थः ॥सू०४॥

श्लोकमाह-'विविहगुण' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

विविहगुणतवोरए, यं भवइ निरासए निज्जरट्ठिए।
तवसा धुणइ पुराणपावगं, जुत्तो सया तवसमाहिए ॥४॥

॥ छाया ॥

विविधगुणतपोरतः, नित्यं भवति निराशकः निर्जरार्थिकः।
तपसा धुनोति पुराणपापकं, युक्तः सदा तपःसमाधौ ॥४॥

॥ टीका ॥

तपःसमाधौ=तपःसमाधिविषये सदा=नित्यं युक्तः=मनोवाक्काययोगवान् साधुः विविधगुणतपोरतः=विविधाः=रत्नावल्यादिरूपा अनेकविधाः शास्त्रोक्ताः गुणा यस्मिन् तद् विविधगुणं, तच्च तत्तप इति विविधगुणतपः, तस्मिन् रतः=संलग्नो भवति न तु लब्ध्याद्यर्थं तपः करोतीति भावः १। नित्यं=सदा निराशकः=

कहते हैं। इन सब की अभिलाषा से तप न करे। (४) केवल कर्मों की निर्जरा के अभिप्राय के सिवाय अन्य निमित्त से तप नहीं करे। इसी विषय में श्लोक है ॥४॥

श्लोक कहते हैं—'विविहगुण' इत्यादि।

तपसमाधि में निरन्तर मन वचन काया के योग को लगाने वाला मुनि लब्धि आदि की वांछा को छोड़कर रत्नावली आदि शास्त्रोक्त अनेक गुण वाले तपमें तत्पर रहता है १।

અભિપ્રાયથી તપ કરે નહિ (૪) કેવલ કર્મોની નિર્જરા કરવાના અભિપ્રાયથી જ તપ કરે. અન્ય નિમિત્તથી કરે નહિ આ વિષયમાં ગાથા છે. (૪)

'વિવિહ ગુણ' ઇત્યાદિ–તપસમાધિમાં મન વચન કાયાના યોગને લગાવનાર સાધુ લબ્ધિ આદિની વાંછાને મૂકીને રત્નાવલી કનકાવલી આદિ શાસ્ત્રોક્ત અનેક ગુણવાળા તપમાં લીન રહે છે (૧) પરલોક સંબંધી દેવાદિ સુખોની આશા કરના

[illegible] भवति। 'भवति' इत्यस्य देहलीदीपकन्यायेन [illegible] च सम्बन्धः २। निर्जरार्थिकः कर्मनिर्जरार्थी भवति न तु कीर्तिवर्ण-[illegible] भावः ३। स तपःसमाधिरतः पुराणपापम्=अनेकभवोपार्जितं पापराशिं [illegible] कर्मनिर्जरार्थमेव तपः करोतीति भावः ४। तथा च [illegible] सदा [illegible] एव विषयवितृष्णो निर्जरार्थी तपश्चर्येण पुरातनपापमपोहितुं प्रभवति, न तु [illegible] कीर्त्यादिकामुकस्तपश्चरन्नपीत्याशयः ॥४॥

[illegible] प्रदर्शयति–'चउव्विहा खलु आयार०' इत्यादि।

॥ मूलम् ॥

चउव्विहा खलु आयारसमाही भवइ–तंजहा–नो इहलोगट्ठयाए आयार-मइट्ठिज्जा। नो परलोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा। नो कित्तिवन्नसद्दसिलोगट्ठयाए आयारमहिट्ठिज्जा। नन्नत्थ आरहंतेहिं हेऊहिं आयारमहिट्ठिज्जा, चउत्थं पयं भवइ। भवइ य इत्थ सिलोगो ॥५॥

परलोक सम्बन्धी देवादि सुखों की आशा नहीं रखता है २। कीर्ति वर्ण शब्द श्लोक–की आशा को अर्थात् लोक में यश फैलाने की वांछा को त्यागकर केवल कर्मोंकी निर्जरा चाहने वाला होता है ३। वह तपस्या से अनेक भवोपार्जित पापराशिको खपाता है ४। तात्पर्य यह कि–तपसमाधि में निरन्तर संलग्न विषयतृष्णा रहित कर्मनिर्जराका अभिलाषी मुनि ही तपश्चर्या से पुराने अनेक भवों के पापों को खपाने में समर्थ होता है किन्तु कभी कभी कीर्ति आदिकी इच्छा से तप करने वाला कर्मों को नहीं खपा सकता ॥४॥

નથી (૨) કીર્તિ વર્ણ શબ્દ શ્લોકની આશાને અર્થાત્ લોકમાં જશ ફેલાવવાની ઇચ્છાને મૂકી કેવળ કર્મોની નિર્જરાનેજ ઇચ્છે છે (૩) તે તપશ્ચર્યાથી અનેક ભવોની પાપ રાશિને ખપાવે (૪) તાત્પર્ય એ છે કે તપસમાધિમાં સદા સંલગ્ન, વિષય તૃષ્ણા રહિત, કર્મનિર્જરાના અભિલાષી મુનિજ તપ વડે અનેક ભવોના પાપોને ખપાવવામાં સમર્થ હોય છે. પરન્તુ કોઇ કોઇ વાર કીર્તિઆદિની ઇચ્છાથી તપ કરનાર કર્મોને નહીં ખપાવી શકે (૪)

॥ छाया ॥

चतुर्विधः खलु आचारसमाधिर्भवति । तद्यथा–नेहलोकार्थमाचारमधितिष्ठेत् । न परलोकार्थमाचारमधितिष्ठेत् । न कीर्तिवर्णशब्दश्लोकार्थमाचारमधितिष्ठेत् । नान्यत्र आर्हतेभ्यो हेतुभ्य आचारमधितिष्ठेत् चतुर्थं पदं भवति । भवति चात्र श्लोकः ॥ ५ ॥

॥ टीका ॥

आचारसमाधिः=विनयसमाधिभेदचतुष्टयघटकश्चतुर्थः खलु चतुर्विधः=चतुष्प्रकारो भवति । तद्यथा–नेहलोकार्थमित्यादि, अयं प्रथमः । न परलोकार्थमित्यादि, अयं द्वितीयः । न कीर्त्याद्यर्थमित्यादि, अयं तृतीयः । चतुर्थमाचारसमाधिमाह–आर्हतेभ्यः=आर्हतसिद्धान्तानुयायिभ्यो हेतुभ्यः अन्यत्र=आर्हतसिद्धान्तोक्तहेतून् मुक्त्वाऽन्यहेतुमाश्रित्येत्यर्थः, आचारं=क्रियाकलापं नाऽधितिष्ठेत्=नाऽऽचरेत्, जिनोक्ततत्त्वमभिमुखीकृत्यैव संयमं पालयेदिति भावः । इदमेव चतुर्थं पदम्=आचारसमाधेश्चतुर्थं स्थानं भवति=अस्तीत्यर्थः । अत्र आचारसमाधिविषये श्लोकः– ' जिणवयण ' इत्यादिरूपं पद्यं च भवति=अस्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अब चौथी आचारसमाधि कहते हैं-- 'चउव्विहा' इत्यादि ।

विनयसमाधि का चौथा भेद आचारसमाधि है। उसके भी चार भेद हैं–(१) इस लोक में कीर्ति आदि के लिए आचार का पालन न करे। (२) परलोक के विषय सुखों की अभिलाषा से आचार का पालन न करे। (३) कीर्ति आदि की कामना करके आचार का पालन न करे। (४) आगम में प्रतिपादित प्रयोजन के लिए ही मूलोत्तर गुण रूप आचार का पालन करे। अन्य निमित्त से न करे। यही चौथा पद आचारसमाधि का चौथा भेद है। इस विषय में श्लोक है—'जिणवयण' इत्यादि ॥५॥

હવે ચોથી આચારસમાધિ કહે છે :–'चउव्विहा' ઇત્યાદિ–

વિનય સમાધિનો ચોથો ભેદ તે આચારસમાધિ છે અને તેના પણ ચાર ભેદ છે. (૧) આ લોકની કીર્તિ મેળવવાની આશાથી આચારનું પાલન કરે નહિ, (૨) પરલોકનાં વિષય સુખો મેળવવાની અભિલાષાથી આચારનું પાલન કરે નહિ, (૩) આગમમાં પ્રતિપાદિત પ્રયોજન માટે જ મૂલોત્તરગુણરૂપ આચારનું પાલન કરે. બીજા નિમિત્તથી કરે નહિ. આ ચોથું પદ તે આચારસમાધિનો ચોથો ભેદ છે. આ વિષયમાં ગાથા છે :–'जिणवयण' ઇત્યાદિ (૫)

[illegible] 'जिणवयण' इत्यादि

मूलम् ।

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

छाया ।

जिनवचनरतः अतिन्तिणः प्रतिपूर्णः आयतमायतार्थिकः

आचारसमाधिसंवृतः, भवति च दान्तो भावसन्धकः ॥[illegible]॥

॥ टीका ॥

आचारसमाधिसंवृत-आचारे समाधिः आचारसमाधिः, तेन संवृतः= आचारसमाधिना निरुद्धास्रवद्वारः साधुः जिनवचनरतः=प्रवचनतत्परः, अति- न्तिणः=भिक्षाद्यलाभेऽपि किञ्चिदप्यभाषी। यद्वा कटुवचनैः केनाऽपि कथितः सन् यत्किञ्चिद्-शब्देन वदति स तिन्तिणः, न तिन्तिणोऽतिन्तिणः । तथा प्रतिपूर्णः सूत्रादिना । आयतमायतार्थिकः=अत्यन्तं मोक्षाभिलाषी । दान्तो=जितेन्द्रियः । भावसन्धको=गुर्वोरभिप्रायवर्ती विनयीत्यर्थः भवति=संपद्यते । आचारसमाधि-

श्लोक कहते हैं 'जिणवयणरए' इत्यादि ।

आचारसमाधि के द्वारा आस्रव के द्वार को रोकने वाला साधु, प्रवचन में लीन भिक्षा आदि के लाभ न होने पर भी तन तनाट शब्द न करने वाला, अथवा किसी ने कटुक वाक्य कह भी दिया हो तो पीछा कुछभी नहीं बोलने वाला, सूत्रादि से परिपूर्ण और विनयी होता है । तात्पर्य यह कि आचारसमाधि में तत्पर मुनि, अनेक गुण प्राप्त कर लेता है ।

'जिण' ઇત્યાદિ. આચારસમાધિ દ્વારા આસ્રવ દ્વારને રોકનારા સાધુ પ્રવચનમાં લીન હોય છે અને ભિક્ષા વગેરેનો લાભ ન મળે તો પણ ક્રોધવાળો શબ્દ બોલતા નથી અથવા કોઇએ કડવાં વચનો કહ્યાં હોય તો પણ કોઇવાર તેના પર રોષ નહિ કરવાવાળા સૂત્રોના જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ અને વિનયી હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે :- આચાર-સમાધિમાં તત્પર મુનિ અનેક ગુણ પ્રાપ્ત કરી લીએ છે.

तत्पराणामेते गुणाः संपद्यन्ते इति भावः । 'जिणवयणरए' इत्यनेन वीतरागवचनव्यतिरिक्तस्वीकरणम् आत्महिताय न भवतीति सूचितम् । 'अतिंतिणे'– इतिपदेन गाम्भीर्यवत्त्वं, जिनवचनाऽल्पपुत्त्वं च व्यञ्जितम् ।

'पडिपुन्न'–इत्यनेन सम्यग्ज्ञानक्रियावत्त्वम्, 'आययट्ठिए' इत्यनेन पौद्गलिकसुखानभिलाषित्वं, 'दंते'–इत्यनेन इन्द्रियदमनाभावे आचारपालनाऽसामर्थ्यम्, 'भावसन्धए'– इत्यनेन च गुरूनाल्पर्यमतिकूलस्यात्मकल्याणं न भवतीत्यावेदितम् । पूर्वमतिपादितश्चतुर्थ आचारसमाधिर्विधिरूपतया सर्वानर्थनिवारकत्वेन सकलसमीहितसाधकत्वेन च–अभ्यर्हितत्वात् मथमं 'जिणवयणरए' इतिपदेन श्लोके मदर्शितः । अन्ये त्रयो भेदास्तु कामनानिषेधपराः 'अतिंतिणे' इत्यादिनाऽनेकपदेन पद्यगतेन प्रतिपादिताः, इति ध्येयम् ॥ ५

"जिणवयणरए" पदसे यह प्रगट किया है कि–वीतराग के सिवाय अन्य के वचनों से आत्मा का कल्याण नहीं हो सकता "अतिंतिणे" पदसे सम्यग् ज्ञान और सम्यक् चारित्र "आययट्ठिए" पदसे बिना इन्द्रियों का दमन किये आचार पालने का असामर्थ्य, और "भावसंधए" पदसे गुरुके अभिप्राय से विमुख व्यक्तिका आत्मकल्याण न होना प्रगट किया है । पहले कही हुई आचारसमाधि, विधिरूपसे समस्त अनर्थों का निवारण करनेवाली, तथा सर्व मनोरथों को साधने वाली है इसलिए माननीय होने के कारण 'जिणवयणरए' पदसे पहले कही गई है। किसी प्रकार की कामना के बिना किये जाने वाले तीन भेद 'अतिंतिणे' इत्यादि अनेक पदों द्वारा प्रतिपादित किये गये हैं ॥५॥

'जिणवयणरए' પદથી એ પ્રગટ કર્યું છે કે :–વીતરાગનાં વચનો વિના બીજાનાં વચનોથી આત્માનું કલ્યાણ થઇ શકતું નથી. 'अतिंतिणे' પદથી સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર 'आययट्ठिए' પદથી ઇન્દ્રિયોના દમન વિના આચાર પાલનમાં અસમર્થતા અને 'भावसंधए' પદથી ગુરુના અભિપ્રાયથી વિમુખ વ્યક્તિનું આત્મકલ્યાણ થતું નથી એ પ્રગટ કર્યું છે. પ્રથમ કહેલી આચારસમાધિ, વિધિરૂપથી સમસ્ત અનર્થોનું નિવારણ કરવા વાળી, તથા સર્વ મનોરથોને સિદ્ધ કરવા વાળી, છે, એ માટે શ્રેષ્ઠ હોવાના કારણે 'जिणवयणरए' પદથી પ્રથમ કહેવામાં આવી છે. કોઇ પણ પ્રકારની કામના વિના કરવામાં આવતાં ત્રણ ભેદ 'अतिंतिणे' ઇત્યાદિ અનેક પદો દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યા છે. (૫)

सर्वसमाधिफलं प्रदर्शयति— 'अभिगम' इत्यादि ।

॥ मूलम् ॥

अभिगम चउरो समाहिओ, सुविसुद्धो सुसमाहिअप्पओ ।
विउलहिअं सुहावहं पुणो, कुव्वइ अ सो पय खेममप्पणो ॥६॥

॥ छाया ॥

अभिगम्य चतुरः समाधीन, सुविशुद्धः सुसमाहितात्मा ।
विपुलं हित सुखावह पुनः, करोति च स पदं क्षेममात्मनः ॥६॥

॥ टीका ॥

सुविशुद्धः=मनसा वचनेन कायेन च परिपूतः सुसमाहितात्मा=सप्तदशप्रकारे संयमे स्थिरचित्तः स साधुः चतुरः समाधीन=विनयसमाधि-श्रुतसमाधि-तपः-समाध्या-चारसमाधीन अभिगम्य=विदित्वा आत्मनः=स्वस्य, विपुलं=महाफल-जनकत्वान्महत्, हितम्=आनन्ददायकं, पुनः सुखावहं=परमशर्मजनकं, क्षेमं=सकल-कर्मविप्लवशून्यं पदं=स्थानं मोक्षरूपं करोति=साधयति ।

'सुविसुद्धो'-इत्यनेन मुने रागद्वेषविनिर्मुक्तत्वं, 'सुसमाहिअप्पओ' इत्यनेन अखण्डितसमाधिमण्डितत्वं सूचितम् ।

अब सब समाधियोंका फल दिखातेहैं-'अभिगम' इत्यादि । मन वचन काय से शुद्ध सत्तरह प्रकार के संयम में मनको स्थिर रखनेवाला साधु, विनयसमाधि, श्रुतसमाधि, तपसमाधि और आचारसमाधि को जानकर महान् फल का जनक होने से महान्, हितकारी, सुखदायक, तथा सकल कर्मों से रहित मोक्षरूप पदको प्राप्त करता है अर्थात् अपनी आत्माको मुक्त बना लेता है । 'सुविसुद्धो' पदसे मुनिकी रागद्वेषरहित वृत्ति,' सुसमाहि-

હવે સર્વ સમાધિઓના ફળને બતાવે છે:- 'અભિગમ' ઇત્યાદિ. મન, વચન અને કાયથી શુદ્ધ સત્તર પ્રકારના સંયમમાં મનને સ્થિર રાખવા વાળા સાધુ, વિનયસમાધિ, શ્રુતસમાધિ, તપસમાધિ, અને આચારસમાધિને જાણી મહાન્ ફળને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી મહાહિતકારી, સુખદાયક, તથા સકલ કર્મોથી રહિત મોક્ષરૂપ પદને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત પોતાના આત્માને મુક્ત બનાવે છે. 'સુવિસુદ્ધો' પદથી મુનિની રાગ-દ્વેષ રહિત વૃત્તિ 'સુસમાહિઅપ્પઓ' પદથી અખંડ

॥ अथ दशमाध्ययनम् ॥

॥ आचारमणिमञ्जूषा ॥

नवमाध्ययने विनयसमाधिर्वर्णितः चतुर्विधविनयसमाधियुक्त एव भिक्षुशब्दप्रतिपाद्यो भवतीत्याह, अथवा–

प्रागुक्तनवमाध्ययनप्रतिपादिताऽऽचारनिचयानुष्ठाननिरत एव भिक्षुपदव्यपदेशार्हतामृच्छतीत्याह–'निक्खम्म' इत्यादि,

॥ मूलम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६ ७
निक्खम्ममाणाइ अ बुद्धवयणे, निच्चं चित्तसमाहिओ हविज्जा ।
१० ११ १२ ८ १३ १४ १५ १६ ९ १७ १८
इत्थीण वस न आवि गच्छे, वंतं नो पडिआयइ जे स भिक्खू॥१॥

॥ अथ दसवाँ अध्ययन ॥

नवें अध्ययन में विनयसमाधि का वर्णन किया, जो विनयसमाधिवाले होते हैं वे ही भिक्षु कहलाते हैं, अथवा–

नवें अध्ययन में प्रतिपादित आचार के पालन करने में तत्पर ही भिक्षु कहलाते हैं, इसलिए इस दसवें अध्ययन में भिक्षु के गुण बताते हैं-- 'निक्खम्म' इत्यादि।

દશમું અધ્યયન

નવમા અધ્યયનમાં વિનયસમાધિનું વર્ણન કર્યું જે વિનયસમાધિવાળા બને છે તેજ ભિક્ષુ કહેવાય છે અથવા–

નવે અધ્યયનોમાં પ્રતિપાદિત આચારનું પાલન કરવામાં તત્પરજ ભિક્ષુ કહેવાય છે, તેથી આ દશમા અધ્યયનમાં ભિક્ષુના ગુણો બતાવે છે:– નિક્ખમ્મ. ઇત્યાદિ

॥ छाया ॥

नि[illegible] आज्ञया [illegible] नित्यं [illegible] भवति।
[illegible] न [illegible] वान्तं न प्रत्यादहाति यः स भिक्षुः ॥१॥

॥ टीका ॥

[illegible] निर्ग्रन्थगणधरादिनिदेशेन प्रवचनोपदेशेनेत्यर्थः
नि[illegible] जिनागमे इत्यर्थः. नित्य=निरन्तरं.
[illegible] भवति. अपि च स्त्रीणां=वशमु=
[illegible] न [illegible] तथा [illegible] विषयरसं, न प्रत्याद-
[illegible] भिक्षुः "भिक्षु"-शब्दप्रतिपाद्यो भवति ॥१॥

॥ मूलम् ॥

पुढवि न खणे न खणावए, सीओदगं न पिए न पियावए।
अगणि सत्थं जहा सुनिसिअं, तं न जले न जलावए जे स भिक्खू ॥२॥

॥ छाया ॥

पृथिवीं न खनति न खानयति, शीतोदकं न पिबति न पाययति।
अग्नि शस्त्रं यथा सुनिशितं, तं न ज्वलयति न ज्वालयति यः स भिक्षुः ॥२॥

जो तीर्थंकरों और गणधरों के आदेश के अनुसार घर छोड कर दीक्षा ग्रहण करके सर्वज्ञकथित जिनागम में निरन्तर मन लगाते हैं; प्रवचन के अनुसार प्रवृत्ति करते हैं, जो स्त्रियों के वश में नहीं रहते तथा त्यागे हुए विषय भोगों का फिर सेवन नहीं करते वे भिक्षु कहलाने योग्य होते हैं ॥१॥

જે, તીર્થંકરો અને ગણધરોના આદેશને અનુસાર ઘર છોડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સર્વજ્ઞે કહેલા જિનાગમમાં નિરંતર મન લગાડે છે, પ્રવચનને અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે છે, સ્ત્રીને વશ રહેતા નથી તથા ત્યાગેલા વિષયભોગોનું ફરી સેવન કરતા નથી તેઓ ભિક્ષુ કહેવાવાને યોગ્ય બને છે. (૧)

॥ छाया ॥

वधनं त्रसस्थावराणां भवति, पृथिवीतृणकाष्ठनिश्रितानाम् ।
तस्मादौद्देशिकं न भुङ्क्ते, नापि पचति न पाचयति यः स भिक्षुः॥४॥

॥ टीका ॥

यतः औद्देशिकादौ पृथिवीतृणकाष्ठनिश्रितानां = भूमिहरितकायकाष्ठसंस्थितानां त्रसस्थावराणां-त्रसानां द्वीन्द्रियादीनां स्थावराणां=पृथिव्याद्येकेन्द्रियाणां वधनं-वधो = घातो भवति, तस्माद् हेतोः औद्देशिकं = साधुमुद्दिश्य कृतमाहारं न भुङ्क्ते, तथा न भोजयते, नापि भुञ्जानं परमनुमोदयति, तथा न किमप्यन्नादिकं पचति, न पाचयति च, पचमानमन्यं वा नानुजानाति स भिक्षुः ॥४॥

॥ मूलम् ॥

३ २ ६ ७ ४ ५
रोइअ नायपुत्तवयणे, अत्तसमे मन्निज्ज छप्पि काए ।
९ ८ १० ११ १ १२ १३
पंच य फासे महव्वयाइं, पंचासवसंवरे जे स भिक्खू ॥५॥

औद्देशिक आदि आहार के दोष बताते हैं—'वहणं' इत्यादि ।

औद्देशिक आदि आहार करने से पृथिवी इन्धन और लकड़ी आदि को आश्रय करके स्थित त्रस तथा स्थावर प्राणियोंका घात होता है इसलिए जो औद्देशिक आहार को नहीं करते, दूसरों से नहीं कराते तथा करते हुए को भला नहीं जानते, एवं अन्नादिको स्वयं नहीं पकाते, दूसरों से नहीं पकवाते, पकानेवालेको भला नहीं जानते, वे भिक्षु कहलाने योग्य हैं ॥४॥

ઔદ્દેશિક આદિ આહારના દોષ બતાવે છે- वहणं० ઇત્યાદિ

ઔદ્દેશિક આદિ આહાર કરવાથી, પૃથિવી ઇંધન અને લાકડાં આદિનો આશ્રય કરીને રહેલા ત્રસ તથા સ્થાવર પ્રાણીઓનો ઘાત થાય છે, તેથી જેઓ ઔદ્દેશિક આહારનો ભોગ નથી કરતા, બીજા પાસે નથી કરાવતા તથા કરનારને ભલો નથી જાણતા, તેમજ અન્નાદિને પોતે પકાવતા નથી, બીજા પાસે પકાવરાવતા નથી, પકાવનારને ભલો જાણતા નથી, તેઓ ભિક્ષુ કહેવાવાને યોગ્ય છે (૪)

॥ छाया ॥

रोचयित्वा ज्ञातपुत्रवचनम् आत्मसमान् मन्यते षडपि कायान्।
पंच च स्पृशति महाव्रतानि, पंचास्रवसंवृतो य. स भिक्षुः ॥५॥

॥ टीका ॥

'रोइअ' इत्यादि।

यः साधुः ज्ञातपुत्रवचनं - वर्धमानस्वामिवचनं, रोचयित्वा=यथाविधि गुरोः सकाशाद् गृहीत्वा - अत्यन्तादरेण हृदये निधाय, षडपि कायान्=पृथिव्यादीन षट् जीवनिकायान, आत्मसमान आत्मतुल्यान् मन्यते आत्मरक्षणवत् तद्रक्षणपरायणो भवतीत्यर्थः, तथा पचमहाव्रतानि=अहिंसादीनि स्पृशति=आराधयति, तथा पंचास्रवसंवृतः=पंचेन्द्रियनिग्रही भवति स भिक्षुः ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥

चत्तारि वमे सया कसाए, धुवजोगी हविज्ज बुद्धवयणे।
अहणे निज्जायरूवरयए, गिहिजोगं परिवज्जए जे स भिक्खू ॥६॥

'रोइअ' इत्यादि। जो श्रमण, भगवान् महावीर के वचनों में रुचि रखकर उन वचनोंको गुरु महाराज से सम्यक् प्रकार समझकर, अतिआदर पूर्वक हृदयमें धारण करके सर्व जीवनिकाय को आत्मसमान समझते हैं अर्थात् आत्मरक्षाके समान उनकी रक्षा करनेमें तत्पर रहते हैं, पांच महाव्रतोंकी आराधना (सेवन) करते हैं और पांच इन्द्रियोंका निग्रह करते हैं वे भिक्षु कहलाने योग्य हैं ॥५॥

रोइअ० इत्यादि. जे श्रमणु. भगवान् महावीरनां वचनोमां रुचि राखीने એ વચનોને ગુરુમહારાજ પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે સમજીને, અતિ આદર પૂર્વક હૃદયમાં ધારણ કરીને સર્વ જીવનિકાયને આત્મસમાન સમજે છે, અર્થાત્ આત્મ રક્ષાની સમાન એમની રક્ષા કરવામાં તત્પર રહે છે, પંચ મહાવ્રતોની આરાધના (સેવન) કરે છે અને પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરે છે તે ભિક્ષુ કહેવાવાને યોગ્ય છે. (૫)

॥ छाया ॥

चतुरः वमति सदा कषायान्, ध्रुवयोगी भवति बुद्धवचने।
अधनो निर्जातरूपरजतो, गृहियोगं परिवर्जयति यः स भिक्षुः ॥६॥

॥ टीका ॥

'चत्तारि' इत्यादि।

यः साधुः चतुरः कषायान्=क्रोधादीन् सदा वमति=परित्यजति बुद्धवचने=आर्हतागमे ध्रुवयोगी=निश्चलभावेन वाचनादिपंचविधस्वाध्याययोगवान् निर्जातरूपरजतः=जातरूपं=सुवर्णं च रजतं=रूप्यं चेति द्वन्द्वः–जातरूपरजते, निर्गते जातरूपरजते यस्मादिति विग्रहः, सुवर्णरूप्यादिधनशून्यः अकिञ्चन इत्यर्थः। तादृशश्च सन् गृहियोगं=गृहिभिः गृहस्थपरिचयं परिवर्जयति=परित्यजति स भिक्षुः ॥६॥

॥ मूलम् ॥

सम्मद्दिट्ठी सया अमूढे, अत्थि हु नाणे तवे संजमे य।
तवसा धुणइ पुराणपावगं, मणवयकायसुसंवुडे जे स भिक्खू ॥७॥

॥ छाया ॥

सम्यग्दृष्टिः सदाऽमूढः अस्ति हि ज्ञाने तपसि संयमे च।
तपसा धुनोति पुराणपापकं मनोवचनकायसुसंवृतो यः स भिक्षुः ॥७॥

'चत्तारि' इत्यादि। जो, चार कषायों का सदा त्याग करते हैं, अर्हन्त भगवान् के प्रवचन वचन में पूर्ण श्रद्धा के साथ वाचना आदि स्वाध्याय और तदनुसार क्रिया करने में तत्पर रहते हैं, सोना चांदी आदि सब प्रकार के धन से रहित होते हैं तथा गृहस्थ के साथ परिचय नहीं रखते वे भिक्षु हैं ॥६॥

'ચત્તારિ' ઇત્યાદિ. જેઓ ચાર કષાયોનો સદા ત્યાગ કરે છે, અર્હન્ત ભગવાનનાં પ્રવચનમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા સાથે વાચના આદિ સ્વાધ્યાય અને તદનુસાર ક્રિયા કરવામાં તત્પર રહે છે, સોના ચાંદી આદિ સર્વ પ્રકારના ધનથી રહિત બને છે તથા ગૃહસ્થની સાથે પરિચય રાખતા નથી, તેઓ ભિક્ષુ છે (૬)

॥ टीका ॥

'सम्मद्दिट्ठी' इत्यादि ।

यः साधुः सम्यग्दृष्टिः=सम्यग्दर्शनवान् सन् ज्ञाने=मत्यादिपंचविधे, तपसि = अनशनादिलक्षणे द्वादशविधे, संयमे=सावद्यव्यापारविरतिलक्षणे सप्तदशविधे, हु = निश्चयेन, सदा=निरन्तरम्, अमूढः = व्यामोहरहितः भ्रान्तिप्रमादादिशून्यतया यथार्थोपयोगवानित्यर्थः, अस्ति=भवति, तथा मनोवचनकायसुसंवृतः=मनोवाक्कायेषु सम्यगुपयुक्तः सन् तपसा=तपश्चर्यया, पुराणपापकं=प्राक्तनपापराशिं धुनोति=क्षपयति स भिक्षुः ॥७॥

॥ मूलम् ॥

तहेव असणं पाणगं वा, विविहं खाइमसाइमं लभित्ता ।
होही अट्ठो सुए परे वा, तं न निहे न निहावए जे स भिक्खू ॥८॥

॥ छाया ॥

तथैव अशनं पानकं वा, विविधं खाद्यं स्वाद्यं लब्ध्वा ।
भविष्यति अर्थः श्वः परश्वो वा, तद् न निधत्ते न निधाप-
यति यः स भिक्षुः ॥८॥

'सम्मद्दिट्ठी' इत्यादि । जो सम्यग्दृष्टि होते हुए मति, श्रुत, आदि पाँच ज्ञानों में, अनशन आदि बारह प्रकार के तपमें, सत्तरह प्रकार के संयम में, प्रमाद भ्रान्ति आदि से रहित होने के कारण यथार्थ उपयोगवान् होते हैं, तथा मनोगुप्ति वचनगुप्ति और कायगुप्ति का पालन करते हुए तपश्चर्या द्वारा पूर्वोपार्जित पापों का विनाश करते हैं वे ही भिक्षु हैं ॥७॥

સમ્મદ્દિટ્ઠી૦ ઇત્યાદિ. જેઓ સમ્યગ્દૃષ્ટિ-વાળાને મતિ, શ્રુતિ, આદિ પાંચ જ્ઞાનોમાં, અનશન આદિ બાર પ્રકારના તપમાં, સત્તર પ્રકારના સંયમમાં, પ્રમાદ-ભ્રાન્તિ આદિથી રહિત હોવાને કારણે યથાર્થ ઉપયોગવાન્ બને છે, તથા મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિનું પાલન કરતાં તપશ્ચર્યા દ્વારા પૂર્વોપાર્જિત પાપનો વિનાશ કરે છે, તેઓજ ભિક્ષુ છે. (૭).

कस्मैचिन्न ब्रूते, च=पुनः, न कुप्यति=न क्रुध्यति कस्मैचिदिति शेषः अपितु निभृतेन्द्रियः=स्ववशीकृतेन्द्रियः, प्रशान्तः=प्रकृष्टोपशमयुक्तः रागद्वेषशून्य इत्यर्थः, तथा संयमध्रुवयोगयुक्तः = संयमे सप्तदशविधे ध्रुवयोगः=निश्चयजा मनोवाक्काय-प्रवृत्तिः, तया युक्तः संयमरक्षणसावधान इत्यर्थः। उपशान्तः=निराकुलः अव्यग्र इत्यर्थः 'इयद्भिर्दिवसैस्तपःसंयमाचरणेऽपि न काचित् सिद्धिरुपलब्धे'ति कृत्वा तपःसंयमादितश्चलितचित्तो न भवतीति भावः, तथा अविहेटकः=स्वकर्तव्य-संयमादिक्रियाकलापानुपेक्षकः स भिक्षुः ॥१०॥

॥ मूलम् ॥

१ ६ २ ३ ४ ५
जो सहइ हु गामकंटए, अक्कोसपहारतज्जणाओ य।
८ ९ ७ ६ १० ११
भयभेरवसद्दसप्पहासे, समसुहदुक्खसहे य जे स भिक्खू ॥११॥

॥ छाया ॥

यः सहते हु ग्रामकण्टकान्, आक्रोशप्रहारतर्जनाश्च।
भयभैरवशब्दसप्रहासे, समसुखदुःखसहश्च यः स भिक्षुः ॥११॥

नहीं करते, किन्तु इन्द्रियों को वशमें करके शान्त रहते हैं, तथा संयम की रक्षा करने में मन, वचन, काय से सदा सावधान रहते हैं-कभी व्याकुल नहीं होते अर्थात् 'इतने दिन तप करते और संयम पालते हुए होगये परन्तु कुछ भी लब्धि आदि की सिद्धि नहीं हुई' ऐसा विचार कर संयमादि से विचलित नहीं होते और अपने आचार में सदा सावधान रहते हैं वे भिक्षु हैं ॥१०॥

કોઇ પર ક્રોધ કરતા નથી, પરંતુ ઇંદ્રિયોને વશ રાખીને શાન્ત રહે છે, તથા સંયમની રક્ષા કરવામાં મન, વચન, કાયાથી સદા સાવધાન રહે છે કદી વ્યાકુળ થતા નથી, અર્થાત્ 'આટલા દિવસ તપશ્ચરણ કરતા અને સંયમ પાળતા થયા છતાં કાંઇ પણ લબ્ધિ આદિની સિદ્ધિ થઇ નહિ' એવો વિચાર કરીને સંયમાદિથી વિચલિત થતા નથી, અને પોતાના આચારમાં સદા સાવધાન રહે છે તેઓ ભિક્ષુ છે (૧૦)

॥ मूलम् ॥

पडिमं पडिवज्जिआ मसाणे, नो भायए भयभेरवाइं दिस्स ।
विविहगुणतवोरए य निच्चं, न सरीरं चाभिकंखए जे स भिक्खू ॥१२॥

॥ छाया ॥

प्रतिमां प्रतिपद्य श्मशाने, न बिभेति भयभैरवाणि दृष्ट्वा ।
विविधगुणतपोरतश्च, नित्यं न शरीरं चाभिकाङ्क्षति यः स भिक्षुः ॥१२॥

॥ टीका

'पडिमं' इत्यादि ।

यः साधुः, श्मशाने प्रतिमां=मासिक्यादिरूपां प्रतिज्ञां प्रतिपद्य=यथाविधि स्वीकृत्य, भयभैरवाणि = अत्युग्रभयकारणानि भूतवैतालादिस्वरूपाणि, दृष्ट्वा=अवलोक्य न बिभेति=भीतो न भवति, च=पुनः, विविधगुणतपोरतः= विविधा गुणा यस्य तादृशे तपसि रतः, यद्वा विविधाश्च ते गुणाः, तत्र, तपसि च रतः, मूलोत्तरगुणेषु अनशनादिलक्षणे तपसि च तत्परः सन्नित्यर्थः, शरीरं= स्वदेहं, न अभिकाङ्क्षति=रक्षितुं नेच्छति, भूतवैतालादिकृतोपद्रवेण मम शरीरनाशः स्यादिति न भावयतीति भावः। अथवा शरीरमिदं स्थेयात्, तपश्चर्यादिना

'पडिमं' इत्यादि। जो श्मशान आदि में मासिकी आदि प्रतिमा (पडिमा) स्वीकार करके अत्यन्त भयंकर भूत वेताल आदि को देख कर भी भयभीत नहीं होते, अनेक मूलोत्तर गुणों में और तपमें मग्न रहते हैं, या अनेक गुणवाले तप में लीन रहते हैं, शरीर रक्षा की इच्छा नहीं करते अर्थात् 'भूत वेताल आदि के उपद्रवों से मेरा शरीर नष्ट हो

'पडिमं' ઇત્યાદિ. જેઓ શ્મશાન આદિમાં માસિકી આદિ પ્રતિમા (પડિમા) સ્વીકારીને અત્યંત ભયંકર ભૂત-વેતાલ આદિને જોઇને પણ ભયભીત થતા નથી, તથા અનેક મૂલોત્તર ગુણોમાં અને તપમાં મગ્ન રહે છે, યા અનેક ગુણવાળા તપમાં લીન રહે છે, શરીર રક્ષાની ઇચ્છા કરતા નથી અર્થાત્ ભૂત વેતાલ આદિના ઉપદ્રવોથી મારૂં શરીર નષ્ટ થઇ જશે અથવા તપ આદિ કરવાથી મારી સુંદરતા

भवान्तरे वा सुन्दरं मम शरीरं भूयादिति नाभिलषति शरीरसम्बन्ध एव हि सकलक्लेशमूलमिति भावः, य एवम्भूतः स भिक्षुरित्यर्थः ॥१२॥

॥ मूलम् ॥

असइ वोसट्टचत्तदेहे, अक्कुट्ठे व हए व लूसिए वा।
पुढविसमे मुणी हविज्जा, अनिआणे अकोउहल्ले जे स भिक्खू ॥१३॥

॥ छाया ॥

असकृद् व्युत्सृष्टत्यक्तदेहः, आक्रुष्टो वा हतो वा लूषितो वा।
पृथिवीसमो मुनिर्भवति, अनिदानः अकौतूहलो यः स भिक्षुः ॥१३॥

॥ टीका ॥

'असइं' इत्यादि।

यो मुनिः, असकृत्=पुनः पुनः, आक्रुष्टः= दुर्वचनेनाधिक्षिप्तो वा हतो वा=वेत्रलगुडमृत्खण्डादिना ताडितो वा, लूषितो वा=नखादिना विदारितो वा, श्वसृगालादिना दष्टो वा, पृथिवीसमः=सर्वसहासदृशः सर्वसहिष्णुर्भवति तथा

जायगा, अथवा तप आदि करने से मेरी सुन्दरता चली जायगी,-यह शरीर नाश न हो, भवान्तर में सुन्दर शरीर प्राप्त हो' ऐसा विचार नहीं करते वे भिक्षु हैं ॥१२॥

'असइं इत्यादि। जो मुनि, बार बार गालियां सुनकर, वेत लकडी ढेला आदि की मार सहकर तथा नख आदि से विदारित होने अथवा शृगाल आदि के काट खाने पर पृथिवी की भांति निश्चल रहकर समता से सब सह लेते हैं। जो शरीर पर राग द्वेष नहीं

ચાલી જશે આ શરીર નાશ ન પામે, ભવાંતરમાં સુંદર શરીર પ્રાપ્ત થાઓ, એવો વિચાર કરતા નથી તેઓ ભિક્ષુ છે. (૧૨)

અસઇં૦ ઇત્યાદિ જે મુનિ વારંવાર ગાળો સાંભળીને, નેતર લાકડી ઢેકું આદિનો માર સહન કરીને તથા નખ આદિથી વિદારિત થઇને અથવા શીયાળ આદિ કરડે તો પણ પૃથ્વિની પેઠે નિશ્ચલ રહીને સમતાપૂર્વક બધું સહી લે છે

व्युत्सृष्टत्यक्तदेहः-व्युत्सृष्टः=रागद्वेषवर्जितः त्यक्तः = मण्डनवर्जितः देहः = शरीरं यस्य स तथोक्तः, अनिदानः-निदायते खण्ड्यते संयमवल्ली निरतिशयप्रमोद-रसपूर्णनिर्वाणफलसमुत्पादनी येन कुठारेणेव स्वर्गादिकामभोगाभिकाङ्क्षणलक्षणेन आत्मपरिणामेन तन्निदानं; न विद्यते निदानं यस्य सोऽनिदानः=स्वर्गमर्त्यादि-ऋद्धिभोगाभिलाषरहित इत्यर्थः। निदानफलं संसारपरिभ्रमणलक्षणं तीव्रदुःखं यथा ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिन इति भावः। अकौतूहलः=नृत्यनाटकादिदर्शनोत्कंठारहितो भवति स भिक्षुः ॥१३॥

॥ मूलम् ॥

१० ८ ९ १३ ११ १२
अभिभूय काएण परीसहाई, समुद्धरे जाइपहाउ अप्पयं।
४ २ ३ ६ ७ ५ १
विइत्तु जाइमरणं महब्भयं, तवे रए सामणिए जे स भिक्खू ॥१४॥

॥ छाया ॥

अभिभूय कायेन परीषहान् समुद्धरेत् जातिपथात् आत्मानम्।
विदित्वा जातिमरणं महाभयं तपसि रतः श्रामण्ये यः स भिक्षुः ॥१४॥

करते स उसे मंडित (भूषित) करते हैं, अनन्त आत्मिक आनन्द रस प्रदान करने वाले संयमरूपी वल्लरी को उच्छेद करने के लिये कुल्हाडे के समान, स्वर्ग आदि के काम भोग रूप निदान से रहित होते हैं, क्योंकि निदान का फल अत्यन्त दुःखदायी है संसार में परिभ्रमण कराने वाला है। इसी निदान से ब्रह्मदत्त चक्री को नरकमें जाना पडा था। तथा जो नाच तमाशा नाटक सिनेमा देखने की उत्कंठा नहीं रखते वे भिक्षु कहलाते हैं ॥१३॥

જે શરીર પર રાગદ્વેષ ન કરતાં તેને મંડિત (ભૂષિત) કરતા નથી, અનંત આત્મિક આનંદ રસ પ્રદાન કરનારા સંયમરૂપી વેલનો ઉચ્છેદ કરવાને કોહાડા સમાન, સ્વર્ગ આદિના કામ ભોગ રૂપ નિદાનથી રહિત બને છે, કારણ કે નિદાનનું ફળ અત્યંત દુઃખદાયી છે, સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારૂં છે, એ નિદાનથી બ્રહ્મદત્ત ચક્રીને નરકમાં જવું પડ્યું હતું; તથા જે નાચ તમાશા નાટક સીનેમા જોવાની ઉત્કંઠા રાખતા નથી, તેઓ ભિક્ષુ કહેવાય છે (૧૩)

॥ टीका ॥

'अभिभूय' इत्यादि।

यः साधुः जातिमरणं-जन्ममरणयुगलं, महाभयं-महाभीतिकरम् असीमदुःखहेतुमिति यावत्, विदित्वा=ज्ञात्वा, श्रामण्ये=साधुधर्मभूते निर्जरार्थमेव साधुनाऽनुष्ठेये, तपसि=तपसि द्वादशविधे रतः=तत्परः सन्, कायेन शरीरेण, परीषहान् मोक्षार्थिभिः परि=समन्तात्, सह्यन्ते कर्मनिर्जरार्थमिति परीषहाः तान्, क्षुधादीनित्यर्थः, अभिभूय=विजित्य जातिपथात्-जन्ममार्गात् संसारलक्षणात् आत्मानं समुद्धरेत्=उत्तारयेत् स भिक्षुः। 'कायेने'त्युपलक्षणं वाङ्मनसोरपि, तयोः कायान्तर्गतत्वादिति बोध्यम्, आत्मोद्धाराय परीषहविजयस्तपश्चर्या चेति द्वयं मुख्यसाधनमिति भावः ॥१४॥

॥ मूलम् ॥

हत्थसंजए पायसंजए, वायसंजए संजइंदिए।

अज्झप्परए सुसमाहिअप्पा, सुत्तत्थं च विआणइ जे स भिक्खू ॥१५॥

'अभिभूय' इत्यादि। मोक्षार्थी पुरुष, जिन्हें भली भांति सहते हैं उन्हें परीषह कहते हैं, जो जन्म मरण के असीम दुःखों का कारण जानकर संयम में तथा बारह प्रकार के तप में तत्पर रहते हुए क्षुधा आदि परिषहों को काय से जीतकर संसार समुद्र से आत्मा को तार लेते हैं वे भिक्षु हैं। यहां काय उपलक्षण है इस लिए वचन और मनका भी ग्रहण समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि आत्मा का उद्धार करने के लिए परीषहों का जीतना और तप, ये ही दो प्रधान साधन है ॥१४॥

અભિભૂય૦ ઇત્યાદિ. મોક્ષાર્થી પુરૂષ જેને ભલી પેરે સહે છે તે પરીષહ કહેવાય છે જે જન્મ મરણનાં અસીમ દુઃખોનું કારણ જાણીને સંયમમાં તથા બાર પ્રકારના તપમાં તત્પર રહીને ક્ષુધા આદિ પરીષહોને કાયાથી જીતીને સંસાર સમુદ્રમાંથી આત્માને તારી લે છે. તેઓ ભિક્ષુ છે. અહીં કાય ઉપલક્ષણ છે. તેથી વચન અને મનનું પણ ગ્રહણ સમજવાનું છે. તાત્પર્ય એ છે કે આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે પરીષહોને જીતવા અને તપ એ બેઉ પ્રધાન સાધનો છે. (૧૪)

॥ छाया ॥

हस्तसंयतः पादसंयतः वाक्संयतः संयतेन्द्रियः
अध्यात्मरतः सुसमाहितात्मा, सूत्रार्थं च विजानाति यः स भिक्षुः ॥१५॥

॥ टीका

'हत्थसंजए' इत्यादि।

हस्तसंयतः=हस्ते=हस्तव्यापारे संयतः=यतनायुक्तः कारणविशेषमन्तरेण हस्तप्रसारणादिव्यापारशून्य इत्यर्थः, एवं पादसंयतो वाक्संयत इत्यपि व्याख्येयम्। संयतेन्द्रियः=श्रोत्रादीन्द्रियेषु संयतः=यतनावान् इष्टानिष्टशब्दादिविषयेषु रागद्वेषरहित इत्यर्थः। अध्यात्मरतः = सम्यग्धर्मध्यानादियुक्तः, सुसमाहितात्मा = ऋद्धिवर्द्धने समृद्धिमानिव संयमसंपदि संततं सावधानः, सूत्रार्थम् = आचाराङ्गादिसूत्रं तत्प्रतिपाद्यमर्थं च विजानाति=यथावदवगच्छति यः स भिक्षुः ॥१५॥

'हत्थसंजए' इत्यादि। बिना प्रयोजन हाथों को न फैलाना आदि हस्तसंयम कहलाता है। निरर्थक पैर न फैलाना-चलाना आदि पादसंयम कहलाता है। शब्दादि विषयों में राग द्वेष न करना इन्द्रियसंयम है। इन सब के संयम को पालने वाले धर्मध्यान आदि में लीन, जैसे ऐश्वर्यवान् अपने ऐश्वर्य को बढ़ाने का सदा उद्योग करते हैं उसी प्रकार जो संयमरूपी संपत्ति की वृद्धि में सावधान हैं और आचाराङ्ग आदि सूत्र तथा उनके अर्थों के ज्ञाता हैं वे भिक्षु कहलाते हैं ॥१५॥

हत्थसंजए० ઇત્યાદિ પ્રયોજન વિના હાથ લાંબા પહોળા ન કરવા તે હસ્તસંયમ કહેવાય છે નિરર્થક પગ ન પસારવા-હલાવવા ચલાવવા આદિ પાદસંયમ કહેવાય છે શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગદ્વેષ ન કરવો તે ઇંદ્રિયસંયમ છે. એ બધા સંયમને પાળનારા, ધર્મધ્યાન આદિમાં લીન, જેમ ઐશ્વર્યવાન પોતાનું ઐશ્વર્ય વધારવાને સદા ઉદ્યોગ કરે છે તેમ જે સંયમરૂપી સંપત્તિની વૃદ્ધિમાં સાવધાન રહે છે અને આચારાંગ આદિ સૂત્ર તથા તેના અર્થોના જ્ઞાતા છે, તેઓ ભિક્ષુ કહેવાય છે. (૧૫)

सूत्रम् ।

उवहिम्मि अमुच्छिए अगिद्धे अन्नायउंछं पुलनिप्पुलाए।
कयविक्कयसंनिहिओ विरए सव्वसंगावगए य जे स भिक्खू ॥१६॥

। छाया ।

उपधौ अमूर्च्छितः अगृद्धः अज्ञातोञ्छः पुलनिष्पुलाकः।
क्रयविक्रयसंनिधितो विरतः सर्वसंगापगतश्च यः स भिक्षुः ॥१६॥

टीका ।

'उवहिम्मि' इत्यादि ।

यः साधुः उपधौ=वस्त्रपात्राद्यात्मके अमूर्च्छितः=मूर्छारहितः, तथा अगृद्धः=अलोलुपः, अज्ञातोञ्छः=अज्ञातकुले स्वल्पस्वल्पभिक्षाग्राही 'उंछ' इति प्राकृतत्वात्सुप्तम्, पुलनिष्पुलाकः संयममालिन्यकारकदोषवर्जितः, क्रयविक्रयसंनिधितो विरतः, क्रयविक्रयौ प्रतीतौ, संनिधिश्च=औषधार्थमपि दुग्धघृतादिकस्य रात्रौ संचयकरणं, च=पुनः, सर्वसंगापगतः=द्रव्यभावसंगवर्जितः, तत्र द्रव्यतः सुवर्णादेः, भावतः क्रोधादेरिति विवेकः, स भिक्षुः ॥१६॥

उवहिम्मि इत्यादि । जो वस्त्र पात्र आदि उपधिमें मूर्छा रहित, लोलुपता रहित, संयम को मलिन करने वाले दोषों के त्यागी, क्रय विक्रय के लिए संग्रह न करने वाले अथवा क्रय विक्रय और संग्रह के त्यागी अर्थात् रात्रिमें औषध आदि के लिए घृतादि का भी संग्रह न करने वाले, द्रव्य भाव परिग्रह से मुक्त अर्थात् द्रव्यसे सुवर्ण आदि का और भाव से राग आदि का परिग्रह न रखने वाले होते हैं, तथा अज्ञात कुलों से थोडी थोडी भिक्षा ग्रहण करते हैं वे भिक्षु है ॥१६॥

उवहिंमि० ઇત્યાદિ. જેઓ વસ્ત્ર-પાત્ર આદિ ઉપધિમાં મૂર્છા રહિત, લોલુપતા રહિત, સંયમને મલિન કરનારા દોષોના ત્યાગી, ક્રય વિક્રયને માટે સંગ્રહ ન કરનારા અથવા ક્રય વિક્રય અને સંગ્રહના ત્યાગી અર્થાત રાત્રિમાં ઔષધ આદિને માટે ઘી આદિનો પણ સંગ્રહ ન કરનારા દ્રવ્ય ભાવ પરિગ્રહથી મુક્ત અર્થાત દ્રવ્યથી સુવર્ણ આદિનો અને ભાવથી રાગ આદિનો પરિગ્રહ ન રાખનારા હોય છે, તથા અજ્ઞાત કુળોમાંથી થોડી થોડી ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તેઓ ભિક્ષુ છે (૧૬)

॥ मूलम् ॥

१ ९ ३ २ ४ १० ११ ५
अलोल भिक्खू न रसेसु गिद्धे, उंछं चरे जीविअनाभिकंखी।
१३ १२ १३ १४ १५ १६ ६ ७ ८ १७ १८
इड्ढिं च सक्कारण पूअणं च, चए ठिअप्पा अणिहे जे स भिक्खू ॥१७॥

॥ छाया ॥

अलोलो भिक्षुः न रसेषु गृद्धः उंछं चरति जीवितानभिकाङ्क्षी।
ऋद्धिं च सत्कारं पूजनं च त्यजति स्थितात्मा अनीहः यः स भिक्षुः ॥१७॥

॥ टीका ॥

'अलोल' इत्यादि।

अलोलः = द्रव्यभावचापल्यरहितः, रसेषु = मधुरादिषु, न गृद्धः = न लोलुपः तथा जीवितानभिकांक्षी = असंयमजीवितवाञ्छारहितः स्थितात्मा = ज्ञानादिरत्नत्रये स्थिरमानसः, अनीहः=निःस्पृहः, यद्वा अनिहः=निष्कपटः। यद्वा अस्निहः=रागरहितः, अथवा अनिभः=असदृशः न संसारिसदृशः, त्यागीत्यर्थः। यो भिक्षुः उञ्छं=स्तोकं स्तोकं भिक्षान्नादिकं चरति, = गृह्णाति च=पुनः, ऋद्धिं= लब्ध्यादिं, सत्कारं=वस्त्रपात्रादिलाभं, पूजनं=स्तुतिं, त्यजति =नाभिलषति स भिक्षुः ॥१७॥

'अलोल' इत्यादि। जो द्रव्य भाव से चंचलता रहित, मधुर रस आदि में लोलुपता न रखने वाले, असंयम रूप जीवन की आकांक्षा से रहित, ज्ञानादि रत्न त्रयमें मन स्थिर रखने वाले, तथा मायाचार के त्यागी होते हैं, जो थोड़ी थोड़ी भिक्षा अनेक घरों से ग्रहण करते हैं, जो लब्धि, वस्त्र, पात्र, का लाभ तथा स्तुति नहीं चाहते वे भिक्षु हैं ॥१७॥

અલોલ૦ ઇત્યાદિ. જેઓ દ્રવ્ય ભાવથી ચંચલતા રહિત, મધુર રસ આદિમાં લોલુપતા ન રાખનારા, અસંયમ રૂપ જીવનની આકાંક્ષાથી રહિત, જ્ઞાનાદિ રત્નત્રયમાં મનને સ્થિર રાખનારા તથા માયાચારના ત્યાગી હોય છે, જેઓ થોડી થોડી ભિક્ષા અનેક ઘરોમાંથી ગ્રહણ કરે છે, જેઓ લબ્ધિ, વસ્ત્ર પાત્રનો લાભ તથા સ્તુતિ ચાહતા નથી તેઓ ભિક્ષુ છે. (૧૭)

॥ मूलम् ॥

५ ४ ६ ३ ४ ८ ७ ९ ११ १० १२

न परं वइज्जासि अयं कुसीले, जेणं च कुप्पिज्ज न तं वइज्जा।

१५ १३ १४ १६ १७ १८ १

जाणिअ पत्तेअं पुण्णपावं, अत्ताणं न समुक्कसे जे स भिक्खू ॥१८॥

॥ छाया ॥

न परं वदेत् अयं कुशीलः येन च कुप्यति न तद् वदेत्।
ज्ञात्वा प्रत्येकं पुण्यपापम् आत्मानं न समुत्कर्षयेत् यः स भिक्षुः ॥१८॥

॥ टीका ॥

'न परं' इत्यादि।

यः साधुः परम् अन्यं प्रति 'अयं कुशीलः=अयं दुराचारिः' इति न वदेत्। च=पुनः, येन वचसा, परः कुप्यति तात्=तादृशं वचो न वदेत्=न कथयेत्। तथा प्रत्येकं-एकैकस्य पुण्यपापम्=पुण्यं पापं च ज्ञात्वा='आत्मा यदा पुण्य प्रकृतिं बध्नाति तदा पुण्यफलम्, एवं यदा पापप्रकृतिं बध्नाति तदा पापफलं भुनक्ति' इति विचार्य आत्मानं न समुत्कर्षयेत् = 'अहं सकलगुणगरिष्ठोऽस्मी'ति गर्वं न कुर्यात् स भिक्षुः। १८॥

'न परं' इत्यादि। जो दूसरों के प्रति 'यह दुराचारी है' इत्यादि भाषा का प्रयोग नहीं करते, क्रोध को उत्पन्न करने वाले वचनों का उच्चारण नहीं करते तथा "जब आत्मा, पुण्य प्रकृति का बन्ध करती है तब पुण्य का फल भोगती है, जब पाप प्रकृति का बन्ध करती है तब पापका फल भोगती है," ऐसा जान कर भी आत्मप्रशंसा नहीं करते व भिक्षु है ॥१८॥

न परं इत्यादि. જેઓ બીજાઓ પ્રત્યે 'આ દુરાચારી છે' ઇત્યાદિ ભાષાનો પ્રયોગ કરતા નથી, ક્રોધને ઉત્પન્ન કરનારાં વચનોનું ઉચ્ચારણ કરતા નથી, તથા "જ્યારે આત્મા પુણ્ય પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે ત્યારે પુણ્યનું ફળ ભોગવે છે, જ્યારે આત્મા પાપ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે ત્યારે પાપનું ફળ ભોગવે છે" એવું જાણીને કરી આત્મપ્રશંસા કરતા નથી, તેઓ ભિક્ષુ છે. (૧૮)

॥ मूलम् ॥

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
न जाइमत्ते न य रूवमत्ते, न लाभमत्ते न सुएण मत्ते।
१२ ११ १३ १४ १ १५ १६
मयाणि सव्वाणि विवज्जइत्ता, धम्मज्झाणरए जे स भिक्खू ॥१९॥

॥ छाया ॥

न जातिमत्तो न च रूपमत्तो न लाभमत्तो न श्रुतेन मत्तः।
मदान् सर्वान् विवर्ज्य धर्मध्यानरतो यः स भिक्षुः ॥१९॥

॥ टीका ॥

'न जाइमत्ते' इत्यादि।

यः साधुः, न जातिमत्त'=न जात्या क्षत्रियत्वादिना मत्तः=गर्वितः 'अहमुत्कृष्टजातिमानस्मी'त्यादिभावनाविरहित इत्यर्थः। तथा न च रूपमत्तः= रूपेण सौन्दर्यादिना न मत्तः=न गर्वितः, 'अहमस्मि सौन्दर्यशाली'त्यादि पूर्ववत्। न लाभमत्तः=लाभेन=वस्त्रपात्रादिमाप्त्या, न मत्तः=न मदवान्-'विद्यते च ममस्ततरं मे वस्त्रादिकम्, अथवा मया यादृसमुत्कृष्टं भिक्षादि लभ्यते तथा नान्यै'-रितिभावनाविरहितः। तथा न श्रुतेन मत्तः=श्रुतेन=शास्त्रज्ञानेन न मत्तः, 'न कोऽप्यस्ति मादृशः आचाराङ्गादिशास्त्रसर्वविज्ञाता, अथवा स्वसमयपरसमय-

---

'न जाइमत्ते' इत्यादि। जो साधु-'मैं क्षत्रिय हूँ' इस प्रकार जाति का अभिमान नहीं करते, 'मैं सबसे अधिक सुन्दर हूँ' इस प्रकार, रूप का अभिमान नहीं करते, वस्त्र पात्र आदि के लाभ का घमण्ड नहीं करते अर्थात् 'मुझे जैसी सर्वोत्कृष्ट भिक्षा तथा वस्त्र मिलता है वैसा किसी को नहीं मिलता' ऐसा लाभका अभिमान नहीं करते, आचाराङ्ग आदि

नजाइमत्ते० इत्यादि. जे साधुओ 'हुं क्षत्रीय छुं' एम जाति अभिमान करता नथी, 'हुं बधामां वधारे सुंदर छुं' एम रूपनुं अभिमान करता नथी, वस्त्र पात्र आदिना लाभनो घमंड करता नथी अर्थात "मने जेवी सर्वोत्कृष्ट भिक्षा तथा वस्त्र मळे छे तेवां कोइने मळतां नथी" एम लाभनुं अभिमान करता नथी, "आ आचारांग आदि शास्त्रोना ज्ञाता मारा जेवा कोइ नथी" एम

माप्यते मोक्षोऽनेनेति पदं धर्मः, आर्यम्य=जिनेन्द्रस्य पदम्-आर्यपदं जिनोपदिष्ट-धर्म-मित्यर्थः प्रवेदयति=प्रकर्षेण बोधयति धर्मं=श्रुतचारित्रलक्षणं, स्थितः=स्वयं निश्चलः सन्, परमपि=अन्यमपि, स्थापयति=स्थिरंकरोति विचलितचित्तमपि विचिकित्सादिनिवारणेनेति भावः, निष्क्रम्य=गृहात् प्रव्रज्य, कुशीलिङ्गम्=आरम्भ समारम्भलक्षणं गृहस्थचेष्टां वर्जयति=परित्यजति, अपि च हास्यं न कुहयति=न कारयति, विस्मयमुत्पाद्य जनान् नहासयति विकृताकारवाग्वेषादिचेष्टां कृत्वा हास्यं नोत्पादयतीत्यर्थः स भिक्षु रिति ॥२०॥

भिक्षुधर्माराधन फलमाह—

॥ मूलम् ॥

तं देहवासं असुइं असासयं, सया चए निच्चहि अट्ठिअप्पा।
छिंदित्तु जाईमरणस्स बंधणं, उवेइ भिक्खू अपुणागमंगइतिबेमि ॥२१॥

धर्म का बोध करते हैं, श्रुत चारित्र रूप धर्म में स्थिर रहकर दूसरों को स्थिर करते हैं, अर्थात् धर्म से डिगते हुए जीवों को संसार की असारता तथा शरीर की अनित्यता समझा-कर निश्चल कर देते हैं, दीक्षित होकर आरम्भ समारम्भ रूप गृहस्थ की क्रिया परित्याग कर देते हैं, जो हास्योत्पादक चेष्टा नहीं करते, अर्थात् बनावटी बोली बोलकर विचित्र प्रकार का वेष बनाकर असद् वस्तु को सद् वस्तु जैसी बना कर नहीं दिखाते वे भिक्षु हैं ॥२०॥

દેશેલા ધર્મનો બોધ આપે છે, શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મમાં સ્થિર રહીને બીજાઓને સ્થિર કરે છે, અર્થાત્ ધર્મમાંથી ડગતા જીવોને સંસારની અસારતા તથા શરીરની અનિત્યતા સમજાવીને નિશ્ચલ બનાવે છે, દીક્ષિત થઈને આરંભ સમારંભ રૂપ ગૃહસ્થની ક્રિયાઓનો પરિત્યાગ કરે છે, જેઓ હાસ્યોત્પાદક ચેષ્ટા કરતા નથી, અર્થાત્ બનાવટી બોલી બોલીને વિચિત્ર પ્રકારનો વેશ બનાવીને, તથા અસદ્ વસ્તુને સદ્ જેવી બનાવીને દેખાડતા નથી. તેઓ ભિક્ષુ છે. (૨૦)

॥ छाया ॥

तं देहवासम् अशुचिम् अशाश्वतम् सदा त्यजति नित्यहिते स्थितात्मा।
छित्त्वा जातिमरणस्य बन्धनम्, उपैति भिक्षुः अपुनरागमां गतिम्,
इति ब्रवीमि ॥२१॥

टीका ॥

'तं देहवास' इत्यादि

यो भिक्षुः नित्यहितस्थितात्मा नित्यहिते=मोक्षप्राप्तिकारकत्वात् ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमोक्षमार्गे स्थितात्मा = स्थितः आत्मा यस्य स तथोक्तः अहिंसासंयमतपःस्वरूपे उत्कृष्टमङ्गलात्मके धर्मे निहितचित्त इत्यर्थः, भिक्षु = साधुः, तं=प्रसिद्धम्, अशुचिम् = अपवित्रं, शुक्रशोणितसमुद्भवत्वात्, मलमूत्रश्लेष्मादिसंभृतत्वात्, तथा अशाश्वतम् = अनियतस्थिति, देहवासं=शरीर ममत्वं सदा = नित्यं त्यजति=जहाति, स जातिमरणस्यबन्धनं जन्ममरणात्मकं बन्धनं छित्त्वा=संछिद्य 'अभेदार्थे षष्ठी' यद्वा जातिमरणस्य=चतुर्गतिभ्रमणस्य बन्धनं=कारणं ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मस्वरूपं, छित्त्वा=क्षपयित्वा, अपुनरागमाम्=

भिक्षु धर्म के आराधन का फल कहते है—

'तं देहवासं' इत्यादि। जिन की आत्मा, मोक्ष रूपी हितमें निरन्तर स्थित रहती है अर्थात् अहिंसा, संयम, तप स्वरूप उत्कृष्ट मङ्गलमय धर्म में चित्तको लीन रखते हैं वे भिक्षु, रज वीर्य से उत्पन्न होने के कारण और मलमूत्र आदि अशुचि पदार्थों से भरा हुआ होने से अपवित्र विनश्वर शरीर को त्यागकर जन्म मरण के बन्धन को छेदकर संसार

હવે ભિક્ષુ ધર્મના આરાધનનું ફળ કહે છેઃ—

तं देहवासं० ઇત્યાદિ. જેમનો આત્મા મોક્ષરૂપી હિતમાં નિરંતર સ્થિત રહે છે, અર્થાત્ અહિંસા, સંયમ, તપ સ્વરૂપ ઉત્કૃષ્ટ મંગળમય ધર્મમાં ચિત્તને લીન રાખે છે, તે ભિક્ષુઓ રજ વીર્યથી ઉત્પન્ન થવાને કારણે અને મળ મૂત્ર આદિ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલું હોવાને કારણે અપવિત્ર એવા વિનશ્વર શરીરને ત્યાગીને, જન્મ મરણના બંધનને છેદીને, સંસાર ભ્રમણના કારણરૂપ જ્ઞાના

अपुनरावर्तिनीं, यत्रगत्वाऽऽत्मा न पुनः परावर्तते तादृशीं गतिं=मोक्षरू सिद्धिगतिम्, उपैति=प्राप्नोति इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥२१॥

इति श्री विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलितललित-
कलापाऽऽलापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक–वादिमानमर्दक–शाहू-
छत्रपतिकोल्हापुरराजप्रदत्त 'जैनशास्त्राचार्य' पदभूषित-कोल्हापुर-
राजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-
घासीलाल–व्रतिविरचितायां श्रीदशवैकालिकसूत्र-
स्याऽऽचारमणिमञ्जूषाख्यायां व्याख्यायां दशम
भिक्षुनामकमध्ययनं समाप्तम् ॥१०॥

समाप्तमिदं संस्कृत–हिन्दी–गुर्जर–भाषाभिरलङ्कृतं
श्री दशवैकालिक सूत्रम्.

★

भ्रमण के कारण ज्ञानावरणीय आदि अष्टकर्म रूपी बन्धन को तोडकर जिससे लौटकर [फि]
संसार भ्रमण नहीं करना पडता ऐसी सर्वोत्कृष्ट सिद्धि गति को प्राप्त करते हैं ॥२१॥

श्री सुधर्मा स्वामी जम्बूस्वामीसे कहते हैं कि हे जम्बू ! भगवान् महावीर [ने जैसा]
कहा है वैसा ही मैं तुम प्रति कहता हूँ ॥

श्री दशवैकालिक सूत्र की आचारमणिमञ्जूषा नामक संस्कृत टीका के [अनुवाद]
में दशवाँ अध्ययन समाप्त हुवा ॥

॥ इति दशवैकालिक सूत्र की आचारमणिमञ्जूषा टीका का
हिन्दी भाषानुवाद समाप्त ॥

★

[ज्ञाना]वरणीय आदि आठ कर्म रूपी बंधनोने तोडीने जेमांथी पाछा फरीने पा[छुं]
संसार भ्रमण करवुं न पडे एवी सर्वोत्कृष्ट सिद्धि गतिने प्राप्त करे छे. (२१)

श्री सुधर्मास्वामी जंबूस्वामीने कहे छे के हे जंबू! भगवान् महावी[रे]
जेवुं कह्युं छे तेवुं ज हुं तने कहुं छुं

इति दसमुं अध्ययन समाप्त